Harmadik fejezet.

A verseczi csatától és Sz.-tamás első megtámadtatásától a temesvári és aradi várak elszakadásáig.

Tartalom. 1. Az udvar és ország közt közeledő szakadás az alföldi dolgokra kártékonyan hat. 2. Uzdin. Az Augusztus 2-i ütközet a Lokvai erdőben Fejértemplom mellett. Maderspach Fejértemplomi Ezredparancsnokká lőn Dreyhan helyébe. 3. Az Aug. 19. Fejértemplomi csata. 4. A 9-ik honvéd zászlóalj. Az Aug. 24-i személyes értekezlet Mayerhoffer és a Fejértemplomiak között. 5. Fejértemplom uj megtámadása Aug. 30-án. 6. A fejértemplomiak megtámadó kirándulásokat tesznek. 7. A temesi határőrség s önkéntesek elmenetele Fejértemplomból. 8. Versecz. Az uhlán ezred nyilatkozik, hogy a Végvidékbe többé egy lépést sem teend. 9. Blomberg és Mayerhoffer ármányai. 10. A verseczi ágyúk megvédése a Nemzetőrség által. A kir. Biztos letartóztatása. 11. Blomberg elmenetele Verseczről Ezredével. 12. Iffjabb gr. Vécsey veszi által a verseczi tábor vezényletét. 13. Aug. 22-i ütközet Moldovabányán s e helység elpusztítása. 14. Az Aug. 28-i ÓMoldvai ütközet és Ómoldova elpusztítása. 15. Szerviánus betörés a karánsebesi Ezredbe. Appel tábornok derék magaviselete. 16. A Becskereki tábor. A Neuzinai ütközet. 17. A Perlaszi csata. 18. A Perlaszi győzelem föl nem használása. 19. A Sept. 11-i ütközet Perlasz és Écska között és Perlasz fölgyujtása. 20. Az Aradáczi ütközet és az Eleméri pusztítások. 21. A Becskereki tisztikar Bétsbe követséget határoz. 22. A lázadás okozta bajok torontál Megyében. 23. Temes Megye. 24. Krassó Megye. A határőrségnek Lagerdorfnál megveretése. A Barrai véres kihágás. 25. Pancsova. A Debelyácsai ütközet és e község elpusztítása. 26. A Bácsi tábor. Az öszves

Magyar sereg létszáma Sz.-tamás második megtámadása előtt. 27. Szentkirályi Mór. Beöthy Ödön. 28. A sz.-tamásiak kitörései. Aug. 10-i Járeki ütközet. Az Erdélyi oláh zászlóalj megtagadja az engedelmességet. 29. Sz.-Tamás második megtámadása aug. 19. 30. Turija megtámadása szinte azon nap. 31. Az aug. 29-ki szerencsétlen ütközet Járek és Temerinben és e két helység elpusztítása. 32. Sz.-tamás harmadik megtámadása szept. 21-én. 33. Piros. Oct. 9-i kitörések Szent-Tamásról. 34. Szerém Megye. Egy Brodi zászlóalj bevonul Vukovárra. 35. Mészáros gőzös Nestin falut lövődözte, különben Szerémben semmi háboru jelenség. Rajacsics és Sztratimirovics közti viszály. Az első a Nemzet kormányzójává neveztetik ki. Sztratimirovics letétele. 36. Rajacsics és Sztratimirovics kibékülése. 37. Suplikátz megérkezése. A Sept. 27-iki kárlováczi Nemzetgyülés. 38. A vajda Nyilatkozata. A Gyűlés végzetei. 39. Mayerhoffer. 40. Mayerhoffer és Rajacsics törekvései az alkudozások meggátlására. 41. A Servianus kormány. Knicsanin. 42. A Várak, Pétervárad. 43. Arad vára elszakadása. 44. Az Aradi vár tettleges ellenségeskedései. Arad Megyében rendzavarok. 45. Temesvár sulyosodó körülményei. 46. Temesvár ostromállapotba helyezése. 47. A hadi tanács erőszakos intézkedései. Törvénytelen bizottmány kezdi bitorolni a megyei hatóságot.

1. §. A szerb lázadás ezen időszaka foglalja a legmelegebb reményeink s a legkeserübb csalódásaink korát. A Verseczi csata megmutatta, hogy a Magyar a hadi rendezésben ellenének felette áll, és miután Bechtold alatt, a számos önkéntes csapatokon kivűl, csak rendes katonaságban 17—18 ezerre fölmenő hadsereg gyűjtetett öszve, — a számra nézve is a magyar sereg tiszteletet parancsoló erőben volt. Annál fogva a Nemzet alaposan hitte, hogy nehány egymásra hamar következő győzelem a szerb háborunak rövid idő alatt véget vetend. De aggály és kétség kezdett lassanként lopódzni a bizalom és remény helyébe. Mert diadal kisérte ugyan a bánsági magyar lobogót a bánsági oldalon, de Bácsban csapás és veszteség egymást érte. Azon felül a nemzet figyelme más oldalra is kezdett ragadni, Jellachich drávai mozdulatai miatt. Ha addig, mig a kormány minden hadi készületei csak az alföldi lázadás ellen voltak szánva, e lázadást lecsillapítani nem lehetett,

annál bajosabbnak látszott e czél elérése azon percztől fogva, melyben Pestről nem csak a Tisza parthoz, hanem Dráva felé is kellett népet és fegyvert küldeni. S érzékenyen borítá a hazafi kilátásait a Magyarország és az Udvar közti viszonyok mindinkábbi bonyolodása is. A harcztér sajátszerű körülményeinél fogva a magyar ügyvezetők felhivásaikban és tetteikben a királyt egybe kötötték a Hazával, — manifestumokra, császári tábornokok részünkön létére és az új törvényekre hivatkozva bizonyították a részint félénk és egykedvű, részint ellenséges érzelmü nem magyar népek előtt, hogy a Király velünk van, s hogy a Szerbek a lázadók. Mily változást szült tehát állásunkban az Udvar hirtelen bánásmódja, s majd nyilvános föllépése ellenünk! Mily szükséges eszközt veszténk a dolgok ezen leleplezése alatt, s mint kellett a magyar ügy főnökeinek az ingadozó tömeg előtt veszteniök hatásokból e tagadhatlan compromissió miatt! — Végre midőn a temesvári és Aradi várak az országtól elszakadtak, egy uj elem, a császárnak feltétlen hivei, kik addig majd határozatlan, majd kétszinű szerepekben működtek, léptek föl a harcztéren s az erők mérlegét ellenünk nyomták le.

2. §. A verseczi csatában oly keményen megvert Szerbek legelső boszújokat a magyarokhoz szitó Uzdin végvidéki oláh helységen töltötték ki; Juli 23-án a perlaszi táborból egy fegyveres csapat rándult ki Uzdinra, azt megtámadta, s erős ellentállás után, melyben az Uzdiniak részén négy, a felkelők részén pedig 14 halott számíttatott, elfoglalta és fölgyújtotta. A hű Uzdiniak szét futottak menedéket keresni baráti érzelmü helységekben. A családok futásakor a megtámadók azon embertelen tettel bélyegezték magokat, hogy több fiatal hölgyet elfogtak és foglyul elhurczoltak.

Az alatt, Blomberg végvidékbe rándulásának sikere mind inkább csekélyedett. Juli 27-én a magával Fejértemplomba levitt erővel Vracsevgáj ellen indult, hol az ismét lélekzetet nyerő Szerbek ujra gyülekezni kezdtek, de a tábort nem támadta meg, okul állítván az ellenség állásának rendkivüli erejét, s a Sivkovich gyalogságban kiütött sürü betegségeket. Majd három nap mulva egészen oda hagyta Fejértemplomot és a Végvidéket, mert — azt állítá — ereje számilag nem

elegendő az egész Dunai őrvonalt — mit ő önkényesen tűzött ki kirekesztő feladatául — betölteni, s mert a rendeleteinek engedelmeskedett Végvidékiek őrhelyeiket azonnal oda hagyják, mihelyt arra bármi kis számu Szerviánusok által szólittatnak föl. Igy hamar lőn vége a Blomberg megjelenése által okozott hatásnak a végvidéken, — s Fejértemplom magára hagyva az ellenség uj merészségét legelőbb abbeli üzenete által tapasztalta, mi szerint megtámadást várhat, ha a szerb foglyokat ki nem bocsátja. Megszünvén tehát az offensiv hadjárat, a hadfelek a Verseczi csata előtti viszonyra tértek vissza, t. i. a Szerbek barangoltak a vidéken, s nyugtalanitották az egyes helyeket, a mieink pedig Fejértemplomban és Verseczen a lehetségig biztositották magokat, — legfeljebb mindenik őrség saját környékén tevén kirándulásokat az ellenségi csoportulások szétverésére.

Azonban Blomberg, Verseczre térése után csak hamar kéntelen volt a fejértemplomi őrséget megerősiteni, a Szerbek emlitett üzenete jele lévén az ismét közeledő veszélynek. Négy század Sivkovich, 2 század Rukavina gyalogság és 2 század uhlán indittatott Fejértemplomba Le Gay Sivkovich ezredi alezredes alatt, ki Aug. 2-án csapatjához a fejértemplomi nemzetőrségből két századot csatolván, a Deleblati uton, az ugy nevezett Lokvai erdőben táborozó ellenség ellen indult. Ez vonakodván a sikra ki buvni, az Alezredes — az erdő szélén hagyván lovasságát — egész gyalogságával betört az ellenség erdei táborára, azt véres öszveütközés után elfoglalta és az ellenséget szét verte, ki 27 halottat hagyott a csata téren s 13 foglyot, köztök egy papot. Részünkön érzékeny veszteség volt a vitéz fejértemplomi Nemzetőrség parancsnoka, Verhovszky dunagőzhajózási ügynök, ki csapatjának élén esett el. Azon kivül Schwarzmann főhadnagy a Sivkovich gyalogságból és 5 köz katona sebesittetett meg. Ezen ütközet után negyed napra Le Gay elhagyta csapatjával Fejértemplomot, veszélyes körülmények közepette, s a lakosság nagy félelmére, melynek fegyverre alkalmatlan részéből közel 1500 lélek követé a Verseczre távozó katonaságot. A Sivkovich ezrednek ez volt utósó részvéte a Magyar hadban részünkön, — a Verseczen volt osztálya kevés napok mulva végkep vissza rendel-

tetvén Temesvárra, hol a betegek nagy száma várbeli szolgálatjokat mulhatlanná tette. Különben, bár nehány esetben hadakoztak az ország részén, a tisztek ellenséges beszédeikkel mindenütt, hol megjelentek, inkább levertséget, mint bátorságot terjesztettek. A kir. biztos a katonaság nélkül hagyott Fejértemplomba Temes Megyei 1500 Nemzetőrt és 600 szinte temesi határőrt küldött némi segélyül. De nagy erkölcsi erőt és felbátoritást nyert Fejértemplom az által, hogy végre az áruló Dreyhann a fejértemplomi parancsnokságtól Aug. elején elmozdittatott, s helyébe Maderspach kapitány neveztetett ki, kiben a kir. biztos az ezrednek és Városnak katonai és polgári fő hatóságát egyesitette. A derék katona azonnal erélyesen fogván föladatához, a város és környékbeli szerbeket lefegyverezte, miközben többször találkozott az ellenséggel apróbb csatákban. Igy Aug. 10-én a város alól kellett az előőrseinket megtámadott lázadókat vissza verni. Az uj ezredkormány kinevezését rögtön követett kicsiny, de győzelmes ütközetek azonnal üdvös benyomást szültek a környéken. Ó Moldován a Szerb lakosság haza tért a lázadók táborából s a magyar érzelmü Moldovabányának megüzené, hogy ha a lázadók ismét akarnák kénszeríteni táborba szállásra, segítségét fogja kérni, hogy ellentállhasson. S viszont a Moldovabányaiak felelevenedtek, s a szomszéd Szerviánus kapitányokkal szemben bátrabb hangon szóltak. Hoffman bányabirtokos egy szerviai kerületi főtiszthez fölszóllitást intézett, hogy a Serviánusok által e bányahelyről elrablott tárgyakat adassa vissza, emlékeztetvén őtet azon jótéteményre, melyet 30 év előtt a török elől menekvő Szerviánusok e bányahely szives vendégszeretetében nyertek.

3. §. Látván, hogy Fejértemplom végre biztos Magyar főnök alá került, a Szerbek aggódni kezdtek a felett, hogy a Város bevétele mennél későbbre halad, annál nehezebb lesz. E nyugtalanságokat több körülmény árulta el, mint: csoportaik Fejértemplom körül sürübb bitangolása, a verseczi utnak általok szünetlen háborgatása, s azzal a fejértemplom és a magyar tábor közti öszveköttetés gátlása, végre számos Szervianus segéd csapatok tódulása a Vracsevgáji táborba, hol Bobalich vezénylett és Knicsanin is jelen volt. Mind ezeknél

fogva nem volt semmi kétség, hogy komoly tervet forralnak. Ennek végrehajtását azzal kezdték, hogy aug. 18-án Fejértemplom tövében a Nera vizén volt két város malmot fölgyújtották. A reá következő nap pedig e szerencsétlen polgár háboru egyik legborzasztóbb jelenetét hozá. August 19-én Bobalich ki indult Vracsevgájról, részint Szerviánus, részint végvidéki népből gyűjtött 5—6000 főnyi seregével, melynek közepét ő maga a vracsevgáji uton vezette, mig jobb szárnya a Kusiczi uton Knicsanin alatt, a bal pedig Milenkovics Szerviánus kapitány alatt nyomult elő Fejértemplom alá. Száz Szerviánus lovas s 8 ágyu — hat fontos — tartozék e had alkatrészeihez. Az ellenség reggeli 4 órakor termett a város alatt, és Bobalics ugy rendezte el seregét a város körül, hogy azt egyszerre három oldalról támadhassa meg.

Éji vihar dühöngött a hajnal előtt, s nagy eső csurgott, a város megtámadásról nem is álmodott. Azért mi előtt a város népe a reá tornyosuló veszélyt észre vevé, már az ellenség egyik csoportja a Versecz felé való hegyoldalon állott sánczfokra alattomban rohant, az ott őrizeten volt 50 fejértemplomit álmukban meglepte, tizet közülök lekonczolt s a többi őrök szökéssel menekülvén, az ott talált ágyút elfoglalta, s a város ellen forditotta. E váratlan megtámadás nagy zavarba ejté a lakosságot, de ez csak hamar lábra állt s Maderspach a leginkább veszélyzett pontokra felállitá fegyveres népét. Fejértemplomban akkor más erő nem volt, mint a helybeli Nemzetőrség és az emlitett temesi Nemzet- s határőri csapatok, melyek utóbbikának csak kisebb része volt fegyverrel ellátva, s azért csak a sánczokban vala használható, de nem nyilt sorban az ellenség ágyúi és lőfegyverével szemközt. A vitéz Maderspach azonban minden emberének czélszerű hasznát tudta venni. Majd egyik majd másik utnyiláshoz futott, rendezni s bátorítani népét, s czélszerűleg alkalmazni kis üregű hat ágyuját. Kemény puska és ágyu tüzelés folyt mind két oldalról, és sokáig hiában törekedett az ellenség a városba betörni. De a támadók a nagyobb szám előnyével birván, s azért a küzdelem hosszu vonala nekik kedvezvén, — Knicsanin a Serviánusokkal 8 óra tájban a védők sorait keresztül törte, s a város rácz részébe, melynek segélyére előre számitott, bero-

hant. Következett az utczákon való harcz, s borzalmait egy uj jelenet növelte: a városi szerb lakosok az ellenséggel szövetkezve, laktársaikra kezdtek ablakaikból lőni. Eképen kül és bel ellenségtől lőnek egyszerre megtámadva a hű polgárok. Majd a város rácz részében tűz ütött ki, s a tűz robaja és a harczolók zaja mellett az önvédhetlen személyek kétségbe esésének kiáltásai hallattak. Ennyi borzalom és zavar daczára Maderspachnak sikerült a város német részét Knicsanin Szerbiánus csordájának berohanásától megótalmazni, s azon város részt védő sánczot megtartani, sőt az ellenség többi csapatjait átalában meggátolni a városba betöréstől. Mind a mellett az ágyu golyók a német városrészben is sok pusztitást okoztak. Összesen 120 ház égett hamuvá. Azonkivül nevelte a nap iszonyait, hogy a harcz alatt egyes szerbek több német házakba orgyilkosilag belopództak, azokat kirabolták és ótalmatlan személyeken, öregeken és fiatalokon, intózatos kegyetlenségeket követtek el.

Végre délután $2^1/_2$ órakor az ország hivei diadalt vivtak ki, az ellenséget egészen kivervén a városból. De a városon kivül a tüz nem volt megszűntetve. Míg az ellenség egy része a városban harczolt, a két fél öszvekeveredése miatt, az ellenség nem irányozhatá ágyuit czélarányosan a mieinkre. Azért a külharcz az ágyukkal esti hat óráig tartott, de abban is a fejértemplomiak kifáraszták a Szerbeket, s ezek vissza huzódni kezdtek. Épen akkor termett Fejértemplom alatt Blomberg ezredes, egy osztály uhlánnal Verseczről jövén. Ha az Ezredes a város segitségére komoly akarattal indult volna, még a harcz folyta alatt üthetett vala az ellenségre, mert egy pár órával előbb, mint az ütközetnek vége lett, már közel volt a városhoz. De ő épen akkor választotta a pihenés óráját. De akkor is, a mikor jött, lovasságával a hátráló ellenséget űzőbe vehette, megronthatta s ágyuitól megfoszthatta volna. Igy megérkezésének haszna csak arra szoritkozott, hogy csapatját észrevevén s mást benne mint Fejértemplomnak érkező segélyt nem tehetvén föl, a lázadók nagyobb sietséggel hordták el magokat a csataszinről. Annál fényesebb volt a fejértemplomiak dicsősége, hogy rendes katonaság nélkül 14 óráig kemény harczot vivtak s végre a sokkal nagyobb számu ellenséget visszaverték. Estve Da-

maszkin István s vele 2 század Rukovina gyalogság érkezett Verseczről. Ezen segély örömmel lőn fogadva s a fáradt Fejértemplomiakat a következő éji őrzés terhében fölváltotta. Blomberg pedig Udvarszállás felé vonult vissza még azon estve. Az elvert ellenség pedig Kussicsra és Vöröstemplomra húzódott éji tanyára.

Következő napon a fejértemplomi Szerbek, a laktársaik elárulói és orgyilkosai ellen fordult a hazafi nép bosszú vágya, s e bosszú véres kitöltését meggátolni nem volt lehetséges. Magok a fejértemplomiak még is mérsékeltebbek voltak, mint a segéd csapatok, melyek méltó haragja a helybeli ráczok ellen, dühös elragadtatássá ingerült föl. Sokat a rácz lakosok közül irgalmatlanul megöltek s némely egyesek, megfeledkezve az ügynek, melyet szolgáltak, nemességéről, a bűn bizonyossága nélkül egyes rácz házakba berohantak, s azokban rablást követtek el. Ily állapot, midőn a fegyveres tömeg a harcz elmulta után magához ragadja a büntető hatalmat, való fejetlenség állapota s ezt Maderspach azonnal belátta, s minden erejét arra forditotta, hogy a felsőbbség tekintélyét helyre állítsa. Nehéz fáradságába került, de egy két nap alatt mindent rendbe hozott.

Fejértemplom megmentése a vég elpusztulástól, mit az ellentállása által felbőszitett ellenség győzelme esetére rajta végrehajtott volna, érzékeny véráldozatba került. A fejértemplomi polgárok közül 45 halott maradt a harcz szinhelyén, és hat a temesi önkéntesek közül. Sebesült öszvesen 18. Hijányzott 4. Az ellenség, a megölt belső szerbek beszámitásával, 290 embert vesztett csak halottakban, nagy számu sebeseit magával hurczolván el, kiknek száma azért föl nem fedeztethetett. A győztesek kezében 30 szerb fogoly maradt.

Mi e napi hős győzelem érdemét illeti, annak koszoruja a parancsnokot, Maderspachot illette, ki hidegvére, okossága, szerény magaviselete s ritka becsülete által oly mértékben birta az általa vezénylett nép bizodalmát, hogy ezt sokkal nagyobb számu ellenség ellen egész napon át csüggedetlen fentartani tudta. Mellette Philipovszky a tűzér parancsnok, Skublics Ráfael a temesi önkéntes Nemzetőrök, Fiala János a temesi határőrök parancsnokai, egy derék polgár család

három tagja, a három Zinser, atya és két fia, kiknek egyike Zinser Ferencz, mint Maderspach segéde, ennek minden veszélyeiben osztozott, Siegel és Barvan, fejértemplomi polgárok. — Tormássy Kálmán szolgabiró és Rudnai Nikolics Sándor, a temesi önkéntesek sorából, — kitünő említést érdemeltek ki vitézségök által. A határőrségből Zádorlak helység emberei különösen jól viselték magokat. Átalában minden fegyver neme osztozott a fejértemplomi polgárok dicsőségében, de a fő rész az övék vala. Mi lélekrázó benyomást tett e napon kifejtett ereje és elszántsága e város népének magára az ellenségre, világosan tetszik ki e sorokból, melyek egy, a szerb ügyet pártoló iró tollából folytak: »A legkitartóbb és legmakacsabb ellentállásra akadt a szerb fölkelés a nagy részben németek által lakott székhelyén az illyr bánsági ezrednek Fejértemplomban, melynek lakói vitézségök s gyakran oroszlán lelkü merészségök által, mellyel magokat hónapokon át a városukat, körül vevő s ostromló szerbek ellen fentartani tudták, hirnevet szereztek magoknak a magyar hadtörténetben s elleneik megismerését is kivivták.«

4. §. Minden győzelemként a leirt történet is, ha nem tartósan, legalább közvetlenül uj buzgalmat támasztott a győző ügyért. Csatlakodást vagy megijedést bizonyitottak a számos nemzeti küljelek, melyeket Fejértemplom környékén még a lázadókhoz szitók is tüztek ki. De az ellenséges sereg bár vissza veretett, megsemmisitve nem volt. A vracsevgáji tábor épségben állott még s egy pár nap mulva Fejértemplomot ismét fenyegette. De a Város uj és hősi segélyt nyert a 9-ik honvéd zászlóaljban, mely azontul e város védelmében halhatlan hirű bátorságot tanusitott. Ott érdemlé meg azon dicsőséget, hogy a következő évben a felső országi táborozásban megjelentekor veterán bajnok zászlóaljnak üdvözöltetett az egész sereg által. Temesvárt keresztül leérkezvén, négy százada Aug. 22-én fejértemplomba vonult be, kettő egyelőre a bányakerületbe rendeltetett. Deli szép ifjakból vala öszveállitva Kassa vidékén, a miért lejövetelekor egy ideig kassai zászlóaljnak hivatott, de e nevet rövid idő alatt a lázadók előtt oly rettenetesssé vált »Vörös sipkások« nevével cserélte föl. Száma teljes volt, 1000 fő öszvesen s e szám egy pár hó alatt a

bánsági ujonczállitásból 1300-ra emeltetett. E sorok irója, ki e zászlóaljt teljes számerejében ismerte, nem felejtheti el, hogy azt az 1849-ik évi hadjárat végén, 400 emberre leolvadott számban látta. A zászlóalj vitézségének, de egyszersmind a háboru borzalmainak megrázó tanusága.

A honvédek fejértemplomban érkezése napját a lázadók a város határában való pusztitással, s többi közt utósó két malmának fölgyújtásával üdvözölték. S következő napon már alkalmat adtak az ifju leventéknek az első tüzbe menni. Ugyan is egy csapat korán reggel indult Vracsevgájról a Krusiczi uton, s a város azon oldalon épitett sánczait merészen megtámadta, de az ott őrizeten volt honvédek egy átalános puskatüzelés után szuronynyal rohantak ki a megtámadókra s azokat hamar futásra kénszeritették. Az ellenség a csatatéren 20 halott és megsebesültet hagyott, s a honvédek egy ágyut és egy lőszerszekeret foglaltak el tőlle. A vörös sipkásoknak két halottjok és 4 sebesültjök lett e hadi keresztségökben. Az utóbbiak között az iffju Vitalis, az őrnagy öccse.

Másnap ellenkező természetü t. i. békealkudozó találkozás történt a harczoló felek közt. Mayerhoffer császári ezredes és Belgrádban Consul, azon időben a Vracsevgáji táborban tartózkodott, s onnan Fejértemplom községhez levelet intézett, melyben előadá, hogy legközelebb Bécsből tért vissza, hol a szerb és horvát ügyek miatt a magyar ministeriummal folyt értekezésben részt vett; visszatértekor azon veszélyekről értesült, melyekkel Fejértemplomot a »végvidékiek és más az osztrák császári ház iránt hasonló hűséggel viseltető népfölkelők fenyegetik; — ohajtván pedig a viszály kiegyenlitését és a város megótalmazását, felhivja a községet, hogy hozzá a Vracsevgáji táborba, vele és a Bán küldöttjével gr. Nugent Alberttel tartandó értekezlet végett mi előbb követeket küldjön, s egyszersmind a cs. kir. hadseregek legközelebbi parancsnokát Blomberg Ezredest oda hivja meg.« A meghivás látszólag csak helybeli érdekekre vonatkozott, azonban Mayerhoffer czélja csak az volt, hogy fejértemplomot és Verseczet a magyar ügytől elámitsa.

Aug. 24-én tehát reggeli 5 órakor a fejértemplomi legkülsőbb torlaszokon kivül következő személyek találkoztak: Mayerhoffer, Bobalich, Gr. Nugent Albert, az osztrák marsali

rangot viselő irlandi Peer illyrré fanatizált fija — s négy ismeretlen egyén, az ellenség részéről; — Vitalis a 9. honvéd zászlóalj őrnagya, 2 honvéd kapitány, négy polgár és Skublics Ráfael a fejértemplomiak részéről. Verseczről nem volt jelen senki. Kölcsönös üdvözlet után Nugent szóllott legelőbb Vitálishoz: hogy miután az egész végvidék magát Austriának alávetette, képtelenség remélleni, hogy fejértemplom fentarthassa magát. Majd Mayerhoffer a következő feltételeket ajánlá: 1-ször. Ő a város élet s vagyonát biztositja. 2. A magyar honvédek és önkéntesek a Várost feltétlenül elhagyják. 3. Annyi kezest ad a fejértemplomi német polgárság a maga kebléből, a hány oda való szerb találtatik mint politicai vagy hadi fogoly a magyarok kezében. 4. Meggondolási határidőül 48 órai fegyverszünet. Némi kölcsönös szemrehányások után a kegyetlen bánásmódról sat., mely szóváltásokban Nugent hevessége által különböztette meg magát, a négy polgár kijelentette, hogy a föltételeket nem fogadhatják el, s érzelmeikhez hiven a várost tovább is védeni fogják. E lelkes szavak után a jelen volt tiszteknek nyilatkozni sem volt többé szükségük. Az értekezlet tehát eredmény nélkül oszlott fel, még is a 48 órai fegyvernyugvást mind a két fél elfogadta. Másnap Blomberg jött Fejértemplomba, a polgárokat a városházhoz hivta öszve, s ismételvén Mayerhoffer feltételeit a megadást ajánlotta. Ő azért nem jelent meg az előbbi napi találkozásban, mert már előbb egyenesen Vracsevgájra ment Mayerhofferrel értekezni. A polgárok rendithetlenek maradtak. A szinte ott jelenlevő Verseczi főszbiró Damaszkin emlékezteté az ezredest, hogy az ellenséggeli alkudozás a kir. biztosság bele egyezése nélkül tiltva van, s Blomberg végre mentegetődzött, hogy csak a város javát kivánta.

A 48 órai fegyverszünet elmulásával a lázadók megujított erővel vetették magokat az országutakra, s a verseczi öszveköttetést elzárták. Az értekezlet után egy pár nap mulva Vitális őrnagy, egy régi nyugalmazott kapitány, a zászlóalj vezényletéről lemondott s a háboru terét elhagyta. Madersbach az aug. 10-iki csata után egésségének helyreállitása végett Erdélybe utazván el, ideiglen mind a város, mind a honvédek vezényletét Rácz kapitány vette által.

5. §. Fejértemplom mind inkább megerősitett hadi táborhoz mint nyilt városhoz hasonlított. Azért a királyi biztosság kéntelen lett nem csak a katonaság hanem a polgárság élelméről is gondoskodni, annál inkább, mióta a városnak már egy malma sem volt. Nevezetes mennyiségü liszt szállitványok tehát küldettek időnként Verseczről Fejértemplomba, melyeket mindig erős fegyveres csapatokkal kisértetni szükség volt. A Ministerium az Aug. 19-iki hős védelem megismerésének egyéb tanu jelei közt a legszegényebb lakosok számára 3000 forintot küldött le. Mind ezekből a város ellátásának nehézségei könnyen következtethetők.

Aug. 30-án az őrsereg egy része s köztök egy század honvéd az Országut tisztitására a portyázó rablóktól indult Vojvodincz felé, merről élelemszállitás váratott. Az őrség ez ideiglen megkevesbedését megtudván Knicsanin, az alkalmat rögtön felhasználta, s a Vracsevgáji táborból meginditá seregét Fejértemplom uj megtámadására. Mint az előbbi ostromkor, ugy most is a külső sánczokat támadták meg legelőbb, de ez uttal eredmény nélkül, a honvédek által nyomban vissza veretvén. Majd sürü ágyuzást kezdtek és négy helyen megkisértették a városba rohanást, de bár több házat tűzbe boritottak golyóik, minden erőködésök a városba benyomúlni az őrség rendithetlen ellentállásán megtört. Miután a tüzelés ugy puskából mint ágyukból hét egész óráig tartott, a vörös sipkások szuronytszegezve rohantak ki a torlaszok és sánczok mellől, és a Szerbeket minden ponton vissza verték. A honvédek nélkül a város ez uttal nem lett volna képes a megtámadást vissza verni, mert a szerb tábornak Karlováczról meghagyva volt, Fejértemplomot ez alkalommal minden áron elfoglalni, hogy az által a bánsági harczvonal a bácsival egy forma magasságra hozassék, s ez oknál fogva Knicsanin készületei minden lehető ellentállás legyőzésére kiszámítva voltak.

Az ellenség e napon 160 halottat és 12 foglyot hagyott a fejértemplomiak kezében, és sok sebest hurczolt el szekerein. Halottjai közt Djurics a Servianusok egyik főnöke számíttatott. Az öszves város őrségnek 5 halott és 9 sebesült vesztesége volt. A halottak közt a temesi határőrök egyik kapitánya Steurer. Diadal jelei egy elfoglalt zászlóból és egy ágyuból

állottak. Blomberg ezen ütközet alatt az Aug. 19-iki áruló játékát ismételte. Erős hadi födözettel — 6 század uhlán, 4 század Rukavina, és 3 ágyuval — élelemszállítást kisért Fejértemplomba, s az előtte való éjt Vojvodinczon töltötte, Fejértemplomtól másfél órányira. Ott reggeli 5 órakor hallotta az ágyudörgést, még is tova indulását egész délig halasztotta. Igy akkor termett a csatatéren, midőn a honvédek már hajtották a futamodó ellenséget. Akkor is lovasságával a felkelőket üzőbe vehette, ágyuit elfoglalhatta, sőt nagy részben foglyul ejthette volna. De ő mind ezt elmulasztá. Csak a vele érkezett magyar szellemü Rukavina századok, daczára az Ezredesnek, még időt nyertek az ellenség üzésében részt venni. Blomberg beszállítván az élelem tárt, s a Fejértemplomiak kérelmére, hogy csapatja egy részét az őrség megerősbítésére ott hagyná, gunyosan válaszolván, hogy az ellenség vissza verésével a veszély elmult, még azon nap estve vissza indult Versecz felé. Mint a város végén elvonult, a lakosok átkokat kiáltoztak utánna.

E napi ütközetben a vezénylet Pleis honvéd kapitány kezében volt, ki jelesül felelt meg feladatának. Abancourt, egy derék lengyel, kit a Martiusi napok mint politicai foglyot találtak a temesvári várbörtönben, s ki később Fejértemplomba ment a hazáját oly elevenen érdeklő magyar szabadság védésére, e napon a közcsudálást vonta magára vitézsége által, minden veszélyben elől menve az ellenség közzé. Tudjuk hogy hős név után martyr halált is nyert hazánk szolgálatában. Annyi bátrak között mint Fejértemplomban voltak, kitünni nem volt kis dicsősség. Honvédek a polgároktól támogatva elől, — önkéntesek és határőrök a sánczok őrzésén — ez volt e napon a vitéz őrség felosztása.

6. §. Mindennap harczot viván vagy várván, Fejértemplom mind inkább kevesbedni látta népségét. Mind azok, kiknek kora, neve vagy életmódja a béke ótalmát igénylé, nyugalmasb helyekre mentek menedéket keresni. Ez időben a várost régi községi előjárói is elhagyták; a közpénztár, az okiratok sat. Oraviczára vitettek. Magános polgárok viselték a községi dolgokat. Madersbach pedig, kit a magyar hadügyminister előterjesztésére a császár maga őrnagynak nevezett ki,

September elején vissza érkezvén, a község nagy megnyugtatására a vezényletet újra átvette. S most hosszu sora következett az őrség támadó kirohanásainak, melyek egyenként véve nagy eseményeket nem képeztek, de mennyiben azt tanusították, hogy a hadfelek helyzete megváltozott, s az előbbi támadottak megtámadókká lettek, öszveségökben tagadhatlan sullyal birtak. Röviden fogjuk rajzolni nehányát. Sept. 6-án Madersbach kettős szemlevételt rendelt a vidéken. Két század honvéd Plitz kapitány alatt Krusiczára, egy a lázadók által sánczokkal megerősitett helységre tört, az ellenséget belőlle kiverte, sánczait lerombolta, s jó élelemzsákmánnyal tért vissza. Két honvéd század pedig Rácz kapitány alatt Szlaticza monostort, mely a fölkelők vezéreinek gyűlhelyűl szokott szolgálni, kutatta ki s fölgyujtotta.

Sept. 7-én az egész honvéd zászlóalj, egy század a temesi határőrségből és 4 ágyu Vracsevgaj ellen indittatott. E helyet a lázadók gyültáborként s vissza vonulási pontul használták mind annyiszor, a hányszor Fejértemplom megtámadására mentek, vagy az alól vissza verettek. A kirándulás következő rendben tette magát mozgásba: az országuton Skublics Ráfael haladt a határőr századdal és 2 ágyuval; jobbra és balra az országútról Plitz és Rácz századosok mindenik a honvéd zászlóalj egy egy felével és egy ágyuval. Az ellenség tüzeléssel fogadta őket, de hamar aztán megfutamodott, a magyar csapat által a Karas folyó tulsó partjára üzetett, és érzékeny vesztességet szenvedett. A mieink Vracsevgájt fölgyujtották, s a sánczokat lerombolták. A gonosz fészek bevétele a vidék békeszerető lakóinál örömöt okozott, mivel az annyi borzalmat terjesztett utonállások és éjjeli prédálások mind e rabló gyülhelyről indittattak.

Sept. 25-én Madersbach alatt a honvédek egy osztálya 3 ágyúval az ellenség által megszállott Jám, Krassó, Kustély és Vojvodincz temes megyei helységek visszafoglalására indult. A vitéz csapat czélját teljesen elérte, a lázadókat kiverte, három vezénylő Szerbet megölt, s egy ágyujokat elrontotta.

Oct. 1-én Karas folyó mellett volt ütközet. Ugyan is a felkelők Vracsevgáj elpusztitása után a Karas folyónál sánczczal megerősitett tábort ütöttek. Madersbach az egész honvéd

zászlóaljjal és 6 ágyuval az uj tábor szétugrasztására indult. Csapatjának egy része Vracsevgájon keresztül mene Rácz kapitány alatt s a mit ott még az ellenség erősitéseiből s a faluból fenállani talált, megsemmisitette s felgyújtotta, Plitz kapitány pedig egy csapatrésszel a Vöröstemplomi uton nyomult elő, és igy mind a két oldal a megtámadandó pont körül előre volt megtisztitva. Midőn Madersbach a hozzá vissza huzódott részeivel egyesülve a lázadók táborához közelitett, ezek lövéssel fogadták csatárait, de a honvédek előre vágtak, s egy hosszu vonalban egyszerre neki mentek a helyfekvés tetőpontjának, s azt elfoglalták. Most sürü puska lövéssel harczoltak az ellenfelek közel egymáshoz, a lázadók száma sokkal nagyobb volt, s eleinte keményen állottak ellen, de majd a honvédek hevének engedtek, s hátat forditottak. Szökésökben a hires ördög hidját akarták felgyújtani, de a honvédektől nyomban követtetvén, idejök nem volt reá. Fájdalom, a magyar csapatnak nem volt lovassága, hogy üzhette s megfoghatta volna őket. Igy az ellenség hagyván 40 halottat maga után a vizen tul ismét erős fekvést foglalt el egy hegy oldalán. A mieink nehány halott és sebes vesztességével teljes rendben huzódtak vissza Fejértemplomba.

Mind ezen ütközetekben a honvéd tisztek való vitézekként harczoltak. Mindig élén voltak csapatjaiknak. Egyikben elesett Fáy Gyula, jeles tulajdonu s közönségesen kedvelt ifju, ki Zemplénben szolgabirói hivatalától, s ép egybekelése napján nejétől vett bucsut, s a 9-ik Zászlóaljjal a messze alföldre sietett, életét a hazának áldozni fel.

7. §. Ez időben — Oct. elején — a Megyék lehetlennek találták a határőrséget tovább fentartani a népnek általa okozott sulyos terhek tekintetéből, s ennek folytában a fejértemplomban volt temesi határőrség részenként elvitetett. Érzékeny volt e vesztesség felett Madersbach és a község panasza. Alig tudtak megválni e számra és szolgálati haszonra nézve becses segélytől, majdnem elmenetele meggátlását kisértették meg. Volt idő, midőn 800-ra ment föl fejértemplomban e határőrök száma, még Oct. 1-én is 400 számittatott. S oda a Verseczi táborból mindég a határőrség java küldetett. A fejértemplomi őrség erős és terjedelmes sánczokat ásott, melyek

majd az egész várost körül foglalták; azokban a határőrök mind ásás mind őrzés által pótolhatlan szolgálatot teljesítettek. Elmenetelök után az őrségnek nem maradt elég embere e sánczok megszállására és az előőrsök kiállítására. A magokat e határőrség vezetésében jelesen kitüntetett egyének Fiala és Cechini honvéd tisztségekre neveztettek ki. A határőrséget nem sokára a temesi Nemzetőr Önkéntesek is követték, derék vezetőjök Skublics a verseczi táborban nyervén alkalmazást. Az őrség ilyképi fogyasztásának némi pótlékául a bánya kerületi mozgó csapat — mintegy 130 fő — küldetett fejértemplomba. Ez alatt az ellenség a karas melletti megveretése után uj táborhelyet keresett Ördöghid és Lagerdorf körül, hol a következő fejezetben fogunk vele ismét találkozni.

Oct. 3-án Mayerhoffer, ez uttal az Alibunári táborból ujra szóllitotta föl Fejértemplomot, hogy adja meg magát, s az ezred reorganisatiója iránt a Bán rendeleteit teljesítse. Válaszul azt irták neki, hogy a Végvidék e része soha sem volt a bán hatósága alatt, s ők különben is minden szövetkezést a Szerb lázadás frigyesével magoktól visszataszitanak. A fejértemplomi dolgok ily folytonos öszvehangzását semmi sem zavarta mint némi egyetlenségek, melyek az Aug. 30-iki csata után a városban maradt Rukavina gyalogság és a honvédek között ütöttek ki, s melyek miatt a két század Rukavina, mely egyébiránt az ellenség előtt hiven s bátran teljesitette kötelességét, Verseczre vissza parancsoltatott.

8. §. Versecznek állapota ez egész időszak alatt csendesebb volt mind a Juli 11-iki csatáig. A tábor az egész uhlán ezredből a Rukavina zászlóaljból, a helybeli derék s mintegy 1000 főre menő Nemzetőrségből állott, s a megyei határőrökből azonfelül. A helybeli Szerbek ritkán adtak panaszra okot, sőt minden gyanu elhárítására magok szolgálták ki a még nállok volt fegyverneműeket. A lázadókat Fejértemplom foglalá el, csak Aug. 8-án a Végvidékből egy csapat a Verseczi előőrsökre ütött, és a Dömötör alatti határőrök által, mindkét részről csak egy két ember vesztességével, vissza veretett. De az ellenségtől győzelem által szerzett s elegendő erő által fentartott nyugalom mind inkább háborgatva lőn Blomberg előbb határozatlan, majd gyanus s végre nyiltan áruló cselekvése által. Sept. 1-én ez Ezredes a kir. biztossághoz maga s

ezrede tiszti kara nevében oly nyilatkozást terjesztett be: mi szerint a végvidékbe többé egy lépést sem akarnak tenni, azért a hadi járulék díjról lemondanak, ő maga a Verseczi tábor vezényletéről le mond, s közli, hogy ezrede más tartományba áttételéért folyamodott, végre mind ezen határozatok okául azt adja, hogy ők mint Austriai tisztek nem vehetnek részt oly háboruban, mely oly módon vitetik, hogy utoljára minden helység el lesz pusztitva. Tagadja azonban, hogy a tiszti kar a lázadók ügye iránt rokonszenvvel viseltetik, hanem tettét főleg a bécsi őrség és az olasz és galicziai hadseregek nyilatkozatai indokolták. De azt bizton fogadja, — ugy végzé nyilatkozatát — hogy míg az ezred Verseczen lesz, a város és a polgári tartomány minden megtámadás elleni védelmében, — mely védő állás egyetlen feladatuk volt kezdettől fogva — fegyverök becsülete szerint és azon feláldozással fog részt venni, mely eddig az ország megismerését vivta ki számára. Ezen nyilatkozat, ha őszinteségében hinni lehetett volna, inkább megnyugtatásra mint aggályra adott volna okot. Mert addig is a Végvidéken az uhlánoktól kevés segélyünk volt, ha pedig Versecznek az ő kezökben biztos létéről meg győződve lehettünk volna, más csapatainkat onnan előre mozdítottuk volna, mi nagy nyeremény leendett. De Blomberg csalfa szavainak hinni nem lehetett, s azért nőttön nőtt az aggály, hogy az uhlán ezred rövid idő mulva az ország ellen fogja forditani fegyverét, s hogy e veszély, tekintve azt, hogy haderőnk mérlegében egy egész lovas ezred hatalmas rész volt, előreszámithatlan bajoknak szülője leendett. A kir. biztosság ez ezred eltávozását sürgette, de e czél elérésében sok akadályt lelt. Az ezred a bétsi hadministeriumhoz folyamodott, s mozdulni nem akart, mig utirányát attól nem veszi, — az ország érdekében pedig vigyázni kellett arra, hogy utját a magyar ügy iránt barátságtalan nép közepében ne folytassa, hol könnyen lázadást támaszthatna. Kijelölése tehát vonulások pontjainak, élénk vita tárgyává lett.

9. §. A temesvári fő hadi kormány azt akarta, hogy az uhlán ezred három osztálya Temesvár, egy osztálya pedig Arad vár környékére rendeltessék. E tervet a kir. biztosság ellenezte és az ezredet a Maroson tuli magyar vidékre szállitani kivánta.

Ott magyar lakosok tömegei közt veszély nélkül hagyathattak addig, mig a Ministerium az országból ki takarodásokat eszközölte volna. Fájdalom a magyar kormány hatalma mind ez idegen katonaságra, mind a hadi kormányra ez időben már nagyon megcsökkent volt. Ennek következménye volt, hogy a kir. biztosság és a főhadi kormány közt naponta tágult a szakadás. Mind e körülmények a Verseczi táborra kártékonyan hatottak. A különböző hadrészek, mikből alkotva volt, egymást gyanús s haragos szemmel kisérték. Mind a mellett azon egyetértés, mely a lakosok közt meg állapodott, nem rendült meg. A Szerb lakosok a közvédelem készületeiben részt venni kivántak, s magok ajánlották, hogy a török háborukból fenmaradt sánczokat ők fogják ujra feltölteni. Püspökjök, bár a szlaticzai monostornak a honvédek általi elpusztitása felett érzékenyen panaszkodott, folyvást üdves hatást gyakorlott reájok.

Azonban Bobalics, a vracsevgáji Szerb tábor vezére, értesülvén a magyar tábor belviszonyainak rosszabbodásáról, s más részt látván, hogy Fejértemplom ellen Madersbach és az őrség rendithetlen ellentállása mellett nem képes semmit sem tenni, azon város szomszédságáról Versecz tájékára vezette csoportjait. Legelőbb Udvarszállásra az előttünk már ismeretes Krassó megyei magyar helységre tört. E derék község a lázadóknak ellent állott, s miután belőle több személy nem s korkülömbség nélkül ez emberietlen csoport által agyon veretett, a tul erő elől vissza vonulni, s hajlékaitól eltávozni kéntelenült. Az üres falut a lázadók felgyujtották. Majd Jam és Szuboticza szinte Krassó megyei helységeket foglalták el. Az ott tanyázott krassói határőrség az ellenség első megpillantására azonnal eltávozott, a két községi lakosok pedig rokonszenvvel fogadták őket. Igy a lázadók a Jámi Urasság, Gr. Bissingen birtokában háborgatlanúl üzték vad pusztitásaikat. Majd Kustély, Podporány és Vojvodincz Temes megyei helyeket szállották meg. Vojvodinczon Bobalics főhadi szállását ütötte föl. Az ellenség e mozgalmát Blomberg Verseczről tétlenül nézte. A polgárok látván a veszély közeledését, minden lehető védelmi készülethez fogtak, torlaszokat emeltek, sánczokat huztak, fegyveresen ki állottak sat. Gyanú terjedezett, hogy Bobalich Blomberggel egyetértésben tette mozdulatát, s e gyanút erősitette a körül-

mény, hogy hitelesen megtudatott, miképp Blomberg Sept. 18. több tisztei kiséretében Bobalich Vojvodinczi főhadiszállására ment. Ott Mayerhofferrel találkozott, vele Versecz átadása iránt szerződést kötött, azt az Ezredes-Consul és a Karlováczi biztos Zivanovich Demeter által aláiratta, s magával Verseczre hozta. Versecz várost bámulat ragadta meg, midőn Blombergtől felszóllitást vőn, melyben az általa kötött alkú feltételeinek elfogadására ösztönzé. Sept. 21-én Blomberg a szerb lakosság nevezetesb egyéneit magához rendelte, s előttök a községhez intézett felszóllítását azon értelemben magyarázta, hogy nem megadást, hanem semlegességi egyezkedést javasolt. Blombergnek az előkelőbb szerbek öszvehivásánál az volt szándoka, hogy közttök és a német lakosok közt egyenetlenséget gerjesszen. Némelyek a meghivottak közül sejtvén az ezredes akaratját, alávaló tetszeni vágyból panasz szavakat ejtettek, mi szerint nem csak külmegtámadástól, hanem német laktársaiktól is kell félniök. Blomberg e megelőzést szivesen fogadta, s bátoritotta őket igéretével, hogy a várost mind kivülről megtámadás, mind belzavar ellen minden esetre védeni fogja. Az ekép értekező gyülekezetet meglepte a főszbiró Damaszkin István, ki látván mily hangulatot ébresztett az ezredes a szerbekben, ezek kedélyeinek megbékitésére szóllott, s tekintélyes szavával meggyőzte őket a Németektől való félelmök alaptalanságáról. A szerbek tehát ujra kiengesztelődve hagyták el a bujtogató ezredes szállását, s miután bizton fogadták, hogy hiv polgárokként fogják magokat viselni, a viszonti bizodalom jeléül a főszbiró kiadta lezárt fegyvereiket.

Ugyan azon nap az öszves község a főszbíró elnöklete alatt közgyülést tartott, s abban Blomberg is megjelent. Ő a gyülekezetet arra szóllitá föl, hogy a Város megóvása legczélszerübb eszköze gyanánt fogadja el tanácsát, mi szerint Mayerhofferhez küldöttség indittassék, a Város számára semlegességet ki eszközlendő. E lépést az elnök véleményének daczára a Gyülés megkisérendőnek találta s nehány polgár küldöttségképen a lázadók táborába mene el Blomberg kiséretében.

10. §. A verseczi dolgok zavaráról értesült kir. Biztos a hely szinére sietvén, Sept. 22-én a várost legnagyobb ingerültségben találta. Az uhlánok reggeltől fogva a városon kivül az ellenség táborához vezető ut mellett voltak felállítva, s

rögtön a kir. biztos megérkezése után a templom udvarában őrzött hat ágyút akarták magokhoz kivitetni. A Biztos akép nyilatkozott, hogy az ágyuk a város ótalmára rendeltettek s azokat az uhlan Ezred csak ugy kezelheti, ha Versecz őrségét képezi, de a városból ki nem viheti. Az alatt a Nemzetőrség teljes számban állott ki, s az ágyuk előtt hosszu sorban foglalt helyet, tisztei lelkesen fogadván, hogy az ágyukat elszántan fogják védeni. Erre az ágyukért bejött uhlan tiszt a maga csapatját és a Rukovina két századot állítá föl a Nemzetőrséggel szemben, s az ágyuk erőszakos elfoglalását akarta megkisérteni. De a Rukovina osztály parancsnoka Seydel főhadnagy kijelenté, hogy emberei a Nemzetőrség ellen fegyvert forditani nem akarnak. Az uhlánok tehát az ágyuk mellől kéntelenek voltak elvonulni. Majd Blomberg a kir. biztost értekezésre hivta meg, a város előtti térre, hol ezrede fölállitva vala. A kir. Biztos kiséretével kimene, de a mezőre érekzvén, a törzstisztektől azon közléssel fogadtatott, hogy Blomberg Mayerhofferrel együtt azon perczben váratik. Erre a Biztos minden további értekezést megtagadott, kötelességével ellenkezőnek tekintvén Mayerhofferrel találkozni. Vissza tért tehát a városba, s miután az 1500 főnyi lelkes Nemzetőrség főnökeit a város s különösen az ágyuk minden áron meg védésére ujonnan fölbuzditotta, Temesvár felé vette utját. Blomberg s Mayerhoffer most azon gondolatra vetemültek, hogy a kir. Biztost az országuton letartóztassák, s a magok táborába kisértessék, minden esetre pedig tőlle az ágyuk kiadására rendeletet csikarjanak ki. Miután ő tehát Versecztől már jó félórányira távol volt, félszázad uhlán által, kik a várost megkerülve vágtattak elő azon ponton, az országútat egyszerre elzárva találta. Az uhlánokat vezénylő két tiszt egyike hozzá közeledvén, tudatá vele, hogy parancsa van őt Mayerhoffer Ezredeshez elvezetni. Ő nem ismerte el semmi jogát Mayerhoffernek értekezést kivánni a magyar kormány megbizottjával, de hozzátevé, ha parancsa van a tisztnek uton állási erőszakot használni, a nagy erőnek ellent nem állhat, nem lévén kiséretében mint hét székely közvitéz, s fegyvertelen titoknokai. A tiszt ismétlé, hogy erőszakra van parancsa, s látván, hogy a lelkes hét székely puskáját emelé, kijelenté, hogy ha ellentállásra akad, tüzet fog paran-

csolni embereinek. Vissza kellett tehát fordulni s az uhlánok két sora közt lépésben hajtani Versecz felé. Nehány percz mulva az uhlánok táborából egy harmadik tiszt sebesen nyargalva jöve a Biztoshoz, s azon Üzenetet hozá, hogy ha a verseczi Nemzetőrséghez szólló s az ágyuk ki adását megrendelő parancsot ad magától, személyét tovább letartóztatni nem fogják. Ez igényt a kir. biztos megtagadta, s a menet folytattatott. De az eset hire már eljutott Verseczre s a Nemzetőrségben zajos ingerültséget szült. Elszántan s fenyegetve készültek a magyar kormány megbizottján végbe vitt erőszakos megtámadást megboszulni. A még mindig a város előtti mezőn táborozó Blomberg és Mayerhoffer megtudván a város fenyegető hangulatát, még sem mertek véres jelenetekre okot szolgáltatni, s azért egy negyedik tisztet küldtek a biztoshoz, s általa nagy sietséggel — mi előtt a menet a városhoz közel volna, — mentegették az esetet, mint tévedésből származottat, s engedelmet kérve tőlle utjának további gátlásától el állottak. Az ő elmenetele után Blomberg bejött Verseczre, s vele az előbbi napi gyülésből kiküldött tagok, kiket az ellenséges táborban foglyok gyanánt tekintettek. Az ezredes most utoljára szóllítá fel a polgárságot az általa kötött semlegességi szerződés elfogadására, hozzá tévén ama ijesztést, mi szerint ha magokat a következő napig meg nem adják, Versecz meg fog támadtatni. A fegyveresen még együtt álló s a napnak eseménye által felizgatott Nemzetőrség bosszuval utasitotta vissza a felszóllítást, s tudtul adá az Ezredesnek, hogy a várost megfeszitett erővel fogja ótalmazni.

11. §. A habozó helyzetet, melyben akkor Magyarország volt, eléggé jellemzi azon körülmény, hogy az Austriai Consul és Ezredes Mayerhoffer nyilvános működése a lázadók táborában még nem tekintetett a Fejedelem akaratjából származónak. A világ akkor annyit beszélt az Udvari Camarilláról, hogy végre az Uralkodó ház a közönség ezen hiedelmében magára nézve kedvező eszközt talált és szerette, ha kétséges sikerű lépései a Camarillának tulajdonittatnak, és az által a Fejedelem a compromissiótól megóvatik. Igy Mayerhoffer ármányait, s az udvartól nyert megbizatásait az Austriai Ministerium a bétsi országgyülésen tudtán kivűlieknek nyilat-

koztatta s tagadta. S a magyar közönség e csalfa hitegetésben megnyugodott.

De a még terveivel tisztában nem volt temesvári hadikormányszék a Blomberg által felvett ellenséges állást nem tagadhatta, s azért kéntelen volt abban megegyezni, hogy az uhlán ezred messze a háboru teréről, a Maroson tuli megyékbe mozdittassék el. Ebbeli parancs tehát Blomberghez rögtön indittatott, s ő Sept. 23-án Verseczet Ezredével elhagyta. Katonai gyakorlás ürügye alatt a Rukovina osztályt és egy székely gyalogsági századot, mely előtte való napon érkezett oda, a városból ki rendelte, s a mezőn arra akarta elámitani, hogy őt mint császár katonái kövessék. De Seydl és Boros — a két csapat parancsnokai, hiven a kir. biztostól vett rendelethez — kijelentették, hogy parancsok van a várost semmi módon el nem hagyni.

Eképen a Verseczi tábor számra nézve tetemesen megfogyott, de Blomberggel és Uhlánaival együtt egyszersmind a zsibbasztó határozatlanság és lappangó árulás távozott el. Versecz könnyebben lélekzett. Azonban a távozó ellenséges Ezredet őrszemmel és aggálylyal kellett kisérni utjában. Blomberg az Alibunári és Lagerdorfi szerb táborokat értesitette eltávozásáról, s ösztönözte őket Versecz megtámadására, mivel a hátra maradt erővel szerinte könnyen bánhatnának el. S valóban Sept. 25-én Lagerdorfról egy csoport a Vlajkoveczi uton Versecz felé nyomult elő, de e mozdulata hirére a táborban levő katonaság a Nemzetőrséggel együtt Boross székely főhadnagy alatt elejökbe indult, s rövid ágyu tüzelés után vissza kergette.

Blomberg lassan mozdult elő az elébe szabott utvonalon. Nagyobb magyar vagy német helységekben nem mert a házokban szállásolni, hanem a mezőn ütött éjjeli tábort. Nagyszentmiklósra érkezésétől fogva azonban utrendében lényeges s az ország dolgára nézve igen ártalmas változás történt. Onnan ugyan is Makóra kellett volna át szállnia, hogy Ezrede Arad, Csanád és Csongrád megyékben számára rendelt állomáshelyeket foglaljon el. De a makai nép értesülvén az Uhlánok gonosz magaviseletéről, zajt emelt s felfegyverezve készült a maroson átmenetelöknek ellen szegülni. Oly népes helység

fenyegetéseitől Blomberg megijedvén, Oct. 2-án Nagyszentmiklósról Arad felé forditotta utját, — az utjában esett községekben ő és tisztei bujtogatással akarván megtorolni a Makóról ellenök hányt fenyegetéseket. Ujaradra érkezvén a hidon átakartak menni, de Ó Arad közönsége szinte ugy mint Makó lakosai felzudulván az áruló uhlánok ellen, fegyvert fogott s a hidon átmenetelök megakadályozását határozta el. Igy az uhlánok önhatalommal Új-Aradon szállásolták be magokat, s ott találta őket az October 3-iki manifestum hire, minek folytában a temesvári és Aradi várparancsnokok egyik hatalmasabb eszközöket ez ezredben találták. Ha a Makai és Aradi szintugy jó akaratu mint meggondolatlan népdemonstratio nem gátolja ez ezredet a Maroson átkelésében, e két vár ostromállapotba tétele népes magyar környéken elszórva találta volna azt, hol talán lefegyvereztethetett, de minden esetre kevésbé árthatott volna. Megjegyzésre méltó, hogy Kossuth azon időben Vásárhelyen lévén, a Csanádi Alispányt oda utasitotta, hogy a Csongrádba rendelt két század uhlán ne oda, hanem Békésbe indíttassék, nehogy Csongrádban az általa munkába vett népfelfegyverzésnek árthasson. Igy tolult minden felül a zavart okozó körülmény.

12. §. A fejértemplomi dolgok leirásában előadtuk, mint kergették el Sept. 25-én a vitéz honvédek a lázadókat Jámból, Kustélyból és Vojvodinczról, de a vörös sipkások vissza térvén Fejértemplomba, a lázadók ugyanazon községekben, sőt az ezekkel szomszéd Vlajkovácz és Podporányban is ujra s majd naponként mutatkoztak, apró csapatokban ugyan, de sok rablást és utonállást elkövetve, a fejértemplom és Versecz közti öszveköttetést folyvást háborgatva, s a Verseczi tábort szünetlen éber őrködésre kénszerítve. Sept. 26-án Temes megye egykori Alispánja és országgyülési követe Szabó Antal az országuton elfogatott, s Karlováczra fogságba vitetett, Rajacsics azonban őt mint régi ismerősét rövid idő mulva szabadon bocsátotta.

Sept. 28-án érkezett a Verseczi táborba az oly jelessé lett 3-ik honvéd zászlóalj három százada, valamint Vürtemberg huszárok két százada is. Ez utóbbiakat őrnagyok ifj. Gr. Vécsey, testvére a tábornoknak, vezette, s reá mint rang-

ban legidősebb tisztre szállott a tábor vezérsége. A Verseczi Nemzetőrség parancsnokává pedig a magát Fejértemplomban kitüntetett Skublics Rafael neveztetett ki.

Oct. 3-án Gr. Vécsey $1^1/_2$ század honvéd, $^1/_2$ század huszárral és 2 ágyúval Vojvodincz felé szemle kirándulást tett, de látván Lagerdorfról nagyobb erő közeledését, vissza húzódott. A lázadók gyakori mozgalmaik a vidék igazgatását felette nehezítették, s a verseczi tábort, mely ez időben rendes katonaságban csak 902 embert számlált, egyes helységek ótalma okáért szét darabolni a főpont biztossága ellenzé.

13. §. A hadvonal legkeletibb részén, ó és uj Moldován, mihelyt onnan Asbóth Juli végén eltávozott, a felkelők, Ó-Moldova lakóinak rokonszenvétől segitve, ujra emelték fejöket, Ugyan is egy csapat Szerviánus átkelve a Dunán, Uj Moldovára rohant. Miután 50 embert követeltek a háboru számára, s e kivánságuk nem teljesittetett, tiz előkelő lakost, s köztök Hoffman Adámot kezesekül magokkal hurczoltak el. A bátor s okos magaviseletével az ellenség előtt is tekintélyt szerzett Ruzsinszky lelkésznek sikerült a kezesek számára kieszközölni, hogy nagyobb személyes bántalmaktól megkiméltettek, s 1000 arany váltság dij mellett nem sokára szabadon bocsáttattak. Hogy a szerbek elbizakodottsága tovább ne terjedjen, Asbóth a Lugosi és Szászkai Nemzetőrség s a krassói határőrség egy részével, öszvesen nehány száz emberrel, ismét visszatért s mind a két Moldovát megszállta. A megrémült Ó Moldovaiak az erdőbe futottak, de Asbóth által bántatlanságról biztositva, lakhelyökre vissza tértek, s egy időre csend állott be. Az ó Moldovaiak fogadták, hogy a felkelőkkel minden viszonyt félbe szakítanak. Majd a magyar fegyverek fejértemplomi győzelmeik hirére, — miként már más helyütt megérintők — e ravasz nép még jobban megrettenve, teljes alávetést szinlett s előbbi magaviseletét a dolgok való állásának nem értésével mentegette, ez okból azon kérelmet terjesztvén elő, hogy egy magasabb rangu Császári tiszt jönne körükbe őket törvényes kötelességökről felvilágositani.

Aug. 21-én azonban Asbóth tábora a kémek híradásai által zajba hozatott, s a következő éjt fegyverben és ébren töltötte. 22-én hajnalban az ugy nevezett Almási hegyek felől

egyszerre több száz főre menő ellenség jöve rohammal le a magyar hadcsapatra. Asbóth ereje gyenge volt, mert a krassó megyei határőrség már az ellenség közeledésének hirére helyét csufosan elhagyta, — vele tehát csak a Nemzetőri önkéntes csapatok maradtak. A mint a lenyomuló Szerbek első sorai a lesben várakozó magyar előörsökhez közel jövének, ezek tüstént kisütötték fegyvereiket, s a szerbek kapitányát s 6 emberöket leteritették. Akkor a csapat egésze — 140 ember — által tűzzel fogadtattak, s több halott és sebes vesztességével vissza veréttek a lázadók. A győztesek kezében 1 zászló és 4 fogoly maradt, s a lázadók az ugy nevezett Váradi szorosba futamodtak meg. De ez csak előjátéka volt a harcznak, s a reá következett csapásnak. Mert a Szerbek egy pár óra mulva a hegyekről ismét leszáltak, s ez uttal nagyobb erővel. Asbóth csapatja másodszor is tüzzel fogadta őket s eleinte vissza verte, de a szám aránytalansága mellett, s miután az uj Moldovai lakosok jó szellemük mellett is vonakodtak a harczban részt venni, s az által a felkelők bosszú dühét közvetlenül magok s családjaik ellen ingerelni, Asbóth a harczot nem folytathatta s azért vissza vonulást parancsolván, jó rendben Szászkára huzódott. Fedezete alatt az ujmoldovai lakosok legnagyobb része elvándorlott hajlékaiból. E szerencsétlen ütközetben Asbóth egész csapatja s közte főleg Somlay hadnagy vitézül viselte magát. Az ő vesztessége 3 halott és 14 sebesültből állott, midőn a Szerbeké 30—40 emberre rugott föl. Csak az ellenség ügyetlen lövésének tulajdonitandó, hogy Ásbóth kis csapatja meg nem semmisittetett, mert a lázadók sziklákra felmászva, s oda egy három fontos ágyut is fel hurczolva, onnan lőttek le a magyarokra. De e napi sulyos csapás az ütközet után következett. A Szászkára huzódó magyar csapat utjáról vissza nézvén, látta Újmoldovát égni. A dühös lázadóknak azonban nem volt elég a védelem nélkül maradt helységet felgyújtani, hanem azonfelül minden házat kiraboltak, az ott lepett lakosokat meggyilkolták s barmaikat elhajtották. A bányákban az olvaszdákat szinte felgyujtották s elrontották, mi által nem csak a magánosok sulyos vesztességet szenvedtek, hanem az országnak is nagy kára lett. Majd a pusztitók a catholicus egyházba berohantak, ott a szent

képekre lőttek, s több szentségtelenséget követtek el. Iszonyú nyomor képe terült el az az előtt virágzó állapotban volt bányahelyen, valamint az ingó vagyonuk csekély részével Szászkára menekült lakosok közt is.

14. §. Az elvesztett csatát nem sokára győzelem boszúlta meg. Említők, hogy a 9. honvédzászlóalj 2 százada eleinte a bánya kerületbe küldetett. Ezen két századdal és az oraviczai Nemzetőrség egy századával Rácz Sándor kapitány Aug. 27-én Szászkáról Ó Moldova ellen indult, s oldalas gyalogutakon még az nap estve alája érkezett. Más nap reggel 3 órakor a városra rohant, és az ott tanyázott Szerviánus csapatot rövid tüz után a helységből kiüzte. Az ellenség, elhurczolt sebesein kívül, 14 halottat hagyott a csatahelyen, s aztán a már készen állott dereglyéken és csónakokon át szökött Szerviába, azon érzékeny veszteséggel azonban, mi szerint a Magyaroktól üzetése miatti sietsége és rendetlenségében két csónak mértéken tul meg telvén, a belé szállott 50—60 Serviánussal együtt felfordult s a Dunába sülyedt. Rácz kapitány diadalát jelelé 1 császári és 2 szerb elfoglalt zászló, az ellenség lőszer készlete, az Ujmoldováról elrablott érték részbeni vissza foglalása, s az Ómoldovaiak marháinak elhajtása, kik e büntetést nem csak ravaszságukkal, hanem azon tettel is érdemelték meg, mi szerint e napon az ellenség soraiban harczoltak, s vele együtt számosan a Dunán átkeltek. Az ütközet alatt a Szerbek felgyujtották azon házot, melyben az ujmoldovai zsákmány nagy részét tartották, s a lángok tovább harapódzván, rövid pillanatok mulva Ó-Moldova nagyobb része porrá égett. A vesztesség a magyar részen ez alkalommal 3 halott és 9 sebesültből állott. Az ellenségen ejtett e vissza torlás után a honvédek Szászkára vissza tértek, s onnan Fejértemplomba indultak zászlóaljukhoz. Helyükbe 2 század Rukovina érkezett Szászkára.

A bányakerület belsejében ez időszakban semmi nevezetes nem történt. A bánya nép a Királyhoz ragaszkodott, és királyság elleni forradalomhoz soha sem csatlakozott volna, de a Szerbek elleni háboruban érzelmei az ország részén maradtak végig. Az ujonczozás némi elégületlenséget okozott ugyan, és a követválasztáskor Oraviczán és Szászkán a faluk-

beli oláhok és a bányászok közt egyenetlenség és verekedés ütött ki, mi abból származott, hogy e választó kerület vegyesen megyei és bánya helyekből alakittatott, s mind két elem tulbefolyást akart birni; de e nyugtalanságok csak helyi fontosságu muló események voltak, s a kerület közdolgai folyvást ügyesen, hiven és erélyesen kormányoztattak.

15. §. Mi előtt a hadvonal közepére, a Becskereki táborra mennénk által, a bal óldalon még a káránsebesi ezred vidékét szükség megérintenünk, hol a törvényes állapot tényezői Appel tábornok, Bódy Esperes és Eisler Őrnagy a Jellachich ügynöke Gerlich Alezredes ármányait féken tartották. A Mehádia környékén vezénylett Eisler őrnagy, August elején hallván, hogy a Szerviánusok Orsovát készülnek megtámadni, az esetet azzal előzte meg, hogy nem csak a századokban szólgált, hanem az egész fegyverfogható népséget egybe szedte. Még is ez okszerű rendszabály daczára történt, hogy Aug. 13-án 150 főből álló csoport Radojko kapitány alatt Szerviából át kelt s a Dunától csak egy hegyláncz által elválasztott Almás nevü völgybe betört és Ó Suppot helységet szállotta meg, hol a lakosoktól gyáva megadással s rokonszenv jeleivel fogadtatott s onnét velök karöltve tovább Dalbocsa helység felé nyomult. Ez utóbbi helységben a század minden fegyveres népe öszvesen vagy 300 végőr felállitva volt, de midőn a kapitány a lázadók bemenetelének meggátlására indulást parancsolt, az engedelmességet megtagadták, mondván, hogy testvéreikre nem lőhetnek. Ennek következtében a Szerviánusok ugy a nevezett, mint Bosovics és Prigor helységeket minden akadály nélkül bejárták, s a népségtől mint rokonok fogadtattak, de mind a mellett mindenütt rablás és erőszak jeleit hagyták hátra. Az Almás völgye volt az egész káránsebesi ezredben az egyetlen század, mely a lázadókhoz szitott, a többi kilencz század mindig engedelmes volt a rend fentartásában. Az előbbi fejezetben elbeszélt káránsebesi követválasztáskor a magyar alkotmány ellenségei, Gerlich és más tisztek ezen rosz szellemü Almás völgyi népet izgatták föl, s rendelték be az ezred székvárosába a törvényszerüleg megkezdett eljárás felháborgatására. Annál fogva nem volt csoda, hogy e rosz hajlamú néplakta vidéket szemlélték ki a Szerviánusok betörésökre.

A szerviánusok betörése és a Dalbocsai század engedetlenségének hírére Appel tábornok Gerlich Alezredest három századdal és egy ágyúval a helyszinére küldte ki, de a Szerviánusok be nem várták oda jövetelét, hanem idején át szöktek a Dunán vissza Szerviába. Az engedetlenségről bűnös végvidékiek ellen az Alezredes szilárdul járt el, számosokat a helyszínén 50 botütéssel fenyitett meg, s negyvenhetet közülök megkötözve a kárásnebesi fogházba küldött. E kemény bánásmód az Almás völgyieket minden további lázadó kifakadásoktól megzabolázta.

Aug. 18-án a Serviánusok Orsova táján az aggastyán barlang nevű vonal őrjeit támadták meg, de Strein nevü derék őrmester bátran szegült ellenök, s 35 embereivel négy egész óráig folytatta az ütközést. Végre a Szerviánusok két halott hátrahagyásával visszavonulni kéntelenültek a maroknyi őrök elől, kik közül egy ez elszánt ellentállás áldozatául esett.

A 47 fogoly a kir. biztosság rendelete alá bocsáttatott, s értök Piret közbeveté magát, felhozván, hogy az ezred nagy többségének dicséretes magaviselete tekintetéből a kevés eltévedettnek méltán adathatnék kegyelem, annál inkább, mert ily cselekvés az egész végvidékre jó benyomást gyakorolna. A kivánat teljesíttetett főleg Appel tábornok erélyes és becsületes eljárása méltánylatából. Mily őszintén teljesité kötelességét e tábornok, kitetszett a temesvári főhadi kormányszékhez benyujtott előterjesztéséből, melyben engedelmet kért arra, hogy nehány századdal Szerviába áttörhessen, s az onnani átkelések visszaijesztése végett nehány dunaparti falut megfékezhessen. Hogy e javaslatára a főhadi kormányszék semmi választ nem adott, könnyű eltalálni. Majd Mayerhoffer ez Ezredre is ki terjeszté ármányait, oly felszóllítást bocsátván az Ezredi kormányhoz, hogy a Magyar Ministeriummal minden összefüggést megszüntessen, s a Bán rendeleteit fogadja el. De Appel tábornok, az ezredi tisztek nagy részének ellenkező hangulata mellett is, a törvényes kapcsolatot képes volt mindaddig megőrizni, míg nem Temesvár ostrom alá helyezése a bánsági dolgoknak más szint adott.

16. §. A Verseczi és Becskereki táborok közti vonal hosszabb volt, mintsem minden pontjait úgy lehetett volna betölteni, hogy a lázadó Végvidékről gyakori betörések s azok

alkalmával többé vagy kevésbé véres ütközetek, helységek felpusztításai stb. ne történtek volna. Az e nembeli kisebb s inkább a lázadás jeleneteihez mint a háboru részleteihez tartozó eseményeket az illető Vármegyék dolgainak leirásánál fogjuk emlékezetbe hozni, s a becskereki tábor tényei sorában csak azokat adni elő, mikben a tábor seregei működtek. E tábort a lázadás első havai óta számos, bár nem mind rendes fegyveres erő szaporította. A Voronieczki-féle vadász-csapat és a 10-ik honvéd zászlóalj állandó részei lettek; a 4000 főre menő békési, s a két zászlóaljba rendezett bihari Nemzetőrség felváltva feküdtek e táborban. Ó-Arad derék Nemzetőrsége pedig ügyes tüzérekkel látta el a tábort, kik minden ütközetekben oly jelesen és oly bátorsággal feleltek meg hivatásuknak, mintha e téren évek óta gyakorolták volna magokat. A parancsnok Kiss Ernő Ezredes nehézségei azonban birt erejénél mindig nagyobbak voltak. Az ő közvetlen védelmi vonala, melynek számos pontjain kellett őrcsapatokat tartania Zsigmondfalvától egész Kumándig huzódott; Versecz és Fejértemplom tőlle mint a bánsági hadtest parancsnokától egyre segélyt kértek, míg ő hasonló kéréssel többnyire eredménytelenül ostromolta a Bácskában vezénylő fővezért, — végre minden nehézségei közt talán legakadályozóbb volt Blomberggeli viszonya, mert ha Kiss egész szivvel s lélekkel teljesité is a kormány s a fővezérség rendeleteit, ő maga mily bizonytalanul számíthatott terveinek végrehajtásában a Verseczi parancsnok őszinte közremunkálására!

August elején a becskereki Sereg egy részének véres harcza volt a tábortól 3—4 mértföldnyi távolságra. Ugyanis a részben nemes horvátok, részben szerb parasztok által lakott Neuzina helységben a torontáli mintegy 1600 főnyi határőrség ütötte föl táborát. Aug. 3-án egy csak 2—300 főből állt, de ágyukkal ellátott lázadó csoport a közel végvidéki Jarkovácz helységből megrohanta azon tábort és azt minden ellentállás nélkül kiverte. Aztán a lázadók szokás szerint a szerb lakosok által barátságosan fogadtattak, a nemesek utszáját pedig felgyujtották és kirablották. S folytatva győzelmöket Szécsány, Szárcsa és Bóka helységeket is elfoglalták. Az utóbbi helység nagyobb részben szerb lévén, nem késett hozzájok csatlakozni.

E csapás hirére Kiss Ezredes sietett Schiffner uhlan őrnagy vezénylete alatt 2 század uhlan — akkor még egy uhlan osztály Becskereken, 1 hanover huszár osztály pedig Verseczen tanyázván — 2 század Don Miguel gyalogság és 2 század nemzetőrség, végre 2 ágyúból álló vizsgacsapatot küldeni a Temes folyó felé, melynek partjain az ellenségtől elfoglalt helységek fekszenek. E csapat Aug. 5-én Szárcsa alá érkezett, e helységet ostrommal vette be, s az ellenséget a temes folyón át üzte. Schiffner azonban Neusina megtámadására erejét nem itélte elegendőnek s Lázárföldre huzódott. De következő éjjel a végvidéki Bótos helységből uj lázadó csoport által támadtatott meg hátulról, s Erneszthéza, Lázárföld tős szomszédja, a lázadók által elfoglaltatott és felgyujtatott. Erről Kiss Ernő hirt vevén, Becskerekről rögtön még két század gyalogságot, 1 század hanover huszárt és 2 ágyut küldött az őrnagy megerősítésére. Schiffner Aug. 6-án legelőbb Erneszthézát, mely a temes jobb partján fekszik, ostrommal vette be s a lázadókat a temes melletti erdőből is kiűzte. Eképen a folyó jobb partja biztosítva lévén, a további mozdulat a folyóni átkeléssel sikeresen fejeztetett be. Az ellenség jobb szárnya Szárcsán, a bal Neuzinában volt, közepe a szárcsai hídra és egy ágyukkal megerősített sánczra támaszkodott. A magyar tüzérek az ellenség jobbját s közepét erősen ágyuzták, s midőn az által az ellenség fő figyelmét azon részekre vonták, az alatt a fő csapat Neuzinát támadta meg, s kétségbe esett ellenszegülés után bevette. A szerbek az ablakokról, s a háztetők és pinczék nyilásaiból lövődöztek, s csupán a házakat reájok gyujtva lehete őket végkép meggyőzni. A helybeli ráczok is az ellenséghez csatlakozásokért keményen büntettettek meg. E nap egy volt a polgárháboru legborzasztóbb napjai közül, — az indulatok mindkét részről féktelenül dühöngtek. A lázadók vesztessége csak halottakban 500 főre számíttatott, kiknek része az ütközetben esett el, része a házakban elégett. Sebeseik számát kinyomozni nem lehetett. Csak 18 fogoly maradt a magyar csapat kezében. Neusina hamuvá égett, s azt elvesztvén az ellenség, kéntelen volt Szárcsát és az említett sánczot is elhagyni. Az egész csapat, az uhlánok úgy mint a magyar katonaság, vitézül harczolt, s különösen kitüntették magokat,

Schiffner az ütközetben vezénylő Őrnagy, Báró Menzingen hanover huszár főhadnagy, Fischer százados, Haslinger fő, König és Grega alhadnagyok a Don Miguel gyalogságból, és az Aradi tüzérek. A magyar csapat vesztessége aránylag nagyon csekély volt. Sebes ugyan számos, de halott csak egy találtatott, 15 ember hovakerülése azonban nem tudatott ki. Az ütközet után Schiffner csapatjával ismét Lázárföldön foglalt szállást.

17. §. A neuzinai győzelem magositá a kedvező benyomást, melyet Mészáros hadminister, Bechtold fővezér, és Éder tábornok Aug. 10-én a becskereki táborban tett látogatása okozott. A Neuzinai ütközet után azonban apró csatázások s ugyan annyi győzelme a magyar fegyvernek mindennapi események voltak. Taras, e történet első fejezetéből már ismert hely, Aug. 19-én ismét véres jelenet szinhelye volt. A Tisza part vonalát őrizve ott helyben egy század gyalogság s egy csapat torontáli határőrség tanyázott. A Szerbek Csuroghi táborokból átkelvén a Tiszán, a csekélyebb magyar erőt visszavonulásra kényszerítették. Arra Kiss Ezredes Gróf Vécsey Hanover huszár ezredi Őrnagyot egy század huszár és egy század gyalogsággal a Tarasi csapat megerősítésére küldte, s Vécsey az ellenséget a Tisza túlsó partjára azonnal vissza kergette. A magyar katonaság alapos gyanuban tartván a Tarasi lakosságot az iránt, hogy a lázadók az ő tudtával merészeltek a Tiszán át kelni, a helységet — most másodszor — felgyújtotta. E kisebb ütközetek sorában legvéresebb történt Aug. 28-án, midőn Vürtemberg huszárok egy százada Aranyi főhadnagy alatt a perlaszi sokkal számosabb előörsi csapatot győzelmesen verte vissza, és belőlle 20 embert levágott. (A würtemberg huszár ezredből két század lejövén a bánságba, Becskereken csak egy pár hétig maradt, s onnan Verseczre indult.)

Végre Kiss, buzdítva a sereg és a közönség béketüretlensége által is, elhatározta, hogy a felkelők boszantó merényleteit egy nagy csapással torolja vissza. Sept. 2-án magát a perlaszi tábort támadta meg. Éjjel indult ki Becskerekről hadával Étskára. Hadcsapatja e következő részekből állott: Mihály nagy herczeg (Máriássy) és Duka (Don Miguel) gyalog ezredek egy egy zászlóaljából, a 10-ik honvéd zászlóaljból, a Voronieczky-féle vadász csapatból, a bihari Nemzetőrség két

századából, négy század hanover és 2 század Vürtemberg huszárokból, s végre 2 telep ágyuból. Az utóbbiak nagyobb részét a még tavaszkor temesvárról kiküldött császári tüzérek, a másik részét az Aradi Nemzetőrök kezelték. Kiss reggeli 5 órakor érkezett a perlaszi sánczok elébe, s a kémei által a megtámadásról értesült ellenséget kész csatarendben találta. Kiss tábornok — e rangra emeltetése épen ezen a napon jutott kezéhez — ágyutüzzel támadta meg előbb az ellenséget, s az ágyuzás három egész óráig tartott. Akkor rohamot parancsolt a sánczokra. A középet Vetter Alezredes, a jobb szárnyat Kiss Pál kapitány a Márjássy Ezredből, a balt Szemere Őrnagy vezeté. A rohamot legteljesebb siker koronázta. A lázadók tüzérei mind leszuronyoztattak, és seregök a magyar fegyvertől menekülhetett része futásban kereste üdvét, — a perlaszi tábor tetemes mennyiségü lőszerrel, 11 ágyúval, bő élelmi szerrel stb. a győztes magyarok kezébe esett.

A vezéren kivül a nap hőse Vetter Alezredes, az ostromló Gyalogság parancsnoka volt, ki ez ütközetben tanúsított vitézsége s értelmessége által nem csak az Alföldön, hanem országszerte ünnepelt nevet szerzett magának. Aztán Kohlman kapitány, a táborkar főnöke, ki a megtámadás tervét oly czélszerűleg készítette el, Kiss Pál kapitány, kit Perlasz bevételében bebizonyított vitézsége a 9-ik honvéd zászlóalj őrnagyságára emelt. Ő nem csak saját századát, hanem a bihari Nemzetőröket is buzdítá és személyesen vezeté az ostromra. Herczeg Voronieczky hősi vitézségének varázsát iffjusága, deli termete s szép alakja még inkább emelé. Mind a császári, mind az Aradi tüzérek elszánt bátorsággal és mesterileg kezelték ágyuikat. S ha a rendes gyalogság és a honvédek vitézsége mint természetes dolog csudálkozást nem gerjesztett, feltünő volt a bihari Nemzetőrség magaviselete. Noha gyakorlatlan s tökéletlenül fel fegyverezve volt, mégis halál megvetéssel követte a Máriássy rendes katonaság példáját, s derék Őrnagya Ricskó alatt nem csak egy csapat ellenséget a Sánczok melletti erdőből és nádasból ki vert, hanem a sánczok ostromában is részt vett. Ezen dicső ütközet áldozatai gyanánt a Magyar sereg 14 halottat és 69 sebesültet számított. Az elsők között Szemere, a 10-ik honvéd zászlóalj vitéz Őrnagya, az utóbbiak között

Krause Mihály nagy herczeg ezredi. és Thassy vadászcsapati hadnagyok számíttattak. Az ellenség, melynek vezére Drakulics és száma közel 7000 volt, 260 halottat vesztett, még számosabbak lévén sebesei. Iszonyu volt soraikban a megrettenés. A huszár osztály előnyomulási elkésésének tulajdonítandó, hogy a lázadók szétveretésök után nyakra főre, többnyire kocsikon. részint Zsenta, részint Titel felé el futhattak. Az ezen ütközetben elfoglalt ágyuk és lövetek jegyeiről a Magyar tábor tisztei megilletődve tapasztalták, hogy azok Bétsből a császári fegyvertárból legujabban küldettek le.

18. §. Az elsánczolt tábor bevétele után a tábornok serege egy részével Perlasz városba benyomult. A szerb lakosság a megfutamodott csoportokkal együtt elhagyta volt a várost. a német lakosok pedig fejér zászlóval jövének a tábornok elébe, magadást és a magyar kormány iránti engedelmességet fogadva. Ezen okból Kiss a várost minden pusztitástól megkimélte. S miután egy csapatot perlaszon hagyott, a tábornok seregének legnagyobb részével még a csatanap estvéjén Becskerekre vissza tért. Más nap részint ő maga, részint Vetter több közel fekvő végvidéki helységeket, Bótost, Orlovátot, Farkasdint, Tomasováczot kis mozgó osztályokkal látogatták meg, mely helyek lakói békésen és kedvezően fogadták a magyar Vezéreket. Ezen kirándulásokra szorítkozott a csata utáni közvetlen működés. A tábornok oly rögtöni visszatérése Becskerekre, csökkenté a győzelem által okozott közörömet. A közönség azt várta, hogy a Perlaszi tábor szét verése után Kiss Ernő Titel és Pancsova felé fog diadalmasan s rögtön nyomulni elő, s tagadhatlan, hogy a levertségbe esett lázadók sehol sem voltak volna képesek őt utjában feltartóztatni. Ugy a mint a győzelem gyümölcstelenül hagyatott, s jelesen Titel bevétele nélkül, Perlasz bevételének haszna csonka maradt, s a működés nem folytatása által az ellenségnek hely és idő engedtetett, magát újra rendezni. A tábornok Blomberg uj állására hivatkozék, ki, mint már tudjuk, ez időben épen közlé tisztikarának nyilatkozatát, hogy támadó harczban többé részt nem akar venni. »Fájdalommal hallottam — igy irt Kiss a perlaszi csata után másodnapra a kir. Biztosnak — Blomberg nyilatkozatát, mert csak vele együtt munkálva reméllhetém czélom elérését t. i.

Pancsovára előnyomulást, miben annál fogva nagyon hátrálva vagyok.« Más alkalommal azon esetről ismét igy szólt: »Az uhlan közlegénység minden alkalommal harczvágygyal viseltetett, azért annál sajnosabb, hogy a tisztek a közös fejedelem szentesítő szavát kétségbe vonni merik, de ha a kormány nem képes bennök az ügy iránt őszinte részvételt támasztani, annál kevésbbé teheti ő.« A tábornok elő nem nyomulhatása miatt Bechtoldot is okozá, ki felelőség terhe alatt meghagyta neki, hogy csak védelmi helyzetben tartsa magát, mivel egy résznek magános előmenetele az egész seregre káros következést vonhatna. Ha mind e körülményeket öszvevetjük, meg fogunk győződni arról, hogy Kiss a perlaszi megtámadást is a fővezér akaratja ellen vitte végbe.

19. §. Annál serényebb volt az ellenség a rajta ütött csapás alól fölemelkedésben. Sztratimirovics Perlasz elvesztésének hirére mintegy 1000 végőr élén Titel és Pancsova biztosítására sietett. Utban a Perlaszi tábor szét szórt maradványaival találkozván, s általok erejét 2000-ig emelvén, a perlaszi ütközet után két nap mulva a Temes folyón Szakula helységnél állott, oly ponton, melyről aránylagos erővel mind Titelt, mind Pancsovát fedezni lehetett. Rajacsics a maga részéről nem mulasztá el népét uj felhivásokkal lelkesíteni. Knicsanin Fejértemplom környékéről Tomasováczra tette át táborát, mely utóbbi hely Becskerekhez közelsége miatt merész és kihivó állomás volt a magyar sereg ellenében. Eképen a Szerbek gyorsasága a magyarok lassusága által felbátorodván, Sztratimirovics Becskerek megtámadását határozta el.

Sept. 11. serege három osztályban kelt a Tiszán által. Az egyik Osztály az ő személyes vezénylete alatt Zsablya alatt, a másik Ágics nevű kapitánytól parancsolva szinte ott, a harmadik Stefánovich nevű vezér alatt Titel alatt szállott a bánsági oldalra által. Győzelmi ábrándaikban már Becskereket elfoglalva s kedvencz tervöket, a Kikindai Szerbekkel egyesülésöket, végrehajtva látták. A terv szerint mihelyt az elősorolt csapatok a Tiszán át keltek, Knicsaninnak kellett volna Tomasováczról Becskerek ellen mozdulni. De számításukat meghiusitá a magyar sereg vitézsége, mely a cselekvés pillanatában szinte oly gyors és döntő volt, mint a vezénylet előintézkedése

lassu és habozó. Septem. 11-én a becskereki Sereg egy részével Écskán szállásoló Vetter Alezredes előőrsei Aranyi huszár főhadnagy alatt kutatásaikban egész Perlaszig nyomultak elő, midőn a város közelében vagy 30 lovas és egész csapat gyalog ellenségre akadtak, s a hirrel Écskára vissza vonultak. Vetter azonnal az Écska előtti téren csatarendbe állitá katonáit, — a nagy hg. Mihály ezredi zászlóaljt, 10-ik honvéd zászlóaljt, 2 század bihari Nemzetőrséget, két század Vürtemberg és 3 szakasz hanover huszárokat, két ágyúteleppel. Rövid perczek mulva látta a mintegy 3000 főből álló és 7 ágyuval biró ellenséget Perlasz felül az országuton közeledni. Ez a Stefanovich alatt Titelnél át kelt osztály vala. Midőn a lázadók már vagy 600 lépésnyire közeledtek, Vetter előre rendelé ágyu telepeit, élénk tüzet fordított a közeledőkre, s ezek csak hamar megzavarodva hátat forditottak s Titel felé futottak. De Perlasz és Farkasdin közt ujra öszve szedvén magokat, ellentállni próbáltak, midőn Gr. Vécsey a Vürtemberg huszárok Őrnagya a maga két századával, 2 század honvéddel és egy ágyu teleppel reájok rohanván, őket ismét szétverte. Miután igy a magyar csapat a lázadókkal el bánt volna, Perlaszon keresztül visszavonulásában ezen várost azon okból, mivel az ellenség üzésekor több ház ablakaiból lövések történtek reá, s méltán felboszonkodva azon, hogy lakossága oly kevéssé méltatta a Sept. 2-iki csata után tapasztalt kiméletet, tűz prédájává tette. Az Écskai hadosztály e napi majdnem hat óráig tartott csatázásról az ellenségtől elfoglalt egy ágyúval diadalmasan tért vissza állomására, vesztessége csak nehány sebesültben foglaltatván.

20. §. Ugyan azon napon, melyen Vetter vissza verte Stefanovich osztályát, Ágics osztálya a minden őrség nélkül hagyott Aradácz helységet szállotta meg. Ezen betörés hirére Kiss tábornok következő napon 2 század Don Miguel gyalogsággal, 1 század hanover huszárokkal és 3 ágyuval személyesen sietett ki Aradáczra. Midőn a helységhez érkezett, annak bejárását nagy számu, talán 4000 főre felrugó s hat ágyuval ellátott ellenségtől elgátolva találta, s erős ágyuzással fogadtatott. Majd a tábornok tüzérei élénken s jól találva viszonozták a lövést, a kis vitéz csapat utat tört magának a helységbe, s arra az utczákon makacs harcz fejlődött. A lázadók nemcsak

a szabadban, hanem a házak ablakairól is lövődöztek, de daczára makacsságuknak, a magyar csapat ki verte őket a helységből, és egy ágyújokat elfoglalta. De a helységen kívül a felkelők ismét lábra kaptak, s a harcz megujíttatott. Nem sokára a magyar tüzérek erős és pontos tüze, s különösen Appel Don Miguel Ezredi őrnagy által a két gyalog századdal tett igen ügyes oldal mozdulat következtében soraik végkép felbomlottak, s ismét két ágyut a győztesek kezében hagyván, futásnak eredtek. A huszárok Aschermann főhadnagy alatt üzőbe vevén a hátráló ellenséget, hetven foglyot hoztak be. Halottjok a faluban, honnan tömeges zavarban futamodtak ki, számos maradt.

Az ellenség harmadik osztálya, Sztratimirovics személyes vezénylete alatt, Elemérre nyomult, Kiss tábornok terjedelmes Uradalmának székhelyére. E faluban Gr. Eszterházy Sándor Őrnagy egy század huszárokkal, 2 század gyalogsággal és két ágyuval állott, de nem itélvén magát elég erősnek a sokkal nagyobb számu s ágyukban igen erős ellenség vissza verésére, a megtámadást meg sem várva, Elemérről Becskerek felé kihuzódott. A lázadók tehát elfoglalván Elemért, nemtelen boszszúval öszve rombolták és kirabolták Kiss Ernő fényes kastélyát, a gazdag butorzat elpusztítása és sok drágaság öszvetörésével vagy elhurczolásával legalább 100 ezer pengő forintra rugó kárt okozván. Kiss tábornok az Aradáczi ütközetről jövén Eszterházy visszavonuló csapatjával találkozott, s azzal egyesülve Elemérnek fordult, hogy a rabló ellenséget meg fenyítse, de ez nem várta be őtet, s vad pusztításai szinhelyéről a Tisza felé vissza huzódott, s azon át kelt a csajkás kerületbe. Miként észre lehetett venni beszélyünkből, Knicsanin a hármas ütközet alatt Tomasováczról, hova a lázadók ereje Fejértemplom tájékáról mindinkább huzódni kezdett, nem tett semmi mozdulatot Becskerek felé.

Sztratimirovics Becskerek elleni tervei ezen hajótörése után a lázadók hosszabb ideig nem merték nyugtalanítni a magyar tábort. De Oct. 9-én a Becskerektől egy mértföld távolságra eső Zsigmondháza helységet és az ott szállásolt magyar katonaságot esti 10 órakor váratlanul lepték meg. Az utóbbi rendetlenségben huzódott ki a faluból. Az Ecskáról oda

sietett Vetter Alezredesnek a falu előtt sikerült a zavarba esett katonaságot ismét rendbe hozni, azzal a helységbe vissza térni. s az ellenséget kiűzni. De az alatt a lázadók a falut kipusztították, ki rabolták, s három lakost megöltek.

21. §. A bánsági sereg bár mint nem kimélte vérét a Haza védelmében, még is gondolkodásba esett a fejedelmi ház és az ország közt öregbedő egyenetlenségek felett. A Perlaszi csatában elfoglalt ágyuk a tiszti karra kinos benyomást tettek. A régi tisztek megilletődtek azon, hogy midőn a császár rendeletéből álltak az ország szolgálatába, most az ország ellenei ellen harczolva, a császár fegyvereit találják magok ellen irányozva. Ők mindkét kötelességet, az ország védelmét és a Fejedelemhez való hűséget, egyforma buzgalommal ohajtottak teljesíteni. A köztük támadt meghökkenést növelték a Jellachich vissza helyezéséről Báni hivatalába érkezett felötlő hirek. Mind ez arra határozta a becskereki tábor tiszti karát, hogy Vetter Alezredest és Gr. Eszterházy Sándor Őrnagyot Bécsbe küldenék meg tudakozni személyesen a Császár való akaratját. Ezen küldésnek azonban egy azzal semmi kapcsolatban nem állott körülmény félbeszakitá folyamatát. Az elnök-minister Gr. Battyányi Gr. Teleki Ádám határozatlan magaviselete miatt a felső tábor vezényletében változást talált szükségesnek, s ezen okból Kiss tábornokot sietőleg a felső táborhoz rendelte. És hogy elmenetele előtt Vetternek a bánsági sereg vezényletét átadhassa, s mivel a tábort kétkedő s bécsi választól függő helyzetben hagyni nem akarta, Vettert és Eszterházyt sebes hirnök által vissza hivta és a követségnek véget vetett. E szerint Kiss ideiglenes felrendelése közvetőleg jótékony hatást szült a bánsági sereg hangulatára, s megelőzte azon veszélyes következményeket, melyek a követség rendeltetése helyére érkezéséből könnyen folyhattak volna.

22. §. A bánságnak a hadjárat körébe nem eső, de még is a lázadásból származott eseteit is előadnunk szükséges. A három megye közül leggyakrabban volt Torontál mind a végvidékből betöréseknek mind ön keblébeni nyugtalanságoknak szinhelye. Röviden fogunk egyes eseteket felhozni.

A Neuzinai Ütközet idejében az Ürményházi állomásról Nagyszentmiklósra haza térő önkéntesek Kanakon, egy rácz

faluban, a lakosok által feltartóztattak utjokban, s négy közülök megöletett. Ezen gonosztett megboszúlására Gedőfalváról, az ott állomásozott önkéntesek és határőrök kapitánya Hanák 120 gyalog és 40 lovas emberrel Kanak ellen indult. A daczos Szerbek e csapatot is lövéssel fogadták, azért Hanák keményen megfenyítette őket, helységöket felgyújtotta, s a bűnös lakosságnak nagy részét a végvidékbe átszökésre kényszeritette. A Gedőfalvi csapatnak ez esetnél egy pár halottja és sebesülte volt. Következő napon a két kis Magyar tábor az Ürményházi és Gedőfalvi, egyesülvén, a megyébe betörni fenyegetődző Iláncsai végvidéki helységbelieket megtámadták, s 19 emberöket megölvén s egyet elfogván, vissza verték. Hajducsicza, kevert nép lakta falu, a végvidékiek gyakori betörésének volt kitéve, kik mindig rablásokat, s egy esetben oly kegyetlenségeket követtek el, hogy az Uradalmi tiszt nejét ütésekkel illették s megsebesítették, kis fiát pedig magokkal elhurczolták. E vakmerő borzasztóságok megzabolázása végett a gedőfalvi önkéntes tábor ideiglen Hajducsiczára tétetett át, de Aug. 26-án Iláncsáról több ágyuval el látott oly számos lázadó csoport rohant Hajducsiczára, hogy az ott összegyüjtve volt kis fegyveres erőt nehézség nélkül szélesztette el, a falut ki rabolta, s nagy részét felgyujtotta, s a helyről nem távozott mind addig, mig nehány nap mulva Verseczről egy század uhlán küldetett Hajducziczára ezen rablók ki üzésére. Sept. 21-én pedig ismét Iláncsáról mintegy 3000 lázadó Ürményházára tört be, az ott feküdt magyar önkéntes tábort vissza vonulásra kényszerité s Ürményházát valamint a közel levő Zöldes és Józseffalva magyar kertész telepeket tüzzel pusztitá el.

Meglehet, az olvasót untatni fogja annyi helység gyujtások egy modoru említése. De lehetlen mellőznünk beszélyünkben a tények azon nemét, melyben e szerencsétlen polgár háborunak épen legborzasztóbb oldala, s leghivebb képe mutatkozott. »Ily háboru legiszonyuabb jeleneteit — igy s bizony igen hiven rajzolá a helyszinen meritett benyomásait az akkori Magyar lapok egyik levélirója — nem akkor látja az ember, midőn a harczosok holt testei közt jár a csatamezőn. Legszivszaggatóbb az, midőn országutakon meztelen gyermekek, siró öregek és jajgató asszonyokkal, kiknek lakjaik elpusztíttattak,

találkozunk. E földönfutók a mellettök elmenőktől félve, kérnek kenyeret, tartván attól, hogy ellenségeik lehetnek.« Sokszerü kegyetlenség számos eseteit említhetnők, melyek e lázadást bélyegezték. Többi közt Győrffy Ernő egy torontál megyei tisztviselő fia és Hubner nevü vivó mester a Becskereki előőrsökön szolgálatot tevén, a lázadók által elfogattak s Perlaszra hurczoltattak. Ott mint leirók használtattak, mind addig, mig a magyar sereg Perlasz megtámadására indult, a mikor a kegyetlen, s a hadi foglyok tekintetében még a legeredetibb állapotú népeknél is tisztelt törvényeket ez esetben embertelenül megszegő lázadók által kivégeztettek. De legyen elég az eltérés beszélyünk tényrendétől.

A lázadók elüzvén Ürményházáról az önkéntes tábort, Nagy-Gáj, Szóka, Margitta, Bánlak és Zichydorf helységeket is szállták meg, sehol ellentállást nem találtak, s a környéken sok rablást és pusztítást követtek el. A torontál Megye által rendezett határőri és önkéntes táborok nem voltak képesek helyt állni a végvidék csordája ellen. Az Ürményházi legtöbb bátor tettet vitt végbe, de fájdalom azon panaszra adott okot, hogy a környék hiv helységei is voltak olykor prédálásinak kitéve. Ezen betörések keményebben fékeztettek meg, midőn Blomberg elhagyta Verseczet s Gr. Vécsey vezénylett azon táborhelyen. A már előttünk a becskereki táborbani tetteiről ismeretes Aranyi kapitány Oct. első napjaiban 1 század Rukavina gyalogsággal és 40 Vürtemberg huszárral Verseczről a Zichydorfon tanyázott lázadó csoport ellen indult, azt a faluból kiverte s a Sz. János falu alatti Ó Bege csatornába szorította. Szent János, eleinte a hiv Szentmihályiak Segéde, időközben a felkelőkhöz szegődvén, e cselekvése miatt azon alkalommal Aranyi csapatja által felgyújtatott. Ez egy kirándulás nem zabolázta meg a végvidékieket a berohanástól, s azért Gr. Vécsey minduntalan kéntelen volt mozgó csapatokkal tisztítani a Verseczhez közelebb eső torontáli Vidéket. — Sept. 14-én Botos végvidéki helyről csaptak át a lázadók s a szerencsétlen Erneszthéza helységet másodszor tették tűz prédájává.

Az Aradáczi és Eleméri ütközetek alkalmával a felkelők egy csoportja Csuroghról Kumánd kikindai kerületbeli hely-

ségbe tört be, s az ott 200 Vadásszal tanyázott hg Voronieczkyt Törökbecsére visszavonulásra kénszeritette. E csoport arra volt rendelve, hogy azon esetre, ha Sztratimirovicsnak sikerül Aradáczon és Eleméren át Becskerekig előnyomulni, a kikindai kerületet fegyverfogásra lázítsa fel. De Sztratimirovics csufosan lévén vissza verve, ezen csapat is át kelt a Tiszán Csuroghra vissza.

Ezen merényleten kivül a kikindai kerület békéjét semmi sem zavarta. August hóban Nagy-Sándor József Őrnagy kerületi biztossá neveztetett, s ezen hivatalban kezdé dicső pályáját, melyen előhaladva a magyar tábornokok s a legünnepeltebb hazafiak sorába emelkedett. Általa igazgatva a kerület nem csak a rendet megőrizte, hanem a haza iránti hűségét tettleg is tanusitotta az által, hogy közgyülésből 30 ezer ezüst forintot, 1000 p. m. buzát s szinte annyi zabot a Hon védelmére ajánlott. Nagy Sándor közbenjárására a kir. Biztosság megengedte, hogy a kétszer áruló bűnbe esett, s kétszer felgyujtott Taras helység lakosai haza térhessenek. Hogy a jövőben a törvényes engedelmességet nem fogják megszegni, arról a kezességet a kerületi tanács magára vállalta.

23. §. Temesben a rendes helyzetből kivétel esetei sokkal kevesebbek és csekélyebbek voltak mint torontálban. Sept. hóban a Lippai járás egy két helysége, mint Nagy Topolovetz, Rakovicza, engedetlennek mutatta magát, a mi részint titkosan kóborló izgatók műve volt, részint a határőrségi terheknek, s a Verseczi táborban ezen helységek emberein némely alárendelt egyének által elkövetett zsarolások miatti elkeseredésnek vala tulajdonitandó. A helyszinre kiküldöt temesvári nemzetőrség azonban a rendet azonnal helyreállította, s a bűnösöbb lakosok a helyszinén itélt bíróság által fogházi büntetéssel fenyítettek meg. Ugyan azon hóban a Verseczi tájék felső részén fekvő Sósdíja helység is megtagadta az engedelmességet az előjáróságnak, de Nemzetőrök jövetele ott is rögtön helyre állította a törvény tekintélyét. October elején az Arad alá vonuló Uhlánok a Marosmellék békéjét háborították fel, ingerelvén a népet a tisztviselők ellen. Magába Lippa városába megjelentés nélkül jöve egy század, s élelmet és fuvarozást zsarolt ki. Még a szomszéd Krassó nehány falujában kiütött nyugtalanságok a

Lippai járás egy pár községében mint Kelmák, Belotincz, némi mocczanásokat idéztek elő, de valamint a megyei tiszti kar Temesvár elszakadásáig mindenütt, úgy különösen a Lippai járásban Medveczky János erélyes főszbiró a sűrű akadályokat legyőzte, s a Vármegye tekintélyét megőrizte.

24. §. Krassóban az első Alispány Jakabffy Kristóf erélyes és az oláh nép előtt nagy tekintéllyel biró férfi volt, de a tiszti kar nagy része gyenge volt a nehéz idők követeléseinek erőteljesen megfelelni. Hozzá tesszük, hogy a Krassói oláhok nem viseltettek ugyan rokonszenvvel a lázadók iránt, hanem nagyon féltek tőllök, s azért előforduló esetekben azonnal hódoltak nekik. E két körülmény volt oka annak, hogy e Megyében ha a béke felzavarásának esetei számosak nem voltak is, aggály és rettegés a támadható bajoktól folyvást uralkodott. — »Krassó békes — igy irt hű ecsettel a másod Alispány Makay — de Isten mentsen meg, hogy a Szerbek előnyomuljanak, ki tudja, mit volna képes tenni az oláh nép, hogy magát kedvessé tegye előttök. Ezen körülményekből könnyen magyarázható, miért nem felelt meg ezen Megyei határőrség felállítása czéljának. Pedig szolgálatára szükség volt a Megye déli határain, hol Szuboticza, Udvarszállás és Jám a lázadóktól többször rohantattak meg. Segitségül temesmegyei határőrök is rendeltettek Juli végén Szuboticzára, kik azonban ha a határok fedezésében hasznos segédkezet nyujtottak is, más oldalról oly vakmerő zabolátlanságra vetemültek, hogy Szuboticzát szerb hajlamai miatt ellenséges hely gyanánt prédálták. Általában a tapasztalás mutatta, hogy ezen megyei határőrségek, mihelyt más hatóságba vezettettek, nehezen voltak rendben tarthatók.

A krassói határőrség Szuboticzán állomásozott, midőn Aug. 14-én a lázadók által nehány embere az előőrsökről elfogatott, és a Vracsevgáji táborba hurczoltatott. Következő éjjel a lázadók egy malmot támadtak meg, melyet 55 bátor egyén, java a határőrségnek, keményen védett, de végre a tulszám által vissza veretett, s többen emberei közül vagy elestek vagy elfogattak. Másnap ezen kettős bántalom megbosszulására, a határőrség parancsnoka Báró Bruckenthal egész csapatját, mely a temesből átjött rékasi és Ujaradi határőrök-

kel együtt 2000 főre rugott föl, Jámból az ellenséges Lagerdorf ellen vezette, de mihelyt reá akadtak egy alig 150 emberből állott ellenséges csoportra, s mihelyt ez lőni kezdett, — az egész határőr csapat, nem figyelve a parancsnok feltartóztató szavára, tömegestől csufosan megfutamodott. Az esetnek azon felül, hogy az annyi teherrel fentartott határőrség laszontalanságát bizonyitá be, azon káros következménye is volt, hogy a megrémülten haza futott határőrök a nép bátortalanságát, s a szerbek ereje felőli képzeletét növelték. A nem sokára bekövetkezett eloszlatásáig a határőrség még fenmaradt részeit Pánczél őrnagy vezénylé Bruckenthal helyett, ki csapatja megfutása után azonnal boszankodással lemondott. Jámot és Szuboticzát azon túl a lázadók gyakran látogatták, de a közel volt Vlajkoveczi és Vojvodinczi temesi őrségek miatt állandóan megszállni nem merték. A szerbek által, — miként már elbeszéltük — elpusztitott Udvarszállás vándor botra juttatott lakosai Oravicza felé távoztak menedéket keresni. Igy azon helység megszünt védő pont lenni.

A megye ez egyes helységi bajait szaporitotta a közte és a bánya hatóság közt a követválasztáskor történt kihágások miatt támadt surlódás, mindenik fél magának követelvén a vizsgálati hatóságot. Hogy állandó felsőbb tekintély legyen a megyében, Sept. vége felé Gyürky főispány mint kormánybiztos, s Paszku Miksa képviselő mint ujonczozási biztos küldettek ki, s a kir. Biztossal együtt munkálásra utasittattak. Temesvár ostromállapota után a főispány visszatért a kormányhoz, Paszku a magyar ügyet hütlenül elhagyta. Legnagyobb bajt e megyében az ujonczozás szülé. Különben sem lévén az oláh népnek inyére, azonfelül ez alkalommal e nép lappangó bujtogatók által azzal ingereltetett, hogy az ujonczok nem a császár számára szedetnek. A barrai, Facseti és Koszovai kerületekben tettleges kihágások történtek. Több helyen a papok tanusitottak ellenséges indulatot, az ujonczozási öszveirásra szükséges Anyakönyvek nyilvános megtagadása által.

A legsulyosabb kihágás Sept. 10-én Barra helységben adta magát elő. A megyei tisztviselők az uradalom házában gyültek öszve, hogy ujonczozási müködésöket teljesitsék, vagy ha nehézségekre találnának, a népet legalább békés magavise-

letre intsék, s felvilágositsák, midőn a nép csoportosan rohanta meg az udvarházat. A tisztviselőknek csak nagy nehezen lett módjok megszabadulni a dühös nép elől — a rend helyreállítására pedig mind krassói mind temesi fegyveres csendkatonákat kellett a helyszinre küldeni, kik a tömeg eloszlatására fegyvert kéntelenültek használni, s több halottat és sebesültet ejteni. Ezen megfékezés után Jakabffy Alispány járta be a vidéket, s intő szavával a népet vissza vezette az engedelmesség ösvényére. A Schwarzenberg uhlánok Verseczről eltakarodások előtt még azon hasznos szolgálatot tették Krassóban, hogy egy századjok Sept. közepében Lugosra a törvényhatóság tekintélyének támogatására rendeltetvén, a császári jeleknek a megye oldalán szemlélete a népre megnyugtatólag hatott.

25. §. Miként a megyékről és a Karánsebesi ezredről, ugy a Pancsovai és Fejértemplomi ezredekről is kell a bánsági körülmények előadásában emlitést tenni. Elöl csak Fejértemplom város dolgait soroltuk elő; — mi az ezred helységeit illeti, azokban a fegyveres nép a szerbek táborát követte, az otthon maradt lakosok pedig az idő szerinti hatalmasb félnek, s ennél fogva majd Fejértemplomnak, majd a portyázó Szerbeknek hódoltak. A rendes igazgatás teljesen felbomlott ezredszerte. A középponttal semmi hivatalos öszvefüggés nem létezett. Azon kevés helység az ezredben, mint az oláh Nikolincz és a német Karlsdorf, melyek a magyar ügy győzelmét óhajtották s a magyar sereg hozzájok jövetelét várták, tettleg ez irányban nem tehettek semmit, — még is folyvást törekedtek a magyar ügy vezetőivel öszveköttetést ápolni, s azt, közelebb lévén Verseczhez, inkább ott mint a körüle bitangoló rabló csapatok által elszigetelt Fejértemplomban keresték.

A felkelők, nem birván magokat a karánsebesi ezredben megfészkelni, a Fejértemplomit pedig a főhely nélkül kivánságuk és szükségeik szerint nem kezelhetvén, annál buzgóbban őrzék Pancsovát, mint a három bánsági végezredben egyetlen ezredi főhelyt, mely hatalmukban vala. Féltékenyen vigyáztak arra, hogy azon városban a szerb lázadás szelleme kirekesztőleg uralkodó legyen. Rajacsics maga valahányszor a Magyar győzelmek erkölcsi hatásától félt, személyesen jött Pancsovára feleinek bátorságát uj buzditással ébreszteni. A

Főodbor, mivel a pancsovai közönség szellemi öszvehangzását még sem tekintette eléggé biztositottnak, Sztratimirovicsot számos fegyveres kisérettel küldte oda, ki Juli 21-én Pancsován megjelenvén a magyar szellemü német lakosokat le fegyverezte, más helyhatóságot nevezett ki, s a város bátorságát biztositó 8 ágyut a fogyverben maradt szerb lakókra bizta.

De noha az ezred székhelye a lázadók kezében volt, a pancsovai ezred kerületét még sem kormányozhatták egész kiterjedésében a hős magyar helység, Debelyácsa miatt. Tudjuk már, mily bátorsággal vezette e népet Vörös Mihály. Hozzá egy antalfalvi őrmester, Bartos Márton állott s közös buzditásokkal ketten több szomszéd, német és tót, helységet reá birtak a lázadók parancsainak ellentállásra. De végre maga maradt Debelyácsa. Hat hétig el volt zárva minden öszveköttetéstől, s háromszor vert vissza helységébe betörni erőködött csoportokat. A szerb vezérek tizenkilenczszer szóllitották föl rettentő fenyegetésekkel teli levelekben a megadásra, de Debelyácsa rendületlen maradt, s minden felszóllitásra egyaránt azt válaszolta, hogy készebb meghalni, mint a Magyar vér ellen harczolni. Élelmi czikkeikben már szükséget kezdtek szenvedni, még is erejök meg nem fogyott ez a nemzet testétől elszakasztott Magyaroknak, s meg nem csökkenő buzgalommal őrködtek, hogy falujokba egy szerb sem lopódzhassék be. E védelem s ez őrállás a férfiak három negyedét tartotta elfoglalva, mezei munkára felváltva csak egy negyedrészök járhatott. A perlaszi győzelem megkönnyebbité sorsukat, a megijedt lázadók Debelyácsa szomszédságából eltávoztak, s a Debelyácsi Magyarok vérmes reménnyel várták, hogy a diadalmas magyar sereg Pancsovára indulásában feléjök veendi utját. Készültek követni azt. De nehány nap alatt az ő reményük s a Szerbek félelme megszünt, s az utóbbiak ismét megszállták a Debelyácsát körülvevő helységeket. Végre elérkezett a döntő nap. A Szerbek határozó vég csapással véget vetendők Debelyácsa ellentállásának az egyedül, minden öszveköttetés nélkül álló, s nyilt sikságon minden erősités nélkül fekvő helység ellen 2000 főnyi csoportot és 6 ágyut inditottak. Sept. 8-a volt a megtámadás napja. A Debelyácsiak kicsinye nagya sorba állott, s igy összesen 5—600 főt számlálván a falu előtti téren a megtáma-

dóknak vitézül álltak ellen, s egy rohanást vissza vertek, de a lovas Szerviánusok megkeritvén őket, az alatt mig ők a falun kivül harczoltak, a faluba betörtek s a házakat gyujtani kezdték. Ekkor a kétségbe esett magyarok kéntelenek voltak visszavonulni, s mindenik saját családja szabadításáról gondoskodni. S ezen borzasztó vivásban sem veszték el lélekjelenlétöket, sőt a betörőket ugy elfoglalták makacs ellenszegülésökkel, hogy asszonyaik, gyermekeik s gyámoltalan öregeik időt nyertek a faluból a tengeri földekre menekülni, s csak midőn ez megtörtént, vonultak ki utánuk a harczos férfiak. Felgyujtás után a lázadók kirabolták az 54 év óta virágzott egyetlen végvidéki magyar helységet. Gyalázat! az Antalfalvi és Padinai tót, s Glogova és Jabuka német helységek több lakosai nem iszonyodtak részt venni a Debelyácsiak kipusztításában, kikkel rövid idő előtt oly buzgón együtt tartottak. De e gyalázatosok közzé sem Bartos a maga személyes barátaival, sem a szomszéd Uzdin oláh község nem tartozott, melyről említők, hogy elpusztulása után a magyar had védte vidékre vonult el. A szerencsétlen csatában 100 embert vesztettek a Debelyácsiak, öszvesen azzal együtt az egész ellentállási idő alatt nagyobb számra rugott vesztességök. A helység bevételekor a Szerbek számos személyt fogságba vittek el.

A háboru kezdetében 3500 lelket számlált község maradványait Vörös Mihály, Orlováton keresztül vágva magát, a Becskereki táborba vezette. Ott az erősebb férfiak azonnal 200 főnyi századot alakitva, a hadseregbe álltak, családjaik Magyar Ittebére, s később Makóra szállíttattak. A kir. biztos intézkedésein kívül Gr. Hadik Gusztáv ezredes kebelrázó szózattal buzdítá a közérzelmet a vándor botra jutottak élelem és szállással felsegitésére. Az eredmény a közönség nemes szivüségének jele volt. Hatóságok és magánosok, főleg a magyar faluk szegény népe a Haza ez áldozatai gyámolításában buzgó készséget tanusitottak.

26. §. A moldovabányai és debelyácsai gyászos események kivételével, minden bánsági ütközetek, a Verseczi, fejértemplomi, Perlaszi, Neuzinai, Aradáczi sat. szint annyi diadalai voltak a Magyar fegyvernek. A magyarok lelkesedése mindenütt győzött a Szerbek konok elszántságán. De hasonló sze-

rencse a bácsi magyar tábort nem követte, bár minden tekintetben a bánsági fölött előnnyel birt. Jelesen: élén maga a fővezér állott, száma sokkal nagyobb volt, segéd csapatok az ország sok megyéiből a bácsi táborba mint a küzdelem fő mezejére folytak. Pesthez s a kormány kútforrásihoz közelebb volt, sat. a hazafiak tehát elég okkal kérdezték: nincs e árulás e sereg vezényletében, miután a Bánságban oly erősnek mutatkozott magyar kar a Bácskában ugyanazon ellenség ellen hatástalanúl küzd? Nyilvános vád emelését mind a mellett gátolta az aggály, ne hogy az ország még habozó hadi szerkezetében zavar okoztassék. A közönség tehát magában fojtva megelégedetlenségét, béketűretlenül várta Sz. Tamás uj megtámadását. Bechtold fölvett szájhősdi szerepében nagy biztatásokkal hirdette, hogy a hydrának fejét Karlováczon és Titelben nem sokára le fogja vágni. A készületek nagyban téttettek, a kormány minden öszvegyüjthető katonaságot, lőszert, ágyúkat küldött, — sok felül lovas s gyalog nemzetőrök, s önkéntes vitézek tódultak az óbecsei táborba, köztök 300 derék kun lovas és 2200 Csongrádi gyalog Nemzetőr.

Mi előtt tovább mennénk a tények elősorolásában, azt tartjuk, az olvasó előtt érdekes dolog leend tudni a rendes magyar katonaság létszámát Sz. Tamás második megtámadása előtt, mely létszámot egy akkor készitett hivatalos jegyzékből következő részletekben terjesztünk elő:

A) A Bácsi tábor.

1. Verbászon.

Gyalogság:			*Tüzérség:*
3 zászlóalj	Sándor	ezredből	ágyutelep:
1 »	Gyulay	»	2. 12 fontos
1 »	porosz	»	3. 6 »
1 »	Vasa	»	1. lovassági
1 »	Schwarzenberg	»	2. mozsár
1 »	székely végőr	»	
3 »	honvéd.		

Lovasság:

4 század	császár	huszár	
4 »	Ferdinánd	»	
1 »	Würtemberg	»	(Lenkey)

2. Temerinben.

1 zszalj Vasa ezredből $1^1/_2$ telep 6 fontos ágyu 4 század Császár huszár.
1 » Este »
1 » honvéd »

3. Ó Becsén.

1 zszalj Ferencz Károly ezredből 1 telep 6 fontos ágyu 4 század Ferd. huszár
2 » honvéd »
1 » pesti önkéntes »
1 » Vasa Ezredből.

a zászlóaljak ereje a tettleg küzdő emberekben egyre másra 700-ra számittatott, a lovas századoké pedig 100-ra, s ezen számitás szerint kitetszik, hogy a bácsi sereg 19 zszalj gyalogság s 17 század lovasságból állott, melyek együtt — beteget, szolgákat sat. levonva — 15,000 harczos vitézt számitottak, — a $8^1/_2$ ágyutelep s 2 mozsár tüzéreit bele nem értve.

B) **A Bánságban.**

1	zszalj	Rukovina	ezr.	gyalogság	4	telep	6 fontos ágyu
1	»	Don Miguel	»	»	1	»	3 » »
1	»	Mihály Nagy hg.	»	»			
2	»	honvéd (9-ik és 10-ik sz.)					
		8 század hanover		huszár			
		8 » Schwarzenberg		utász			
		2 » Vürtemberg		huszár.			

öszvesen 5 zszalj s 18 század lovasság — a feljebbi számitás szerint öszvesen 5300 fő az 5 ágyutelep tüzérein kivül.

A külömbség meglehetősen hasonló volt a távol vidékekről érkezett nem rendes csapatok nagyságára nézve is, s e táblázatból látható, mennyivel haladta felül a bácskai sereg száma a bánságit.

Szükséges, hogy ezen erővel szemközt álló ellenség számáról is adjunk némi képzetet. A bánságban a szerbeknek csak Perlasz volt állandó haditáboruk, — annak elrontása után Tomasovácz alakult lassanként azzá. Minden egyéb táborhelyeik a Bánságban, mint Alibunár, Vracsevgáj, Lagerdorf sat. ideiglenek valának. A szerint a hogy czéljok vala Fejértemplomot, Verseczet, vagy a temesi és torontáli szélhelységeket megtámadni, az emlitett helyek közül abban gyülekeztek, mely a megtámadás tárgyához legközelebb volt. A mi számukat illeti a bánsági oldalon, ha az egyes ütközetek leirásánál emlitett mennyiségüket tekintetbe vesszük, ugy eléggé bizonyos tételt állitunk

föl, ha a Perlaszi táborban Becskerek ellenében állott erejöket 6—7000 ezernyi főre, — a Fejértemplom, Versecz és Moldova ellen működött csapatjaikat pedig 5—6000 ezernyire tesszük.

Szabad lesz rövid eltéréssel a Szerb háboru azon sajátszerü tulajdonságát megemlitenünk, mi szerint a hadak mozdulatai végtelen sebességet nyertek az által, hogy szekereken szállíttattak rendeltetésökre. Ki a bánsági utakat ismeri, tudja mily járhatlanná válnak feneketlen sár miatt az esős időben, de viszont mily sima, kemény, róna tengely úttá lesznek a száraz nyári vagy befagyott téli időben. Sebes kocsizásra alkalmasabb utakat képzelni sem lehet, mint a bánságiak ilyenkor. S az 1848-ik évi nyárt és őszt száraz időjárás jellemzé. Azért sokszor volt látható 4—500 szekért sebesen hajtva rohanni előre a nagy rónaságon. Mindenik kocsin a hajtón kivül öt ember szokott ülni. A magyar katonaság szállitásainál is e sietségi eszköz nagyban gyakoroltatott, csak hogy nem volt eset, hogy közvetlenül csatára, mint az a szerbeknél vala szokásban.

A mi a Bácskában csoportozott lázadók erejét illeti, — főtáboruk a nagy római sánczokban vala, hol maga a fővezér Sztratimirovics, vagy távollétében Jovanovics vezénylett, s a sereg száma 10 ezerre becsültetett. Ezen álláspont a Magyarok Ó Becse és Pétervárad közti vonalában feküdt, s azért az ellenségre nézve fő fontossággal birt. A nagy árkolásai által erősséggé izmosodott Sz. Tamáson mindig volt legalább 5—6000 ember, kiket a fővezér távollétében Biga kapitány vezénylett. Titelben mozgó tábor létezett. Végre noha nem a Bácskában volt helyezve, de mivel a bácsi magyar tábor ellen szintugy mint Pétervárad ellen volt felállitva, a Szerémségben, Cserevicsen és Kameniczon, Novich alatt létezett s körülbelől 8000 embert számlált nagy tartalék tábort kell itt megemlitenünk, — mely egyszersmind Karlováczot fedezte, s a lázadók Szerviávali összeköttetését tartotta fen. Mind ezen táborok népe nagyobb részt fegyvergyakorlott végvidékiekből, vagy a még harcziasabb Szervianusokból állott. Ágyúkban, főleg a három fontos könnyü telepeik hozzá számitásával, a magyaroknál erősbek voltak. Végre az ő rendes erejöket is ugy mint az országét, a szükséghez képest kisebb vagy nagyobb néptömegek szaporították.

27. §. Az első és második sz. tamási csata közti időben Csernovics a kir. biztosságról lemondván, helyébe Szentkirályi Mór, ki a Jászkun nemzetőröket mint Jászkun fő kapitány személyesen vezette le Verbászra, neveztetett ki. A bácsi és becskereki táborokba öntendő nagyobb öszvehangzás czéljából, Torontál megye is Szentkirályi biztossága alá rendeltetett, de ez intézkedés gyakorlati nehézségekre akadt, s annál fogva Torontál tovább is a bánsági kir. biztos által kezelteték. Szentkirályi a reá ruházott biztosságot kedve ellen fogadta el. Kinevezésében a Ministeriumnak lehetlen, hogy más inditó oka lett volna, mint egy első rendű politicai jelesség megelégületlen kedélyének megengesztelése. Mert őt sem helyismeret, sem igen buzgó vonzalom a mártiusi intézményekhez, sem ezek tartós és szilárd volta iránti bizalom oly helyre, hol a kormányt kelle lelkestől testestől képviselnie, nem ajánlották. A bánsági biztos, nem sokára Szentkirályi leérkezése után, átment hozzája a Verbászi táborba, azt hivén hogy tőlle, ki közvetlenül a kormánytól jött le, és személyesen vehetett utasitást, több kérdésre, jelesen a kormánynak a Dynastiávali viszonyaira nézve, mit az alföldi dolgok vezetőinek, a közvéleménynek adandó irány végett, tisztán tudni kellett, — alapos közléseket veend. De mily nagy volt megilletődése, midőn Szentkirályi, meghitt beszélgetésben vele, a Ministerek ellen legszenvedélyesebb haragnak, s a Haza megmentése felett legkinosabb kétségbe esésnek engedett kiömlést. »Miért neveztek ki engem kir. Biztosnak — igy fakadt ki — midőn tudták hogy én Mártiustól fogva minden cselekvéseiket kárhoztatom. Valjon Ministerium alkotása volt e czélja a pozsonyi országgyűlésnek, midőn egybegyült, — vagy mind ez új dolgok nem hirtelen és váratlan meglepés utján hozattak é létre? Hová vezette Kossuth a hazát? Őtet, őtet, nem Rajacsicsot kellene felakasztani, ő döntötte Magyarországot ezen szerencsétlenségbe, melyben a Nemzeti becsület miatt még azon kellend örvendenünk, ha Radeczky az olasz hadsereggel győz le bennünket, s a magyar Nemzet nem ráczok és horvátok által hódíttatik meg.« Ő — hozzá tevé keserü szavaihoz — hazafi kötelességből mint a Jászkúnok vezére lejött a bácsi táborba, de csapatja csak szabott időre hagyhatta el hajlékait, s ő a reá kényszerített

biztosságot is csak azon idő kiteléséig fogja viselni, azon tul egy napig sem. S mondásához hű maradt. Aug. 3-án érkezett le a verbászi táborba és épen egy holnap mulva a Jászkúnokkal együtt eltávozott. E rövid idő alatt kötelességét híven és erélyesen teljesitette. Oly nagy szigor Bácskában a lázadás pártosai ellen, milyent ő gyakorlott, sem előtte, sem utánna nem gyakoroltatott. Engesztelhetlen volt a haza ellenségei ellen. Papok, nemesek s más előkelő szerbek érezték a rögtön itélő birósag szigorát az ő idejében, mint többi között Baderlicza nevü bácsmegyei táblabiró is vesztőhelyen bünhődött az ország elleni bujtogatásaiért. A bácsi szerbek rettenetesen megijedtek, minden lázadási rokonszenv jeleinek vége lett; kik a szerb ügynek szolgálni akartak, táboraikba valának kéntelenek átszökni. Szentkirályi keserü érzelmeinek káros hatása csak a magyar oldalon s főleg legközelebb körében éreztetett. Mert tőlle nem bizodalom s remény, hanem csüggedés és kétségbeesés szavait hallották mind azok, kik megközelítették. Azonban bármint itéljünk felőlle, mi nem fogjuk megtagadni tőlle azon megismerést, hogy a helyzet szerzői ellen dühös ingerültségét a hazáért kinos aggódása s borzasztó jövőnek sejtelme szülte.

A helyébe lejött Beöthy Ödön tüzes lelkének erélyét hozta magával uj munkaterére. A nagy várakozás, mellyel Pestről leküldetett, csak azért nem volt teljesíthető, mert nagy dolgokat csupán fegyveres erő élén hű és jeles vezér vihetett volna végbe. Ily vezér nélkül a biztosságok bármily szigorú s fáradhatlan eljárása a kivánt vég eredményt elő nem idézhette. A biztosságok érdeme a szükséges eszközök előállitásában létezett, — az ő rendkivüli hatalmuk nélkül a hatóságok szétbomlottak, a külömböző ezredekbeli katonaság pedig soha Magyar hadsereggé nem rendeztetett volna. Beöthy e téren jelesen működött, s szorgalmát azon hibáig terjesztette, hogy a tábor állapotja körül sok apró részletekkel is foglalkozott, ellenkezőleg Szentkirályival, ki bizonyos ridegséggel övezte magát körűl működésében. Beöthy nagy bizodalommal fogadtatott az alföldön, s a közönségben gyakran hallatott azon emlékeztetés, hogy hajdan Bocskay István is Bihar főispánja volt, midőn az ország megszabadításának nagy művét kezébe vette.

Beöthy az oly méltán nyert tiszteletet egész pályája alatt a bácsi táborban kisebbités nélkül birta.

28. §. Az első és második Sz. Tamási ostrom között az ellenség több kitörést tett ezen megerősitett helyből. Az elsőt August 1-én midőn Gr. Zichy Ferencz vesztette el életét a haza védelmében. A kirohanók hamar verettek vissza, mely alkalommal Perczel Miklós és Horváth László, az utóbbi a bácsi főispány testvére, azon vitéz tett által külömböztették meg magokat, hogy a kirohant Szerb csapat vezérét agyon lőtték, s azzal az iffju Gr. Zichy halálát megbosszulták.

Aug. 3-án ismét nagyobb rohamot tett az ellenség a magyar táborra. Reggeli 4 órakor három osztályban és hat ágyuval gyorsan nyomult elő, s kemény tüzeléssel hátrálásra kényszeritette a Verbászi tábor előőrseit. A Verbászon vezénylő dandár parancsnok, Vollenhoffer tábornok, Devitte őrnagyot egy zászlóalj Sándor gyalogsággal a balszárnyon, Balázs őrnagyot pedig a székely zászlóaljjal jobbról küldte ki a kirohant ellenség elébe, midőn ő maga dandárának többi részeivel a középben ütött reá. A tábornok tüzérsége rövid idő alatt hallgatásra kénszerité az ellenség ágyuit. A rendes katonaságnak gyors elő nyomulását a csatarendben felállított Jászkunok tartalékképen fedezték. Az ellenség vissza veretett, ki nem számíthatott, de itélvén rendetlen és sietős hátrálásából, a magyar tüzérek pontos lövéséből, valamint a szerte szét hányva talált sok fegyverekből és öszvetört ágyuszekerekből tetemesnek lenni kellett vesztességgel. A magyar sereg vesztessége számra csekély volt, a lázadók ágyúi kevés kárt okoztak részint ügyetlen lövéseik, részint hamar történt elnémulások miatt. A magyarok bekergették őket Sz.-Tamásba, de utánnok be nem nyomulhattak, a sánczokról reájok irányzott ágyúk tüze miatt, melyet sokkal erősebbnek tapasztaltak, mint a kirohant csapaté volt. Ez ütközetben főleg kitűntették magokat: Bakonyi Ezredes a középben, Devitte és Balás a két szárny vezető, és Janák tüzér parancsnok. Aug. 13-án a Sz.-tamási őrség új ki rohanást merészlett megkisérteni, de rögtön vissza kergettetett a Verbászi had által, jelentékenyebb ütközet nélkül.

Midőn a Magyar sereg egy felől Sz.-Tamást féken tartotta, dél felé a nagy romai sánczokban fészkelt lázadókkal is

küzdenie kellett. Aug. 10-én délelőtt több ezer ember hat ágyuval vonult ki azon sánczokból Járek ellen, s az ott Castiglione Császár huszár ezredi ezredes parancsa alatt tanyázott magyar őrséget megtámadta, de az őrség — császár huszárok és Estei Ferdinánd gyalogság — által erélyesen vissza veretett. Részünkön nehány emberből állott a vesztesség, az ellenségé sokkal nagyobb volt. Prescoy százados, Vichtrich és Csermusz főhadnagyok a huszártisztek közül, és az Estei Ferdinand gyalogság több tisztei vitézül tüntették ki magokat.

Ez időben a bácsi tábor háta megett, Szegeden, egy váratlan eset botrányt és megilletődést okozott. Azon két vagy három zászlóaljak közzé, melyek a Magyar Ministerium parancsára az Erdélyi végvidékből az alföldi harcztérre vonultak, az oláh 11-ik számu ezred első zászlóalja is tartozott. Mint minden erőszaporitást ugy ezen zászlóaljat is várva várták a főtáborban, s a kir. biztosság gondoskodott, hogy utjokat sebesen folytassák, azért mihelyt Magyarország határaira érkeztek, szekereken szállittattak tovább rendeltetésök felé. De ezen zászlóalj Szegedig érkezvén, midőn onnan Aug. 13-án reggel a számára elkészitett gőzös hajón Óbecsére kellett volna utját folytatnia, reggeli 1 órakor tisztei által titkosan ki parancsoltatott, s az általok a Bánságból szinte alattomban megrendelt szekerekre pogyászát felrakva, vissza felé a Bánságnak vette utját. A történetről értesitett bánsági kir. Biztos azonnal feléjök indult, s a zászlóaljt Bébán a falun kivül táborozva találta. A tettök okáról általa megkérdezett tisztek előadták, hogy megértvén a háboru való természetét, ők nem akarnak abban részt venni, s a legénység a vele egy vallásu szerbek ellen harczolni vonakodik. Szorgalmazták tehát a vissza menetelökre szükséges rendeletek megtételét. A kir. biztos látta, hogy az ellenséges szellemü zászlóaljnak a Bánságon keresztül — és Erdélybe vissza — utazása az oláh nép hangulatát megzavarhatná, s azért arra birta a tiszti kart, hogy ott helyben várják be a Ministerium rendeletét. Erre reá hajoltak s még azon nap Baldoni Ezredes a Ministeriumtól jöve azon rendelettel, hogy a zászlóalj Győrbe menjen őrségül. E rendeletnek magát alávetve, a várt segély helyett veszélyt hozott zászlóalj az alföldi harcztér közelségéből eltávozott.

29. §. Bechtold Aug. 19-re határozta Szenttamás bevételének új megkisértését, s e czélból Aug. 17-én főhadi szállását O Becséről Verbászra tette által, s a sereg egy részét Kis Kéren állitotta fel. Sz.-Tamással együtt az e helylyel majdnem szemben a Ferencz csatorna tuloldalán fekvő s a Szerbek által megerősitett Turja helység vala meg támadandó. Az egész sereg nyugtalanul várta az ostromot, s a készületek nagyságából bizonyos győzelmet következtetett. Wollenhoffer tábornok, Gr. Kolovrat és Báró Bakonyi Ezredesek vezették a Bechtold parancsa alatt mozdult sereg osztályait. Vollenhoffer Kiskérről indult éji 12 órakor, vezetvén a székely zászlóaljt, két zászlóaljt a Sándor ezredből, a 6-ik számu honvéd zászlóaljt, s a Lengyel Országból a haza ótalmára ön szántából s nagy veszélyek közt magát oly hősiesen keresztül vágott Lenkeyféle századot a Würtemberg huszárokból. Ágyukban ez osztály 2 telep 12 fontossal vala ellátva. Reggel 5 óra felé Sz.-Tamás előtti mezőre érkezett. A székelyek azonnal 600 lépésnyire közeledtek a Sánczokhoz, s akkor az ágyuk rendeltettek elő, s erős tüzet forditottak Sz.-Tamásra, hol nem sokára sok ponton tűz láttatott fellángolni, de átalános égést eszközölni nem sikerült. Vollenhoffer fő feladata volt a Csatornán felállitott Sz.-tamási hid birtokába jutni, mely hidat Vnorowszky nevü lengyel panszláv mintegy 1500 végőrrel, 200 Szerviánussal és 4 ágyuval makacsúl védett. Maga a helyiség, mocsáros vagy zsombikos volta miatt, a megtámadásnak igen kedvezetlen va la

A Szerb fővezér Sztratimirovich, mihelyt hirét vette a magyar Sereg indulásának Sz.-Tamás ellen, Zsablyáról, (Josephsdorf) hol a parancsnokságot Szurdacskyra bizta, Szt.-Tamásra sietett s elég korán érkezék, hogy a vezényletet az ágyuzás kezdete előtt vehesse át.

Legélesebb küzdés Sz.-Tamás nyugoti oldalán a Verbász felé épitett hosszu szárny vonalon vivatott. Ott Bakonyi ezredes vezeté a Magyarokat, az ellenség részén pedig Biga és Bosznics vezérek pétervárad ezredbeli és csajkás végőrökkel s Szerviánus csoportokkal, öszvesen vagy 4000 emberrel erősen álltak ellent. Még is Bakonyi a maga vitéz osztályával az ellenséget ez egész vonalon vissza verte és a bátor Sándor gyalogság fel mászott s betört a sánczokon, a melyeken kegyet-

len harcz fejlődött e hősök és a Szerviánusok között. Már a győzelem a magyar sereg markában volt, mert ha az előnyomuló Sándor gyalogságot a többi csapatok követik, Sz.-Tamáson még azon órában magyar zászló lobogott volna. De fájdalom, azon perczben, midőn közös előnyomulást kell vala parancsolni, a Vollenhoffer alatti dandárnak vissza vonulás parancsoltatott, s a Bakonyi osztályához tartozó Pesti önkéntes zászlóalj is hátra huzódott, nem igazolván azon ki tüntetését, hogy a Sereg létszámában ő volt az egyetlen nemzetőri zászlóalj, mely a rendes erő közé számíttatott. Ellenben a Szerviánusok segitségére nem csak Wongorszky a hidsánczok ágyúit irányozta, hanem végőri csapatok siettek Sz. tamás más pontjairól. Igy Bakonyi osztálya magára hagyatva, s szaporodó ellenségtől feltartóztatva, kéntelen volt az ostrommal felhagyni. Bakonyi azután a Sánczok előtti téren foglalt állást, s az ágyuzást még sokáig folytatta akkor is, midőn a megtámadás többi pontjain a tűz elnémult. A vesztesség, melyet a Szerbek halottakban és sebesültekben Bakonyi dicső osztályától szenvedtek, saját megismerésök szerint tetemes volt.

Vollenhoffer a hid elfoglalását a korán adott vissza vonulási parancs miatt nem hajtotta végre. Igaz, hogy azon hidat a nevezett lengyel a maga ágyuival s Radonics nevü ifju felkelő végőr csapatokkal keményen védelmezték, de mivel 3 ágyújok a hidfőn a magyar golyók által elrontatott, ezen körülmény a hid vesztét vonta volna maga után, ha az ostrom folytattatik. De oly hamar adott Bechtold ez oldalon vissza vonulásra parancsot, hogy itt az ágyuzás már 10 órakor megszünt, midőn azt Bakonyi egész 1 óráig folytatta. Ez utóbbi mint Magyar előtt az áruló Bechtold nem merte cselét szemlátomást üzni, vagy pedig őt magára hagyván, csapatját veszésnek szánta, — ily okokból történhetett, hogy hozzá visszavonulásra oly későn küldött parancsot. Bakonyin kivül, ki a napnak hőse volt, Aulich alezredes a Sándor gyalogságból tevé magát hidegvérüsége és bölcs rendelkezéseivel nagy dicséretre méltóvá. Lenkey is kitünt bátorságával. A sereg lankadtan bár, de jó rendben huzódott vissza szálláshelyeire. A csata azonban határozottan vesztve volt.

30. §. Nem sokkal szerencsésebb eredménnyel végződött

Turja ostroma. Ezt Gr. Kolovrat ezredes a Ferdinánd huszároktól vezénylé. Reggeli $4^1/_2$ órakor érkezett a helység alá, s nem sokára Castiglione a császár huszárok ezredese csatlakozott hozzá. Amaz Ó becséről, ez Temerinből jöve. Mindenik azonnal ágyúztatni kezdte az elsánczolt falut, s a tüzet öt óráig folytatták, még az ellenség ágyúit elnémították. Akkor a Schwarzenberg ezredi zászlóalj és Vasa ezredi két század 1 század Ferdinánd huszároktól segitve a helység megrohanására rendeltettek, de a lázadók oly makacs és sürü puska lövéssel fogadták őket ugy a sánczokról, mint a falu házaiból, hogy kéntelenek voltak vissza fordulni. A vezénylő ezredes Gr. Kolovrat ekkor ismét ágyuit állíttatta előre, s mind két részről még jó ideig folyt a tüzellés, s a község tüzlángba borult, de végre délutáni 4 óra tájban a magyar sereg kéntelen volt vissza vonulni nem csak elfáradsága, hanem azon ok miatt is, mi szerint a Turiai parancsnok Jovanovics segélyére sietett Dadinov csapatjának, a magas tengeri födözete alatt, sikerült a Magyar had hátába kerülnie, visszavonultában még is háborgatni nem merte. Turia alatt a Schwarzenberg zászlóalj sok vitéz tetteket követett el, derék Örnagya Pyrker a rohamot személyesen vezette.

Ezen napi öszves veszteség, Sz.-tamás és Turija alatt, a magyar részen 20 halott és 90 sebesültből állott. Mind a rendes katonaságból. Az elsők közt báró Neffzer Schwarzenberg ezredi kapitány, és Fiáth főhadnagy a Lenkeyféle huszár századból. A szerbek vesztessége halottakban és sebesültekben 400-ra számíttatott.

31. §. Soha harag és keserv nem volt igazságosabb, mint az, mely a meghiusult második sz.-tamási ostrom hirére az ország egyik végétől a másikig tört ki. A szántszándékos ügyetlenség az intézkedésekben kézzelfogható volt. A csata alatt p. o. az ágyuk lőszere egy ponton már elfogyott, midőn más ponton még bőségesen találtatott. A meg támadás s visszavonulásra a különböző osztályoknak különböző időben adott parancsok világos tanuságai voltak az árulásnak.

Szentkirályi és Bakonyi a csata után felútaztak Pestre megismertetni a kormány és országgyűlést a fenforgó akadályokkal. Mind a mellett fent a fővezénylet elleni kárhozat

kimondását nem találták tanácsosnak. A ministerium visszautasitotta a Perczel Mór által a követek házában Bechtold ellen felhozott árulási vádat. Változás tehát a fővezényletben közvetlenül nem következett, csak a folyvásti betegeskedése miatt tehetlen Vollenhoffer helyébe Bakonyi, kit Pesten méltó dicsőitéssel fogadtak, neveztetett ki a bal szárny parancsnokául. A közvélemény némi kielégitéséül azonban szükségesnek találtatott, hogy Mészáros hadügyminister a Verbászi táborba lemenjen.

Az alatt a felkelők fő vezére Sztratimirovics a Magyar sereg vissza verése által felbátorodott népét támadó hadi munkálatra készitette. Tudván hogy Temerin és Jarek a magyar seregre nézve, Pétervaraddali öszveköttetése végett, mint utban fekvő helységek, nagy becsü állomások, ezen két helységnek a magyarok kezeiből kiragadását tüzte ki céljául. Ezen szándékát el leplezendő Aug. 26-án Sztamásból mintegy 1000 embert inditott Ókér ellen, hol magyar katonaság feküdt. Ez mihelyt a fölemelkedett porfellegből jövő ellenséget ki vehette, azonnal Csákány hadnagy vezénylete alatt a 6-ik honvédzászlóaljból 268 vitéz az ellenség elfogadására indult. A lázadók a magos tengeriben foglaltak állást, mely ezen sok tekintetben sajátságos háboruban épen oly célokra szolgált mint az erdők, — ez oknál fogva a honvédek az ellenséget megtámadni akarva, sok területi akadályokkal küzdöttek, s majd körül vétettek általa, de e nehézségek daczára harmadfél óráig tartották magokat, még végre 2 ágyu segitségökre küldetvén, annak tüzrobaja az ellenséget szét szalasztotta. A szerb csapat kapitánya s több emberök a csatatéren holtan maradt. Ugyan e napon a római sánczokból Temerin és Járek támadtattak meg, de a megtámadás vissza veretett.

E két helyre nézve azonban feltett szándékával Sztratimirovics fel nem hagyott, s minden azon pontra öszve vonható erejét azon czélra forditani határozta. Aug. 28-án tehát Kács, Goszpodincze és Nadály körében 5000 embert és 20 ágyut gyüjtött öszve, s ez erőt négy csapatra osztotta fel. A fő osztályt Temerin felé Nadályról ő maga vezette; a másodikat Kácsról a kis magyar őrséggel ellátott Sziregh szállás ellen Jovanovics Mihály, — a harmadikat Goszpodinczről az

elsőnek támogatására Temerin ellen Dobanovatsky, — a negyediket Járek ellen Jovanovics Péter vezérlé. A magyar parancsnok, Császár huszár ezredi Alezredes Máté, alatt, a három megtámadandó állomáson öszvesen 3—4000 ember számittatott csak két ágyúval. A lázadók mind a három helyet külön és keményen támadták meg. Midőn az illető csapat Járeket támadta meg, Mészáros hadügyminister Bechtoldtól kisérve csak 12 huszár fedezetével épen arra utazott Pétervárad felé, s kevés hija volt, hogy a felkelők kezeibe nem esett. A harcz eleinte mind a három helyen a magyar fegyverre nézve kedvező szerencsével vivatott, — Máté a Szireg és Temerin ellen előnyomult Jovanovics Mihályt és Dobanovacskyt vissza verte, mindkettőt nagy veszteségökkel. De Sztratimirovics segélyt hozott a végromlással fenyegetett két osztálynak, s Mátét kénszeritette vissza vonulási vonalának megmentésére Szireg-ről Temerinnek huzódni. A szerbek követték őt s Temerin alatt a harcz megujittatott, s a szerbek ismét vissza verettek, Járekról is az 5-ik honvéd zászlóalj vitézül űzte vissza a megtámadó szerbeket. A magyar sereg tehát nem épen ok nélkül bátorságban vélte magát, s a következő éjre Máté elmulasztott oly rendeléseket tenni, minőket ellenségtől várt megtámadás szükségessé tesz. Az éj pedig vészt hordott méhében a magyar sereg és népre nézve. Éjfél után Sztratimirovics ugyan azon rendben, mint nappal tette, csapatját ujra meginditotta. Jovanovics Péter megtámadván Jarekot, Máté Temerinből a setét éj miatt nem tájékozhatta magát, s nem mérhette meg az ellenség erejét. Azon hibába esett tehát, hogy a Járekot megtámadó csapatot az ellenség főosztályának lenni hitte, s ezen hitében ön ereje nagyobb részét Jarek védelmére vezette ki, nem hagyván Temerinben többet mint egy pár század huszárt s a gyalogság egy részét. De még ő Jareken harczba bocsátkozott Jovanovics Péter csapatjával, az alatt Dobanovacsky Temerin és Járek közt helyezte magát s Máté visszavonulását veszélyezte, maga Sztratimirovics pedig Nadályról Temerinre ütött. Az ott maradt csekély magyar csapat egy sáncz megett makacsul védte magát, s az ellenség az éles harczból már már visszavonulni kényszerült, midőn Sztratimirovics csapatjának egy része a magyaroktól védett sánczot

megkerülve és az éjtől segítve berohant a helységbe, melyből hirtelen tüzlángok borultak fel, szomoru jelt adók, hogy a csajkások bent vannak Temerinben s azt felgyújtották. Zavar és rémület lepte most meg a magyar sereget ez egész vonalon, — a katonasággal együtt a két helység lakói is kihuzódásban kerestek menedéket. A szerbek Jareket is tüzbe boritották, s a szél a tűznek kedvező lévén, a nehány percz előtt oly virágzó állapotban volt helységek romokká pusztultak el. A vándor botra jutott családok látása növelte a levertséget, mit e szerencsétlen éj esete a táborban s minden magyarban okozott. Pétervárad azontúl el volt vágva a magyar fő tábortól.

32. §. A Temerini szerencsétlen ütközet, mint kétségtelenül a fővezér gondatlanságának következménye, végre erkölcsileg lehetlenné tevé Bechtold további maradását az ország hadai élén. Benyujtott lemondása tehát elfogadtatván, Sept. 8-án vég bucsut vett a magyar tábortól és ügytől, melynek szerencsétlen csillaga akarta, hogy védelme ellenséges érzelmü idegen ember kezébe essék. Máté is elmozdittatott alparancsnoki állásáról. A fővezérséget maga a Hadügyminister vette által. Minden katonai dolgok attól fogva hivebben vitettek, de szerencse még sem szállott a bácsi magyar sereg zászlóira. Mészáros Sept. 21-re tüzte ki Sz.-Tamás 3-ik megtámadását, mely terv már egy két nap előtt nem volt titok. A csatanap előtti estve 10 órakor a Sereg Verbászról kiindittatott és éjfél tájban Sz.-Tamás előtti térségen csatarendben állittatott fel. Az ágyuzás már virradat előtt kezdetett meg, s rövid időközöket kivéve délutáni 3 óráig tartott. Sz.-Tamás kilencz helyen gyujtatott fel, de mint az előtt ugy most is a tüznek nagy terjedése nem lett, mert a házokról le voltak szedve a fedelek, s a háztetők földdel betakarva. Miután az ágyuzás jó ideig tartott, Mészáros rohamot parancsolt. A sereg vitézül viselte magát. Ez alkalommal is Bakonyi csapatja, a csatorna bal partján a Verbász vonali sánczokat, daczára annak hogy némely helyen vizzel betöltve és háromszorosok voltak, rendületlen bátorsággal támadta meg. De e feláldozás sem lett sikertől koronázva. Mint Aug. 19-én, ugy most is a vitéz Sándor gyalogságot előnyomulásában az utánna jövő csapatok elég erélyesen nem követték. A sánczok időközben erősebbre készit-

tettek, s a szerbek ágyu tüze is ez alkalommal rontóbb volt mint a két első izben. Ennyi akadály kellett, hogy Bakonyit vissza vonulásra kényszeritse. Az alatt a csatorna déli partjáról ostromló dandárság hátban támadtatott meg. Ugyan is Sz.-Tamás segélyére egy 3000 főnyi s több ágyúval el látott csapat a római sánczokból érkezett. E miatt a délparti dandár védő helyzetbe szorítva lévén, a hid, melyen az észak vagy bal parti dandárnak a terv szerint, ha a verbászi sáncz vonalt be nem vehetné, át kellett volna kelnie, egészen nem készittethetett el, s ez esemény az egész megtámadást meghiusitá. Végre a hadminister annyi mostoha körülmény előtt, mikhez a sereg mozdulatit nehezitő sürü köd is csatlakozott, meghajolni kéntelenülvén, a 11 órai tüzben létel által kimeritett seregnek Verbászra vissza vonulást parancsolt. Vesztessége a második megtámadásbelihez majd nem hasonló, ellenben a Szerbeké ez alkalommal kevesebb volt.

Az ütközet szerencsétlen eredménye ujra elbusitotta a hazát. A keserv annál mélyebb volt, hogy ez uttal bő előkészület, hű vezetés és a harczolók nagyobb száma, mint a megtámadottaké, bizonyos sikert igérének. Mészáros serege 15000-hez közel volt. Biga Sz.-Tamáson 4—5000 embert vezénylett, s igy a római sánczokból jött segéllyel vagy 8000-et tett az ellenség öszves száma. Más oldalról azonban mérlegbe kell vetni azon körülményt, hogy a magyar sereg egy várhoz hasonló árokerősséget támadott meg, s ennél fogva száma nem érte el arányt, melyben a megtámadó seregnek a falak megett vivó ellenséghez képest kellett volna állnia.

A csata után azon hir terjedt el, hogy a tüzérek szándékosan lőttek ugy, hogy Sz.-Tamásnak ne ártsanak. E hir a következő esetből származott: a bácsi sereg tüzérei legnagyobb része azon császári tüzér ezredből való volt, mely a magyar ministerium alakulásakor Pesten szállásolt, s ezen uton maradt magyar szolgálatban. Közvetlenül a Sept. 21. megtámadás előtt e tüzérek, felizgatva titkos bujtogatóktól, kiknek a bácsi tábor tisztei közt még jó nagy száma találtatott, s a becsempészett proclamatiók által, zugolódni kezdtek s habozásukat nyilvánitották arra nézve, valjon megegyez-e császári katona kötelességökkel a szerbek ellen hadakozniok. Mészáros és

Beöthy azonban felvilágositották és az engedelmesség utjára visszatérítették őket. Az eset köztudomásra jutván, az ostrom sikertelensége mellett, a gyanúnak természetesen kellett támadnia. Feljebb azonban emlitők az okot, mely miatt a tüz Sz.-Tamáson tova nem terjedhetett.

Mészáros szerencsétlensége daczára perczig sem veszté el a sereg szeretetét és bizodalmát, sőt rendületlen bátorsága, mellyel a harcz alatt a legveszélyesb pontokon a halállal daczolt, s kinos hazafi fájdalma a csata nem sikerülte miatt, a sereg irántai tiszteletét növelték.

A közaggályt egy pár hét mulva az alföldre le jött Kossuth elragadó szónoklattal eloszlatni igyekvék. Oct. 5-én a Szegedi nagy piaczon a népet lelkesitette, s a felbuzditott szegediek esküt kiáltottak, hogy a hazát utósó csepp vérig fogják védeni.

33. §. Mint a Bánságban, ugy Bácsban is a hadseregtől egészen külön nemzetőri s önkéntes több kis táborok rendeztettek. Olykor némi rendes erő is adatott hozzájok. Ilyen kis táborok Futakon, Palánkán, Kéren sat. léteztek. A rend őrzésére s a lázadó hajlamú szerb községek féken tartására a kir. biztosság hasznos eszközei valának. A bács megyei tiszti kar nagy részét nem jellemzé különös erély, és számosan közüle tanácsosnak tartották a veszéllyel növekedő felelősség elől lemondás által elvonulni. Beöthynek sok fáradtságába került kiszemelni az egyéneket, kikre a megye kormányzását bizhatá. A háboru esetein kivül a megyében nem történt semmi nevezetes, kivévén Piros helység lázadási jelenetét, melyet beszélyünkből ki nem hagyhatunk. Ezen magyar és szerbektől lakott faluban valami kóborló szerb csapatok tanyát akartak ütni, de azt a helybeli magyarok meg nem engedték, s a faluból kiverték őket, megfenyitvén a lázadó csoport pártját fogott pirosi szerbeket is. Ez esettől fogva a magyarok őrködtek a falu bátorsága felett, de szerb laktársaik által biztosittatván, hogy nincs mitől félniök, az őrködéssel felhagytak, nehány nap mulva azonban Sept. 11-én — meglepetésökre 24 szerviánus jött a helységbe, s a helybeli szerbek azonnal egyesülvén velök, együtt rohanták meg a község házát s ott 4 magyart megöltek. A magyarok a veszély láttára csoportba álltak öszve, megrohan-

ták a hitszegő szerbeket és teljesen legyőzték őket, sokat közülök megölvén vagy megsebesitvén. Az életben maradt szervianusok megfutamodtak, s azontul a magyar táborokból kellett gondot forditani arra, hogy Piroson minden további öszveütközés meggátoltassék.

Október 9-én a sz.-tamásiak két kitörést tettek. Az egyiket Verbászról Becskerekre inditott ágyuk elfoglalására intézték, de az ágyuk kisérete által keményen megverettek, s 25—30 halottat hagytak az ütközet helyén. A másodikkal az elsőnek kivitelét akarák megkönnyíteni, midőn a feketehegyi földeken szántó magyar és német parasztokat megtámadták, s az által a feketehegyi katonaságot gondolták az ágyuk kiséretének segélyére meneteltől megakadályozni. De ezen kirándulások is meghiusult, mert a feketehegyi katonaság reájok ütvén, rutul elverte őket, számos halottat és négy foglyot ejtvén köztök.

34. §. Szerém Megye székhelyén, Vukováron, Zsitvay kormánybiztos és Rogulics Demeter Alispány ez időszakban is fentartották a magyar kormány tekintélyét. E művök annál több érdemmel birt, mert noha Vukovár polgársága részökön volt, minden egyébb körülményeik kedvezőtlenek valának. Egy részt tős gyökeres szerb népség közepében lételök, — Károlvácz és a Cserevicsi tábor fenyegetései, — a Bán törekvései hatóságokat önfelsőbbsége alá vonni, — más részről a magyar seregtől távollétök elszigeteltségöket veszélyessé tették. Ők mind a mellett annyi bizalommal viseltettek a magyar ügy győzelme iránt, hogy aug. 19-iki bizottmány ülésökből a követválasztások öszveirását rendelték meg, — a bán rendeleteit s a megyebeli illyr párt végzéseit ellenben megsemmisitették. A szerbek és horvátok közt Szerémre nézve fenforgott viszály némileg könnyité helyzetöket, mert, miként más helyütt fejtettük, a Szerbek az egész Szerémet magokénak tekintették, a horvátok ellenben csak a szerémi Végvidéket voltak hajlandók a Vajdasághoz számitani, midőn a megyét Báni hatóság alá tartozónak tekintették. E miatt a Szerbek nem léptek föl Vukovár ellen egész bátorsággal. Majd Neustädter tábornok jöve körükbe, követelvén tőllök a Bán iránti engedelmességet, mint a Császárhozi hüségök jelét, s hirdetvén, hogy Hrabovszky főhadi kormányzó működései a császári akarattal ellenkeznek.

Törekvései azonban Vukováron nem sikerültek. A Megye belsejében Kovics, a Cserevicsi tábor parancsnoka és Sztojcsevics báni megbizott zavarták és a magyar párt ellen bosszura ingerelték a népet. A Bácsból átjött János dragonyos ezred is ellenséges irányban hatott, bár még a háboruban részt nem vett. Mind e nehézségeket a vukovári magyar párt győzelmesen állotta ki, mig Aug. 23-án a Bródi ezred egy zászlóalja be nem vonult Vukovárra. E zászlóalj békésen szállotta meg a várost, és semmi politikai üldözéseket nem követett el. de a Bán parancsára jövén, bevonulásával Vukováron a Bán hatalmát tettleg állitotta fel.

35. §. Egyébiránt a Szerémség ment volt a háboru bajainak közvetlen érzésétől. A pétervaradi őrség a Kárlovácz elleni demonstratió óta semmi kirándulást nem tett, a bácsi magyar had pedig sokkal inkább volt elfoglalva Sz.-Tamás alatt, semhogy a Szerémségbe betörésre gondolt volna. Ezen állapotból kivétel volt azon kis hadi tett, melyet »Mészáros« nevü gőzös vitt végbe. E hajó Aug. 19-én Palánka és Nestin között a Dunán haladván, s észrevévén, hogy az utóbbi helyen lázadó csoportok gyülekeznek, ágyuiból oda lőtt s a helység egy részét felgyújtotta. Azon felül e hajó kapitánya a palánkai magyar őrségnek segéd kezet nyujtott a Dunai komp elfoglalására. mi a lázadókat az átkelési eszközöktől megfosztotta s áttöréseiket megzabolázta.

A szerémi végvidék vagy is a Pétervaradi ezred a Patriarcha székhelyét Karlováczot foglalván keblében, története a karlováczi események által kimerítve van. Azért csak a székhelyen történtekről fogunk szólani. Rajacsics Insbruckból vissza jövetele óta még inkább törekedett a szerb ügyet a Császáréval öszve kötni, s politicájában azon elvből látszott indulni ki, mi szerint a szerbeknek nem annyira kivivni, mint segitve az Udvart, megérdemelni kell a máj. 13-iki Gyülés határozatai megerősitését. Az álnok főpap azonban hamar vette észre, hogy az udvarhoz hajlása miatt népszerüsége csökkenni kezdett. Sztratimirovics pedig ugyan azon mértékben a nép bizodalmában emelkedett, — azért szükségesnek találta egy két lépést ismét a nép felé tenni. Eljárta tehát a táborokat, ott lelkesitő beszédeket tartott. Bács és Bánság nem

szerb lakóihoz, a tótokhoz, az oláhokhoz sat. szövetkezésre felhivásokat bocsátott ki, s a főodbornak azon bókot tette, hogy személyét és szolgálatát rendelkezése alá helyezte. A magát az által felette megtisztelve érző főodbor őt a szerb Nemzet kormányzójának nevezte ki. Rajacsics elvállalván a kinevezést, attól fogva ezen czimmel élt: »József, igaz hitű Szerb patriarcha, a szerb Vajdaság népének ideiglenes Kormányzója.« Lassanként az egész politikai hatalmat magához ragadta, a szerb mozgalomnak a horvát országival öszvehangzó irányt adott s Sztratimirovicsot a hadvezénylet körére szoritotta. Ezen helyzetben Sztratimirovits tekintélye csak szerencsés hadviselés által volt fentartható. Belviszontagságok a harcztéren kellett, hogy Rajacsics kénye alá vessék őtet, s hogy ez ugy fogta fel a fővezér s maga közti viszonyt, világos lett abból, hogy Sztratimirovicsnak Aradácz és Elemérnél történt visszaveretése után a patriarcha bátrabban emelte föl a császári irányt, Sztratimirovicsot pedig letette vezérségéről, Karlováczra rendelte és vád alá helyezte. Helyébe Mayerhoffer neveztetett ki a hadi működések vezetőjévé Suplikácz Vajda megérkezéséig. Mayerhoffer, ki ép akkor Bécsből érkezett vissza az Udvar legbelsőbb titkaival, szükségesnek találta a szerb nép bizodalmának megnyerése végett egy kibocsátott nyilatkozatban fennen hirdetni, hogy semmi reactionális megbizást nem kapott s nem vállalt volna el, hanem czélja egyedül a végvidék rendezése s a várt Vajda távollétében a szerb hadviselés elősegitése.

36. §. Sztratimirovics azonban Karlováczról megszökött, s Tomasováczra Knicsanin táborába futott. Ez barátságosan fogadta őt, de a szerviai kormánytól utasitása lévén a patriarchában a mozgalom fejét tisztelni, vendégét táborában fogolynak jelentette ki. Még Sztratimirovics Tomasováczon tartózkodott, a patriarcha parancsára a tomasováczi tábor egy része a bácsi harczvonalra vala rendelve. Sztratimirovics e rendeleten megütközött, viszásnak tekintvén, hogy midőn dolgaik a Bánságban rosszabbul állottak mint Bácsban, a sereg ott gyengittessék és itt szaporittassék. S ő nem állapodott meg a merő gondolatnál, hanem eltökéllette magát a dolgon tettleg segiteni. A csapat elindulása után második éjjel Tomaso-

váczról titkon eltávozott, a csapatot Titelben utól érte, fővezér szavával lépett elébe s szóllott hozzája és azt, daczára a vezénylő tisztek patriarchai parancsra hivatkozásának, tekintélyével magához hóditotta. E kész csapás hirére Rajacsics megrémült s gőzhajón Titelbe sietett, és ott patriarchai fénykörében bizván, az árulót letartóztatni rendelte. De észrevévén, hogy a rendelet végrehajtása kétséges, s megfontolván a zavart, mely a katonaság engedetlenségéből következnék, a rendeletet vissza vonta, Karlováczra vissza tért, és Sztratimirovicsot kibékülésre oda hivta. Ez engedett, megismerte a Patriarcha felsőbbségét, és általa az ideiglenes fővezérségbe visszahelyeztetett.

37. De e visszahelyezés alig tartott egy két napig, a várva várt Suplikácz Vajda végre megérkezvén. A Szerbek a magok választottját nagy lelkesedéssel és majdnem fejedelmet illető hódolattal fogadták. Független országról ábrándozván, ezen ábrándjok megvalósulását előlegezték a Vajdaság főnöke megérkezésében. De Suplikácz nem volt azon ember, ki ily várakozásokat kielégiteni képes lett volna. Ő nagyobb szerencséjének tartotta, hogy a császár által a soron kivül tábornoknak neveztetett ki, mint a szerbek általi megválasztását. Első beszédében igen meghütötte buzgalmukat, kijelentvén, hogy ő semmi hatalmat nem fogadhat el, még arra a Császártól engedelmet nem kap, de addig is, mig az megtörténnék, Radeczkitól nyert 2 havi szabadságidejét örömmel fogja a szerb nemzeti ügy szolgálatának szentelni.

Sept. 27-én a Patriarcha által öszvehivott Nemzeti Gyülés megnyittatott, mely nagyobb renddel volt egybeszerkesztve mint a Május 13-i s ment volt a tömeg hatásától. Rajacsics megnyitó beszédében jelentést tett az időközben történtekről, s 1-ször az elnöklete alatt Insbruckban járt küldöttségről azt terjesztette elő, hogy az udvarnál akkor lebegett magyar politicai szélhez képest oly választ kapott, mely a szerb nemzetet ki nem elégithette, Májusi Gyülekezetök t. i. törvénytelennek volt kijelentve. De azon küldöttségi utazásnak ama nyereség köszönhető, hogy a Horvát országgyülés az ő Máj. 13-i határozataikat magáévá tette, s az által azok súlyát s kiviteli lehetőségét növelte. 2-or a felkelési háboru eredményeként

felhozta, hogy a Szerémség, a pancsovai és székhelyén kivül a fejértemplomi ezred az ő hatalmukban van. 3-or. A főodborról állitá, hogy mennél inkább tágult cselekvésköre, s terhes feladata mennél inkább nehezedett, annál inkább fogyott jelenlevő tagjainak száma. A Főodbor tehát, hogy munkásságának erélye meg ne csökkenjen, Insbruckból visszatértekor megkérte őt, hogy határtalan hatalommal élére tegye magát. Ő kötelességének tekintette a hatalmat elfogadni, s felosztván a munka többi ágait a főodbor tagjai közt, magának kirekesztőleg a hadi és diplomaticai kört tartotta meg. 4-er. Említette, hogy a rövid idejü egyenetlenségek Ő és az ideiglenes fővezér közt, az ő saját igyekezete s az utóbbi engedelmessége által kiegyenlitettek. 5-ör. Azon megesmerést jelenté ki, hogy a Serviánusok segélye nélkül a háboruban talán egy lépést sem tehettek volna előre, s azért azoknak a közhálát nyilvánitotta. 6-or. Midőn frigyesök, a Bán — folytatá a gyülésnyitó főpap — most már lelkesen hozzá fogott a hadviseléshez, s Magyarország szivét fenyegeti, midőn az ellenség zavarba esett s zavarában szemlátomást nem tudja mit csináljon; midőn végre világos, hogy az Udvar is a magyarok ellen fordult, — ő idején találta a nemzet gyülés öszvehivását. 7-er. A háboru vitelmódjáról a Patriarcha elég merész volt azon kijelentéssel élni, hogy a miként az ellenség végső és leirhatlan kegyetlenséggel vitte, ugy az ő részökről az emberiség érzete követtetett. (E képmutatás és rágalom a leg csunyább nevet érdemli. A magyar részről szigor s a bebizonyitott árulás esetében halálos büntetés szokott hadi formák szerint gyakoroltatott, de a felkelők az emberiség előtt arról lettek bünösekké, hogy borzasztó módon kinozták, csonkitották áldozataikat. S hogy azt népök feljebbvalói engedelme nélkül tette, nehéz elhinni, miután a lázadási főnökök felhivásaiban sokszor találtattak kegyetlen bánásmóddal fenyegetések. Igy a csuroghi tábor parancsnoka Juli 7-én Törökbecse községhez intézett — e sorok irója által önszemeivel olvasott — levelében betüleg e szavakat használta: »tudjátok ti Magyarománok, hogy oly kinokat fogtok kiállani, minőről a spanyol inquisitió sem emlékezik. Az ő portyázó csapataik borzasztó kegyetlenségeket követtek el. kapitányaik a szerb

községeket a magyarok ellen dühre és kiirtásra utasitották. Midőn a magyar katonák Földváron, elég bünösen, a szerb templomot megszentségtelenitették, mily kárörömmel ragadták meg az alkalmat véres bosszu kiáltására, s hányszor ismételték azt azon sajnálatos eset tekintetében!) — A Patriarcha 8-or valószinünek tekintette, s a gyülés figyelmébe ajánlotta, hogy a tél nem sokára a háborunak véget vetvén, a császári kormány s a magyar, horvát és szerb nemzetek közt értekezések fognak tartatni.

38. §. Majd a Vajda üdvözölte a Gyülést, s kiemelte, hogy ő mint cs. kir. tábornok a nemzet iránti szeretetből jött el hozzájok, hogy hadviselésöket vezesse, míg a győzelem kivivása után a Vajdaság s a Vajda köre ő Felsége által megerősittetik. E szavak a Gyülésre kellemetlenül hatottak, a megelégületlenség azonban semmi küljelek által nem nyilvánittatott. A Gyülés következő határozatokat hozott: 1-ör. Adresset a patriárchához, hálát s egyetértést kijelentőt. 2-or a patriarchát és a Vajdát a Nemzetgyűlés elnökeivé választotta. 3-or. Általános nép felkelést rendelt, minden 16—60 évkor közti egyénekből, minden háznál csak egy férfit hagyván házi és mezei munkára. 4. A Vajdának hadi dolgokban határtalan hatalmat adtak, ugy 5-ör a két főnököt együtt teljes hatalommal ruházták föl a magyar nemzetteli alkudozásra, ha arra idő és alkalom elérkeznék. Még együtt lévén a gyülés, midőn az okt. 3-iki Manifestum bocsáttatott ki, azt hálával s örömmel fogadta, Jellacsicsnak üdvözlő felirást szavazott, és a Szerb Nemzetet pártfogásába ajánlotta.

39. §. Mennyiben beszélyünk a főszerepvivők jelleméről is képes némi eszmét adni, az olvasó könnyen fog azon véleményre jutni, hogy Mayerhoffer a szerb felkelés fő jelességei közé tartozott. Ő tartotta kezében a szerb mozgalom végfonalát, ő volt minden oldalon a bizodalom és titok embere. Ő mint diplomata, mint katona, mint kém s mindenik minőségben mesteriesen működött. Ő vol taz udvari Camarillának a szerb felkelésre nézve legbensőbb meghittje, — ő mint belgrádi Consul Szerviában öszveköttetésekkel birt. — ő a magyarhoni szerbek országszerzési ábrándaiknak hizelgett, s más részről titokban Rajacsicsot és Suplikáczot sat. azon ábrándokból kijózanitani tudta, ő Jellachich-

chal kölcsönös közlekedésben állott egymás teendőiről, — ő a magyar táborban szolgáló tiszteket elcsábitani, vagy ha az nem sikerült is, velök bizalmas lábon lenni törekedett. Őt Fejértemplom s Versecz alatt láttuk mint ármányos alkudozót, s mint lesben állót, — Karlováczon mint helyettes hadvezért, — de mennyi felé volt e fondorkodó egyén munkássága kiterjesztve, eléggé fog kitünni egy Sept. 20-án Karlováczról Jellachichhoz intézett levelének következő kivonataiból: »A magyarok erős volta és Roth Generalnak nagyon bal felé vonulása miatt — ugy mond — támadólag még nem hadakozhatunk. Ő most Csorich őrnagy alatt egy 2000 főből álló csapatot rendeztet, melynek czélja lesz a bácsi magyar tábor hátába ütni, s az alsó bácskai szerb nép fellázitása által öszveköttetéseit Pétervárad dal elszakitani. Ő Kiss Ernőt felszóllitotta, hogy ne harczolna ellenök, s azon választ vette tőlle, hogy a becskereki tábor tiszti kara két tagját Bécsbe küldte a Császár személyes akaratát megtudni. (Lásd feljebb.) Azon két tiszt érkezéséig Kiss fegyvernyugvást ajánlott, mi iránt ő a patriarchával értekezni fog s azt hiszi, hogy a fegyvernyugvás a felállitásban levő két zászlóalj betanitására nyerendő idő miatt is tekintetet érdemel. Nagy nyereség volna, ha a magyar seregben szolgáló rendes katonaság nem venne többé részt a szerbek elleni hadakozásban, mert akkor a Szerviai segély csapatokat haza lehetne küldeni, mit politicai és rendfentartási tekintetek egyaránt kivánatossá tesznek. Blomberggel ennek saját kivánságára értekezése leend Versecz tájékán. Káránsebesről Gerlich Alezredes válaszát s a Káránsebesi Ezred nyilatkozatát várja. Báró Blagoevich és Zaha Altábornagyok közremunkálást igértek, mennyire becsületökkel s a magyar Ministeriumtól még fenmaradt függésökkel megegyez. Egyebiránt Pétervárad körében tettleg fegyvernyugvás létez, mi által némely zászlóalj máshová fordithatóvá lett. Szerém Megyében 8000 ember állittatott ki a szerémi végvidék segitségére. Épen a napon, melyen e levelét irja, Sztratimirovich a főodbor által letétetett fővezérségéről, s ő — Mayerhoffer — a szerb táborban levő rendes katonaságot vezényli. Henczy Bécsből vissza térvén, meglátogatá őt, s nagyon buzgó a császári ügy mellett. Az ő hatásától várja, hogy a pétervárad

hidon keresztül a csajkák lebocsáttassanak, s emberekben és hadi szerben várt segélyök lemenetele ne gátoltassék.« s. a. t. Ha egy levél oly terjedt cselszövényt árult el, mily roppantnak kelle lenni ez egyén működése öszvegének!

40. §. Az előrebocsátottak után könnyü lesz megmutatni, hogy Mayerhoffer minden módon törekedett a Magyar kormány és a szerbek közti béke alkudozásokat megakadályozni. Bár mennyire tudta, hogy a Császár a szerbek vajdasági igényeit soha sem teljesitheti, még is ez igényeket jó eszköznek tekintette a magyarok és szerbek közti viszály örökitésére. Azért a szerbeket egyre arra ösztönözte, hogy kivánataikhoz állandóan ragaszkodjanak, valahányszor a magyarok részéről békére felszóllitások tétettek. Igaz, hogy Csernovics lemondása óta beszélyünk jelen fokozata koráig semmi békealkudozások nem folytak. Még ő szakitott félbe minden közlekedést, miután Péterváradról tett utósó lépései az egyezkedésre eredménytelenek valának. Még is történtek üzenetek s békeajánló ügynökök, sokszor minden meghatalmazás nélkül, eljártak a szerb táborba vagy onnan a magyarba. A szerbektől mindig azon egy feleletet hozták, hogy békélni csak ugy fognak, ha patriarchájok és vajdájok megismertetnek, ezeknek az országgyülésen hely és szavazat adatik, s ha a Vajdaság a szerbeknek átengedtetik. Az első és második feltétel, noha a magyar kormány Rajacsicsot hivataláról letette, s Athanaczkovics Plátó bácsi püspököt helyettes érseknek nevezte ki, komoly alkudozásoknál semmi nehézségre nem akadt volna, de a harmadik mélyebben vágott az ország épségébe, semhogy a kivánatra igéret következhetett volna. Hijában volt üzenve a magyar részről, hogy a közös szabadság, a jogegyenlőség elegendő biztosságot nyujtanak minden a Hazában élő nemzetnek saját nyelve kifejtésére. Egyébiránt már más helyütt bőven tárgyaltuk a sok és sulyos okokat a vajdasági igény ellen.

Rajacsics a maga részéről, valahányszor alkalma volt a magyar fő személyekkel levelezni, azt mindig oly hangon tette, mely tőlle a Magyar Ministeriummal békülés gyanuját elhárítsa. Nevezetes volt Aug. 15-én Hrabovszkyhoz mint pétervároadi hadi kormányzóhoz intézett levele. Abban minden előtt rettenetesen festette a magyarok kegyetlenségeit, s kijelenté,

hogy nem lesz képes a maga népét a megtorlástól vissza tartóztatni. (A ravasz főpap az ő népe istentelen tetteit mindig azzal szokta mentegetni, hogy megtorlásul követtettek el.) Aztán ily keserü felkiáltásokra fakadt levelében: »Miután a Szerb Nemzet sem a legmagasabb Udvarnál, sem az Austriai kormánynál, sem a cs. kir. seregnél védelmet nem talál, kéntelen lesz ott keresni segélyt, a hol lehet, s nem lesz csuda, ha az orosz vagy épen a török karjaiba dől.« Aztán emlitvén az olasz országban harczoló szerb végvidékiek hűségét, fenyegetődzék, hogy a szerbek kéntelenek lesznek testvéreiket haza hivni ön védelmökre, hogy Károly Alberttel fognak szövetkezni, hogy Német, Angol és Franczia országokra appellálnak, hogy legrosszabb esetben a szerb nép vissza vonulásakor mindent el fog pusztitani s fegyverrel kezében elveszni, »ki a vizben fulás veszélyével küzd, a szalmaszálhoz vagy a tüzes vashoz is kap.« — Ezen kétségbe esett felkiáltások után levele végén a patriarcha felszóllítá a tábornokot, hogy a magyar kormányt a szerbek kivánatainak teljesitésére birja reá. Ezen levélre, melyet a magyar nemzet ellenségei háboru után Europában, mint a magyarok kegyetlensége által ki kénszeritett kétségbeesés jelét a hazánk iránti rokonszenv csonkítására elterjeszteni iparkodtak, következő észrevételeket teszünk: 1-ör. Noha orosz és török sőt nyugati segélyre hivatkozik ármányos irója, ez nem ártott az Udvarrali egyetértésének, hol jól tudták, hogy azon szövetségek merő üres szavak, — mitől ők féltek, az a szerbeknek a magyarokkal szövetkezése volt. 2-or. A levél czélja volt a magyarok önérzetét megsérteni, s őket a valótlan vádak által, mint a szerbek nyomóit a világ elébe állitani, ekként pedig a békét gátolni. 3-or. Hrabovszky megijesztésére volt czélozva, s azzal vagy hozzájok pártolásra birni vagy őt mint annyi borzalom támogatóját a császári harag tárgyául ki jelölni ohajtá a főpap. Ily ördögi cselekhez nyult a despotismus camarillája és büntársa a szabadság kormányának megbuktatására.

41. §. A szerb mozgalom nem nélkülözhette a Servianus segélyt, de a császári érdek, bár maga is a magyarok elleni hadban hasznát érezte, féltékenységgel és aggállyal tekintette azt. A Császáriak urai kivántak maradni a felkelés-

nek, s attól tartottak, hogy a szerb nemzeti irány a Servianusok befolyása által erőt vesz rajtok. Magában Serviában is egymással tusakodó nézetek uralkodtak a magyar országi szerbek segélyezésére nézve. A nép érzelme általában buzgón pártolta. A belső pártok közül, az elüzött Obrenovich család emberei a népszerü ügy támogatása által főnökük jövőjének véltek hasznosan szolgálni. Az ő soraikhoz tartoztak azon felhevült velejü agitatorok, kik a Vajdaságot Serviával egyesiteni s független Szerb álladalommá emelni ohajtották, s kik Magyar Ország legyőzéséből a szláv népek nagyságát következtették. Obrenovics Mihály személyesen tartozott a szerb felkelésnek tág tért törni kivánók közzé, s Juni hóban mint magános utazó a Bácsi szerb táborokat meglátogatta.

Az életben többnyire helyzet és érdek határozza a hajlam és cselekvés irányát, azért nem csoda, ha ellenkezőleg a nyugtalankodó követelővel az uralkodó serviai fejedelem inkább békére, s más országok zavaraiba nem avatkozásra hajlott. Saját ohajtásának kedvező volt a porta és a franczia Consul ösztönzése a semlegességre. De ő a népnek rokonszenvét is kéntelen volt méltatni, s a nép testvérei harczában minden áron részt venni akart. E közérzelem megvetése által a fejedelem azon veszélynek tette volna ki magát, hogy a nép Mihály Herczeg utáni sovárgásra mind inkább ösztönözve érezné magát. Némi habozás után Juli 11-én a Kragujeváczra öszve hivott nemzeti tanácsot meghallgatván, közép utat választott. A hivatalos segélyt megtagadta, de a magános toborzásokat s átkeléseket nem ellenzette. Megengedte, hogy segély pénzben és lőszerben is küldessék ide által, s az részben a közkintstárból is folyt. Ezen kétszinü politica értelmében Knicsanin, kit Rajacsics hivatalos levélben kért meg a Servianus önkéntes csapatok vezérségére, s azon levélben a mozgalom irányát a császári érdekkel öszvehangzónak tolmácsolta, előbb senatori hivataláról lemondott, s ugy jött által a vezényletet átvenni. Ő az uralkodó herczeg hive volt, s azért a herczeg az ő vezérségében kezességet birt arra nézve, hogy a Servianus segély nem fog oly czélra fordittatni, mely Serviát Austria ellenében kellemetlen helyzetbe bonyolithatná. Igy a Serviánusok, kiknek rendezetlen csapatjaik eleinte a független Szerb

eszmék legvakmerőbb előmozditói valának, lassanként a bécsi Camarilla biztos eszközeivé rendeztettek, szinte ugy mint a honunkbeli szerbek.

42. §. Az alföldi háborura három vár gyakorlott nagy befolyást, Pétervárad, Temesvár és Arad. Pétervároadot Hrabovszky rendületlen becsülete és a vitéz magyar őrség hűsége a honnak megőrizték. Hrabovszky helyzete kinos nehézségekkel volt terhelve. Ő nem volt várparancsnok, hanem mint Szerém és Slavonia főhadi kormányzója székelt Pétervároadon. Lassanként, noha a vár az ő fő hatalma alatt megmaradt, tekintélye hadi kormányzói kerületében majd nem elenyészett. Ez annál inkább történt azóta, hogy Jellachich a slavoniai végezredeket meglátogatta. Számos szerb nemzetiségü tisztek, kik addig a főhadikormányzó parancsát tisztelve, a felkelő seregben szolgálatot vállalni nem akartak, a Bán utasitása előtt meghajoltak, s a mozgalomhoz csatlakoztak. Képzelni lehet, oly jeles hadfőnök, mint Hrabovszky, mily fájdalmat érezhetett alárendeltjei által rendeleteit félre téve s hivatalkörét kisebbítve látván.

Jellachich szorgalmazására a két tábornok személyes értekezést tartott Juli 19-én a Pétervárad-Kárlováczi uton levő Mária Schnee kápolna mellett. De hijában pazarolta Jellachich cseles okoskodásait Hrabovszkyra, a tisztes agg hőst nem tudta meggyőzni arról, hogy a Camarilla fondor leveleinek nagyobb hitelt kell adni, mint a Császár kéziratának, mellyel őt a Magyar Ministerium alá rendelte. Ez öszvejövetelnek tehát semmi következménye nem volt, s Hrabovszky még rövid ideig folytatta a pétervároadi fő hadi kormányzást, szokott hűségével és mérsékletével. Ő a bánsági bir. biztoshoz intézett levelében nem helyeslését fejezte ki Sztanimirovich és Koics kivégzése felett, s visszatorlásoktól tartott. Hozzá tette, hogy a karlováczi bizottmány, mely addig minden felszóllitásaira személye iránti tisztelettel válaszolt, azon kivégzések óta minden leveleit válaszolatlanul hagyta. Hrabovszkynak a Budai főhadi kormányszékre áttétele folytában, Aug. 9-én Báró Blagoevich altábornagy érkezett Pétervároadra, mint a magyar kormány által kinevezett főhadi kormányzó. Bár kevesbé határozott mint előde, ő is tiszteletre méltó jellem volt. A várparancs-

nok Zala Altábornagy helyébe a Magyar ministerium Henczy vezérőrnagyot küldte le, kit az országban magyar érzelmünek tartottak s kezében a várt biztosnak hitték. De minden Pétervároadon ez évben megfordult tábornokok közt ép ő bizonyult be legellenségesb érzelmünek. Ő titokban Mayerhofferrel Pétervárad átadásán dolgozott, s ha tervei a szint oly éber mint hazafi őrség által fel nem fedeztetnek, árulása sikerült volna. A szövött gonosz ármányról értesült Beöthy országos biztos a Verbászi táborból Pétervároadra sietett s egy felül okossággal Blagojevics szilárdságát megerősitvén, másfelül a vitéz Don Miguel két zászlóaljat ujra fel lelkesitvén, s tanusitott hazafiságukat megköszönvén, — Henczytől a várparancsnokságot Blagojevicscsal egyetértőleg elvette, s őt házi fogság alá tette. Henczy később Budára kisértetett föl, — Pétervárad pedig a magyarok kezében maradt.

43. §. Az aradi vár a Maros bal partján, szemközt Ó Arad várossal fekvén, igen természetes, hogy mind a felső Bánságra, mind Arad környékére hadilag nyomós hatást gyakorol. September közepéig a várparancsnok Báró Berger Altábornagy és Ó Arad hatóságai közt béke és egyetértés uralkodott. Átalában ez aggastyán tábornok régóta, még temesvári várkormányzása idejéből, a polgári hatóságokkal folytatott baráti viszonyok által külömböztette meg magát. A szerb háboru kezdetében készséggel hajolt a kir. biztosság kivánataira, — katonaságot, lőszert, ágyukat szolgáltatott ki. A bonyolódó politicai helyzet mindazáltal reá, mint megrögzött austriai katonára lehetlen, hogy komoly benyomást ne okozott volna. Rosz szándéka legelőbb az aradi nemzetőrség tekintetében, mely Sept. 20-ig a várban őrségi szolgálatot tenni segitett, nyilvánult. E napon ugyan is Berger a városi tanácshoz levelet intézett, melyek elsejében a nemzetőrség szolgálatát megköszönte s azt a további tehertől feloldotta. A másodikban tudtul adta, hogy ő ugyan a Magyar Ministeriumtól rendeletet kapott, mi szerint a várban levő két őrségi — fél rokkant — zászlóaljt az Aradvárosban Máriássy magyar alezredes alatt gyülekező önkéntes csapattal váltassa föl, de mivel ő a várat a Császár birodalmi semleges jószágának tekinti, azon önkéntes csapatot ő felsége egyenes parancsa nél-

kül a várba beszállásoltatni nem fogja, s abba addig, míg a Magyar, Horvát és Szerb nemzetek közt küzdelem foly, senkit sem fog bebocsátani, sőt azt bárki ellen fegyveres erővel utósó emberéig védelmezni fogja. Különben — ugy irá — a várossal jó egyetértésben ohajt maradni, s reménli, hogy élelemszerzésben nem fog háborgattatni, de kijelenti egyszersmind, hogy minden ellenségeskedést fegyverrel fog visszatorolni.

E levelek Arad várost s az egész környékét aggálylyal töltötték el. Világos volt, hogy a tudtul adott semlegesség csak első lépés a valóságos ellenségeskedésre. Növelte a bajt a nyugtalanság, mely Arad megye több helységeiben ép akkor ütött ki az ujonczozás miatt. S a város védelme, ha a vár által megtámadtatnék, nem volt biztos, — Máriássy gyakorlatlan s félig fegyvertelen csapatja több száz emberből állott ugyan, és szaporodott, de annál a városi nemzetőrség is jobb katonai erőt képezett. Azért azon hir, hogy a Leiningen magyar ezredi zászlóalj Lengyelországból Temesvárra vonultában Aradnak vette utját, bátoritó érzetekkel fogadtatott. Átalában a magyar seregek átvonulása mindig jótékony hatást hagyott maga után veszélyezett vagy kétséges érzelmü vidéken. A világ könnyebben csatlakozik az erő jeleit mutató hatalomhoz. Arad megyén keresztül a bihari derék két nemzetőrzászlóaljt Becskerek, a Székely zászlóaljt s a Lenkey hős huszár századot Ó Becse felé vonulni látták kevéssel ez idő előtt, — s most a vár vészes hangulata miatt, természetes volt, hogy minden ellensulynak örvendettek a hazafiak. Sept. 23-án már ellenségeskedés jelei törtek ki. A temesvári várból ágyugolyó szállítmány érkezett Arad vár alá s a rólla értesitett Vörös Antal aradi alispány ¦letartóztatta azt. Erre Berger az Aradmegyében mint ezredi depót (rakmány) tanyázott uhlán szakaszt a várba bevonta, s a bástyákon több ágyut a városra irányoztatott. E jelenet s azon hir, hogy Berger Temesvárról 2 század Zsivkovics gyalogságot vár, az aradi polgárságot még inkább rázta fel.

44. §. De nem sokára döntőbb alakot vőn a vár és város közti viszony. Oct. 4-én Berger ismét irt a városi tanácshoz s azt arra szóllítá föl, hogy 24 óra alatt nyilatkozzék akar-e ő Felségének, vagy az ő felsége által lázadónak kijelentett

honvédelmi bizottmánynak hódolni. A tanács válaszul adta, hogy V. Ferdinandot királyának tiszteli, s az általa szentesitett törvényekhez ragaszkodik. Következő napon Berger ismét irt a tanácsnak: Örvend azon, hogy a város kijelentette hüségét a Felség iránt. De minden lehető egyenetlenség eltávolitása okáért a várostól határai határidő alatt világos választ követel a következő pontokra nézve: 1-ör. Miután a városban levő mozgó sereg ő Felsége akaratja ellen toboroztatott, s még folyvást a törvénytelen kormánynak szolgál, sőt Ő Felsége katonáit átszökésre csábítja, vagy bántja, a tábornok kivánja, hogy ezen csapat minden őrei a vár előtti térről rögtön vissza huzassanak, sőt maga a csapat is a várost elhagyja. Ha a csapat parancsnoka nem engedelmeskednék, a rendelet végrehajtására a tábornok katonai segélyt igér. 2-or. A városban levő hat ágyut, mint ő felsége tulajdonát kiadatni, valamint 3-or az ujonczozást azonnal felfüggesztetni kivánja. 4. A szükséges élelmezés nyugtatvány melletti kiszolgáltatására s 5-ör a cs. katonák személyeinek minden bántalom elleni biztositására szóllitá föl a várost. E levél véget vetett a semlegességnek. A tanács hazaárulás nélkül kielégitőleg nem felelhetett. A vár attól kezdve ellenség kezében volt, s ezt két nap mulva — Oct. 7-én — hajnalban ágyu dörgés jelenté, mellyel a város lövetett. Délben a lövés ismételtetett és egy óráig tartott. Arad elpusztitásnak nézett elébe. Borzalom futotta át a lakosokat, számos család elköltözött. Tudjuk, hogy az ellenséggé lett uhlán ezred is e napokban vonult Arad alá. A Várparancsnok ellenséges szándoka kint a vidéken is éreztetett. Az ujonczozás miatt nyugtalankodó Arad megyei oláh helységek birái be jártak Arad várába tanácsot kérni, s ott Berger tábornok, Silják és Blomberg ezredesek arra tanitották őket, hogy ujonczokat ne adjanak, s a magyar papirpénzt ne fogadják el. A megye kéntelen lett az ujonczozást sok helyen felfüggeszteni. Több faluban karhatalommal kellett az erőszakra vetemedett oláh népet rendre s békére kényszeriteni. Nadab nevü helység legmakacsabb s legféktelenebb ellentállást tett minden nyugtalankodók közt. E helység ellen Gál László az Arad városi Nemzetőrség őrnagya, ki a következő évben Bács Megye vissza szerzésében kitünő részt vett, egy

nemzetőr csapattal indult s látására a zendülő nép, melynek számát a szomszéd falukból öszvefutott oláhok ezer embernél többre szaporitották, még őrjöngőbb lett, — az őrnagy kéntelen volt tüzet parancsolni s többen a zendülők közül holtan rogytak le. A rend akkor ugyan helyre állittatott, a kolomposok elfogattak, de egyes zendülők lóháton futották be a vidéket, és feleik közt segélyért kiáltottak. Nadabon másodszor tolult öszve a lecsillapithatlan oláhok tömege, s Gál másodszor volt kéntelen csapatját csatarendben vezetni ellenök, s közülök számosnak megsebesitésével fegyvertüz által végkép szét szalasztani őket. Arad megye a bánsági kir. biztossághoz tartozott, s azért a Biztos Nadab vidékét a rend bíztositására kellő rendeletek megtételéül bejárta. Az aradi oláhok szellemét zajlóbbnak találta mint a bánságiakét.

A kormány az aradi vár ellenséges tetteinek hallottára két képviselőt, — egyike Záborszky József volt — küldött le a végre, hogy ajánlatok utján megkisértsék a várőrség megtéritését, de a képviselők minden siker nélkül tértek vissza Pestre. Oct. 11-én Török Gábor a bácsi magyar sereg fő élelmezési biztosa a Bánságból Aradra utaztában az aradi vár alatt portyázó uhlánok által elfogatott, s a várba bekisértetett. Berger a főpolgármestere szabadon bocsátását kérő Városközségnek azt üzente, hogy addig ki nem bocsátja, mig a város meg nem hódol, — később mindazáltal a magyar fogságba került Vargha nevü osztrák kapitánnyal a derék hazafi kicseréltetett.

45. §. Temesvár volt a szerb lázadás egész területén a legfontosabb hely. Fekvén a Bánság közepében, ennek minden felé sugárzott hatása. S egy felől Arad és Pétervárad, másfelől Szeged és Erdély közt a közlekedési kulcsot képezte. Azonkivül a fő polgári és katonai hatóságok székelése növelte a vár hatalmát. A katonai vezérek s az idegen katonaságból álló őrség szellemét már eléggé ismerjük. Hozzá kell adnunk, hogy a lakosság nagyobb fele szerb és oláhokból állott, s e két elem alsóbb osztályai, tehát tömege inkább a vajdaság kivivása, mint a haza megmentése után sóvárgott. A miveltebb osztályokról azt csak egyesekre nézve mondhatjuk. Ily körülmények közt a legtöbb mit Temesvártól remélleni lehe-

tett, a lázadás elleni védelem volt, de hogy elemei a haza ótalmára még a Császár ellen is vonják ki kardjukat, még a legvérmesebb reményeket ápoló sem hihette. S azt, hogy Temesvár a szerb felkelőkre nézve ellenséges vár maradt egész az Oct. 3-iki manifesztum kihirdetéséig, bár gyakran keserü nehézségekkel elérni sikerült. E várat a magyar kormány még Május hóban, midőn a szerbek Temesvár és Becskerek ellen első fenyegetéseiket hirdették, három hóra megkivántató élelmezéssel látta el; sánczai a magyar kincstár pénzével megigazittattak; egész körülete vastag tölgyfa oszlopokkal, a védelem első vonala gyanánt szolgálandókkal keríttettek be, — szóval a vár tökélletes ótalmi állapotba volt helyezve. De a hazafiak aggállyal tekintettek Temesvárra s nyugtalanul várták, hogy az idegen vezérek és katonaság magyarokkal váltassanak fel. S erre annál nagyobb remény volt, mert Piret maga szorgalmazta más helyre áttételét, — a Sivkovich gyalogság pedig a nyárban kiütött sürü hideglelések miatt a várból elmozdulást szinte óhajtotta. De a felváltás eleinte bármint kivánatos, szint oly nehezen teljesithető volt. A hadmezőn kevés erő volt, s onnét az ott nélkülözhetlen sereget az ellenség szine elől el s egy kezünkbe lévő várba beszállítani okszerü nem lett volna. A hadmező meggyengitésével az ellenség valószinüleg Versecz és Becskerek birtokába jutott volna, s ha a Bánsági vonal meg volt volna törve, a Bácskában Ó Becse és Zomborral hasonló történendett, s ez áron Temesvárnak egy még akkor csak lehetséges veszély ellen biztositása a lázadás elnyomására bizonyosan nem vezetett volna. Polgári háboruban fő dolog a lázadókat mennél szükebb térre szoritani. Igy irt e nehézségekről a hadügyminister Aug. 30-án a kir. biztoshoz intézett közleményében: »Zsivkovics 2 zászlóalj Aug. 16-án folyamodott a várból elszállításért a sok betegség miatt. Ez azon okból is teljesitendő, mivel e katonaság az ország ellen ellenséges indulattal viseltetik. Ennek következtében rendeli, hogy a Rukavina két századon kivül a temesvári és temes megyei Nemzetőrség rendeltessék be a várbeli szolgálatra, De mivel a várat rendes katonaság nélkül hagyni nem tanácsos, rendeli hogy ha csak a főhadikormány a két zászlóalj eltávolitását nem tartja azonnal szükségesnek a Sivkovicsok

benmaradjanak Mihály ezredi két zászlóalj megérkezéséig, s a nemzetőrséggel együtt tegyék a szolgálatot.« Az akadályok sokszerüsége növeltetett az által, hogy a magyar kormány sem az országban levő idegen katonasággal nem rendelkezhetett, sem az örökös tartományokból a magyar ezredek beküldését nem tudta kieszközölni. A Mihály ezredi két zászlóalj Galicziából váratott, de hasztalanúl. Erdélyből is lőn segély igérve. Hire járt, hogy a székelyek nagy számmal kijönnek Magyarországra. De mindöszve csak egy székely zászlóalj és két század huszár jöhetett Magyarországba s a bácsi táborba indittatott. Megjegyezzük, hogy a székelyek, bár vitézül vettek részt a bácsi tábor harczaiban, rövid idő alatt haza kivánkoztak, lévén saját tüzhelyeik a dühöngött oláhok által veszélyezve. Nem volt tehát sehonnan mozditható rendes katonaság, mely a Temesvárott oly szükséges felváltást végbevinné. Mi a nemzetőrségeket illeti, a megyeinek mozdítható részei Fejértemplomban, Verseczen s mindenütt, hol a rend veszélyezve ütött ki, áldozatkészséggel szolgáltak, — a Temesvár városi a várszolgálatban segélyt nyujtott az egész nyár alatt, de végre nemzetőrségek bár mily buzgók legyenek, rendes katonaság helyét főkép várban nem tölthetik be háborús időben.

Az Aug. 31-i királyi kézirat a Nádorhoz, ezt arról értesitő, hogy a Bán és Patriarcha ellen minden vád vizsgálat megszüntetett, hogy a magyar dolgok felett Bécsben tanácskozmány fog tartatni, s abban Jellachich részt venni, és hogy a katonai Végvidék a viszály elintézéséig a bétsi Ministerium alá rendelve maradni fog, Temesvárott nagy rázkódást, s a hazafiakban uj aggályt, a rosz szellemű tisztek részéről durczásabb magaviseletet idézett elő. Idegenség, gyanú, s a kitöréstől alig fékezett gyülölet lépett a várbeli tiszti kar és a polgárok közzé. S a kormánytól uj meg uj közlemények érkeztek, hogy az őrségnek magyar katonasággal felváltása uj akadályokba ütközött. Sem a Mihály két zászlóaljt, sem a Schwarzenberg uhlán helyébe az alföldre rendelt Coburg huszárokat nem lehetett rendeltetésökre inditani. A tábornokok fel váltása is terhes feladat volt. A hadminister Dahlen tábornokot terjesztette elő, de ez nem sokára a magyar sereg ellen vezénylett a horvát országi széleken. Ez volt az időszak, mely-

ben a magyar kormány nehézségei legsűrűbbek voltak. A Minister Elnök Sept. 19-én tudtára adá a bánsági kir. biztosnak, hogy semmi segélyt Temesvárra nem küldhet, mivel az Austriában levő ezredek közül még egy sem érkezett a hazába s mert Jellachich berohanása minden öszvegyüjthető erőnek a felső táborba küldését tevé szükségessé. A kormány szorult állapota kiviláglott azon rendeletből is, mi szerint a sorkatonáknak a honvédekhez átlépését megengedő országgyülési határozat a bánsági seregre nézve akép módosíttatott, hogy az csak a szolgálati idejöket kitöltött katonákra értessék, ne hogy elhamarkodott lépések által a még létezett rend és öszvetartás felbomoljon. Blomberg ellenséges felléptét a kormánynak nem volt más módja megboszulni mint a budai és temesvári főhadi kormányszékek után ellene megrendelt, de soha végbe nem ment vizsgálat. Annyi helybeli és felülről jövő bajokat Temesvárott a mind inkább érzett pénz szüke is növelte. A biztosság kéntelen volt a megyei, kamarai, s más köz intézeti pénztárakból, sőt kölcsönök utján fedezni a katonaság napi fizetéseit.

46. §. A katonaság és az országos hatalom közti surlódás azon mértékben hevült vagy csillapodott, melyben a fővárosból érkezett hirek egyik vagy másik érdeknek kedveztek. Perczel győzelmei Roth hadteste ellen a tisztikarban meghökkenést, és a teendőkre nézve habozást idéztek elő. A tapasztalás, hogy a magyar ügy nem oly roskadozó, mint ők állítani szerették, meggondolkodóvá tette őket. Ezen hatásnak tulajdonitandó, hogy Lamberg szerencsétlen esetét, mely egyebiránt katonai önérzetöket legnagyobb mértékben lázitotta fel, még nem merték alkalmul ragadni meg arra, hogy ellenséges zászlót tűzzenek ki. Piret Oct. 4-i levelében reményét fejezte ki, hogy uj kir. meghatalmazott fog Gr. Lamberg helyébe kineveztetni, s az ország s hadsereg sorsa általa elhatároztatni. Következő napi levelében először, mióta a magyar kormánynyal állott öszveköttetésben, támadta meg ennek több rendeleteit. Jelesen panaszkodik, hogy noha a vár kevesebb katonaságtól őriztetik, mint mennyit maga a Ministerium szükségesnek ismert meg, még is az őrség kevesbítése folyvást czéloztatik. S bosszusan vádolta a magyar kormányt leveleik s ujság lapjaik feltartózta-

tásáról, a császári tisztek elleni gúnyiratok köröztetéséről, a közvélemény ingerléséről a katonaság ellen s. a. t. — Az egyenetlenségek óráról órára szaporodtak. A váron keresztül az alsó táborokba vonuló tisztek a várkapuknál fegyvereik elvételével fenyegettettek, s aztán a faggatás az őrök tévedésével mentegettetett. A főhadi kormány 1 század uhlánt a kir. biztosság megegyezése nélkül rendelt be a várba, a kir. biztos pedig megtagadta e századtól az élelmet és termesztményt.

Majd egy körülmény jött közbe, mely a szétszakadást sietteté. A Galicziából el nem bocsátott két zászlóalj Mihály (Máriássy) gyalogság helyett, ugyan onnan a Gr. Leiningen erdélyi ezred egy zászlóalja indittatott Temesvárra. E cserét a mieink nem tetszéssel fogadták ugyan, de még is egy magyar zászlóaljnak is elegyedése az idegen várőrség közé, nyerességnek tekintetett. Nem sokára azonban kitetszett a cseles ok, a miért e zászlóaljat Galicziából kibocsátották. Ugyan is Oct. 4-én e zászlóalj Temesvárra érkezvén, a hazafiak megilletődéssel tapasztalták, hogy szelleme ép oly ellenséges mint a Zsivkovich katonaságé. A legénység igen kis kivétellel oláh, tisztei többnyire horvátok s mind dühös osztrákok. A zászlóalj erélyes ezredese Gr. Leiningen, határozott ellensége a magyar ügynek, ön személyében uj erőt hozott a vén tábornokok élesztésére. Ő lőn azontul lelke a várnak, s minden döntő lépés előmozditója. Az oly keservesen megcsalódott hazafiak átkozták az uj segélyt, szinte sajnálták, hogy magokra nem hagyattak régi s már megszokott ellenségeikkel szemben. Piret feljebb részletelt levele Gr. Leiningen megérkezését követő napon kelt. Oct. 6-án pedig Piret Gr. Leiningen jelentését az utazása alatt tapasztalt dolgokról közlé a kir. Biztossal, e közlés okául adván azt, hogy a jelentés eléggé kiigazolja az uhlánok és Szokorich zászlóaljak a vár szomszédságából el nem küldhetését. »A merre keresztül jött — igy szólt Leiningen ez iratban — nagy ingerültséget talált a két ezredbeli katonaság ellen. Váradon és Aradon falragaszok által szóllittattak fel a lakosok azon ezredek vezetőinek meggyilkolására, utóbbi helyen fegyveresen és ágyúkkal álltak ki az uhlánok Maroson való átkelésének megakadályozására. De veszélyes volna azon ezredek tova inditása azért is, mert ha tótok és oláhok közzé

jönnének, kiket csak vésztörvény és királyra hivatkozás tart hátra, üldözött Császári ezredek látása veszélyes mozgalmakat idézhetne elő,« s. a. t. A bosszus ellenség Magyarország gyenge oldalára utalt csipős szavaival.

E férfiu megérkezése mindennek lökést adott, mi az országgali törésre vezetett, s minden azt gátolható körülményt elmozditott. Ép e napokban vette Piret kinevezését az olasz sereg tartalék hadtestének parancsnokságára, s helyét Rukavina vala átveendő, ki daczára megrögzött császári érzelmeinek, valószinüleg öregségénél fogva sem jóban, sem roszban állandó nem volt. Jelesen ő Blomberg Sept. 22-i tettét nyilván rosszalta. Azonban e változás végrehajtása a beállott komoly események miatt felfüggesztetett. Végre az Oct. 3-i kir. Manifestum hire megérkezett. Leiningen rögtöni erélyes intézkedésre sarkantyuzta az öreg vezéreket, s Oct. 10-én titokban tartott hadi tanácsban azon Manifestum hódolattal elfogadása, s a várnak ostromállapotba helyezése határoztatott el. Azonkivül el volt végezve, hogy a magyar Ministeriummal minden kapocs ketté szakittatván, annak képviselője ha a manifestumnak nem hódolna meg, foglyul téttessék, — a helyhatóságok azonban további müködésükben hagyassanak meg. A kir. Biztos a hadi tanács végzéseit titokban rögtön megtudta, s azért egy órával előbb, mint az ostromállapot ki doboltatott, a várt elhagyta, s a Becskereki táborba indult. Ott érte őt Piret által hozzá mint Alispányhoz intézett következő felszóllitása: »Az Oct. 3-i hivatalos rendeletnek, mely az Országgyüléshez intézve van, folytában, a főhadi kormány szükségesnek találta hadi tanácsot tartani, és abban Temesvár várának ostromállapotba tétele határoztatott el. Miként nincs kétség, a vármegye és Ön, mint annak főnöke, a legfelsőbb rendeletnek vonakodás nélkül hódolni fognak, a miről s Ön további lépéséről a főhadikormány Ön tudósitását elvárja, hogy ahoz képest intézkedhessék.«

A kir. biztos eltávozása után a megyei bizottmány, a másod alispány, Murányi Ignácz elnöklete alatt ülést tartott s a főhadi kormányszékhez erélyes ellentmondást intézett törvénytelen tette miatt, s azt a törvényes utra visszatérésre szóllitotta fel. Másnap Piret válaszát vette, melynek veleje ez

volt: »Miután a magyar kormány minden öszveköttetéseiket elmetszette, csak az ujságokból tudhatták meg a Császár rendeleteit. Nem bocsátkozik feleselésben a RR sophisticus okai felett, hanem megemliti, hogy midőn azon sajnálatos, a Császártól ugy szólván torkára tett késsel kikénszeritett Manifest, mely a Bánt letette s vád alá helyezte, megjelent, noha semmi Minister által aláirva nem volt, mind a mellett a Magyar hatóságok a legilletlenebb módon siettek azt minden nyelvre fordittatni és köröztetni. Már pedig az Oct. 3-i Manifest ministeri ellenjegyzéssel van ellátva, s a király joga, mellyel Récsey fegyvertármestert nevezte ki Ministernek, csak nem fog tagadtatni. Az ellen tiltakozik, hogy a bánsági hadikormányszék magyar katonai hatósággá s a magyar alkotmányra lekötelezve lett volna. Mi azon szemrehányást illeti, hogy a hadi kormányszék Magyar Ország által fizettetik, tudva van, mi körülmény kénszeritette őket a magyar élelmezés alá kerülni, az t. i., hogy az országgyülés arra vetemült, hogy Magyar Ország számára külön hadi s financz ministeriumot követeljen s kivivjon. Egyébiránt az ostromállapot nem ellenséges tett, és nem vág bele a hatóságok törvényes körébe; a megye s tiszti kar tovább is megtartja a polgári hatóságot, feltévén hogy a legfelsőbb parancsnak magokat alávetik, csak gyüléseket nem tarthatnak. A Nemzetőrség ha csak katonai parancs alá nem helyezi magát, kell hogy feloszlassék.« E soldatescai nyelv, mely országnak és törvénynek daczolt, meggyőzé a Rendeket, hogy nem csak a politicai szabadság, hanem a személy és vagyon bátorsága is az idegen zsoldosok martalékául estenek. — Sajátszerü gunyténynek volt tekintendő, hogy midőn a temesvári tábornokok, Piret, Rukavina és Mengen, a dandár parancsnoka s a Magyar Nemzet egy dühös ellensége, az ország ellen vakmerőn emelték fejöket, ugyan akkor a honvédelmi bizottmány Oct. 9-i levelével Nyilatkozat formát küldött le, melynek aláirása a várparancsnoktól és minden katonai hivatalnoktól vala követelendő, s melyben a honvédelmi bizottmánynak szoros engedelmesség fogadtatott. A vonakodók letétellel és büntetéssel valának fenyitendők!

47. §. Az ostromra következett napon — Oct. 11-én — rémületes hirek szárnyaltak a várban: Latour és Zsófia her-

czegasszony megöletése, Jellachich kinevezésének visszavonása s. a. t. E hirek lehangolást a katonaságban, s a tábornokokban uj habozást idéztek elő. Piret Murányi előtt kijelenté, hogy ha Jellachich visszahivásának hire valósul, akkor ők meg fogják szüntetni az ostromállapotot. E felleg azonban elvonulván, az erőszakos rendszabályokat folytatták. Az ujonczozást megtiltották, — a megyei fegyvertárt s minden közpénztárakat elfoglaltak, a megyeinek kivételével, mely idején Verseczre küldetett. A megye és a város a nemzetőrségre nézve azt nyilatkoztatták, hogy lefegyverzését csak tulnyomó erő láttára fogják megengedni. Mire a katonaság a piaczon felállíttatott, a vár kapúi bezárattak, ágyuk szegeztettek a megye és város házok ellen, s midőn már a tett pontjáig ért a fenyegetés, akkor a városi nemzetőrség fegyvereit letette, az Alispány pedig a megyeházban volt nemzetőri fegyvereket kiadta. Rukavina, kire most mint várparancsnokra a fő hatalom ment által, még akkor is ingadozott s engedékenynek látszani kivánt. A megyeházban egy pár ezer kaszák voltak le rakva, mellyek a népfelkelési csapatok hiányos fegyvereinek pótlására voltak rendelve. Rukavina ezen kaszák — mint nem valódi fegyverek — a várból kivitelére az alispánynak engedelmet adott, de a haditanácsban uralkodott Leiningen az engedelmet vissza vétette, s egy uhlán csapat kiküldetett a már utban volt kaszák lefoglalására. A várparancsnok a maga ostromállapoti hatóságát csak a vár területére terjesztette ki, mind a mellett portyázó uhlán csapatok küldettek a megye helységeibe. Az Oct. 3-i Manifestum hirdetésével lázítani a népet a tisztviselők ellen, s gátolni az ujonczozást. Temes Vármegye utósó tiszti kara erélyes és hű hazafiakból volt szerkesztve, nem volt csuda tehát hogy előkelőbb tagjait a várbeli hatalom üzőbe vette. A várban a rémület uralma naponként nagyobbodott — az ott fogva volt lázadók és a Verseczi csatában foglyul ejtett Szerviánusok szabadon bocsáttattak. Az utóbbiaknak azonban csak egy része volt Temesvárott, része az Aradi és békési fogházakban őriztetett. A vár lassanként számos veszélyes egyénekkel telt meg, a hazafi érzelmü családok azok ijesztései által mind inkább fenyegettettek, és sokan a várból elköltöztek.

Oct. 14-én a Magyar hadminister által Piret helyébe küldött Glaeser Altábornagy érkezett Nagy-Váradról Temesvárra. A még a várban levő megyei bizottmány az ő megérkezéséből némi reménysugárt meritett, s azonnal buzgó felszólitást intézett hozzá, hogy mint a törvényes kormány küldöttje szüntesse meg a vár törvénytelen állapotát. Glaeser semmi határozót nem válaszolt, s ha akaratja lett volna is, hatalma nem volt a többi vezérektől eltérő utat követni. Ő is csak hamar csatlakozott azon testhez, melynek lelke Leiningen volt. A bizottmány látván, hogy a remény minden horgonya elsülyedett, és hogy a várban maradását tagjainak személyes veszélye nélkül meg nem hosszabbithatja, a várból el távozott, s Verseczre tette át a Megye igazgatószékét.

A szét nem bonthatott várbeli öszveesküvés a bizottmány elhatározását uj merényletre okul használta. Fájdalom, a megye régi kormány pártjából, az ugynevezett Pecsovicsokból nehány egyén a katonai árulókhoz csatlakozott. Az ő bünök kettős volt, mert az idegen katonák az országnak, melyet szolgáltak, törvényét taposták lábaikkal, de a pecsovicsok ön hazájok meggyilkolására nyujtottak segéd kezet. A vármegye hatóságát tehát egy bizottmány, melynek hármas elnöklete Piret tábornok, Báró Ambrózy Lajos a megye egykori főispány helyettese és Zsivkoviccs g. n. e. püspökből állott, ragadta meg. E bitorló bizottmány azontúl a Verseczről igazgató törvényes megyei bizottmánnyal küzdött ellen rendeletei és felhivása által. De a számüzött törvényes bizottmánynak a verseczi tábor a megye nagyobb déli részét biztositá. — a temesvári csak a vár környékére terjeszthető hatalmát. A megye Maros mellékére sem hatott, hol az Ó Aradon szaporodó magyar tábor, daczára Arad várának, erkölcsi erőt kölcsönzött a derék tisztviselőknek a törvényes tekintély fentartásában.

Temesvár elszakadása egy előre más fordulatot nem okozott, mint hogy a tartomány közepében ellenséges hatalom foglalt helyet. Ez ugyan eléggé fontos és ártalmas volt, de hadilag nem vont maga után közvetlen következményeket. A várbeli hadi tanács nem volt képes a magyar táborok épségét megrontani. Parancsai nem találtak másutt viszhangra, mint a Szászkán tanyázott 2 Rukavina század rosz szellemü

tisztikaránál. Ez a verseczi tábortól távol létét használván, a két századot Versecz elkerülésével mellékes utakon, Temesvárra bevitte. A Verseczen volt másik két Rukavina század az egész táborral együtt; ugy mint a becskereki sereg is hüségökben nem tántorodtak meg a temesvári tábornokok nagy megilletődésére.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Negyedik fejezet.

Temesvár és Arad várak elszakadásától kezdve Bács és Bánságnak a Magyar had általi elhagyásáig.

1. §. Két hatályos következése lőn a két vár elszakadásának. Első: hogy a vármegyék hatóságának épsége megtört. Mint közelebb éreztetett vagy a magyar vagy a temesvári fegyveres hatalom: a szerint hódoltak egyes vidékek vagy a törvényes vagy a bitorló hatóságnak. E viszontagság nemcsak a közbátorságon, hanem a sereg ellátása kútforrásain is sebet ejtett. — A másik nem kevésbé fontos következés a császári és a szerb hadak mind inkábbi öszve olvadásában mutatkozott. S midőn az ellenség egyesülés előnyét nyeré, — a magyar sereg kéntelen lőn több uj hadi pontok felé erejét szakítani. Arad várnak tudniillik ellenséges állása miatt Ó Aradon mind inkább szaporítni kellett a magyar csapatot. A temesvári hadi tanács, tudván a magyar hadi vonalak gyengülését, miután az ostrom állapot kihirdetése után nehány napig csak a vár szomszéd környékeire küldött portyázásokra szoritkozott, s a vidék nyugtalanságát ama hirdetéssel csillapitotta, hogy hatóságát csak a vár körére kivánja kiterjeszteni, — October 18. távolabb kirándulás megindítására bátorodott fel. Csákóvár mezővárost választá e művelete czéljául azért, mert e hely Temes megye hosszának majd nem közepében fekszik, és azért mert a Megyének ujjonczozási fő állomása ott volt. A nevezett napon tehát Sandrovics nevü kapitány alatt egy a Leiningen és Rukovina ezredbeli katonákból öszveállitott század és fél század uhlán meglepte a Csákovári szolgabirót, ki szökésben volt kéntelen üdvet keresni és az ujonczozási biztost Kálóczi főhadnagyot, ki a helyben volt 62 ujonczczal együtt az ellenség kezébe esett. A mezőváros — a szerb és oláh lakosok

örömjelei közt — ellentállás nélkül lőn elfoglalva, nehány hazafi háza kikutatva, a helybeli nemzetőrség le fegyverezve, s a talált lőszer és fegyver elkobozva. Sandrovics azután a megyei hatóság megszüntét hirdette ki, s a körül fekvő helységekben is a közadónak a megyei tisztek kezeibe fizetését eltiltotta. Csákóvár megszállása a Verseczi tábort uj veszélybe helyezte. E tábor rendeltetése volt a végvidék felé őrt állani, de most a császáriak által hátban is lőn fenyegetve. A Verseczi hadosztály ez időben 2 század Rukovina, 1 század székely és 3 század honvéd gyalogságból, 2 század Würtemberg huszárokból, 1500 helybeli Nemzetőrből és 6 ágyuból állott; de ez erővel délfelé Fejértemplomot is kellett ótalmazó szemügy alatt tartania, nyugot felé pedig az Alibunári szerb tábor ellenében Zichyfalvát megszállni. Sulyosbitá a helyzetet az akkori parancsnok Gr. Vécsey, Würtemberg huszár Őrnagy érvénytelensége. Az oda jövetelekor nyilatkozott köz várakozás hamar enyészett el,

2. §. Azon napon, melyen Csákovár esett a temesváriak kezébe, a káránsebesi végvidéki ezredből két század vonult Lugoson keresztül Temesvárra. E csapat semmi lépést sem tett a Krassó megyei állapot feldulására, de megjelenése a hazafiak keblét vészes jövő sejtelmével töltötte el. Azon tényből, hogy a Káránsebesi ezred a temesvári hadkormányzónak hódol, s már segitséget küld neki, kétségtelenül kellett következtetni azt, hogy a Temesvár és Káránsebes közötti uton fekvő Lugos sokáig nem marad bántatlanúl. Az előre látott eset October 27-én beteljesedett, midőn Temesvárról egy erős csapat, mely Leiningen, Sivkovics és a Káránsebesi ezredekből öszvesen 7 század gyalogságot és 2 század uhlánt számitott, Lugos alá szállt. A városban akkor az oláhok elől Erdélyből menekült 250 honvéd ujoncz, lovaitól megfosztott 66 hanover huszár és mintegy 300 krassói mozgó Nemzetőr 2 ágyuval tanyázott. Arról nem lehetett szó, hogy e számra gyengébb s azon felöl gyakorlatlan és részben fegyvertelen csapat az ellenséggel megütközzék, azért mihelyt a megyei bizottmány a lakosság meghallgatása után a megadást határozta el, az ellenség akadálytalanul vonult be a városba, a magyar csapat pedig a Verseczi tábor felé vette utját minden

háborgatás nélkül. Az ellenséges had kiséretében Dézsán Ákos mint császári biztos jelent meg, s azonnal feloszlatván a megye bizottmányát és tisztikarát, a magyar ügy elleneiből más bizottmányt nevezett ki. Jakabffy Kristóf a megye első alispánja szerencsésen megmentette magát és a 33 ezer pengő forintból állott megyei pénztárt, melyet hűségesen Pestre a kormányhoz felvitt, — de a második alispány Makay Sándor elfogatott s Temesvárra hurczoltatott. Majd a kisebb tisztviselőkre került az üldözés sora, s köztök Marsovszky László főszolgabiró kegyetlenül megveretett s veszélyesen megsebesittetett. Azután a Temesvárt gyakorlott müködés ismételtetett, a politicai foglyok szabadon bocsáttattak, apró csapatok küldettek szét az oct. 3-i Manifestumot hirdetni sat. Lugos eleste által Krassó Megye három felső járása a törvényes hatóságától elszakittatott, s a királyi Biztos a hátra maradt Oraviczai és Krassói járások kormányzását Kovács Károly főszolgabiróra bizta.

3. §. Maga azon körülmény, mi szerint a temesvári várkormány elég erősnek érezte magát külső müveletek megkezdésére, elég világosan bizonyitja, hogy bent a várban semmi veszélytől nem tartott. A várőrséget 2 zászlóalj Sivkovics, egy zászlóalj Leiningen, 2 század Rukovina, és 2 század Káránsebesi végőr, s végre az egész Schwarzenberg uhlan ezred tette, mely utóbbinak egy két százada az Arad várrali öszveköttetés eszközéül volt mindig használva. A vár tüzérekben sem szenvedett hiányt, s vagy 250 különféle nagyságu ágyút számitott. Később a Leiningen ezredből még egy zászlóalj, még négy század Káránsebesi, s végre Zanini gyalog, és Miksa könnyü lovas ezredekből néhány század szaporitá a vár seregét. A várkormányt Piret ott léte alatt is az öreg Rukovina Altábornagy viselte. Várakban háboru idején a várparancsnokságot illetvén a vársereg vezénylete, habár nagyobb rangu tiszt volna is jelen. S miután Piret Temesvárról eltávozott, Rukovina rangban is fő személy és a hadi tanács elnöke volt. Az ő paizsa alatt az Ambrózyféle bizottmány nagy buzgalommal müködött a Megye népének az országtól eltántoritására, s Ambrózy legdühösebb segéde Zsivkovics g. n. e. püspök vala. Róllok jegyzé meg a honvédelmi bizottmány Oct. 29-i rende-

letében, mellyel hazaárulóknak nyilvánitotta ki őket. hogy »első példa az országban, hol az elterjedt katonai lázadásnak polgári és egyházi személyek nyujtanak akép segélyt, hogy a lázadásnak polgári hatóság szinét kölcsönözzék.« — Ellenkezőleg a nevezettekkel, a csanádi szentszék s e püspök megye legtöbb lelkészei szilárd hazafiság példáját adták. A szentszék elnöke, Róka József őrkanonok hatóságát Makóra tette át, a várban maradt kanonokok pedig szenvedőleg viselték magokat, segéd kezet a várkormánynak egy sem nyujtott. Róka November 2-án a megyéket körlevél által értesitette, hogy a temesvári várban a törvény és alkotmány ellen fellázadt katonaság a püspöki hatóság önállását megtámadni nem átalotta. Ezért a várbeli hadi tanács őt árulónak és törvényen kivül helyezettnek hirdette ki. A hazához hű polgári, egyházi és katonai egyének egyaránt vétettek üldözésbe. A hadi tanács Kiss Ernő és a kir. biztos fejeire száz száz aranyat, Murányi alispányéra 50 aranyat tett ki jutalmul. Békés maradása sem a várban, sem környékén hazafinak többé nem volt. October közepében Karácsonyi László torontáli főispány sürgős dolgai miatt, Piret altábornagytól előre nyert engedelemmel, Temesvárra bement, de a Leiningen által vezetett hadi tanács Piret bátorság biztosítását félre vetette s őt foglyul tartóztatta le. Oct. 16-án a hadi tanács hirdetményt bocsátott ki, mi szerint oly természetű veszélyek, mint a melynek áldozata Pesten Gr. Lamberg lőn, nem fogják visszarettenteni őt a várnak a császári dynastia számára megőrzésétől. Bár akkor még királyi zászló lebegett a magyar táborokban, a hadi tanács már ugy bánt az ország hiveivel, mint elitélt felségárulókkal. A hova csak kiterjeszthető bitorló kezét, azok vagyonát elfoglalta, jószágaikat zár alá vette, házaikat őrjöngő csordák pusztitásainak át engedte, s Nov. 30-án ki hirdette, hogy a császár hiveit a háboru által szenvedett káraikért a magyar felkelők — mint nevezé a hazafiakat — jószágaiból fogja kárpótolni. Kevés idő alatt a temesvári börtönök a vidéken elfogott s legdurvább módon behurczolt hazafiakkal teltek meg. A temesvári hadi tanács előképét játszá a borzalmaknak, mikkel tiz hó mulva Haynau az egész hazát vala elboritandó!

4. §. Ez időben még lehetlen volt Temesvár ostrom-

lásáról gondolni. Ha a verseczi és becskereki táborok Temesvár fölé indulnak, a szerb seregek nyomban követték volna, s az ostromló sereg a vár és egy szabadon mozgó ellenség közzé szoritva, a vidéktől s élelmi kutforrásaitól elvágva lett volna. Azon felül, ha amaz ok nem létezett volna is, miután a magyar kormány, teljesen alapos nézetből a temesvári előtt az aradi vár ostromlását határozta el, az ostromágyuk kevés száma nem engedte volna két vár megtámadását egyszerre. Egyelőre tehát Temesvár ellenében oly müveletekre kellett szoritkozni, mellyek által a vársereg kirándulásai mennél szükebb körre korlátoltatnának. E czélt a magyar ügyvezetők eleinte az által tervezték elérni, hogy nagyszámu néptömegek — Landsturm — állittassanak fel a Temesvárra vezető országutakon, s a vár akép környékeztessék. A kisérlet kezdete megtétetett, Csongrád, Csanád megyékből s a Jászkunságból erős néptömegek rendeltettek s Nagyszentmiklóson gyülekeztek, sőt egy osztály a Kikindáról Temesvár fölé vezető ut elfoglalására a kikindai kerületbe indíttatott. Azonban ez eszköz használatának sulyos nehézségei és czélszerü volta feletti kétkedések hamar tolták magukat elő. Először: tapasztalva lőn, hogy bár a Bánságban azon évben nagy mennyiségü gabona feküdt mind köz, mind magános tárokban, mind a mellett nagy tömegek kitartását csak nehány hétig is folytatni nem lehetett volna a nélkül, hogy a hadsereg élelmi szereiben fogyatkozás ne történjék. Másodszor: a bárdolatlan tömegek rendben tartása napról-napra nehezebbnek bizonyult, természetes lévén, hogy a nép mennél inkább szokik el a szelid házi élet csendétől, s edződni kezd a vándor háboru élet keménységében, annál fékezetlenebb lesz, ha csak fegyelem nem gátolja, mit ez esetben feltenni is képtelenség lett volna. Azonfelül a hadvezénylet régi ellenszenve mindennemü népsereg ellen ez alkalommal ismét megujult. Haszonvehetlennek nyilatkoztatta ki, s meneküln kivánt tőlle, előadván hogy ily népsokadalmok katonai csapatok vezérlő előlmenetele nélkül nem csak megtámadásra nem alkalmasak, hanem mihelyt bármi kis számu rendezett katonaság üt reájok, azonnal felbomlanak, s zavarteljes futásokban veszélyt s borzalmat terjesztenek. Fel kellett tehát hagyni a megkezdett népgyüjtéssel, s azon javas-

lat fogadtatott el, hogy a felkelő nép javát kiválasztván s azt egy kis rendes katonasággal öszvecsatolván, mozgó csapat szerkesztessék, mely egy tapasztalt főtiszt parancsa alatt a temesvári sereg csatangolásait megfékezné, a vidéket törvényes engedelmességben tartaná, s az ó-aradi tábor és a bánsági sereg közti öszveköttetést épségben őrizné meg.

5. §. E vezénylettel Nagy Sándor Alezredes bizatott meg, ki a Kikindai kerület igazgatásában szerzett érdemeit egy, bátorságát és a veszéllyel szemközti lélekjelenlétét tanusitott, tettel szaporitotta. A rácz lázadás sok érdekes esetei közt a legkülönösebbek egyike azon csin volt, mellyet a Szerbek Oct. 14-én Bótos végvidéki helységből tett gyors kitöréssel vittek végbe. E napon tudniillik 1500 végvidéki katonákból állott csapat, 3 ágyuval ellátva, a 6—7 mértföldnyi távolságot Bótosról Kikindáig szekereken oly rendkivüli sebességgel nyargalta által, hogy e merényökről a becskereki főhadiszállásra csak akkor érkeznék hir, midőn már Kikinda előtt jelentek meg. Nagy Sándor a nem várt ellenség által meglepve, a parancsa alatt helyben tanyázott nemzetőrökkel a városból kivonúlni kényszerülvén, a szerb lakosság az ellenséget barátságosan fogadta be, s ez azonnal a magyar és német városrészek kirablásához fogott hozzá. Nagy Sándor a körül fekvő magyar és német községeket rögtöni fegyverkezésre szóllitotta fel, de megtudván, hogy a vakmerő ellenséges csapatnak feladata nem csak Kikinda város, hanem az egész Kikindai kerület népes helységei szerb lakosait fegyver fogásra lázitani fel, e szándéka meggátlását akár a magyar-német helységek elkészüléséig, akár a Becskerekről várt segély érkezéséig, veszélyesnek tekintette. Azért rendezetlen bár, de lelkes nemzetőri csapatjával berohant Kikindára, s noha a merő katonákból állott ellenség elől 25 ember veszteséggel kéntelen volt a városból ismét ki húzódni, mind a mellett merész megtámadásának azon hasznát vette, hogy a szerbek Kikindáról más helységekbe elterjedni nem bátorkodtak. Igy féken tartotta őket, mig October 17-én 5 század Máriássy gyalog, 2 század hannover huszár és 5 ágyuból öszveállitott segély Becskerekről nem érkezett. Ez erő kétségkivül megsemmisitette volna a vakmerő betörőket, de ezek résen állottak, s mihelyt a Becskereki csapat köze-

ledését meglátták, szekereiken oly sebesen, mint jöttek volt, büntetlenül vissza szöktek a Végvidékbe. A becskereki csapat után több helység nemzetőrei vonultak be Kikindára s a rácz lakosok hűtlen magaviseletét, mely annyira ment, hogy sokan közülök Nagy Sándor hadára lövődöztek, a város felgyujtásával bosszulták meg, sőt egyesek rablásig csappongtak ki.

6. §. Nagy Sándor most mozgó csapatjának élére állott, mely csapat 1 század hanover huszárokból, 1 telep könnyü ágyuból, 2 század bihari nemzetőr lovasokból, s egymást felváltott Jászkun, Csongrádi és Csanádi gyalog nemzetőrökből alakittatott. A gyalog nemzetőrök száma, hol 2—3000-re rugott fel, hol 1000-re szállott le. Müveletei alapvonalául Gyertyámos, Kis Jétsa és Billét helységeit választotta, s midőn mozgalmaival Torontál megyének azon részét, a várbeli katonaság portyázásai ellen fedezte, egyszersmind Knézen és Vingán által az Ó Aradi táborral tartott fenn öszveköttetést. Azonfelül fekvésével a várnak közlekedését a szegedi és kikindai országutakon zárván el, élelemszerzési kutforrásainak legnagyobb erét metszette el. A szegedi országuton Nagy Sándor Billéti állomása és a vár között csak egyetlen egy helység, Kis-Becskerek állott, s annál fogva természetes volt, hogy csapatjának a várbeli katonasággal gyakorta voltak öszvecsapkodásai. November 6-án Nagy Sándor Csatádon volt főhadi szállásával, midőn egy csapat uhlán és egy két század gyalogság Nagy Jétsáig lopódzott s azon helyet elfoglalta. Ez eset hirére Nagy Sándor rohanva indult Nagy Jétsára, de az ellenség futásnak eredt, gyalogsága szekereken menekülvén. Az ellenséget üzőbe vett huszárok mind a mellett utolérték azt, s 10 német katonát agyon vágtak, 10-et foglyul ejtettek, s többeket megsebesítettek, nekik magoknak csak 1 sebesültjök levén. Ez üzés közben Kis Jétsán egy szivrázó jelenet történt. Ott a futó Sivkovich gyalogságból 5 ember az őket üldöző huszárok elől egy házba huzta magát, s makacsul taszitotta vissza a megadásra felszóllitást, fenyegetőzvén, hogy ők utósó csepp vérig védeni fogják magokat. A felingerült huszároknak nem maradt más hátra, mint a házat ostromolni, minek következtében az 5 emberből három agyon lőve, kettő

életben került kezökbe, de a szinte csak nehány főből állott ostromlók is egy halottat és egy sebesültet számitottak.

A temesváriak Nagy Sándor folyvásti nyugtalanitásai miatt aggódni kezdvén, hogy az valamikép egész a vár falai alá ne terjessze mozgalmait, Kis Becskereket sánczokkal rendelték megerősiteni, és e munkában már jól messze haladtak, midőn Nagy Sándor czéljokat meghiusitandó, November 14-én Kis Becskereket megtámadta s az ellenséget, bár ez túlnyomó számmal volt, a várba bekergette, elfogván s megszabadítván 40 embert az oláh néptömegből, mely erőszakkal volt kényszeritve a várbeliek kirándulásaiban részt venni. — Ugyan azon napok valamellyikén azonban egy csapás érte a mozgó kis hadat. A császáriak értesülvén arról, hogy Gyertyámoson csak 40—50 nemzetőrből áll az őrizet, erős csapattal indultak oda, a nemzetőröket meglepték, s közülök 17-et agyon lőttek, 27-et pedig foglyul elhurczoltak. Nagy Sándor a baj hallottára elegendő erővel sietett Gyertyámosra, de a császáriak szokások szerint vissza futottak a várba, mielőtt a boszszu vágytól égett magyarok reájok üthettek volna.

November 18-án Nagy Sándor Szent András ellen vezette csapatját, s az ott kapott ellenséget megtámadta. Ez úttal az uhlánokból és Sivkovics gyalogokból öszveszedett ellenség lőn meglepve, s rövid ellentállás után a faluból kiverve, s az országúton elszélesztve, vesztessége 40 halott és 14 sebesültből állván. A mieink sorában 2 halott és 1 sebes találtatott. Nov. 20-án ismét hűtlen lett a had szerencséje Nagy Sándorhoz. Hirét vevén annak, hogy várbeli katonaság Knéz helységet szállta meg, s az által Ó Araddali öszveköttetését veszélybe hozta, oda indult, s az ellenséget megtámadta. De ez alkalommal a rendes császári katonák előtt a nemzetőrök megrendültek, a mi kevés huszár és honvéd ereje volt, az helyét megállta, de a felbomlott nemzetőri századokat fel lelkesiteni többé nem tudta. Számos nemzetőr s 2 szekér lőszer esett a császáriak kezébe, s Nagy Sándor egész Zsombolyig huzódott vissza.

E sajnos esettől fogva a nemzetőrök közt rendetlenség harapódzott be, s főleg a csanádiak vádoltattak nemcsak engedetlenségről, hanem békés kis becskereki lakosok vagyona

ellen elkövetett kihágásokról is. Ez okok Nagy Sándort védelmi helyzetre kénszeritették, ő mindazonáltal egész Deczember hó végéig, midőn más czélra rendeltetést nyert, nem csak alap vonalát a várbeliek ellen jó sikerrel védelmezte, hanem hátában a Kikindai kerület nyugalmára is folytonos gondot forditott. Ezen kerületben November hóban iszonyú rablások és pusztitások követtettek el kézre nem kerithetett zsiványok által, s többi között Nov. 24-én éjjel Kállay Sándor hajdu hadnagy magában Kikinda városban rablók által agyon lövetett. — de a személy és vagyonbátorság e feldult állapota mellett is legkisebb politicai mozgalom sem merte kiütni fejét. Nagy Sándor őrködése mellett a Kikindai főszbiró Dániel Kristóf buzgó hivatalkodása is segité elő a népnyugtalanságok megakadályozását, s a rend lassankénti helyreállitását.

7. §. Mióta Arad vára a háboru egyik pontjává lőn, s Ó Aradon magyar tábor keletkezett, a Bánság Marosparti része az aradi események hatásának volt kitéve inkább, mint az alsó táborok műveleteinek. Azért a szerb lázadás leirásában mulhatlanul szükséges az Aradon történteket is figyelemmel kiséri. Ó Aradon Márjássy János Alezredes a tábor élén hagyatott akkor is, midőn a sereg száma és az események fontossága tapasztaltabb vezért igényeltek. Ő kitűnőleg bátor katona volt, de tehetségei soha sem jelentkeztek oly mértékben, hogy hadvezérségre valahai kiképződését igérnék. Azon felül nyers magaviseletű és a szolgálat kárára cselekvéseiben sokszor hirtelen volt. Sem bizodalmat, sem szeretetet nem tudott ébreszteni személye iránt. Mindamellett fegyvereit eleinte szerencse kisérte. Uj Arad mezőváros, a Maros bal partján, kulcsa lévén Arad vár öszveköttetésének Temesvárral, azon helyet elfoglalni, s aztán Arad várt környékezni — cernirozni — lőn Máriássynak fő terve. E czélból elhatározta, hogy a vártól távolabb ponton szállitván seregét a Maroson által, közeledését a várhoz ugy intézze, hogy falai alatt megjelenésével a várkormányt meglepje. Oct. 19 és 20-án tehát Máriássy maga hadának egy részével Pécska felé vonult, — egy csapatot pedig, jelesen a debreczeni és békés megyei Nemzetőröket Zurics debreczeni kapitány alatt Lippa felé inditotta, ugy hogy ő maga nyugotról, Zurich pedig keletről nyo-

mulna elő a vár felé. Mind két csapat merő gyalogságból állott. A várkormányzó azonban a magyarok mozgalmairól értesitést vevén, mind a két csapat elébe uhlán és gyalog osztályokat küldött. Okt. 21-én Máriássy, ki alatt Asztalos Sándor kapitány egyike volt a legvitézebb tiszteknek, nem messze a ponttól, hol a bánsági oldalra lépett által, Zurics pedig Kisfalud (Engelsbrun) helység mellett találkozott az ellenséggel és általa megtámadtatott. Mind két helyen az ütközet a magyarok győzelmével végződött, s a császáriak a vár felé verettek vissza, hagyván a csatatéren Pécska alatt 17 halottat és nehány lerogyott lovat, midőn Máriássy vesztesége csak 3 halott és 4 sebesültből állott. Kisfaludon pedig, hol a császáriak csapatja 2 század uhlán és 3 század gyalogságból állott, 34 uhlán, 17 gyalog és 3 tüzér esett el, még számosabb emberök megsebesíttetett, s 18 lovok lövetett le, — Zurics csapatja 6 halottat és 5 sebesültet számitván, mind a debreczeni önkéntesekből. Zurich ágyutelepe az ellenségre visszavonulásában is folytatá tüzét, és soraiban érzékeny kárt tett. A kettős győzelem után Máriássy még az nap estve megszállotta Uj-Aradot, Zurich pedig 450 főnyi vörös szallagos debreczeni csapattal vissza felé nyomult Lippa megszállására. Fájdalom! e hős csapat és békési Nemzetőrök közt meghasonlás ütött ki a győztesen kivivott ütközet után. A békésiek bátorság hiányával vádoltattak; annyi mindenesetre bizonyos volt, hogy a győzelem fő érdeme a debreczeni önkéntes nemzetőröké volt. A várkormányzó kirándulási csapatjainak mostoha sorsát megboszulni akarván, Oct. 21., 22. és 23. napjain Ó Arad városát iszonyuan ágyuztatta, s abban sok kárt és szerencsétlenséget okozott. A bombák nem csak több helyen tüzet gyulasztottak, hanem vagy 300 ház falait megingatták, sőt vagy 15 személyt részint halálosan teritettek le, részint megsebesitettek. Ily repülő golyó egy tisztes polgárt, Gallini gyógyszerárust gyermekével együtt kocsijában ütött agyon. Leirhatlan a borzalom és elkeseredés, mely a város népét meghatotta. Az ágyuzás után Oct. 23-án Berger egy kitörést is tett a városra, de 3 emberének halálával bünhődött merényletéért s vissza veretett. E napokban tartóztattatott le Aradon Báró Wesselényi kapitány a hanover huszároktól, ki dicső nevének

szégyenére a magyar ügynek ellensége volt, s ezredét elhagyta. Hosszabb fogsága után később a Vár fogságába került magyar tisztekkel cseréltetett ki, s Erdélybe távozott.

8. §. Az aradi várkormányzó nem csak fegyverrel vivott az ország ellen, hanem a néplázitást is használta eszközül. Az Arad megyei oláhság felkelését nem lehet nemzetiségi mozgalomnak nevezni, minő az erdélyi oláhoké volt, ők semmi ily czélt nem ismertek, s tetteik abból álltak, hogy értesittetvén a várból, miképen a megye által megrendelt újonczozás nem a császár számára történik, s annál fogva ők bátran megtagadhatják azt, a besorozási tiszteknek ellentálltak, őket elkergették, s kihágásaikat aztán fokról fokra rablás és gyilkolásig folytatták. Aztán félelemből a megye hatalom kara előtt, csoportokba gyülekeztek, hogy védhessék magokat. Csalatkoznék azonban, ki az Arad megyei oláh lázadás lerajzolt jellemeből azt következtetné, hogy ők a Császár ügyének védelmére könnyen voltak volna felbuzdithatók. A könnyüség, mellyel a várbóli fel lázitások történt, azon gyülöletnek tulajdonitandó, melylyel az oláhok az ujonczozás ellen örök időtől fogva viseltettek, s midőn azt hallották, hogy a Császár nem parancsolta meg az ujonczkiállitást, e körülményben büntetlenséget biztositó okot találtak az ellentállásra. Ezen hit némely német helységekre is terjedt ki, p. o. Elek helység szinte megtagadta az ujonczozást, csakhogy az oláhoknál okosabb németek ellentállása semmi más nemü kihágássá nem fajult el, s merőben mint engedetlenség fenyittetett meg. Bárhogy volt, az aradi várkormányzó hasznára szolgált, hogy az óaradi magyar tábort minduntalan gyengiteni kellett a minduntalan nyugtalankodó oláhok elleni kirándulásokkal. October végén Világos környékén az oláhság már másodszor fel lázadt. Kovaszinczon feltörte és ki rablota a kolnákat, és az egész vidéket rettegésbe hozta. Azért Gál László őrnagy 3 század gyalogsággal és 1 ágyuval Világos felé indult, követve Boczkó Dániel kormánybiztos által öszvegyüjtött négy ezernyi békési nemzetőröktől. Az őrnagy Világos alatt egy nagy, közel 6000 főt számláló oláh csoportra akadt, azt megtámadta és vagy 70 halott és sebest ejtvén soraiban, tökélletesen szétverte. Majd Boczkó kormánybiztos rögtön itélő biróságot nevezett ki a

helyszinén s 6 fő czinkost halálra itéltetett és kivégeztetett. De midőn a bajt eképen lecsillapitottnak gondolták, a lázitási métely távol helyről nyert váratlan táperőt. Ugyan is Riedl nevü császári őrnagy Erdélyből Soborsinnál és Butyinnál Arad megyébe tört be, 2 század gyalog, és 2 század székely huszárokon kivül (megjegyezzük, hogy a székely huszárezred két százada mindig oláhokból állott) 8000 dühös erdélyi oláhból állott csoportot vezetvén. Gál hallván az uj ellenség betörését, azonnal elébe indult, de Riedl tetemes számu csoportjával tanácsosabbnak tartotta vissza huzódni Erdélybe. Ezzel Gál meg nem elégedett, hanem Boczkóval együtt tovább haladtak Riedl nyomába s Erdélybe benyomulván, minden helységben, hol zavargásra akadtak, a rögtön biróságot felállitották. Gál Zaránd Megyében, hol az oláhok sok pusztitást vittek végbe, Kőrösbányáig folytatta utját, utközben Jószáshelyen 4 fő czinkost felakasztatott, az ellenszegült falvakat, mint Guravoj, Dunbrava, Acsucza és Acsova, elpusztitotta, s a nevezett Guravoj alatt Janku mintegy 4000 főnyi népét szétriasztotta. — Végre Kőrösbányán a fogoly magyarokat kiszabadította. Miután igy a magyar haza ellenségeit megrettentette, November 10-én diadalmasan vissza tért Ó Aradra.

9. §. Temesvár és Arad elszakadása a bácsi táborra közvetlenül káros befolyást nem gyakorolt, sőt Péterváradnak az Oct. 3-iki Manifestum után is megőrzött hűsége a bácsi tábor erejét felemelte. Blagoevich altábornagy a Manifestum félretételét nem merte saját felelősségére vállalni, s azért azt a várőrség előtt felolvastatta, mire a derék Don Miguel és Este ezredekbeli katonák közakarattal kijelentették, hogy nem vetik magokat a manifestum rendeletei alá s az ország részén maradnak. October 20—22-én vagy 3000 magyar nemzetőr vonult be a várba, daczára Henczy várparancsnok boszonkodásának, ki nem rendes katonaságnak a várba bebocsátását hadi szabály által tiltott dolognak állitotta, s ez okból a vár kapuit a nemzetőrök előtt bezáratni kivánta, de e szándéka végrehajtásában több magyar tiszt által meg gátoltatott. Ez esemény uj erőt öntvén a magyar elembe Péterváradon, Blagoevich Nov. 2-án az egész őrség zászlóit nemzeti szinüekkel cseréltette fel. Állott pedig az őrség akkor 2 zászlóalj Don Miguel,

1 zászlóalj Este, 1 honvédzászlóalj és néhány a magyar ügyhöz buzgalommal viseltetett Zanini ezredbeli századokból. Noha azonban Temesvár és Arad elszakadása sem a bácsi táborra, sem Pétervárádra csüggesztő hatással nem birt, a szerbek mindazáltal a magyar ügy általános gyengitéséből a Bácskában is bátorságot meritettek, s ugyanakkor, midőn Bótosról történt a merész csin Kikinda felé, — October 15-én reggel Csuroghról átkelvén a Tiszán Török Becsét három erős tömeggel és 8 ágyuval támadták meg. Török Becsét Rohonczy Leopold helybeli földes ur és nemzetőri őrnagy alatt a két-három százra felmenő helybeli magyar nemzetőrség és 40 katona a Turszky ezredből 2 ágyuval, — s azonfelül Kürscher őrnagy alatt 600 csongrádmegyei nemzetőr tartotta megszállva. Mihelyt a Magyar Becsén vezénylett Fack ezredes Török Becse veszélyét észrevette, azonnal 3 század gyalogságot, 2 század huszárt és 2 ágyut szállitott át a kompon Vranyovára, mely helység Török Becsével majd nem közvetlen érintkezési közelségben áll. S most az öszves törökbecsei csapat felett a vezényletet a Csuha ezredes vevé kezébe. A szerbek benyomulván a városba, a törökbecsei osztály a város közepében felállitva volt sánczok megé vonult, s onnan erős tüzeléssel feltartóztatta az ellenség haladását, ki az általa elfoglalt városrészben azonnal pusztitáshoz és gyujtáshoz fogott, s vagy 150 házat hamuvá tett. De a magyar becsei segély csapat Vranyováról előre nyomulván, bár egy ideig a piarczon felállitott szerb ágyuk által fel tartóztattatott, hamar utat tört magának, s a szerbek két oldalróli megtámadásnak lőnek kitéve, oly erősen, hogy nagy veszteséggel kéntelenültek vissza vonulni. Halottjaik 200-ra rugtak fel, midőn a magyar részen csak 3 halott és 15 sebes számittatott. Az utóbbiak közt vala a csatában rendületlen bátorságot tanusított Kürscher csongrádi őrnagy. A legénység sorában a fő dicsőség a parányi Turszkyféle katonaságot illette, annyira hogy 15-en közülök vitézségökért a honvédelmi bizottmánytól leküldött aranypénzekkel jutalmaztattak meg. De a nemzetőrök a csatában megérdemlett dicséretet azzal homályosították meg, hogy az ellenség kivonulása után a helybeli szerbekre rohantak, és számos ártatlan embert, — mert a lázadásra hajlók már rég szöktek volt által

a csuroghi táborba — agyonlőttek és kifosztottak, sőt a csongrádiak a magyar nemzetőrök házait sem kiméltek meg.

10. §. Ugyan azon napon a földvári táborban megtudatván, hogy Magyar Becséről egy csapat át küldetett Török Becse segitségére, a lázadók a Magyar Becsei had az általi meggyengülését hasznokra forditandók, 3000 főből állott csapattal és 8 ágyuval oly váratlanul és oly erősen támadták meg Fack ezredest, hogy ez bátor ellentállásának daczára két izbeni hátrálásra szoríttatott. De az ezredes nem vesztette el bátorságát, hanem megfeszitvén minden erejét, hogy 700 főnyi gyalogság, 2 század Ferdinánd huszár és 4 ágyuból állott hadával a várost megtartsa, az alatt minden előőrseit behuzta, a helybeli magyar nemzetőrséget magához kapcsolta, és aztán egyesitett erejével az időközben Turiáról és Szenttamásról jött segély által megszaporodott ellenségre lovas és gyalog rohamot intézett, oly ellentállhatlanul, hogy annak sorait megingatta, Földvárra vissza szaladásra kénszerítette, s mind az ütközet, mind az üzés alatt jól irányzott ágyutüzzel nagy vesztességet okozott neki. A szerbek közel száz halottat vesztettek, midőn Fack hadának csak 7 halottja és 7 sebesültje volt. A mind két Tiszaparton oly véres nap a magyar fegyverre nézve valóban dicső volt. Számos személyes hősi tettekről beszéltek a seregben. Krain százados a Ferdinand huszároktól mindig elől volt a lovas rohamban és több izben közzéje vágott az ellenségnek, — ugyan azon ezredi százados Puckli szinte mint vitéz harczolt, s Orbán nevü huszár káplárnak azon tette, mi szerint a harcz zavarában ellenség közzé jutott Fack ezredes életét mentette meg hirtelen oda nyargallással és erős kardjával, az egész táborban magasztalás tárgya volt.

11. §. Mintha a had Istene nem elégedett volna meg a lázadásban lángolt vidéken naponként gyűjtött áldozataival, — Szegeden egy borzasztó eset adta magát elő, tanuja a tömeg könnyü eltévedésének s vak dühének, mely bekövetkezni szokott, ha a nép indulatja bár a legnemesebb ügy mellett is tul hévig ingerül fel, s okos vezetés által nem mérsékeltetik. Oct 15-én a bánsági kir. biztos felhivására hat század nemzetőr indult Szegedről Kikindára. Midőn e nemzetőrök utócsapatja Szőreghen, egy a várostól $^1/_4$ mértföldnyire eső falun, vonult ke-

resztül, soraiban azon hir terjedt el, hogy a szőreghi rácz lakosoknál fegyver van elrejtve, és hogy a nemzetőrök eltávoztával a helybeli magyarokat megakarják támadni. E hiren felindulván, neki mentek kutatni a rácz házakat és itt ott fegyvert találtak is. E mütétel alatt verekedés üt ki, s a nemzetőrök számos szőreghi szerb lakost megölnek. Két részeg nemzetőr pedig vissza szalad Szegedre, s a város népét azon álhirrel riasztja föl, hogy Szervianusok jönnek Szeged elfoglalására, s Szőreghen már öszve is csaptak a nemzetőrökkel. A nép fölháborodik, félre veri a harangokat, riadót doboltat, mindenki fegyvert ragadva a Tiszához szalad, a várban volt 12 fontos ágyuk kartácsokkal megtöltve a hidfőnek szegeztetnek ki, a nemzetőrök legnagyobb rendetlenségben föl s alá szaladnak, s gondatlanúl sütögetik ki fegyvereiket. E pillanatban Szőregh felől marhákat hajtó vörös övü moldovai oláhok közelednek a hidhoz, és a dühtől elvakitott nép bennök a várt Szerviánusokat véli szemlélni, tehát reájok rohan és 13 oláht irgalmatlanul lekonczol. Arra a rendetlenség még magosabb fokra hágott, és semmi tekintély sem volt képes többé a feláradt népszenvedélyt lecsillapitani. Majd reá rohannak a szegedi rácz kereskedők boltjaira, tőllök puskaport kivánnak, s mivel azok elegendő mennyiséggel nem szolgálhatnak, négynek boltjait lerombolják, sőt Zseravicz nevü előkelő kereskedőt s még egy másikat megölik, Zseravicz nejét is Czikó kapitány alig mentvén meg az őrjöngő csoport kezeiből. Akkor a városi fegyver és lőszer tárokra rohannak, s azokat kiüresítik, — az egész város az eszeveszett tömeg prédájává lőn, s a bóltokat kirablottak magok közt verekednek az elrablott jószág felett, mint egy szemtanu irá, az erősebb leütvén a gyengébbet, hogy osztályrészétől megfossza. A nemzetőrség nagyrésze távol volt a várostól, a helyben szállásolt katonaság parányi számu, igy nem volt csuda, hogy a dühöngők a helybeli nemzetőrök ellen is fordították fegyveröket, s számost közülök agyon lőttek vagy megsebesitettek. Egy a városban lakott birtokos, Beniczky nevü, nemes elszántsággal a tömeg elébe lépett, s azt könyörgő szóval le csillapitani törekedett, de jó szándékának áldozatául esett, mert elféktelenült laktársai sorából egy golyó holtan földre teritette. Az akkor helyben működött Egressy Gábor

kormánybiztos jelentése szerint e szerencsétlen napon 60 halott és sebest ejtett a nép dühe. Másnap a nemzetőrség a hatalmat kezéhez rántotta, az elrablott fegyverek beszedettek, és több kihágás nem történt, de a kedélyek hulláma még sokáig nem csillapult le, s a zavar több napig tartott, és érezhető volt az alsó táborokban is, mert Szeged fő rak és szállító helye volt a hadseregeknek. Igy egy Pestről Aradra indított 36 ezer töltés szállitmányt Szeged városa önkényesen a maga számára tartóztatott le, s csak ismételt parancs folytában bocsátott tovább utjára. Az October 16-i szegedi vérontásért az átok a szerb lázadás szerzőit fogja terhelni örökre, — ők ingerelték föl a szerb népet hallatlan kegyetlenségek elkövetésére, s az által a magyar népben a visszatorlás természetes indulatát költötték föl, mely ez esetben, fájdalom, az ártatlanok fejeit érte.

12. §. A nagy táborokban Verbászon és Becskereken ez időben készület sok, de hadi müvelet kevés történt. Pedig a kormány soha nyugtalanabbul nem várta a szerb lázadás valahárai elnyomását, mint épen akkor. Mert mióta Windischgraetz Bécset meghóditotta, és seregével Magyarországot fenyegette, a hazára nézve életkérdéssé lett, az alsó sereg mennél nagyobb részét, s mennél hamarabb rendelkezhető állapotba tenni. Azért a kormány, midőn reménye, gyors és el döntő győzelem által véget vetni az alsó háborunak, mind inkább hanyatlott, — a szerbekkel oly alkudozásba lépni határozta el, melyben minden engedményt, mi csak az ország feldarabolását nem foglalja magában, megadna nekik. E békeszerzési kisérlet November hó nagyobb részét töltötte be. 14-én Kossuth a bánsági kir. biztost tudomásba tette, hogy Klapka György őrnagy által Beöthynek megküldte a béke feltételeket, s Beöthy azonnal közölni fogja azokat vele, hogy mind Bács mind Bánságban egyszerre kezdessék meg a békűlés munkája. Az ajánlott feltételek következő pontokban foglaltattak:

1. Általános bűnbocsánat.

2. Mind azon szabadságok, melyek az utósó pozsonyi országgyűlés törvényeiben foglaltatnak.

3. Magyarhon, kapcsolt részek és Végvidéken biztositása a nemzetiségnek és nyelv használatának, egyházi, iskolai és községi életben.

4. A szerbek kormányhoz és hatóságokhoz minden folyamodványaikat és községeikből jelentéseiket saját nyelvükön szerkeszthetik. Hasonló nyelven veendik a kormány és a hatóságok válaszát. A törvények az ő nyelvükön is fognak kihirdettetni. Slavoniával a kormány a magyar nyelv mellett a slavont is használandja levelezéseibe.

5. A g. n. e. Egyház az álladalom ótalma alatt fog állani, s annak jótéteményeiben a többi vallásokkal egyaránt részesülni. Egyházi és iskolai ügyeiket évenkénti Congressusokon szabályozhatják és kezellhetik. Patriarchát választhatnak, kit a kormány mindenkor megerősitend, s ki méltóságához képest az ország Primása után fog az országgyülésen ülést foglalni.

6. A szerb nemzet Bánt is kaphat és minden további kérelmeik és kivánataik a jelen vagy jövendő országgyülésen méltányolva lesznek.

7. Ha a Végvidék jelen állását nyomasztónak tekinti a kormány a katona gyarmati rendszert eltörölni hajlandó. Ha pedig meg akarják tartani, akkor a már kihirdetett engedmények megerősittetnek, t. i. birtoktulajdon, osztozhatás, szabad költözés, szabad kereskedés, mesterség- és tudomány-üzés, robot eltörlés, végre a katona tiszti előléptetésekben gyermekeikre különös figyelem biztositása. — E feltételeket Beőthy Blagojevics altábornagy utján magával Rajacsicscsal, — a bánsági kir. biztos pedig Vetter tábornok s akkor becskereki hadparancsnok utján a Tomasováczon hadszállásoló Knicsaninnal közölte. Nov. 18-án Beőthy igy irt a tárgyról: »jobbnak láttam az alkudozást német nyelven folytatni. Jobb volna ha az ő küldöttjeik beváratnának, de mivel a honvédelmi bizottmány jelszava »minden áron pacificalni«, formalitásokhoz nem kell ragaszkodni«. — A Bánságban eleinte némi remény csillámlott, hogy a béke talán sikerül. Tomasováczon a feltételekkel hozzájok küldött Hankovics György bihari nemzetőr kapitányt barátsággal fogadták és a béke ohajtásnak sok jelét mutatták. De az eldöntés hatalma Rajacsics kezében volt. Knicsanin nehány nap mulva a közlött feltételekre válaszul másolatban Rajacsics feleletét közlé, mellyet ez Beőthy előterjesztésére adott. A patriarcha Blagojevicshoz előbb ideiglenes választ intézett, melyben mentegetődzék, hogy

bár nem idegen az alkudozástól, de addig a magyar kormánynyal nem léphet érintkezésbe, míg általa érseki hivatalába vissza helyezettnek nem jelentetik ki. Hamar utánna következett lényeges válasza is. A hangulat, mellyel e válasz iratott, ellenséges és szemtelen volt. Szemére hányta a magyar kormánynak, hogy vele alkuba lépni nem átall, miután őt előbb hivataláról letette. Az ajánlott feltételekre oly méltatlan észrevételeket tett, hogy a szerbek nemzeti lételök biztositását a Császártól várják, kinek tántorithatlan hivei, s ki őket Császári leiratával a magyarokkali békülés kerülésére szóllitotta föl. S ő, ugymond, nem fog akkor bocsátkozni békeszerződésbe, mikor a győzelmes Windischgraetz 100,000 emberrel Pesthez közeledik, hogy a forradalom hydráját letapossa! — Midőn a csalfa főpap ily érzelmekkel válaszolt az ország áldozatteljes ajánlatira, nem botrány-e állitani, hogy a szerb mozgalmat szabadságok s nemzetiségök kedvéért szitotta föl s vezette? Nem világos-e a közlött feltételekből, hogy a magyar kormány az engedményekben oly messze ment, miképen azok elfogadása által a szerb nemzet majd nem statust in statu nyert volna? Hiszen még azon az országot illető kérdést is, megtartassék-e a Végvidék katonagyarmati szerkezete, az ő eldöntésökre bizta! S merjük állitani, a honvédelmi bizottmány az ország akkori vészteljes helyzetében még az ajánlott engedményeken tul is ment volna, ha Rajacsics elébe nyujtott baráti kezet elfogadja. A háboru után több felül mondatott, hogy a szegedi országgyülésnek a nemzetiségi szabadságok iránti végzeményei már későn hozattak. De nem bizonyul-e bé jelen előadásunkból, hogy a mi Szegeden törvénykönyvbe iktattatott, az lényegileg már 1848. évi November hóban a szerbeknek megajánlva volt? A magyar ügy kezellői Rajacsics levele után a békülési kisérletek sikertelenségéről győződtek meg. Nov. 28-án Beőthy azt irá a bánsági királyi biztosnak: »Rajacsicscsal nem boldogulunk, szerencsét kellene próbálni Vucsicsnál! Megpróbálom a népet Rajacsics ferde cselekvéseiről felvilágositani, de ettől se várok sok jót!« — Valóban várni nem is lehetett, mert a szerb népet nem igazgatták a szerbek szabadságát szivükön hordó egyének, hanem annak álarczát viselő engedelmes szolgái a bécsi udvarnak, mely ármányos törekvéseit arra fordità, hogy

a két Nemzet közti vérontás addig folyjék, mig mind kettőnek kimerülése után ő zsarnoki lábát mind kettőnek nyakára nyomhassa.

13. §. A veszteg maradás, mely a nagy táborokat November hóban a béke alkudozások miatt szállta meg, a harczvonal keleti részére nem hatott el. Verseczen a császáriak Csákóvári kirándulása óta a had nagyobb része minden éjt a temesvári uton szabad ég alatt töltött, hogy a császáriak által meg ne lepessék. A beteges Gróf Vécseytől — a későbbi tábornok testvérétől — ideiglen az erélyes őrnagy Kiss Pál vette át a vezényletet, míg végre November 1-én Damjanics János alezredes a 3-ik zászlóalji honvédek hátra maradt három századával, 370 lovas nemzetőrrel és 2 ágyúval Becséről Verseczre érkezvén, a parancsnokságot kezébe vette. Ő hatalmát azonnal kezellni és keményen éreztetni kezdé. A táborban minden dolog leg nagyobb serénységgel és pontossággal indult meg. Mindenki félt akár hazafi buzgalmában habozónak, akár kötelességében tétlennek látszani előtte. A kiséreten kivül, melyet Damjanics magával hozott. Vásárhelyről 450 lovas, és 400 Csongrádi városi gyalog nemzetőr jöve szaporitani a verseczi sereget. Ez mind a mellett gyenge volt arra, hogy a vidéket mind lefelé a szerbek, mind felfelé a temesváriak ellen biztosságban tartsa, mert a császáriak fenyegetései s az oláhok megrögzött félelme a császár generálisaitól, ezek parancsainak vak engedelmességet szereztek, melyre a magyar vezérek a távolból nem számolhattak. A temesvári vezérek azon gyakorlatba tevék magokat, hogy valahányszor egy csapat katonaságot ki inditanának, melléje egy csoport népfelkelést is rendelnének, s az oláhok kedvök ellen ugyan, de engedelmesen teljesitették a rendeletet. Egy uhlán csapat egy népcsoporttól kisérve Nov. 2-án Vojtekig nyomult elő Versecz felé, utját azonban tovább folytatni nem merészelte, s Csákóvárra vissza huzódott. E hátrálásból Damjanics meggyőződvén, hogy Versecz északi oldalról egyelőre nincs veszélyben, elhatározta, hogy a szerbeket Lagerdorfon, hol magukat legujabban körül sánczolták s honnan a Fejértemplommali öszve köttetést szüntelen háborgatták, megfogja támadni. November 9-én tehát 2 századdal a 9. honvédzászlóaljból Elek kapitány alatt, —

a székely századdal Boros kapitány alatt, — a 3-ik honvéd zászlóalj 1 századával Földváry Károly kapitány alatt, — $^1/_2$ század Vürtemberg huszárokkal Resser hadnagy alatt, és végre a Rózsa Sándorféle 100 főnyi lovas csapattal Lagerdorf felé indult. E helyet a fő bemeneten 2 váracs — fort — 3 ágyu és 1200 jól fegyverzett ember védte. A szerbek a magyar had közeledtekor erősen kezdtek ágyuzni, de a Freudenreich főhadnagy által vezénylett tűzérek hatalmasan viszonozták tüzöket. Majd éles harcz fejlődött kézi fegyverrel. A magyar tisztek legtöbbjei hős tetteket vittek végbe. A fél szemü Földváry Károly az ellen jobb szárnyát rohanta meg s honvédeivel a faluba betört. A középben a két század vörös sipkás oroszlányi bátorsággal harczolt. A magyar osztályok rohamának a szerbek engedni kényszerültek, s midőn a faluból Karas folyóhoz hátráltak, Resser a huszáraival és Boros a székelyekkel üzőbe vették s rendetlen futásukban a Karas tulsó partjára soraikban halált s rettegést terjesztettek. Lagerdorf felgyujtatott, és sáncz erősségei megsemmisittettek. A hős ütközetnek áldozatai valának a tisztek közül a huszár hadnagy Resser és Fáy Gyula a 9. zászlóaljból, kinek gyászos halálát az előbbi fejezetben már eleve emlitettük volt. S bár mikép hihetlennek látszott, igaz, hogy a közlegénységből csak 2 ember esett el és 2 megsebesittetett. Az illető osztályokbeli tiszteken kivül Damjanics még különös dicséretre méltatta Rákóczy Parcsetics Zsigmond nemzetőri őrnagyot, ki alatt lova lövetett meg, Damaszkin főszbirót, ki egy kis önkéntes csapatot vitézül vezérelt, — végre Rózsa Sándort, ki e csatában Parcsetics őrnagy rendeletei alá volt helyezve, s csapatjával együtt katonai bátorsággal harczolt. Beszéllték, hogy ő maga 12 szerbet vágott le. E sok éven át rablásairól nagy hirben állott egyén a honvédelmi bizottmánytól felhatalmazást nyert egy fegyveres csapat alakitására, s teendő hű hadi szolgálat fejében bünbocsánati igéretet. Ezen megegyezés folytában Rózsa Sándor Csongrád és Csanád megyei pásztorokból, bicskásokból és zsiványokból 100 embert gyüjtött öszve, kik mind lóháton és jó posztó paraszt ruhában öltözve voltak, velök Nagybecskerekre jött, s ott a királyi biztos előtt jelent meg, ki az ő és csupa erős, szép alkatu férfiakból állott csapatja hiányos fel-

fegyverzését ki egészitvén, őt a verseczi táborba küldé. Oda épen idején érkezett, hogy a Lagerdorfi ütközetben részt vehessen. — A mily rendkivüli volt e parányi ütközetben a magyarok vesztesége, ugy a szerbeké bámulatig nagy vala. Legtöbbet szenvedtek a vörös sipkásoktól, kik a kedvelt Fáy Gyula eleste miatti elkeseredésökben dühösen vágták s lőtték a legyőzött szerbeket is. Az elesett szerbek holt testei a csata után elásatni rendeltettek, s hivatalos öszveszámitás szerint 673 test ásatott el, s azon kivül a Karas folyóban is sok veszett el, mint Palánkán a viz által a partokra ki dobott holttestek bizonyiták. A magyar had diadal jelül 2 ágyut, 1 lőszerszekeret és 70 foglyot hozott be Verseczre, Rózsa Sándor pedig marhát, juhot, lovat hajtott be, s a csata utáni magaviseletével gyanút ébresztett régi hajlamainak megujulása iránt, s aggályos kétkedést arról, vajon azon haszon, mit oly bünbe merült ember fegyveres szolgálatával tenni tud, felér e az erkölcsi kárral, mely a lopás és rablás megbocsátható tettekké kijelentéséből származik. — Lagerdorf bevétele napján Parta és Oresicza szomszéd faluk is, azon okból, mert házaikból a keresztül vonuló magyar seregre lövések intéztettek, hasonlóképen a tüz prédájává tétettek.

14. §. Lagerdorf bevétele után Damjanics ideiglen a parancsnokságot a vörös sipkások őrnagyára, Kiss Pálra bizván, Becskerekre ment el, személyesen értekezni a fő vezénylettel a tovább teendők iránt. Vetter tábornok, ki akkor Kiss Ernő helyett parancsolt, találkozásukkor megütközését jelentette ki a lagerdorfi ütközetben megengedett kegyetlenségek felett, Damjanics pedig tagadta, hogy az ellenségen több kegyetlenség követtetett el, mint mennyit a háboru természete szükségessé tesz, s ezen jelenetből meghasonlás támadt a két katonafőnök között, melynek a háboru későbbi szakaszában is éreztettek utónyomai. — Mi előtt Verseczről el távozott volna Damjanics a maga helyettesének a bányakerület biztosságát különösen ajánlotta, hova egy gyalog és egy lovas századot küldött a bánya kerületi hadparancsnok Ásbóth Lajos megerősitésére, s ugyan akkor Fejértemplomból 2 század honvédet Szászkára indittatott, hogy a kerület a szerbek berohanása ellen biztositva legyen. Ásbóth tulajdon ereje azon különféle

csapatrészekből állott, melyek Lugosról a császáriak oda vonulásakor Verseczre hurzták magokat, s onnan Oraviczára indíttattak, — számra 600 fő, 6—7 ágyuval. A most meg erősitett Ásbóth első czéljául Bogsán visszafoglalását tüzte ki, mely bánya helyet a császáriak Nov. 3-án minden ellentállás nélkül szállottak meg, s azon alkalommal egyéb hatalmaskodásaik közt a két legerélyesebb bányatisztet fogságba ejtették. Ásbóth Bogsán elleni indulását titokban rendezte, azon szándékkal, hogy ne csak a várost foglalja el, hanem az 50 uhlán, 300 káránsebesi katona, és ugyan annyi paraszt népből állott ellenséget megverje, sőt ha lehet foglyává tegye. De a császáriak hirét vették az őrnagy jövetelének, s ideje korán megszöktek, ennél fogva Ásbóth Nov. 7-én akadálytalanul vonult be Bogsánba. Ez eset Damjanics és Ásbóth közt első ok volt a meghasonlásra. Amaz Ásbóth hibás intézkedéseinek tulajdonitotta az ellenség ép bőrreli megmenekülhetését, s a Verseczről küldött segélyt vissza parancsolta. Ásbóth igazolta magát a vád ellen, s a verseczi segélyt tovább is szükségesnek találván, azt első rendeletre nem inditotta el. A viszály végre Ásbóth mint alárendelt tiszt részéről engedéssel végződött el, de Damjanics idegensége Ásbóth irányában nem szünt meg. Ásbóth a vissza foglalt Bogsánban hadát a lehetségig erős lábra állítani törekedvén, 300 nemzetőrt helyben, 100 honvédet pedig Székely kapitány alatt Resiczán táboroztatott, ez utóbbi hely mind bánya lakosainak hazafi és bátor szelleme, mind a műgyáraiban készitett hadiszerek miatt Bogsán megtartására nézve fontos pont lévén. Időközben a császáriak sem vesztegeltek, s Appel cs. vezérőrnagy Prebul helységben erőt gyüjtögetett Bogsán uj megtámadására. Midőn már csapatja megszaporodott, Ásbóthoz üzeneteket küldözgetett, hogy adja meg magát s hódoljon az Oct. 3-i Manifestumnak. Nov. 14-én pedig levélben szóllitá fel, »mi szerint a tulnyomó erő által elfoglalt Bogsánt üritse ki, s ne okozzon vérontást és pusztitást, az ő czélja lévén a rendet fentartani, s a földbirtokosoknak a felingerült parasztok ellen ótalmat nyújtani.« Ásbóth a felszóllitásokra rideg tagadással válaszolt s egyszersmind a Bogsánt fenyegető uj veszélyről Verseczre jelentést küldött, honnan az ideiglenes parancsnok Kiss Pál azonnal 2 század

honvédet és 1 ágyut küldött segitségére Bobics kapitány alatt. De mi előtt e segély rendeltetési helyére érkeznék meg, Appel már Nov. 15-én reggeli 10 órakor Bogsánt megtámadta. Az ő négy század karansebesi katonákból és 2000 főnyi oláh csoportból állott erejének Ásbóth csak 350 nemzetőrt és 100 honvédet tudott ellenszegezni, mind a mellett e kis számu csapattal estig folytatta a csatázást, s bár egy izben hátrálnia kellett, mégis bátorító parancsai s tüzérségének az ellenség soraiban zavart okozó lövései által ujonnan fellelkesitette maroknyi népét, és aztán az ellenségnek oly makacsul állott ellent, hogy ez est felé kéntelen volt a város elől elvonulni. A győzelem 6 halott és 3 sebesbe került, az elsők közt Bónis hadnagy az erdélyi honvéd csapatból. Appel vesztessége 15 halott és 11 sebesültből állott, s az utóbbiak között három tiszt volt. Foglyul Jablonczay csász. orvos került a magyarok kezébe. Tiszteink közt legtöbb dicséretet arattak: Pennikár Lajos vasuti mérnök, mint a tüzérség parancsnoka, Fehér és Somlyai tisztek a mozgó Nemzetőröknél, s Rohrman főhadnagy az Erdélyi honvédeknél. — A harcz alatt Bogsán egy része elégett.

15. §. A Bogsáni fényes katonai tett után másnap — Nov. 16. — a nevezetes vasgyárokkal bíró Resicza bányahely 2 század végvidéki katona és egy pár ezernyi felbőszült oláh nép által Doda cs. kapitány vezénylete alatt támadtatott meg. Székelyi kapitány honvéd századja elszánt vitézséggel fogadta az ellenséget; a közel 400 főt számláló helybeli nemzetőrség rögtön oda hagyta bánya mühelyeit, s hazafi és bátor lélekkel fegyverhez sietett és a honvédekhez csatlakozott. Az eképen egyesült erő az ellenséget vissza verte. Zsigmondi Vilmos és Knapp János bányatisztek dicséretes megemlitést érdemeltek meg. Ők nem csak fel buzditották nemzetőri társaikat, hanem a harczban elől jártak is.

Ismét a következő napon — Nov. 17-én — a fegyver ujra csattogott, de ez alkalommal szánandó módon. Ezeres oláh helység sok esetben tanusitotta rosz érzelmeit, — a császáriaknak a népfelkelés rendezésében tanyául szolgált, — hazafi lelkü jegyzőjét megölte, — a magyar tábor körül árulkodott sat. – Asbóth e rosz helység megfékezésére egy hadi

kirándulást határozott, s e feladatot Rózsa Sándorra bizta, ki a Lagerdorfi ütközet után ellene támasztott vádak alól magát kitisztitván, a honvédelmi bizottmánytól a megigért bünbocsánatot megkapta, s Bogsánba érkezésekor már szabad ember volt. Rákóczi őrnagy most is a Rózsaféle csapat mellett volt, hogy azt hadi rend féke alatt megtartsa, de ugy történt, hogy az Ezeresi kirándulásra egyedül Rózsa Sándor küldetett a csapatból kiválasztott 40 emberrel. Asbóth azon parancsot adta, hogy a kirándulás karhatalom müködésére szoritkozzék, a helységet lefegyverezze, a gyanus lakosokat befogassa sat., de azon tul semmi bántást a lakosokon adandó ok nélkül ne kövessen el. Valóban Rózsa Sándor előtt szép alkalom nyilt tanusitani, hogy a törvény és felsőbbség iránti engedelmességre vissza kiván térni. Azonban, noha a lakosok legtöbb része, mihelyt a csapat közeledését messziről megpillantotta, sietve a falu másik részén kitakarodott, még is Rózsa Sándor bandája az alkalmat arra forditotta, hogy kedve kénye szerint régi életmódját nagyban gyakorolja, iszonyu gyilkolásokat és rablásokat követvén el. »Jóllehet — igy jelenté Asbóth — legszigorubban meghagytam ártatlanokat nem bántani, még is Rózsa Sándor emberei Ezeresen 36 embert öltek meg.« Többi kihágásaik közt a templomból kihordott papi ruhákba öltöztek, a papot mise ruhájában lóra ültették s a falun keresztül kergették sat. s végre Bogsánba zsákmány rakottan tértek vissza, s benne lévén már régi mesterségük üzésében, veszteg nem maradhattak, hanem több szomszéd falukba rándultak el, s azokat is rabolták. »E zsivány csapat — igy szólla jelentésében Rákóczi Parcsetics őrnagy — rémületbe hozta az egész vidéket; egy felől ők, más felől az ellenség pusztit, s miután most ugy is haza kivánkoznak, a csapat eloszlatásáról kellene gondoskodni.« — Graenzenstein pedig hivatalosan kérte a királyi biztost, hogy mentse meg a vidéket ezen »átkos segitségtől«. Rózsa Sándor csapatja tehát elbocsáttatott, különben a nélkül sem lett volna együtt tartható, mert a pásztorok mind haza kivánkoztak karácsoni számadásaik elkészitésére. Mi kimondtuk véleményünket a Rózsa Sándornak adott bünbocsánat iránt, — kellő undorral kárhoztattuk az Ezeresen és másutt elkövetett rablásokat, — de

másról azt is hisszük, hogy ha e csapat szigorun őriztetett volna az oly alkalomba eséstől, melyben régi életmódjának csábjai tártak ki előtte, — talán a hadi fenyiték sorompói közt meg volt volna tartva. Azért Asbóth cselekvését, mi szerint az Ezeresi kirándulásra, hol mérséklet és tiszta kezüség kivántatott, épen Rózsa Sándort szemlélte ki, s őt magát Rákóczi őrnagy, vagy valami rendes csapat hozzá adása nélkül küldte oda, mi által világos, hogy ingert nyujtott neki a katonai fenyitékből ki buvni, — meggondolatlannak kinyilatkoztatni kéntelenek vagyunk.

16. §. Mind a mellett, hogy Appel Bogsán alól vissza veretett, a bánya kerület s mi azon kivül még Krassóban magyar hatalom alatt maradt, békének nem örvendett. Lugosról egyre lázitották az oláhokat, portyázók által a jegyzőket megkötözve oda hurczolták, s a lázitásban a magyar kormány által segédbiztosul leküldött Paszku Miksa arczátlan hütelenséggel fő eszköze lőn Dezsán Ákosnak. A verseczi segély ismét vissza parancsoltatván, a vidéket megszállott félelem a sereg kevesbedése által még nagyobbra neveltetett. A bányász népben is változás és reactio jelei mutatkoztak. Mióta császári katonaságot láttak magokkal szemben állani, azon hit kezde terjedni közttök, hogy a császárnak nincs semmi baja a néppel, hanem csak az elpártolt tisztviselőkkel. Keresve keresték az alkalmat emlegetni, hogy Ferdinánd császárért minden áldozatra készek, s a császár lemondásának hire mély benyomást tett bennök. Némelyek az iffjú császártól jót vártak, mások rettenetes jövendőtől féltek. A mind akkorig lelkes nemzetőrségök is csüggedésbe esett. Ily hangulatból idegenség fejlődött s verekedések következtek a honvédek és a bányászok közt. Egy ily esetben Oraviczán 16 bányász és 3 honvéd lett megsebesítve. Más körülmények is öregbiték a nyugtalanságot. A lázadók Fejértemplom és Verseczre vezető utakat háborgatták, s Jám és Szuboticza helységekbe gyakran lopództak be, onnan prédára s rablásra széledvén el a vidéken. Egyszer a fejértemplomi országuton egy négy lovas hintóban egy család utazott, s nyomban utánna szekereken három verseczi kézmüves haladott, midőn hirtelen szerb rablók ugranak elő az ut melletti bokorból, az utazókat kirabolják, s mindenik

kocsiról egy egy ember fejét levágják. Ez utonállások, a rablók erdőkbeni csoportozása, oly számosak voltak, hogy gyökeres kiirtásokra az egész verseczi sereget apró csapatokra feldarabolni s a rablók üzésére fordítani kellett volna, mit a hadviselés érdeke nem engedett meg. Hozzá járult annyi bajokhoz a naponként és mindenütt érezhetőbb hiány pénzben és katona ruházatban, a bánya kerületben elhelyezett honvéd s önkéntesek közt kiütött sok betegség, s végre a hivatalbeliek közti egyenetlenség. Graenzenstein a megyei kormányzó főszbiró Kovács Károlyt és Ásbóthot a hadparancsnokot mind untalan arról vádolta, hogy hivatalok körén túl hágnak, s a bányaművek iránti aggályában azon javaslatot tette, vajon nem lehetne-e a temesvári várkormánnyal a bányák megmentése felett alkudozni. Ők viszont a bányaigazgatót erély csökkenésről s reactionális szándékról vádolták. Ezért mind annyiszor a kir. biztosi közbevetésre volt szükség, hogy mindenik a maga hivatala határiban tegye kötelességét. Tagadhatlan, hogy Kovács Károly dicséretesen tanusitá munkásságát, midőn annyi akadályok közt az igazgatás kerekét fenakadástól megőrizte, s emlitendő az oraviczai oláh esperes Vuja hűsége, ki lelkipásztori befolyásával a kormányzó főszbiró fáradozásait buzgón segitette elő.

17. §. Ásbóth folytatta Bogsán sánczolását, s többi védszerei között egy Resiczán öntött 18 fontos ágyut állitván fel, azzal a népnek félelmes tiszteletét ereje iránt feljebb emelte. S mivel az ellenség körös körül Prebul, Furluk és Duleo helységekben ujra csoportozni kezdett, kéntelen volt majd naponként szemlélő kirándulásokat tenni. November 25-én egy hadnagyot 60—70 honvéddel az ellenséges hajlamu Ternova helység lefegyverzésére küldött. A Ternovaiak a kicsiny csapatot vissza verték s négy honvédet megölvén, fejeiket karókra tüzték fel, s a faluban körös körül hordozták. E vad nép megbüntetésére más nap Resiczáról 300 főből álló csapat mene Ternovára. Az őrjöngők most is ellentállottak, félre verték a harangot, s mozsarakból lőni kezdtek, de a rájok rohant honvédek előtt hamar hátot forditottak s a faluból kiszöktek, mi közben 12 közülök a honvédek által agyonszuratott, egy kézre keritett fő czinkos pedig felakasztatott, s a helység na-

gyobb része felgyujtatott. — Decz. 6-án éjjel császári katonák és oláh népfelkelők Kölniken a lugosi mozgó nemzetőr századdal ott tanyázott Szivós kapitányra váratlanul rohantak s ez kéntelen lett négy saját embere elvesztése és az ellenségből hétnek leejtése után Resiczára huzódni, s onnan nagyobb erővel térni vissza, de akkor már az ellenségnek hült helyét találta. Az ellenség azonban Kölnik nyugtalanitásával nem hagyott fel, s miután Szivós nehány nap alatt ismét 1 halotta. és 3 foglyot vesztett, Ásbóth szükségesnek találta a csapatot Bogsánba vissza rendelni. — December 17-én az ellenség Resiczát támadta meg, de az ott tanyázott Oraviczai mozgó század és a helybeli nemzetőrök által érzékeny vesztességgel kergettetett vissza. Ez alatt Asbóthnak Resiczán és Bogsánban öszvesen 630 főre és 8 ágyura számitott ereje, a Verseczről ismét vissza érkezett Bobicsféle 2 századdal szaporittatott. — Dec. 18-án éjjel Asbóth megtámadta a Furlukon tanyázott ellenséget, s azt onnan kiverte, 20 halottat és 10 foglyot tevén soraiban, midőn a magyar csapatban csak 1 ember esett el. E sikerült ütközetben 3-ik honvédzászlóalji és Huzóczy s Fischer nemzetőri kapitányok jelesül viselték magokat. Ugyan azon napon Szivos és Fejér nemzetőri kapitányok az ellenség egy másik fészke, Szocsán ellen intéztek egy hasonlón sikerült csapást, kiüzvén az ellenséget, ki 11 halottat hagyott hátra, a magyarok csak négy sebesültet számítván. De mind ez apró győzelmeknek alig volt valami eredménye, mert a mint Asbóth csapatjai Bogsánba és Resiczára vissza huzódtak, a császáriak előbbi helyeiket mindannyiszor vissza foglalták. S ez eredménytelenség az Ásbóth iránti bizodalmat megrázta, hogy tiszti kara szükségesnek találta védelmére nyilatkozványt bocsátani ki azon vádak és rágalmak ellen, miknek Ásbóth tárgya lett. De Damjanics osztotta a vádló nézeteket, s már előbbi elégületlensége Ásbóttal most határozott rosszallásban nyilatkozott. Szemére hányta, hogy noha ereje elég volt, képessége hiányzott a bánya vidéket megmenteni; hogy a Furluki kirándulás hibásan volt elrendezve, mert a kirándulási csapat csak egy harmad része tört be kellő időben, s csak ez maga kergette ki az ellenséget, midőn azt czélszerü vezénylettel vissza vonulási utjától egészen el lehetett volna vágni; hogy az éji

rendetlenségben egyszer a honvédek egy része a honvédek egy másik részére lövődözött, hogy az ellenség kikergetése után a legénység nem gátoltatott az urasági udvarban és a község házban elkövetett szükségtelen pusztitásaiban s. a. t. Ásbóth fájdalmasan vette, hogy sok sikeres tettei mellett csak a kevésbé kedvezők vétetnek tekintetbe, s maga igazolására hadi vizsgálatot kért. De e kérésének teljesitése nélkül Bobics neveztetett ki helyébe, s Dec. 22-én Ásbóthtól átvette a parancsnokságot. Már nehány nappal az előtt Graenzenstein is lemondott hivataláról, s a bánya igazgatás Szlávy Józsefre bizatott.

18. §. A parancsnok változás nem volt képes a bányakerület végveszélyét sokára háritani el. A császáriak a Bogsán és Resicza közti közlekedést ketté vágták, s a magyar sereg egy ágyútöltési szállitmányát három embernyi kiséretével együtt elfogták. Majd túlnyomó erővel Szivos kapitányt az általa megint megszállott Kölnikből ki űzték, s Decz. 24-én még számosabb erővel Bogsánt és Resiczát támadták meg. A sokkal kisebb számú magyar had erős ellentállás után kénytelen lett Verseczre huzódni, az ellenség pedig mindkét helyet elfoglalván, Resiczán különösen tölté bosszúját, azt felgyujtván, a vasműgyárokat elrontván, s a lakosságon kegyetlenül dühösködvén. Még asszonyok és gyermekek is találtattak a halottak között. Legembertelenebb tettek elkövetői a felkelési oláhok voltak, okai azonban csak császári tisztek lehettek, kik parancsa alatt a vad nép állott. Bogsán és Resicza elvesztése lehetetlenné tette a magyar hatósági tiszteknek a bányakerületben maradást, — a császáriak elfoglalták az egész kerületet, s Oravicza bányának azon kedvezményt biztositották, hogy békében folytatván űzletét, községi ügyeit maga kezelhesse, s haderő által meg ne szállittassék.

19. §. A karánsebesi ezredben az octóberi változáskor Temesvárra behivott Appel után maga a ravasz Gerlich maradt az ezredi hatóság élén, s azt a magyar ügy iránti legellenségesebb módon gyakorolta. Nemcsak mind a négy zászlóaljat állitotta ki, hanem a fegyverhez nem való népséget is tartalék gyanánt gyüjtögette, Sztancsilova helységben lévén fő gyülpontja, honnan a császári kirándulási osztályoknak

segély legénységet küldött. Daczára azonban az ő illyr dühének, az ezredben keblezett kis Ruszkabányai kerület egészen November végéig tartotta fenn kapcsolatát a magyar hatalommal, a mikor összeköttetése teljesen elmetszetvén, kéntelen volt az ellene nemcsak a temesvári katonaság, hanem Riedl cs. őrnagy s Hátszegi parancsnok által is intézett fenyegetések előtt, erélyes tiltakozások után, meghajolnia. A most egészen ellenséges két ezred, a Pancsovai és Karánsebesi közzé szoritott Fejértemplom azonban rendületlenül állott a tornyosuló veszélyek daczára. Nem csak nyugot és keletről, hanem délről is, a folyvást ellenséges Servia által irányoztattak minden lehető hadi eszközök a lelkes város ellen. October és November hóban ismét nem kevesebb mint 4000 serviánus szállott a Dunán át, s ágyúival a közel Palánkán táborba szállt, s a serviánusok és a lázadók nem szűntek meg azok körül ólálkodni, pusztitani s istentelen kegyetlenségeiket követni el. E tetteik egyik borzasztó példányául emlitjük, hogy oktober hóban egy elfogott nemzetőr kezét lábát vágták el. De bár mit tettek a lázadók, a sokszori riadók miatt pihenést alig ismerő fejértemplomiak bátorságát nem lankaszthatták egy perczre sem. Az őrséget most is a 9-ik honvéd zászlóalj és a helybeli nemzetőrség képezték, és segitségökre a Temes megyében szedett újjonczok közül 600 volt Fejértemplomba igazitva nyujtandó szolgálat segély és veendő hadi gyakorlás végett. Ágyuik száma 14-ig szaporodott. Ez erővel Maderspach nem csak Fejértemplomot őrizte, hanem Szászkát is egy kis századdal megszállva tartotta majd félbeszakadás nélkül a bányakerület elvesztéséig. Oct. 17-én a rabló és gyilkos fészket, Kussics helységet, honnan a lázadók minduntalan riaszták a fehértemplomiakat, és számos vad tetteik közt a város szőllőiből négy hölgyet raboltak el, keményen fenyitette meg. A kirándulási csapat vezénylője Rácz kapitány 2 századdal és 2 ágyúval 500 fegyveres lázadó által fogadtatott, de nem tekintvén a nagyobb számra reájok ütött, ők rövid ideig sűrű ágyu és puskalövéssel védték magokat, de a vörös sipkások majd szuronyt szegezve rohanván előre, az ellenséget megszalasztották, s a gonosz helységet hamuvá tették. A csatahelyen 17 halott a szerbek közűl, s 2 halott honvéd maradt.

November hóban 2 század Hunyady huszár és 45 szegedi lovas nemzetőr küldetett Madersbach parancsai alá, kit a honvédelmi bizottmány nov. 28-án ezredessé kinevezéssel jutalmazott meg. Az ezredes most eléggé erősnek érzé magát, a lázadók azon környéki fő táborát az úgynevezett Ördöghid mellettit megtámadni. November 30-ika az egész bács-bánsági hadvonalon előnyomulási műveletre volt kijelölve, s Madersbach 5 század vörös sipkással, 5 ágyúval s lovassággal Ördöghid felé tette magát azon napon mozgásba. Reggeli 7 óra tájban sűrű ködben az ellenség fekvése előtt állott, s hadát úgy az ördöghidon, a lázadók erős ágyúzása daczára, csupán 3 ember vesztességgel, szerencsésen átvezette. Akkor az ellenség elsánczolt táborát ágyu és puska tűzzel megtámadta, a lázadók rendületlen makacssággal harczoltak, s az éles ütközet $2^1/_2$ óráig tartott, mig végre a honvédek hősies ostrommal a sánczokat bevették, s a megrémült ellenséget szuronynyal kergették ki fekvéséből. Fájdalom, a nagy köd gátolta a lovasságot a futásban menekvést kereső szerbek üzésében, azért Madersbach kénytelen lőn az ellenség szétverése után a tábor feldulásával és felgyújtásával elégedni meg. A szerbek 32 halottat, 40 sebesültet, és 15 foglyot hagytak a csatatéren, és a győztes magyarok hatalmába 3 ágyújok, 8 császári lőporszekerök és 2100 ágyutöltésök esett. Az ágyúk között egy 12 ftos is volt. A magyar had e nap diadalát a hidon elesetteken kivül még 2 halottal és 8 sebessel vásárolta meg. Annyi vitéz sorában is, a vezénylő ezredesen kivül, ki mindennek éltető lelke volt, Abancourt hadnagy és Sándor kapitány, Jekelfalusy és Keresztesy hadnagyok s Madarász őrmester, mind a 9. zászlóaljból, dicsőn tüntek ki. Ez volt az egyetlen győzelem, mely az egész magyar sereg ezen napi előnyomulásában vivatott ki. A lázadók sulyosan érezték az ördöghidi csapást, s a pancsovai Odbor Dec. 7-iki körlevelében siralmas hangon hányta szemére a bánsági végvidékieknek, hogy oly könnyen megadják magokat, s elejökbe tárta a tántorithatlan szerémiek és szervianusok példáját. — Az ördöghidi győzelem folytában Fejértemplom bántatlanul maradt magyar kezekben mind addig, míg hadaink az egész Bánságot el nem hagyták.

20. §. A Lagerdorfi győzelem óta, a verseczi tábor Zichyfalván felállitott előőrsei, és a 4000 embert s 9 ágyút számláló alibunári szerb tábor előőrsei közt majd mindennapi csatázások fordultak elő. A seregben a székely század s a csongrádi nemzetőrök eltávozása által támadt hiány a közökbe érkezett szegedi 200 lovas nemzetőrrel pótoltatott, s a parancsnokság tovább is képes volt a császáriakat a verseczi úton előhaladásokban akadályozni. Lehetetlen volt azonban meggátolni, hogy az oldalvást fekvő falukat ne nyugtalanitsák. Különösen a derék magyar helység Rittberg ellen fenték boszújokat. A temesvári várkormányzó ön kezű aláirásával szóllította fel megadásra ez elszigetelten álló árva magyar helységet, s mivel nem hódolt meg, ellene uszították az oláh községeket. Egy izben egy uhlánokból és blazsovai oláhokból vegyült csoport betört Rittbergbe, s több előkelőbb gazdát s 10 ott menedéket keresett megyei hajdút fogdostak be, sőt ez utóbbiakból a gaz blazsovaiak nehányat agyon vertek. Gilád oláh falu előljárói és lelkészei a törvényes hatósághoz ragaszkodást tanusitván, ők is megkötöztetve várfogságba hurczoltattak. Csákóvárt hol volt hol nem volt császári katonaság, s a királyi biztos a magyar sereg élelmezésére megmenteni törekedvén a csákovári uradalmi magtárokban lerakva volt nevezetes mennyiségü gabonát, Nagybecskerekről Gergely őrnagy alatt 3 század 10-ik zászlóalji honvédet szekereken küldött Csákóvárra, s Damaszkin főszbiró vett rendelet szerint a honvédek oda érkezése idejére a gabona elhordásához kellő számu szekereket oda parancsolt. E kirándulás teljesen sikerült, német katonaság helyben nem találtatott, s az élelemkészlet a verseczi tábor nagy javára megmentetett. A verseczi táborban végre szükségesnek találtatott, hogy a császári portyázóknak ellensuly szegeztessék ellent, s azért Rákóczi Parcsetics őrnagy az Omori, Rittbergi, Gátaljai és Szkulyai magyarokból alakitott mozgó csapattal és 1 ágyúval Temes megye belsejébe küldetett azon czéllal, hogy az elszórva levő magyar községeket ótalmazza, a császáriak által felizgatott oláh falukat pedig tetteikhez képest megfenyitse, lefegyverezze, s a fő czinkosokat befogja. Az őrnagy Nov. 8-án a gonosz Blazsova helységre ütött, s mivel ellentállottak, közzé-

jök lövetett, ugy hogy kilenczen holtan rogytak le. Ha e mozgó csapathoz valami rendes katonaságot csatolni lehetett volna, általa Temesvárnak délkeleti öszveköttetései ugy vágattak volna el, mint észak-nyugatról Nagy Sándor által eszközöltetett. De a katonaság szüke e tervet valósitani nem engedte, s azért midőn a császáriak nevezetes erővel szálltak Rittberg alá, Parcseticsnek nem maradt más hátra, mint Versecz felé vissza huzódni. — Alól Verseczen a szerbek folytatták legtöbbnyire iszonyatos tettekkel öszve kapcsolt kalandozásaikat. November 20-án az általok ujonnan megszállott Lagerdorfról 40—50 serviánus Vojvodincz helységre rohant, ott a derék községbirót, Vuja Maximot, ki becsületessége, hivsége, bátorsága és ügyességével a hazai ügynek nem csak falujában, hanem azon egész környéken sok hasznos szolgálatot tett, s külsejére a legszebb oláh ember volt az egész vidéken, megkötötték, magokkal elhurczolták, s ki érve az országutra, ott letérdepeltették s lefejezték. — Az átalános előnyomulás napján — Nov. 30-án — Damjanics távollétében Kiss Pál indult el korán reggel 6 századdal és 6 ágyuval Alibunár felé. Nikolinczre érkeztekor a harang félreverésével fogadtatott, fegyveres ellenséget azonban nem találván, tovább haladott Karlsdorfra, hol mingyárt a falu előtti dombról ágyu lövések által tartóztattatott fel, de Alibunárról tetemes segitsége hét ágyuval érkezvén, vissza tért, s ujra támadólag lépett föl. Kiss Pál a sokkal számosab erő ellen sikertelennek látá a harcz folytatását, vissza indulót parancsolt, s csapatját minden háborgatás nélkül Verseczre vissza vezette. E kirándulás 2 halott és 2 sebesbe került, de noha eredménytelenül végződött, Kiss Pál Karlsdorf alól nehány fegyveresen elfogott szerbet hozott magával.

21. §. A bánsági fő hadi tábor hűsége a temesvári ostromállapot kihirdetésekor fényesen bizonyult be. Akkor Piret nem boldogulván a főparancsnokkal, majd az egyes hadosztályok vezéreihez intézett felhivásokat, hogy a császár védelmére hozzá induljanak, de viszhang nélkül multak el minden csábitásai, kivévén némely hamar lecsillapitott mozgalmakat a németektől átvett tüzéreink között. De tevékenysége a becskereki tábornak nem volt oly nagy mint hűsége. Hamar ugyan

a temesvári ostrom állapot hirdetés után — Oct. 13-án — a Zsigmondfalván szállásolt osztálynak éles ütközete volt, de abban a szerbek valának a megtámadó fél. Ugyan is délután az előőrsök egy Tomasovácz felöl nyolcz ágyuval előnyomuló számos csaportot vevén észre, az előcsapati vezénylő Gróf Bethlen József hanover huszár hadnagy a maga huszár szárnyát, Hankovics György pedig a maga bihari nemzetőri századát sietőleg állitották föl csatárlánczba, s a faluból ki indult haderő meg érkezéséig az ellenséget feltartóztatni törekedtek. Ez megtörténvén, a magyarok ágyui az ellenség sorait rövid perczek alatt megingatták, de ez ujra talpra állott s megtámadó rohanást intézett a magyar vonal balszárnyára, a Báró Milutinovich Mihály hanover huszár őrnagy által vezénylett Vasa gyalogságra. De e balszárny hősileg megállta helyét, a lázadókat zavarba hozta, s Tomasováczra rendetlenül vissza huzódásra kénszeritette, miután 32 halottjuk a csatahelyen maradt, a kocsijaikon elhurczolt számos sebesültjeik számát pedig kitudni nem lehetett. A magyar csapatnak 1 halottja és 5 sebesültje volt. Az ellenség e vissza veretése után a becskereki tábor November hó végéig semmi hadi müveletet nem tett. Eleinte a mély sárba sülyedt járhatlan utak gátoltak minden mozdulatot, azután a megkezdett béke alkudozások mellett nem találtatott tanácsosnak ugyan azon időben megtámadási harczot folytatni. De noha ez alkudozások alatt az ellenség sem mozdult előre, a tettleges fegyvernyugvás neki nagy hasznára vált az által, hogy Tomasováczi táborhelyét mély árkokkal és magos sánczokkal megerősiteni, s elegendő ágyukkal el látni elég hosszu ideje volt. Ez egész időszakban Kiss Ernő távol lévén, Vetter volt a főparancsnok. A hosszu csendet Novem. 28-án a lázadók egy csoportja, 60 serviánussal vegyitve, Hajducsiczára tett rablási betörésével szakitotta félbe, honnan sok pusztitás elkövetése után ismét a végvidékbe takarodott el. Végre Nov. 30-án Vetter serege legnagyobb részével Tomasovácz felé vonult ki, de a közönségesen ápolt sikerremények kinosan hiusittattak meg, mert midőn a sereg már Tomasováczhoz közel vala, vastag köd bocsátkozék le az égről, s a láthatárt elboritá! Vetter tábornok kéntelen volt seregével Becskerekre vissza térni. — E helyen a bánsági hadsereg

létszámát — az ó-aradit ide nem értve — kívánjuk az olvasó elébe mutatni, miként az November végén állott:

1. NagyBecskereken 6 zászlóalj, 9 század lovas, 30 ágyu.

2. Verseczen, Fejértemlomban és Ásbóth alatt 5 zászlóalj, 3 század lovas, 30 ágyu — azonkivül a verseczi és fejértemplomi jól rendezett nemzetőrségek, s a bányavidéki önkéntes csapatok.

E számon kivül volt még Nagy Sándor alatt 2 gyenge század gyalogság, 2 század lovasság és 4 ágyu, és részint az ő mozgó csapatjában, részint az állandó táborokban 3—4000 ezernyi, s időről időre másokkal felváltott magyar nemzetőrség. Ez erővel szemközt állott a temesvári vár 4000 gyalog és 1000 lovassal, és a káránsebesi végezred mintegy 4000 fegyveres emberrel. E két tétel a császári had számát jelöli. A lázadó szerbeknek pedig Alibunáron, Tomasováczon és Pancsován 12 ezernyi gyalogságok és 500 lovasok lehetett. Ágyuja pedig az ellenségnek, a temesvári várágyukat kivéve, öszvesen vagy 80 volt. A magyar sereg tehát, mint e táblázatból látszik, számra nem volt oly erős, mint ellenségei, s ha e ténnyel azon körülményt is vesszük tekintetbe, hogy két ellenség, a várban a császáriak és alsó rácz táborok közzé volt szoritva, elegendő okát fogjuk találni annak, hogy a magyar sereget valószinü siker nélkül vakmerész csatákba vezetni veszélyesnek tartatott.

22. §. A bácsi táborban a sereg lelkességének serkentésére Beöthy országos biztos Oct. 24-én Óbecsén Fack és Damjanics ezredesek jelenlétében és nyilvános helyen ünnepélyesen osztott jutalom aranyokat az Oct. 13-i óbecsei ütközet legkitünőbb vitézeinek. Azon ütközet egy másik következése volt, hogy az óbecsei szerb lakosság testvéri hűséget fogadott a magyaroknak, a mi a tábor körébeni rend fentartására hasznos körülmény volt. Ugyan azon időtájban Szabó alezredes Ó-Kérből egy marha csoport behajtására indult ki egy csapattal, s midőn Sziregh és Temerin közti elpusztult majort érte el, a tengeriben lest állott felkelők által sürü lövődözés történt embereire. A huszárok Gombos főhadnagy alatt vissza verték az ellenséget mintegy 10 halottat ejtvén soraiban, azonban 2 huszár is elesett. Ez Oct. 24-én történt csekély harcz-

eset után ugyan azon okokból, mint a Bánságban, a bácsi tábor is tétlen maradt egész Nov. végéig. Ez alatt a bácsi sereg száma megcsonkult, mert a 2 század székely huszár Aradra, s onnan Erdélybe, — az oly sok hőskoszorút aratott Sándor gyalog ezred, 4 század császár huszár és két 12 fontos ágyu a felső dunai sereghez indíttatott el, s November végén a bácsi sereg Bakonyi tábornok fővezénylete alatt következő részletekből állott:

1. Török-Becsén Fack és Lenkey alatt 3 zászlóalj, 3 század huszár, 12 ágyu.

2. Verbászon és Kis-Kéren Gr. Eszterházy Sándor alatt 4 zászlóalj, 5 század huszár, 16 ágyu.

3. Ó-Kéren Szabó alezredes alatt 4 zászlóalj, 4 század huszár, 12 ágyu.

A sereg közepe Verbász, jobbszárnya Ó-Kér, balszárnya Ó-Becse volt. Ha a bács és bánsági hadat, a pétervárad őrséget is hozzá véve, öszveadjuk, ugy az öszveg $26^1/_3$ zászlóaljat, 28 század lovasságot, vagy is 25—26000 embert és vagy 3300 lovat s 104 ágyut foglaland magában. A bácsi lovasság a Császár ezredbeli négy és Ferdinand ezredbeli 8, végre 2 század Lenkey-Würtemberg huszárokból állt, mikből két század mindig Pétervárad szolgálatára volt rendelve. A bácsi magyar erő ellenében álló szerb felkelők száma a következő volt:

1. Szent-Tamáson, Földváron, Turián, Szireghen, a római sánczokban és Titelben 9000 ember.

2. Karlováczon, Kameniczon és Zimonyban a tartalék-sánczokban 6000 ember.

A szerviánusok az öszves szerb hadnak mintegy harmadát képezték, lovasságára pedig ők magok képezték több százra ment lovas embereikkel. A bács-, szerém-csajkás vidéki táborok ágyujának száma vagy 60 darab volt.

A tettleges fegyvernyugvást valódivá tenni s azzal a földnépnek őszi vetésre biztosságot és időt szerezni óhajtván, Beöthy November hóban a sz.-tamási vezérrel, Biga kapitánnyal az iránt közlekedésbe lépett, de utóbbi felhatalmazás hiányával mentegetődzvén, az ajánlatot nem fogadta el. Végre a béke iránti várakozások eloszolván, az általános előnyomulásra rendelt nap előtt, Nov. 29-én Komlóssy őrnagy Ó-Becséről 7 század

gyalogsággal, és 1 század huszárral Földvár felé küldetett vizsgáló szemle végett. Eleinte a művelet nagyobb eredményt igért, mint a küldetés czélja volt, mert a Földvár előtti calvária hegyen talált sánczokat a Ferencz Károly katonaság ostrommal vette be, de a köd miatt a helységbe be nem nyomulhatott, s kénszerítve lőn, miután az ellenség soraiban számosabb halottat és sebesültet okozott, 4 megsebesülttel visszahuzódni. — A következő napon Ó Kérről a 8-ik honvéd zászlóalj Szireget támadta meg, Verbászról pedig Szent-Tamás ágyuztatása rendeltetett el, s az által ugyan a szenttamásiak megakadályoztattak a szireghieknek segélyt küldeni, de a terv még sem sikerült, mert a Szireghen elsánczolva volt 600 lázadó vissza nyomta a 8-ik zászlóaljat, s ez 5 halottat s 40 sebest szenvedett, Szent-Tamás ágyuztatásának pedig semmi sikere sem volt.

23. §. Közvetlenül a Tomasovácz ellen Nov. 30-án eredménytelenül történt ki rándulás után Kiss Ernő Becskerekre vissza érkezék, s a lázadók ama fészkének isméti megtámadását határozta el. A tábornok tehát Dec. 4-én minden rendelkezhető erejét Écskán, Zsigmondfalván és Lázárföldön állitotta fel, s más nap korán reggel három osztályban Tomasovácz felé indította meg. Ez erősen besánczolva volt helység a Temes folyó bal partján fekszik, Becskerektől 3 mértföldnyire, s nehány száz lépésnyire az azon folyón levő hidtól. Maga Kiss Ernő, s vele Vetter tábornok, és a táborkari főnökül leérkekezett Klapka György őrnagy, az Écskán gyülekezett fő osztályt, mely 5 zászlóaljból, 3 huszár századból és 18 ágyuból állott, Orlovát helység felé vezették, a terv szerint ez osztálynak ott hidat vernie, s azon átmenve az ellenséget hátában megtámadnia kellvén. A 2 zászlóalj, 4 század huszár és 6 ágyuból szerkesztett, s Báró Milutinovics Mihály őrnagy által vezénylett zsigmondfalvi osztály feladata volt egyenes uton nyomulni elő Tomasovácz alá, s a sánczok hosszában kifejlődni. Végre a Lázárföldi osztályt parancsnoka, Appel Máriássy ezredbeli őrnagy Bótosnak vezeté, a szerbek jobb szárnyát megtámadandó. Mind ez osztály Bótoson, mind a főosztály Orlováton ellenséges előcsapatokra akadtak, melyeket erős tüzelés után vissza vertek, de a makacs előharcz miatt az

Orlováton verendő hid elkészitése elkésleltetett, és noha a hid munkát vezetett Ásbóth kapitány feladatát az ellenség tüze alatt ügyességgel és bátorsággal teljesitette, 7 óra helyett csak 10 órakor végeztetett el. Ez el késés okozta, hogy Milutinovics osztálya a többieknél sokkal előbb érkezett a sánczok alá, s rövid csatározás és ágyuzás után, délután 1 órakor maga kezdte el a sánczok ostromlását. Ez osztálynak már két ostrom rohamát visszaverték a ráczok, midőn segitségére a fő osztály megérkezett. Most Kiss Ernő a két osztállyal általános ostromot tett, s ő és Vetter táborkari tisztjeiktől körülvéve, a harcz legveszélyesebb pontjain lelkesen buzditották vitéz csapatjaikat, mi közben Kiss Ernő alatt lova lövetett agyon, de bár a Máriássy zászlóalj és a 10-ik honvéd zászlóalj hősies rohamukban már több ponton a sánczokat majd nem fel mászták, még is az áldozatteljes erőködés az ellenség megrögzött makacssága miatt czélra nem vezetett, s Kiss Ernő vissza vonulásra adott parancsot, mi előtt Appelnek, ki Tomasovácz falunak a sánczokon kivül állott részét ostrommal vette be és fel gyujtotta, elegendő ideje lett volna a sánczokat a maga oldaláról rohanni meg. E körülménynél fogva midőn Appel a sánczok ellen legerősben müködött, már a másik két osztály az ostromról vissza huzódott, s igy az ellenségnek módja lett egész erejét Appel ellen forditani s őt vissza vonulásra kényszeriteni. A nap vesztessége a magyar had részén 14 halott és 40 nehéz sebesültből állott, halottak között Milutinovics őrnagy és Demacsek 60-ik számu gyalog ezredbeli hadnagy lévén. A szerbek veszteségét megtudni nem lehetett, de hogy érzékenynek kellett lennie, azon körülményből is lehet következtetni, mi szerint az ostrom alatt 4 lőszer szekerök légbe röpittetett. A czélja elérése nélkül Becskerekre vissza jött sereg elkedvetlenedést okozott, s mind a hadban, mind a közönségben a vezénylettel megelégedetlenség hangjai hallattak. A tábornokok bátran viselték magokat — szólának a hazafiak — a terv czélszerü lehetett, de világos hogy végrehajtása hijányos s főleg a kiszabott időre nézve pontatlan volt. A seregnek háromszor megkisértett ostrom alatt kitünt vitézsége mind az által büszkeséggel töltötte el mindenki keblét. Ez ütközet után Vetter a bánsági tábort elhagyta, a hon-

védelmi bizottmány által Aradra és Erdélybe rendeltetvén szemle utazásra.

24. §. Damjanics Pestről vissza érkezvén, Nagy Becskereken Kiss Ernővel azon tervben állapodott meg, hogy ő Verseczről Karlsdorfot és Alibunárt vegye be, s aztán Tomasovácz felé nyomuljon elő, a fővezér pedig ugyan akkor Becskerekről induljon oda, aként hogy azt egyszerre két oldalról támadhassák meg. Kiss Ernő, hogy Damjanicsnak könnyebbé tegye feladata teljesitését, a 10-ik honvéd és a Vasa zászlóaljat rendelkezése alá küldte. Damjanics tehát Dec. 12-én 12 század gyalogság, $1^1/_2$ század huszár és 9 ágyuval Verseczről Karlsdorfnak vette utját, — a 9 század gyalogság, 1 század huszár és 3 ágyuból állott jobb szárnyát pedig Gergely őrnagy ugyan akkor Zichyfalváról egyenesen Alibunár felé inditotta. Damjanicsot Karlsdorfon a szerbek Agics és Baraics alatt ágyu lövődözéssel fogadták, de az előre rohant magyar katonaság által csak hamar ki verettek és Alibunárra huzódtak. A harcz alatt Karlsdorfnak csak egy kis része égett el, a magyar seregnek épen nem lévén szándéka e jó érzelmü német helységet elrontani. Damjanics tovább folytatván utját, midőn Alibunár alá érkezett, már Gergely osztályát kemény csatázásba elegyedve találta. S most mind két részről makacs harcz kezdődött. A magyarok ismételt rohanásokat tettek a sánczok ágyuira, s azokat 1 óra tájban elnémitották, de a puskázás csak 3 órakor szünt meg, a mikor a szerb parancsnok Jovanovics látván, hogy emberei a 9. és 3-ik honvédzászlóaljak surony rohamait ki nem állhatják, Pancsova felé hátrálásban keresett menedéket. A huszárok Petrovoszelló felé egy darabig üzték a megvert ellenséget, de Damjanicsnak még azon nap tovább kellvén haladni, messze nem követhették. Ez ütközet egyike volt a legvéresebbeknek, s az elfoglalt Alibunárban lehetlen volt a makacs ellentállás által felingerelt harczfiakat a gyujtogatástól és zsákmányolástól vissza tartóztatni. Alibunár feldulatott és hamuvá tétetett, de lakosai már előbb hagyták volt el a táborhellyé vált valaha virágzó mezővárost. Az ellenség vesztessége halottakban és sebesültekben 500 emberből állott, ide nem számitván az általa kocsikon elhordottakat. A győzelem diadal jelei számosak voltak. Vasa

és a 9. s 3. honvédzászlóaljak ágyuk s lőszerek elfoglalásával koszorúzták magokat. Összesen 2 ágyu, 2 lőszeres szekér, 9 mozsár, 300 puska s 2 szerb zászló esett a győzők kezébe, kiknek a nap dicsősége 10 halott és 50—50 nehéz sebesült áldozatába került.

25. §. Damjanics még ugyan azon napon Iláncsáig haladt elő, s azon helységet elkövetett sok rablásai megbüntetéséül felgyujtatni engedte. 13-án pedig délutáni 5 órakor Jarkováczot szállotta meg. Ott vette Kiss Ernő parancsát, miszerint 14-én Tomasovácz alá érkezzék, de a parancs később jöve, semhogy a Temes folyón Neuzina mellett épitett hid kettőztetett erőtetés után is arra az időre készittethetnék el, melyben Damjanicsnak át kellett volna rajta szállnia, hogy Kiss Ernővel a megrendelt időben egyesüljön Tomasovácz előtt. Ez elkésés miatt Damjanics Nov. 14-én Jarkováczon maradt, s azzal töltötte a napot, hogy a csatlakozást és barátságot szinlelt jarkováczi lakosokat az ország alkotmányára eskette föl. Az alatt Knicsanin meg győződvén, hogy Tomasováczot Kiss Ernő és Damjanics egyesült megtámadásaik ellen meg nem védheti, azon tervet tüzte ki, hogy Damjanicsot Kiss Ernőveli egyesülése előtt éjjeli megtámadással lepje meg. Kihuzván tehát mintegy 10 ezer emberből és 20 ágyuból állott seregét Tomasováczból, azt csendben Jarkovácz felé vezette, kémei által a jarkovácziakat közös működésre előkészitvén. Damjanics hitelt adván a jarkovácziak tettetett barátságának, a több napi fáradtság után nyugalomra vágyó hadát a házakba szállásoltatta be, hol szivességgel fogadtattak és bő vacsorával és borral vendégeltettek csalárd gazdáik által. De éjfél után 1 órakor hirtelen puskázás s majd ágyu lövés hallatik, s a vissza vonuló előőrsökkel ellenség is tolul be a faluba. S most a setét éjben iszonyu vérontás fejledezett. Az alvás mámorából felriasztott magyarok sietséggel gyülekeznek, s csak hamar szörnyü meglepetésökre veszik észre, hogy nem csupán a betolult ellenség ellen kell magokat védelmezniök, hanem hogy az áruló jarkovácziak a padlásokról, istállókról, háztetőkről, sőt a házok előtti fákról is lövik oly csalfa ámitással elszenderett vendégeiket! A sereg fuvar szekerei a zavart és rendetlenséget nagyobbitották. A rendkívüli veszélyes helyzetben

a 9-ik honvéd zászlóalj, melyhez az előőrsök tartoztak, leghamarabb szedte magát rendbe, s kevés idő mulva a Vasa zászlóalj is hozzá csatlakozván, együtt bent a faluban álltak ellent a szerbeknek, míg az alatt Damjanics a had nagyobb részével, fél órai véres verekedés után, a falu északi oldalán ki vonulhatott s ott csatarendben alakulhatott. Korán hajnalban Damjanics ismét a faluba betör, s házról házra verekedve, az ellenkező oldalon kimegy, hol Kiss Pál őrnaggyal és Aschermann kapitánnyal, az ellenséget a faluban feltartóztatott csapat vezénylőivel találkozik. Az oly borzasztó veszély ki állása utáni találkozás élénk öröm zajlások között történt. Az eképen egyesült magyar hadat reggel Knicsanin még egyszer megtámadta, de vissza veretett, s Pancsova felé futásában 2 század Würtemberg és Hanover huszár által üzetett, Pancsován Knicsanin vissza veretésének hire nagy rémülést terjesztvén el. Az ő megfutamodása után Damjanics Jarkováczra tért vissza s e hütlen helységet méltó büntetésül a katonák boszujának engedte át, kik azt felgyujtották, sokat az ellenséggel harczolt lakosok közül le lőttek és zsákmányoltak is. A magyarok vesztesége a borzasztó éjjelen nehány száz halott és sebesültekre emelkedett. A halálosan megsebesültek közt volt a vitéz Skublics Ráfael, ki December 1-én költ levelével a királyi biztost arra kérte, hogy a verseczi nemzetőri őrnagyságtól mentse föl, s a mozgó csapatban részt venni engedje. Az ellenség vesztesége még sulyosabb volt. Az éjjeli és reggeli ütközetekben öszvesen vagy 1000 embert vesztett. A magyarok 1000 puska birtokába jöttek.

A Jarkováczi ütközet sulyos csapás s határozott győzelem emlékét hagyta hátra. Az éjjeli meglepetés, hijányos előgond következménye, s az abból származott veszteség kétségkivül szomoritó események voltak, — ellenben a sereg gyors rendbe állása, s a reggeli győzelem az alsó vidéki háború legfényesebb dicsőségei közé tartoznak. Damjanicsot bátorsága s parancsnoki lélek jelenléte a főveszélyben is egy perczig sem hagyta el, s ő ezt érezte és azért a jarkováczi ütközetre mindig fájdalommal de egyszersmind kevélységgel emlékezett vissza.

26. §. Kiss Ernő Dec. 14-én Damjanics elkésése miatt

Bótoson maradt, hova az előtt való estve tette volt főhadiszállását. 15-én hallotta a jarkováczi ágyuzást, de korán sem sejtvén, hogy Knicsanin kitakarodott Tomasováczról, Bótosról, mely falut katonái tapasztalt áruló cselekedetei miatt előbb felgyujtották, seregével Tomasovácz alá sietett, hogy azt bármi áron ostrommal vegye be s aztán a Damjanicscsal harczoló ellenség hátába üssön. De bámulatára a tomasováczi sánczokat üresen, s két használható ágyu kivételével minden hadszereitől megfosztottan és a hidat és a sátrakat lángba borulva találta. Megparancsolván tehát Appel őrnagynak, hogy a Temesen levő hidat végkép fölégesse és a sánczokat lerombolja, minek végbe vitelekor Tomasovácz belső része is felgyujtatott, — maga a fővezér serege nagyjával Damjanics felé indult s vele Neuzina és Jarkovácz között egyesült. Meglehet Tomasovácz ostrommal bevétele sokkal több véráldozatba került volna, mint mennyibe annak lerombolását követett alibunári és jarkováczi csaták kerültek! Az ősz óta rettentő hirre vergődött sánczfészek megsemmisitése nagy megelégedéssel üdvözöltetett a bánsági magyar közönségtől, mely a győztes seregtől most még nagyobb tetteket várt.

27. §. Máriássy Ó-Aradon tovább is régi két feladata által volt elfoglalva: egyfelől a várat féken tartani, más felől a minduntalan háborgó oláhokat rendre szorítani. A szerencse, mely Pétskán és Kisfaludon fegyvereinek kedvező volt, az óta nem mosolygott többé reá. November 10-én és 11-én Berger Ó-Aradot ismét dühösen ágyuztatta, a bombák több házat roskadtattak le, az utczákon egy asszonyt és egy önkéntest megöltek, s két gyermeket megsebesítettek. Máriássy 11-én tettetett megtámadás által a várbelieket sikra kicsalni törekedett, de czélja nem teljesült, s még azon nap 800 emberrel Vingára nyomult, az utolsó hirei szerint Merczifalván tanyázott Nagy Sándorral egyesülendő. De Nagy Sándor folyton feléje nem mehetett, az elvesztett Knézi ütközet után pedig Bilét-Jétsai vonalára vissza huzódván, Máriássyval nem csak nem egyesülhetett, hanem a velei öszveköttetést is kéntelen volt feladni. Máriássy Vingáról Lippa felé vette utját az azon vidéken uradalmi birtokokat prédáló oláhok meg fékezése végett. Az ő vezéri müveleteiben ez időtől fogva egymást ért

viszontagságok sorában első lényeges eset Lippa elvesztése volt, mely város a Maros uralmára és az aradi vár körül szoritására nézve megbecsülhetlen fontosságu pontot képezett. November 11-én a lippai őrség, mely Ábrahám őrnagy és Zurics kapitány alatt honvédekből, debreczeni nemzetőr önkéntesekből, kaszás ujonczokból s félszázad huszárokból, összesen 900 főből állott, hirtelen vette észre, hogy a várost környező hegyekről vastag ellenséges csoportok ereszkednek le. Lippa fekvése védelemre nem kedvező, mert hegyektől lévén körülvéve, az ellenséget jövetelében nem gátolhatja meg, hacsak előőrseit a hegytetőkre nem állítja, mi ez alkalommal nem történt. Az ellenség ellenben, mihelyt a hegy csucsára érkezik, mindent megláthat, mi lent a völgyben az őrség részéről történik. A Lippát meglepett ellenség két század uhlán, több század végvidéki gyalogság, 3 ágyu s e rendes erőn kivül 8000-re becsült kaszával, vasvillával sat. felfegyverzett oláh néptömegből állott. E nem önkéntes csapatokat a rendes katonaság maga előtt hajtotta, s midőn az ágyuk hallására kurjongatni s jajveszékelni kezdtek, az uhlánok kardlappal marasztották. A temesvári vezérek a népnek e szokatlan kénszeritése által bosszuvágyát kivánta gerjeszteni fel azok ellen, kiknek fegyvere áldozatokat vala ejtendő soraiban. Az ellenség nagy száma azonban az első riadóra csata rendbe állott s több ponton felosztott Lippai őrséget nem rettentette el, a harcz esti 6 óráig tartott, a mikor az ellenség éji szállásaira vissza huzódott. A győzelmes ellentállás a magyar hadba uj lelkesedést öntött, s az éj virasztva töltetett. Másnap Máriássy Vingai utjáról 600 emberrel s 1 ágyuval korán reggel Lippára érkezett, s e segély a bátor magyar hadban biztos hitet támasztott az iránt, hogyha az ellenség megujítja megtámadását, azt képes lesz végképen vissza verni. A császáriak csakugyan még azon reggel a várost a lugosi ut felül ismét megtámadták, a magyarok hévvel védték magokat, de már a csata első pillanatiban tapasztalták, hogy az ellenség sokkal több rendes katonaságot fejleszt, mint előbbi napon. Éjjel tudni illik az ellenség 15—16 század gyalogság, 2 század uhlánnal és 8 ágyuval szaporodott, s hadának számát 12 ezerre emelte. Mind a mellett a magyar hadfiak több megrohanást diadalmasan ver-

tek vissza, de végre az egyenetlen harczban ellankadván, s lőszerök is elfogyván, Lippát az ellenségnek oda hagyták s Radnára át kelvén, Ó Arad felé vonultak, vesztességök a két napi csata alatt 5 halottat és 31 sebesültet tevén. A sebesek többnyire az ellenség fogságába estek, de nehányukat egy lippai hazafi önveszélyével és költségével szabaditotta ki s megszöktette. A császáriak halottakban és sebesültekben 50 rendes katonát és 80 oláht számitottak. A hősiesen harczolt magyar katonaság mellett méltó dicséret illeti a temesi grófot Csernovics Pétert, ki a csata kiütésekor a megye bizottmányával Lippán székellvén, nem csak helyét nem hagyta el, hanem főnöki tisztét akép folytatta, hogy egész nap lóháton maradván, mindenütt ott termett, hol legnagyobb veszély volt, s a hadfiakat lelkesitette, a sebesültekről gondoskodott, a csüggedőket bátoritotta. Ő az utósók közt volt, midőn a had Lippáról kompokon átszállott Radnára.

Máriássy mihelyt Ó-Aradra érkezett, Uj-Aradot azonnal kiüritette. Ó-Arad polgárait Lippa és Uj-Arad elvesztése egészen kétségbe ejtette, s miként minden veszélyt a szárnyaló hirek nagyobbitani szoktak, Aradon már mindenki elébe nézett a vészes percznek, melyben a diadalmas császári sereg a Lippáról elüzött magyar had megtámadására jön s ugyan akkor a várőrség a városra üt! Ismét tehát számos lakos elköltözött s némely előkelő polgárok megijedése annyira ment, hogy a város feladását javasolnák, minek a táborra gyakorolható csüggesztő hatását meggátlandó, Máriássy a feladási tanácsokat hadi fenyiték alatt tiltotta el. Végre a rémhirek elszállongtak, s Máriássy meggyőződvén, hogy az ellenség nem jön utánna, 16-án Uj-Aradot ismét megszállotta, a helység nyugoti végén tul szálfákon hidat épittetvén, miután a Maroson volt nagy álló hid nem annyira a közlekedést Ó és Uj-Arad közt, mint a várbeliek kitöréseit könnyítette, s azért még Nov. 6-án a mieink által felgyujtatott. Máriássy Uj-Arad megszállása által előbbi elhirtelenkedett tettének következését már jóvá nem tehette, mert az aradi vár a nehány napig nyitva hagyott öszveköttetését Uj-Araddal arra használván fel, hogy magát mindennemü lőszerekkel ujra el látta, miután készletei már csak nehány napi szükséget fedezhettek volna!

28. §. Miután Lippa lakosaira 10 ezer forintnyi sarczot vetett, a császári had Lippáról vissza tért Temesvárra, a várkormány tanácsosnak vélvén hadának oly nevezetes részét messze a vártól oly sokáig nem hagyni. Nov. 27-én tehát Medveczky János főszbiró 300 fegyveres ember kiséretében Lippát vissza foglalta s a néptől öröm hódolattal fogadtatott. Nehány kitünőbb egyént azonban, kik az ellenséggel egyetértésről vádoltattak, jelesen Papházy Miklós volt főszbirót, Henekár nyugdijas cs. őrnagyot, Hersich kapitányt és Velics volt jegyzőt elfogatta, kisérete pedig az oláh esperes Petrovics és magának Medveczkynek házaiban a császáriak által elkövetett kirablását, nehány háznak, melyből a magyarokra visszavonulásukkor lövődözés történt, hasonló kirablása által boszulta meg. Lippának ismét kezünkbe létele az ó-aradi magyar tábort Erdély felöli meglepés ellen biztositván, Máriássy, ki időközben, Nov. 20-án a várnak kitörését vissza verte, feladata legkomolyabb részéhez, a vár ostrommal bevételéhez készült. Táborának létszáma — közvetlenül az ostrom előtt — ez vala:

1. Debreczeni, Békésmegyei és Aradi nemzetőrök	2700	ember
2. A 27. honvéd zászlóalj 2 százada	300	»
3. Egy század Szathmári honvéd	150	»
4. Egy székely zászlóalj	750	»
5. Két század debreczeni lovas	200	»
6. Vysocki lengyel legiója	340	»
7. A nagyobb részben még csak kaszával felfegyverzett 29. és 30. honvéd zászlóaljak . .	2200	»
Összesen	6640	ember.

E számon kivül volt a 3 telep 6 fontos és 1 telep 12 fontos ágyuk tüzérsége s $^1/_2$ század Sándor huszár.

December 4-én Máriássy elvégezte készületeit, s következő éjjel seregét halkal a vár sánczaihoz vezette, nehány a vár bástyáit állitások szerint jól ismerő Don Miguel közvitézt kalaúzul használván. Az első sorbeli sánczok árka felett deszka hidat állitott s egész a legbelsőbb bástya alá nyomult az őrség figyelmének ébresztése nélkül, de midőn ezen bástya alatt megállott, annak magossága bámulatosan meglepte őtet. Máriássy készületeit, s a vár alkatáról ismereteit meg lehet itélni abból, hogy neki azon bástya létezéséről tudomása nem volt, s azt

hitte, hogy a várnak csak két sor bástyája van. Természetes volt tehát, hogy mindenben zavar keletkezett, — a hozott lajtorják igen rövidek voltak, a kalauzok állitásai hibásoknak bizonyultak, p. o. egy hid, melyre szerintök reá akadni kellett volna, se hogy sem volt feltalálható, a második sáncz kapuja, ellenkezőleg az ő mondásukkal, erősen eltorlaszolt állapotban találtatott, s minden ostrom eszközök a talált akadályok nagyságán alóliaknak tapasztaltattak. Nem volt más hátra mint vissza vonulást parancsolni. De már akkor a várfok őrei az ostromlókat észrevették, a várőrséget felriasztották, s szürkület felé a várőrség már a sánczokon állott s az ellen sánczpartokra lövődözött, — minél azonban öldöklőbb volt azon tüz, mit a várágyuk keresztben okádtak a visszavonuló magyar hadra, mely e veszélyes helyzetből 11 halott, 18 sebesülttel és 22 fogoly hátrahagyásával menekült. A nehéz sebesültek közé a 30. honvédzászlóalj őrnagya Zicco tartozott. A veszteség egy két napig sokkal sulyosabbnak tartatott, mert az ágyu kereszttűz alatt sokan a honvédek közül a sánczok közt el buvtak, s onnan némelyek a következő, némelyek csak másod éjben szabadulhattak ki. E szerencsétlenül végződött ostrom a Máriássy hadvezérsége iránti közbizodalmat, mely ugy sem volt nagy soha, végkép megsemmisitette. Nyilvánosan hangzott a vád, mi szerint ha Lippa elvesztése után Uj Aradot oly hirtelen nem üritette volna ki, a vár azóta élelem fogyatkozásból végső szorultságra jutott volna. Berger magán az ostromkisérlet napján a portyázó uhlánok által a várba behurczolt s ott fogva tartott Bernáth Gedeont, bihari nemzetőr őrnagyot, több más hazafi foglyokkal együtt a várból szabadon bocsátotta.

29. §. Az aradi magyar tábor végzete volt még egy kinos csapást szenvednie, mielőtt Máriássy alezredes parancsnokságától megválnék. December 11-én Erdélyből 600 dragonyos és végvidéki katona Lippa alá érkezett, s az ott talált székely és honvéd őrséget Radnára átszoritotta, nehány honvédet foglyul ejtvén. A vissza vert magyarok a Maros jobb partján Ó Arad, — a császáriak pedig a bánsági oldalon Uj-Arad felé haladtak, s Hidegkuton a Gr. Leiningen vezér-őrnagy alatt Temesvárról jött nagyobb csapattal egyesültek.

Az egyesült erőt, mely 1500 fő rendes katonaságból s 3—4000 főnyi fegyveres néptömegből s 16 ágyuból állott, Leiningen mozgásba tevén, Máriássy annak hirére a csata elfogadására határzá el magát, s majdnem egész seregét áttette Uj Aradra, s az azzal tőszomszéd Kis Szentmiklósra. Az ellenség első megtámadását az utóbbi hely ellen intézte, 12 ágyu tüzét forditván Máriássy 3 ágyuja ellen oly rettenetes hatással, hogy a tűzérek s a fedezetül szolgált székelyek sánczaik megett sem állhatták ki, s oda hagyván a 3 ágyut, megfutamodtak. Ez eset az egész magyar hadvonalt rémülésbe hozta, s szilárd állását megingatta. A székelyek csoportonként szállongtak át Ó Aradra, a 30-ik honvéd zászlóalj egyetlen egy lövés tétele nélkül megszaladt, s a császáriak által Uj Aradon keresztül üldöztetett. Csak a debreczeni Önkéntesek, a lengyel csapat, s a 27. honvéd zászlóalj, — egy ifju tisztjének kivételével, ki ijedtében molnár-ruhába öltözve a harcz alatt elszaladt, — állották ki a tüzet, de ők is, midőn látták, hogy a szálfa hidhoz a Csala erdő alatt Leiningen már lovasságot és ágyukat küldött, nehogy visszavonulások egészen elvágassék, a még hátra volt s a hidnál lejebb őrzött kompon Ó Aradra által keltek. Az egész harcz alig tartott fél óráig, — a magyar had vissza vonulása a rendetlenség szomoru képét mutatta, — tolták egymást előre, sokan, hogy hamarabb menekülhessenek, a vizbe ugorva, uszással keresték a tulsó partot, és pogyászát is legnagyobb rész ott hagyta, — de annyi zavar közepette még is Visoczky a lengyel legiónál és Asztalos egy pár honvéd századnál képes volt némi rendet fentartani s valahogy a sereg hátát fedezni. Az átkelés alatt Kun József aradi tüzér tiszt személyes bátorságával dicséretes szolgálatot tett, mert ő a hidfőn fel állitott ágyujával az ellenség előnyomulását sikeresen megakadályozta s több császári katonát leteritett. Különben a tüzérek e napon szegényül viselték magokat, — a még Pestről leküldött cseh tüzérek közül sokan az ellenséghez szöktek, s minnyájan roszúl lőttek. A honvéd tüzérek sem voltak sem bátrak, sem szerencsések, sőt némelyek már a harcz kezdetében ágyustól szaladtak vissza. Vesztességünk e gyászos napon 40 halott, 60 sebesült és 150 fogolyból állott. A császáriaknak a hidnál elesett nehány embereiken kivül alig volt

valami vesztességök. Csata közben a várból Ó-Aradot ismét szörnyen ágyuztatták, s épületeiben uj nagy károkat okoztak. Temes megye uj-aradi kaszárnyája is e csata alatt romboltatott le. Uj-Arad ismét az ellenség kezébe esett, s a várnak közlekedése megnyilt. Természetes, hogy mind ez eredmények a várban zajos örvendezést, a magyar közönségben és táborban pedig levertséget és zugolódást idéztek elő. A közvélemény az egész bajt a tiszteknek tulajdonitotta, kik ahelyett hogy katonáikat a csatába vezették volna, többnyire futásban voltak az elsők. Máriássy a csata alatt nem bátorságát ugyan, de vezéri rendelkezéseinek fonalát egészen elvesztette volt.

30. §. Midőn Gál László az oláhok elleni kirándulásáról Nov. elején vissza tért, bizonyosnak látszott, hogy a hadat azon czélra fárasztani nem leend többé szükség. Azonban az erdélyi oláhok lázongása szükségessé tette, hogy November végén Asztalos Sándor 600 emberrel és 2 ágyuval Hunyad vármegye felé küldessék. A kapitány átlépvén Erdély határait, ott hamar nagy csoport oláhságra akadt, s azt megtámadta, szét verte, 50 emberét leejtette, végre nehány el fogott kolompost hadi bíróság utján végeztetett ki. Az ő csapatja csak 2 halottat és 2 sebest számitott. Azonban e kemény leczke sem volt az erdélyi oláhoknak elegendő. Decemberben ismét betörtek Arad megyébe és Soborsinban Báró Forray, Petrisen Szalbeck földes ur jószágait pusztitották és számos egyes rablást követtek el, tehát ujra kellett Gál Lászlót négy gyalog, fél lovas századdal s 2 ágyuval a betört rablók ellen kiküldeni, s ő az előbbi esetekhez hasonló sikerrel üzte vissza s megfenyitette őket. Ó-Aradon a szerencsétlen ütközet után Máriássy egyéb müveletbe nem bocsátkozott, minthogy Dec. 25-én Uj-Aradot ellentállás nélkül ujra megszállta, s következő napon a várból intézett kitörést vissza verte. Dec. 28-án a város ismét borzasztó ágyuzásnak volt kitéve, s három helyen tüzbe borult. Ó-Arad mindinkább egy elpusztitott város képét ölté. A kivándorlás, noha szenvedéseit a tél ridege megkettőztette, már oly nagy mértékben történt, hogy a puszta utczákon csak itt ott láttatott lézengeni a kormos vagy roskadozó házfalak közt egy egy busongó polgár, — a piaczok és tágabb utczák a táborozó katonáktól csak ugy hemzsegtek. S a lakosság ritkulásával az

élelmi szerek ára nőtt, s példátlan magasságra emelkedett, mert a faluk népe félt a folyvást ágyuktól fenyegetett várost eladási czikkeivel látogatni. Az év végén a kormány Máriássy helyébe Gál Miklós tábornokot nevezte ki aradi sereg vezérnek, s a vár elleni müködések elő mozditására több nehéz ágyut és mozsarat küldött le. A változás örömet szült s az uj parancsnok meleg bizodalom és szilárd remények által üdvözöltetett.

31. §. Az év vége felé még csak töredékei a bánságnak valának hatalmunkban. Krassó megye egészen a császáriak kezében volt, kivételével az egyetlen Szászka városnak, mely még mindig érezte a közel Fejértemplom hatalmát. Torontál megyének még csak határszélei háborgattattak, vagy a császáriak vagy a lázadók által, de Temes megye egészen szét darabolt állapotban volt. Maros melléki részin a knézi, lippai és uj-aradi szerencsétlen ütközetek a nép hangulatát elcsüggesztették, sőt elrontották, s a törvény tekintélyét megdöntötték. Temesvárról délre egyfelől a verseczi magyar tábor, — másfelől a temesvári várkormány portyázói közt a nép nem tudta kinek engedelmeskedjék. Ha ma az egyik félnek hódolt, holnap a másik fél megbüntette érte. A megyei bizottmány e zavarok közt is fentartotta magát, de a szerte szét vágott öszveköttetés miatt a székhelyét egyre változtatta, s Verseczen, Németszentpéteren, Uj-Aradon, Lippán tartotta vándor üléseit. A tisztviselők nagyobb száma bujdosva és az uhlánoktól üldözve folytatta terhes hivatalkodását, — de napról napra szaporodott száma azon tiszteknek, kik járás vagy kerület nélkül maradva, fő és alszolgabirákból honvéd hadnagyokká váltak. A szegény falusi jegyzők, majd kivétel nélkül magyar érzelmü egyének s többnyire család atyák, kinos helyzetben voltak. Szegények, családosok és sokan öregek lévén, állomásaikról nem tudtak eltávozni, állomásaikon pedig a megye engedelmességet kivánt tőllök, — a község minden rajta történt bajokért őket okozta, — végre a száguldozó uhlánok fogdosták őket és a várba hurczolták. Az olához sok helyen a földes uradalmak birtokában pusztitásokat s föld foglalásokat követtek el, némely helyütt a zsidó bótosok ellen is fordulván elféktelenült dühök. Fibis, Szécsány, Kétfél, Féregyház, Füskut, Murány, Knéz

durva kihágások szinhelyévé lőnek. A bünös métely német községekre is ragadt. Német Remetén, a Laczkovics család birtokában, a lakosok az uradalom épületeit feldulták, gabonáját magok közt felosztották. A keresztesi, kisfaludi és rétháti németek nyilvános országúton gyilkosságot követtek el Rétháti Kövér Vinczén egykor Temes megyei szolgabiró személyén. A fejetlenséghez hasonló állapotban a törvényes hatalmat nem csak az ellenség ereje, hanem a magyar kormány által proscribált Ámbrózyféle bizottmány hatóság bitorlása is zsibbasztotta. A tisztviselők, kik ennyi veszélyt megvetve nem szüntek meg szolgálataikat a törvénynek szentelni, nem kevés érdemet vivtak ki. Emlékük azon vidékeken sok nemzedéken át életben maradand. Azok közt, kik legtovább állották ki, kitünő volt Medveczky János lippai főszolgabiró és Odor Sámuel szolgabiró, ki rendkivüli ügyességgel és bátorsággal tudta a császári csapatok hátában rendeleteiket fel forgatni, s a magyar hatóság parancsainak érvényt szerezni. E hazafi feláldozás azonban még sem volt elegendő erős kapocs arra, hogy ily polgári tisztviselők, s oly katona közt, minő Máriássy volt, egyetértést idézett volna elő. Már Máriássy jellemzésében mondatott kellemetlen bánásmódja. Azt a durvaságig bizonyitotta be egy alkalommal Temes megyének két jeles tisztviselője Murányi alispány és Vargha Antal főszolgabiró ellenébe. Ez Ujaradon történt Dec. 8-án, midőn Báró Izdenczy János jószágának zár alá vétele iránt az intézkedést magának tulajdonitotta, s vak dühében a főszolgabirót letartóztatni merte. »Ily botrányt a Schwarzgelb Soldatesca sem tett irányunkba soha,« igy fejezte ki magát Radványi főszbiró az esetről tett jelentésében. Ez volt az Alföldön az első eset, melyben magyar katona főnök részéről azon polgáriatlan szellem nyilatkozott, melyet későbben Görgey a felső tábor tisztei közt majdnem átalánossá tett, s mely a Haza vesztének okai közt nem kis helyet foglal el.

32. §. Tomasovácz lerontása után azon terv volt átalában népszerü, mi szerint a sereg a győzelem meleg hatása alatt hirtelen lerándulna Pancsovára, a meg rémült lázadókat ott megverné, aztán gyorsan fordulna meg, s menne föl az aradi táborral egyesülni s vele együtt Arad várt meghódi-

tani. E tervet Kiss Ernő elfogadta, de végrehajtásában sajnálatos lassusággal járt el. Pedig hadi okokon kívül, még azon körülmény is javaslá a bánságban teendők mi gyorsabbi befejezését, mi szerint mind inkább világos lőn a kormány szándéka Bács-Bánságot magára hagyni, ha már sem béke, sem döntő győzelem nem képes véget vetni az annyi ország erőt fel emésztő harcznak. Főleg oly fővezér, ki mint Kiss Ernő a bánság javát személyes érzeményből is szivén viselte, azon körülmény által serkentve kellett volna hogy legyen megkisértésére mindennek, mi kiürülés előtt az ellenség megsemmisitésére vezetne.

A kormány e szándékának első nyomai Kossuthnak a bánsági kir. biztoshoz Nov. 14-én intézett levelében foglaltattak. »Mi emberileg tehető — igy irt — a honvédelmi bizottmány mindent elkövet. De a teremtendő sereget nem a Bánátba, — hol 20000 főnyi sereg van s ebben 5219 rendes gyalog, 1026 rendes lovas és 32 ágyu, hanem nyugotra, hol a haza létele forog kérdésben Windischgraetz közeledése által, kell inditania. Concentráltassék az erő, s ha nem lehet az egész tért megvédeni, legalább Arad melléke és Temes felső része szereztessék vissza.« — Dec. 16-án pedig Kossuth Kiss Ernőhez irt következőleg: »Hir szerint az aradi környező sereg egy Erdélyből jött csapat által megtámadtatott s megveretett. Ha ez igaz, ugy neki — Kiss Ernőnek — Szegedre kell vonulnia, minthogy oldalról és hátban volna veszélyezve.« Fájdalom, hogy e hir, a szerencsétlen uj-aradi csata Dec. 14-én való volt, — azt Kiss Ernő még Kossuth levele előtt, épen azon a napon, melyen Tomasováczot romboltatta le, tudomásul vette. A szomoru eset Kiss Ernő aggályait kettőzteté, tevékenységét ellenben még inkább lankasztá. Az ő halhatlan érdemei mellett mindig kirivó s megmenthetlen hibájául fog berovatni ez időponti lassusága, midőn jobb lett volna a Pancsovai kiránduláról inkább végkép lemondani, mint arra oly serénytelenül készülni. Még igy mult nap nap után minden sikeres vagy legalább erélyes lépés nélkül, — a honvédelmi bizottmány 4 zászlóaljnak a becskereki táborból Pestre leggyorsabb inditását rendelte el, — Kossuth pedig Dec. 23-án a kir. biztost akép utasitá el, hogy »úgy legyen kész a bánsági

sereg, hogy legrövidebb idő alatt Szegedre szállhasson, mert Ó Arad elesése vagy a szükség, az egész magyar hadat felső Duna táján öszvevonni, egyaránt tenné szükségessé Szegeden központosulását.« Végre Kiss, hosszu időveszt és után s számban megkisebedett sereggel, indulásba tevé magát Pancsova felé. Már az elindulás jelenségei rosszat jósoltattak. A győzelemről nem kétkedő hit helyett, mely az előtt szokta a magyar sereget utjára kisérni, most zugolódás hallatszott minden felől. leghangosabban a fő tisztek közt, s főleg Damjanics körzetében. S a fővezénylettel megelégületlenség nem szoritkozék a becskereki táborra s Torontál megye közönségére, hanem a verseczi táborban szinte oly ingerülten nyilváníttaték. A csüggesztő előjelek közzé a táborkari főnök Klapka őrnagy elmenetele is tartozék, kit a kormány épen a pancsovai rándulással menetelében rendelt föl Pestre. Ennél sulyosabb volt azon körülmény, hogy Kiss Ernő e rándulási előnyomulásában, Bánlakon hallotta Bogsán és a bánya vidék elestét. Az uj-aradi szerencsétlen ütközet hire által támadt viszályt és kétkedést ez új rosz hir még nagyobb fokra emelte. Mind a mellett a Dec. 22-én altábornagyi rangra emelt vitéz fővezér nem állott el a szerencse megkisértésétől. Dec. 29-én Zichyfalván volt seregével, s miután ott Verseczről és Fejértemplomból minden rendelkezhető erőt magához vont, öszves hadát három osztályban, melyeket Madersbach, Nagy Sándor és Kiss Pál vezénylettek, bevezette a végvidékbe. Az új év napján Petrovovoszellón nyugodván, másnap Neudorf és Franczfelden keresztül nyomulván, — Január 3-án Páncsova alá ért s azt mind három osztálya által nagy hévvel támadtatta meg. De a szerbek Dec. 15-e óta hatalmasan erősítették meg Pancsova sánczait, s azokat ágyukkal bőven rakták meg, azért a Pancsova ótalmát vezénylő Knicsanin a magyar sereg rohamait sikeres ellentállással fogadni képes volt. Több órai véres ütközet után a magyar sereg vissza parancsoltatott vagy 100 halott és sebesre felrugott vesztesség mellett. A vissza vonulást az ellenség nem háborgatta, de a több naptól fogva fokról fokra magasabban hágó szörnyü hideg még borzasztóvá tette. A közlegénység kinos fájdalmakat szenvedett, — egyfelől a kegyetlen tél, s azzal aránytalan könnyüségü ruházat, másfelől a

törekvés menekülni az ellenség földéről, s a Megyék területére lépni, — annyi kin és hiány mellett nem csoda, hogy legalább 40 honvéd az uton elfagyott, — számos a kórházokat töltötte meg. Kinos benyomást tőn a látvány, mit a szótalan, de annál mélyebb szörnyü fájdalmat ábrázoló külseje a seregnek terjesztett el, midőn fő szállásaikra, Becskerekre és Verseczre nyomultak be. Tisztek, polgárok, katonák haragos panaszokban keltek ki az ez esetben szerencsétlen Kiss Ernő ellen. Mindenki Damjanicsra utalt, s az ő távollétének tulajdonitá a pancsovai kirándulás mostoha eredményét. Ő az alatt t. i. meghülés okozta betegségtől mozdulhatlan állapotban senyvedett. Végre a közérzelem hivatalos tolmácsokat nyert. Január 5-én Damjanics, Nagy Sándor és Radics ezredesek a kir. Biztoshoz jövének, s őt a had nevében arra kérték meg, hogy a megrázkódott alárendeltség helyreállitása, s a háborunak adandó szerencsésebb fordulat okáért Kiss Ernőt a vezénylet letételére szóllítsa föl. A királyi biztos, noha Kiss Ernő hazafi és katonai érdemeit s nagy áldozatait jobban mint bárki ismerte és becsülte, s bár fájlalta, hogy a közvélemény a számos okoktól született viszontagságokat egyedül a fővezényletnek tulajdonította, — szigoru feladatának találta Kiss Ernőt őszintén értesiteni a sereg állásáról, s egyenesen szóllitani föl a teendőre. Azért másnap, Január 6-án, hivatalos felszóllitást intézett hozzá, melyben előadván, hogy »a hadseregben egy idő óta észrevett fegyelmetlenségi jelenségek, — a megelégületlenség kitörései és a vezénylet elleni kikelések, a legujabb események után, melyek alatt seregünk Pancsováról indult vissza, — oly fokra hágtak, hogy ez állapotot hazafi aggály nélkül szemlélni nem lehet, és orvoslását ügyünkre következő kár nélkül leg rövidebb ideig is halasztani nem szabad« — őt arra szóllitotta fel, mi szerint ha a szigoru alárendeltséget a seregben azonnal nem tartja lehetségesnek, a seregvezérséget a rangban utánna következő főtisztnek adja által.

33. §. A bácsi tábor, melyet egészségi okból nyugalomra vonult Bakonyi tábornok helyett Gróf Eszterházy Sándor vezényelt, a bánsági had December hóban tett müveleteit, legkisebb mozdulással sem segitette elő. Ez egész idő alatt csak a Jovicsszálláson tanyázott magyar előállomás, és a Szent-Ta-

másról ki barangolt szerbek közt történt Dec. 19. apró összecsapás, melyben egy vitézségéről ismert huszár Faragó György, és az ellenségből nehány ember esett el. Beöthyt a honvédelmi bizottmány Decem. 19. költ rendeletével Erdélybe küldte, s azontul a bácsi biztosság betöltetlenül maradt, a megye főispánja, Horváth Antal kezében hagyatván a fő polgári hatóság. — A bácsi tábor fő támasza: Pétervárad biztos állását a hű őrség s főleg a lelkes Don Miguel katonák gyakori hazafi demonstratiókkal edzették, s a közben a kameniczi és karlováczi szerb táborokkal sürü de eredménytelen öszve csattanásokat vivtak. Dec. 13-án történt azon apró ütközetek legfontosabbika. A pétervároradiak értesülvén, hogy Karlováczról egy zászlóalj indult a vár felé, s ugyanonnan egy felfegyverzett sajka mozdult a Dunán fel felé, a várkormány az ellenséget megelőzendő, nehány század Este és Don Miguel katonaságot három ágyuval a Mária kápolna felé küldött és a kirándulási csapat reá is akadt az ellenségre, s az ellenfelek több óráig lövődöztek egymásra, a fegyverzajnak azonban csak az volt vége, hogy mind a két fél saját táborába tért vissza, s csak az utban fekvő Bukovecz helység lakolt azon gonosz merényletért, mi szerint a várból a kápolna felé vonult hadra több pontjáról lövődöztek, büntetésül a visszatérő had által felgyujtatván.

Pétervároradról vessünk egy pillanatot a közel Karlováczra. Az ott székelt lázadási főnökök meggyőződtek arról, hogy ügyök Temesvár és Arad váraknak az országtól elpártolása által hadilag nyert ugyan, mert a magyar sereg ellensége szaporodván, az nem fordulhatott többé egész erejével a szerbek ellen, — de az ő bel függetlenségök meg csonkult, a császári kormány s főleg a császári hadvezérek mind inkább parancsoló hangon szólltak a Főodborhoz, s különösen a temesvári várvezérrel volt a patriarchának sok ily nemü viszálya. Rajacsics azon várban, mint a tervök szerinti kimérendő vajdaság kiegészitő részében fő hatóságot akart gyakorolni, Rukavina azonban semmitől sem volt annyira távol, mint a Patriarcha abbeli jogának is megismerésétől. De ezen keserü tapasztalásokon kivül arról is győződtek meg a Főodborbeliek, hogy hadi viszonyaikban sem volt épen oly lényeges változás észrevehető, mint ők azt a várak elszakadása után várni hajlandók

voltak. Az 1848. év végéig a hadszerencse mérlege sulyát nem változtatta, — egészen addig a magyarok a Bánságban a megtámadási s győzelmes állást megőrizték, — Bácsban pedig a szerbek elég erősek valának a magyarok támadó müveleteit meghiusitani.

November elején a karlováczi hatalom három első rendü hőse oly módon részesült a népigazgatási s hadviselési terhek viselésében, miszerint a vajda Suplikácz a végvidéken utazott, s ott a népet régi vak engedelmességre a császári parancsok iránt téritette vissza, s a felbomlott végvidéki szerkezetnek régi lábon helyreállitásában fáradozott. Sztratimirovics, kinek illendő ürügy alatti távollétét Karlováczról mindkét vetélytársa igen ohajtotta, Bécsbe volt küldve, hadi pénzsegély kérése s a vajdaságnak a szerb népgyülés által követelt kiterjedésben valahárai megismerése kieszközlése végett. E szerint igazgatási s hadi hatalom csucsán maga a dicsszomjas főpap maradt. Hogy a lázadási kincstár érzékeny hiányt szenvedett, kitetszik nem csak a Bécsbe felterjesztett kérelemből, hanem a patriarcha által a szerviai kormánynál is tett hasonló szorgalmazásból is, — azon kormány pedig e szorgalmazás által zavarba jövén, nehogy annak hivatalos teljesitésével magát a semlegességét sürgető udvaroknál compromittálja, végre akép vélte a dolgot elintézhetőnek, hogy közkincstárból pénzt ugyan nem adott, hanem a fejedelem személyesen 12 ezer forintot küldött Karlováczra, s az országban a magános segélygyüjtés megengedtetett. Stratimirovics Bécsben igyekezetei gyors eredményének nem örvendhetett s a bécsi Ministerium huzavonódása a követet annyira felboszontotta, hogy hazatérésével fenyegetődzött, ha ügyét már egyszer nem tárgyalják. A német Ministerium e ki nem elégitő eljárása azt okozta, hogy Karlováczon egy a magyar Nemzettel alkudozni hajlandó párt keletkezett. De mihelyt megtudták Bécsben, hogy Beöthy Blagoevich altábornagy által igen tág béke feltételeket terjesztett Rajacsics elejébe, — azonnal siettek elejét venni a Karlováczon mutatkozott békehajlamnak, s ujra éleszteni a patriarcha hű érzelmeit a császárhoz. E végett lőn Nov. 14-én Olmützből V. Ferdinand kézirata kibocsátva Rajacsicshoz, melyben a császár igy szólt: »Miután Kossuth Lajos és társai áruló müködése

Magyarországban egész a lázadásig emelkedett, s én királyi kötelességemnek tartottam e pártütést fegyveres hatalommal elnyomni, hogy hű népemnek békés alkotmányos létet biztositsak. Magyarország azon lakóinak, kik ön egyházi hatósága alatt állanak, hűségétől elvárom, hogy azon párttal minden közlekedéstől tartózkodni fognak, s a rend helyreállitásában Windischgraetz herczeg parancsa alatti sereget előmozditandják. On hüségétől elvárom, hogy befolyását szükségtelen elnyomások s bántalmak ellen s kegyetlenkedések elkerülésére forditandja, s igy atyai szivem azon kivánságának, hogy a békés állapot helyre állittassék, melyben lehetséges leend szerb alattvalóim méltányos kívánatainak eleget tenni, teljesitését előmozditandja.«

34. §. Rajacsicsra a császári leirat kedvező benyomást tett a mennyiben az ő hüségének s befolyásának fontosságot tulajdonitott, — de mint minden bünös, midőn rejteni ohajtott tényre emlékeztetik, boszontva érezte magát a kegyetlenkedések mellőzésére intés által. Azon felül természetes volt, hogy a szerb igények megismerésének hosszú halogatása miatt is patriarchai és népkormányzói neheztelését ki jelenteni egészen helyén látta. A bécsi kormányhoz intézett válaszfeliratában tehát igy szólt: »a politicai változás Magyarországban, és az öszves birodalomban minden népeknek adott szabadságot, csak a szerbeknek nem, és a végvidék a májusban költ kir. kézirat által a magyarok önkénye alá vettetett. Különös, hogy a bécsi kormány szivére nem veszi a Magyarok törekvéseit a Szerbek' kiirtására, s az ő borzasztó kegyetlenkedéseiket. Az ő tekintélyének csökkentése e vészteljes időben az öszves birodalomnak káros lehet, még is a magyar ministerium általi letétele nem volt megsemmítve. Ha Bécsben halasztják a szerbek kivánatainak teljesitését, ő akaratja ellen kéntelen lesz engedni a közkivánatnak, s a magyarokkal alkuba lépni, kik kétszeresen fognának igy nyerni, t. i. szövetséget a szerb nemzettel, s az által módot erejöket központositani. Arra is figyelmezteti a bécsi kormányt, hogy a Bán serege fele részben a g. n. e. népből áll, kik hasonlón befejezettnek tekintenék a háborut, ha a szerbek és magyarok közt béke létesülne.« — Itt is Rajacsics megszokott disztelen védelem módjára találunk, —

főpapi lelkiismeretét nem sértette a vakmerő ráfogás, hogy a kegyetlenségek nem a szerbek, hanem a magyarok művei! Idézett szavaiban nem kevésbé meglepő valótlanság azon állítása, mi szerint midőn minden népek szabadságot nyertek, a szerbek még is abból kirekesztve maradtak! — Egyébiránt a bécsi kormány a patriarcha fenhéjázó s fenyegető hangjával nem sokat gondolt, — cselekvésével teljesen meg volt elégedve, mert hisz a béke ajánlatot vissza taszitotta, a gyülöletet az egymással harczban levő nemzetek közt tovább is szította. Jól tudta azt az osztrák kormány, hogy mihelyt Magyarország meghóditva lesz, a szerbek játszi függetlensége s Rajacsics elbizottságának azonnal vége lesz, s ez vissza lép alattvalói alázatosságába. A szinte oly együgyü mint ravasz főpap nem látta át, hogy maga azon tény, mi szerint oly magos hangon mert a bécsi kormánnyal szóllani, nem az ő s a szerb lázadás érdeme, hanem egyik következménye a Magyarország által kifejtett, s a bécsi kormányt megreszkettetett hatalomnak. Ma ő talán bánja tettét, midőn megfosztva minden világi befolyástól, s a bécsi udvar gyanakodó szeme által kémlelve, Karlováczon szük érseki körében fájlalja megcsalatott reményeit. Mily dicsőség, mily főrangu fény szállott volna reá a fölszabadult közhazában, ha a magyar kormány békülésre nyujtott jobbját elfogadta, azzal nemcsak a Haza szózatát, hanem feljebb idézett szavai szerint az ép akkor a szerbek közt is nyilvánult közkivánatot teljesitette, és azon nagyszerü eredmény fő eszközlője lett volna, mi szerint a szerbek a magyarokkal együtt harczoltak volna a közös Hazának megvédésében! De ő e helyett főpapi méltóságát legyalázó módon vadászta a bécsi udvar kegyeit, istentelen hazudságokkal, minő az, hogy a magyarok a szerbek kiirtására törekesznek, törekedett a bécsi udvart a maga kiengesztelhetlen gyülöletéről a magyar nemzet iránt meggyőzni, s más felől a népet vakitani oly annyira, hogy ez a despotismusban a szerbek végromlását népies alkotmányban ellenségét látná!

A patriarcha emlitett feliratára válaszul Gróf Stadion, austriai belügyminister biztosította őt, hogy az ő magos érdemeit, valamint a Vajda kitünő szolgálatait, s valamennyi szerbek hűségét ő Felsége sokkal jobban méltányolja, semhogy

akár küldöttségek, akár kérelem felterjesztések volnának szükségesek arra, hogy a méltó megjutalmazás kieszközöltessék. E megjutalmazás Dec. 15-én Ferencz József oly leirata által teljesittetett, mely által a patriarcha és vajda választás megerősíttetett, a szerbeket többi kivánataikra nézve azonban az ifju császár azon igérettel biztatta, hogy belső nemzeti igazgatást az egyenjoguság alapelvén adand nekik.

A választások eme megerősitésének kézhez vételét Suplikácz vajda nem élte el, magán azon leirat költe napján halálozván meg Pancsován. A patriarcha őt a lehető legnagyobb fénnyel a Krussedoli monostorban temettette el, s a halála által megürült hadvezényletet Theodorovics cs. vezérőrnagyra bizta. Ez időtől fogva a szerb sereg — kivévén a Knicsanin alatti serviánus segélyhadat — elvesztette nemzeti önállóságát. Császári tisztek nem csak a végvidékből, hanem más ezredekből is nyertek alkalmazást a majd egészen végvidéki lábon rendezett szerb seregben, hadvezényletök Herczeg Windischgraetztől vette utasításait. Rajacsics mennél inkább tapasztalta, hogy a hatalom fő eszköze, a fegyveres erő igazgatása kezeiből kicsuszik, annál féltékenyebb lett főnöki tekintélyének sérthetetlenségére. E körülménynek világos tanúsága a patriarcha December 23-i rendelete, mely által a személye ellen elkövetett sértéseket az árulás bűnei közé tartozóknak hirdette ki.

Az alatt Sztratimirovics Bécsből vissza érkezett, s kétségbevonhatlan népszerüségére és a főodbor pártolására támaszkodván, a vajda halála által megürült hadvezéri állást magának követelte. A patriarcha ellenben nemcsak az öszves sereg, de egy hadosztály vezérségét sem akarta reá bizni. A főodbor fölbátorodván alelnöke — Sztratimirovics — jelenléte által, nem csak ennek érdemeit köszönet szavazással ismerte meg, hanem Rajacsicshoz igen erélyes felirást intézett, s abban többi közt felszóllitotta őtet, hogy Zimonyból — hol egy idő óta leginkább szeretett tartózkodni. — térjen vissza Karlováczra, — ismét nemzetgyülést hivjon egybe, — végre önkényes uralkodását alkotmányos korlátoknak vesse alá, vagy ha arra nem hajlandó, nemzetigazgatási hivataláról inkább mondjon le. Rajacsics a főodbor mind ezen ingerkedéseit semmi

figyelemre sem méltatta, — Sztratimirovicsot árulásról vádolta — elfogatási parancsot bocsátott ki ellene, s a papság, a tisztviselők s a császári elemekre támaszkodva, a főodbor, a sereg s az ifjuság által pártolt vetélytársának ellenében, öntekintélyének sulyát megőrizte.

35. §. A bánságban a hazafi közönség a sereg eltávozásának szárnyalni kezdő hirére rémülésbe esett. A szándék a seregben is szörnyü megütközést okozott. Annyi véráldozat után a haza legszebb részét oda hagyni, s a népesség azon részét, mely sorsát a haza ügyével kötötte öszve, az ellenség bosszú állásának tenni ki, — e gondolat minden hazafinak elviselhetlenül kinos volt. Igaz, a kormány nem cselekedhetett máskép, a haza létele forgott kérdésben, s az a magyar hadak központositását igényelte, a fő érdeknek alá kellett tehát rendelni mindent, habár az által az egyes részek elvéreznének is. Mind a mellett a bánsági királyi biztos, a magyar nép személyes s vagyon bátorsága felőli gondoskodást a sereg kivonulásával öszveegyeztethetőnek itélte, s véleménye az volt, hogy a hadvezér mintegy kivonulási feltételül a temesvári várkormánytól a magyar és magyar érzelmü helységeknek ótalmat szerezzen, és ha ez nem volna eszközölhető, akkor azon községek oda utasíttassanak, hogy a temesvári várkormánynak hódolatot tegyenek s tőle ótalmat a szerbek bosszúvágya ellen kérjenek, — épen ugy mint világ szerte a fegyverben nem álló föld népe országa bármily idegen foglaló előtt mindig meghódolni szokott. O csak ez uton látta a virágzó magyar helységeket borzasztó romlástól megmenthetőknek. De ez eszme végtelen népszerütlen volt, szemben azon közkedvezést nyert, és hazafiasnak kiáltott gondolattal, mi szerint ha a magyar sereg hagyja el a bánságot, akkor a magyar nép is költözzék ki a haddal együtt. Vak elfogultság! mint ha a sereg és a nép állapotja ugyan egy volna, mintha ily közösségben a veszély egyenlő volna a katona, kinek rendeltetése személyét a hazáért feláldozni, és a családapa közt, ki övéinek jelen és jövendő lételének gondjait vállán hordja. Hijában, e gondolat mind a seregbe, mind a közönségbe befészkelte magát, és sok ezernyi nép vándorlása a legridegebb telek egyikében, Január hó közepében, midőn a hadsereget is vajmi nehéz hosszu utra

szállitani, kivihetőnek tekintetett. — A királyi biztos e tárgybeli okait a kormány előtt személyesen előterjesztendő s javaslatának elfogadását sürgetendő, Január 6-án Pestre indult, Szegeden azonban a leverő hirrel találkozott, hogy Pest a németek kezében van, és a magyar kormány Debreczenbe tette át székhelyét. Utját tehát azonnal ez utóbbi város felé fordította, de már az uton sulyos betegségbe esett, mely lehetlenné tette utazási czéljának végrehajtását. A magyar községeknek említett módoni megmentését azontul sem a kormány, sem a hadvezénylet szóba sem hozta, s nem sokára előhozni már késő lett volna.

36. §. Végre a kimozdulási parancs a sereghez megérkezett. A rögtön teendő intézkedéseket a téli évszak, a mind inkább érzett pénzhiány, s főleg a sereg fizetésében haszonvehetlen 100 frtos bankók, végre a kir. biztos eltávozása után a hatóságok rendeleteiben hiányzott egység, s a kormány székhelyéről érkező kedvetlenitő hirek igen nehezitették. A seregnek még nem névszerinti, de már tettleges parancsnoka a Dec. 20-áról számitandó ranggal vezérőrnagynak kinevezett Damjanics vala. Még ugyan Kiss Ernő neve állott a fő parancsok alatt, de e szinte ugy polgári jellemben erős, mint katonai vitézségben fényes férfiú kellőleg felfogván a nemzeti háboru kivánatait nem csak boszonkodás nélkül, de szives baráti beleegyezéssel látta s engedte ifjabb társa határzó befolyásának emelkedését. Január 16-án adatott ki Becskereken a katonaságnak az elvonulási parancs, s azonnal mind a sereg, mind számos magános lakosok rakodni kezdtek. Az előfogatok nem elegendő száma nagy zavart okozott. A körül levő magyar községek kivándorlásra készültek, a rácz parasztok elbujkáltak, hogy a szekerezési tehertől megmeneküljenek, s igy többnyire csak a németek' szekerei jelentek meg a parancsra. Azért a merre csak a magyar parancs elterjedhetett, messze vidékről kelle fuvarokat Becskerekre berendelni. Mind e mellett a katonai szállitmányok szüksége nem volt fedezhető, s azért lehete látni, miként dobták a katonák a szegény menekvők szekereiről a holmikat le, s ezek szekerei a kórházi betegek s a lőszer szállítására foglaltattak el. E körülmények között gondolni sem lehetett arra, hogy a tábor 14 napi szükségeire

Becskereken lerakva volt élelem és termesztmény készlet elhordattassék.

A nevezett napon Kiss Ernő és Damjanics két osztályban inditák ki seregüket Becskerekről, s ha a sereg szomoruan távozott, s a hazafiak vérző szivvel bocsáták utjára, képzelhetjük a két vezér kinos érzelmeit! Ők az elhagyott vidékben ön honjoktól s hadi érdemeik szinhelyétől búcsúztak el, s Kiss Ernő terjedelmes uradalmat hagyott az ellenségnek hátra. Azonban az e kivonulás gerjesztette keserves fájdalomnak egy harmadik szint oly nemes s hü hazafi áldozatul esett, Maderspach Ezredes. Ő ki Fejértemplom lakosit számtalan izben biztositotta, hogy a magyar kormány soha sem fogja őket a szerbek bosszuállásának martalékul hagyni, a kivonulási parancs által egészen le volt sujtva, s minden reábeszéllési tehetségét a fő hadvezényletnél ugy mint felterjesztés által a kormánynál a parancs megmásításának kieszközlésére forditotta. Damjanics, ki hasonló fájdalma daczára a hadi tanácsban a kormány parancsának rideg s tüsténti végrehajtását sürgette, az akadályoskodó ezredest oly kemény sőt fenyegő kifejezésekkel czáfolta — kiemelvén, hogy főbe kell lövetni mind azon katonát, ki a kormány rendeletének vakon nem engedelmeskedik, — hogy a már a pancsovai hadjárat alkalmával egésségében megrázott Maderspachra oly érzékenyen hatott, mi szerint lázas betegségbe esett, s ez állapotban vezetvén ki seregét Fejértemplomból, Zsombolyra érkeztekor meghalálozott, a sereg egyhangu tiszteletétől s fájdalmától kisértetvén el sirjába.

Időközben a kormány oly hireket vevén, mintha a bánsági hadban a kivonulás ellen tettleges ellenkezés mutatkoznék, a létezhető akadályok elháritására Almásy Pált, a képviselőház másod elnökét, teljes hatalommal küldte le, s őt egyszersmind a fő vezényletnek Damjanicsra végképi átruházásával, s minden szükséges hadi előmozdítások megtételével bizta meg. Almásy Zsombolyon találta a sereget, minden egyenetlenséget kibékitett s a reá bizottakat erélyesen teljesítette. Kiss Ernő a kormány székhelyére hivatott fel, s az ország fő hadi parancsnokául neveztetett ki, Damjanics pedig, miután minden bánsági hadosztályokat magához huzott, Január végén főhadiszállásával Ó-Aradra érkezett.

Az egyes osztályok kivonulásáról a következő körülményeket emlitjük meg: a fő osztály utócsapatja Pap huszár őrnagy alatt Január 20-án hagyta el Becskereket, — a fejértemplomi őrség, mely utóljára a 28-ik honvéd zászlóalj 4 századából állott, a verseczi osztályhoz csatlakozván, onnan az egész verseczi tábor Maderspach vezénylete alatt Január 19-én indult Zsomboly felé, s ez utjában háborgatást szenvedett az ellenségtől, jelesen a 28-ik zászlóalj 3 ágyúval és 23 hadi fogollyal elkésvén, számos szerb csapatok által körülvéttetett s harczolva volt kéntelen utat törni magának, mit hősiesen teljesitett nem csak, hanem a lázadókat szét is verte. A verseczi tábort követte nyomulásában Koczó őrnagy alatt több század torontáli, és Somogyi nemzetőri kapitány alatt egy század temesi önkéntes mozgó nemzetőr, mely csapatokból Aradon egy honvéd zászlóalj alakittatott. Leirhatlan volt a gyász és rettegés, melybe nem csak magyar, de német helységek is annál mélyebben merültek, mennél tovább távoztak tőlök a magyar seregek. — Január végén az egész bánság, egy-két helységet Szeged tő szomszédságában kivéve, mint Szőregh, Uj Szeged, az ellenségé volt, — Arad, Lugos és Temesvár körül a császáriaké, többi pontjain a szerbeké. Torontál megye, hogy a hatóságnak neve legalább őriztessék meg, Ujszegedet székhelyének jelentette ki, de tisztviselői legnagyobb része a szomszéd megyékbe menekült. Becskereken a magyar utócsapat elmenetele után a polgárság a nőttön nőtt zavar által fenyegetett személy- és vagyonbátorság megmentésére 12 szerb és 12 magyar érzelmü egyénből Kleszki előkelő polgár elnöklete alatt bizottmányt választott, s földmivelő gazdákból 200 embert csendőrnek esketett fel, végre a fejér zászlót tüzette ki s nyugalomban készült fogadni az eljövendő ellenséget.

37. §. A bácsi hadsereg kivonulása váratlan akadályt talált. Vezére Gróf Eszterházy Sándor, ő, ki még a bánságban volt, a leglelkesebb tiszt hirét vivta ki magának, s ki a magyar kormánytól őrnagyságtól vezérségig fogadta el a lépcsőnkénti előléptetéseket, kezéhez vevén a kivonulási parancsot, az engedetlenség zászlóját tüzte ki, fővezéri állásának tekintélyével s ármánnyal igyekezvén seregét a kiindulási parancs iránti engedelmesség megtagadására reá birni. E cselekvését

azon okokkal igazolta, miszerint ő a Hazát a felkelő szerbek ellen védeni mindig kész volt, őt és a sereget azok ellen a király parancsolta, s addig mig e törvényes téren áll, Windischgraetz őt ellenségének nem tekintheti, de ha Bácsból kivonul és a sereget a császár hadai ellen háboruba vezeti, a pártütés vádja alá fogna esni. A hazához hütlen tábornokot ez izgatásában Nádosy nevü ezredes s hadügyministeri osztályfőnök, kit a kormány valami elszámolási panaszok megvizsgálására épen akkor küldött le a bácsi táborba, e bizalmat rutul megcsalva, minden erejével segítette. Ha ez izgatás sikerül, a bácsi sereg minden bizonynyal szétbomlott, sőt valószinüleg a két hütlen főtiszt által a császári hadak hatalmába kerítetett volna. Ilyen sulyos veszélytől mentette meg a Hazát Gróf Vécsey Károly, ki ekkor Dec. 12-től számitandó ranggal már tábornok s Bácsban Eszterházy után a rangban első volt. Az ő hazafisága fellázadt fővezére botrányos magaviseletén, s elszánt fellépésre bátorította föl. Ő határozottan és tekintély-parancsolólag szóllítá föl a tiszti kart és a hadnépet, hogy Eszterházy felhivását ne kövessék, elejökbe tartotta a végveszélyben forgó Haza iránti szent kötelességöket, emlékezteté az engedelmességre, mellyel mint katonák a kormány parancsát teljesiteni tartoznak, — és e szivéből folyt intő szavainak dicső czélját több buzgó tiszttől, s különösen Lenkey alezredestől támogatva, teljesen elérte. Az öszves sereg Vécseynek engedelmességet fogadott, s ő azonnal megragadta a vezényletet, Eszterházy pedig Nádosy s több más tiszt kiséretében a táborból elszökött. Az új fővezér erélyesen fogott hozzá a sereg szilárditásához; midőn azon tiszteket, kik a dolgok nekik kényesnek látszó fordulata miatt lemondásaikat benyujtani készültek, s ilyenek voltak főleg a Ferdinánd huszár ezred legtöbb tisztei, a táborból elkergette, s helyeiket szilárd hazafiakkal töltötte be. Január 20-án pedig seregét Verbászról Szeged felé indulásba tette, parancsa alatt számitván 5—6000 ezer rendes gyalogságot, a Ferdinánd huszár ezredet, és 46 ágyut. A sereg tehát megmentve s a kormány rendelete végrehajtva volt. A történet Vécsey bátor s hazaszeretettől ihletett tettét ugyanazon tisztelettel fogja feljegyezni, mellyel diadalmas csata emlékének áldozni szokott. Ha ő Bácsban

le nem tapossa a fejét emelő árulást, ki tudja a sikeres példa mi eredményeket idézett volna elő az ország többi hadaiban. Azért a honvédelmi bizottmány csak igazságos volt, midőn Január 27-iki nyilatkozványa által Gróf Vécseyt a Haza hálájára méltónak jelentette ki.

Bács kiüritése nem volt oly általános, mint a bánságé. Szeged biztositásául, Szabadkán egy csapat meghagyatott. Pétervárad közvetlen környékén is Bezerédy nemzetőri alezredes alatt 3—4000 nemzetőr Ujvidéken és Futakon tanyázott. Maga Pétervárad őrzése e vészteljes időben, midőn a vár a magyar seregtől elszakadva maradt, Csuha tábornok hüségére bizatott, nem számosabb őrséggel mint 4 zászlóaljjal és fél század Vürtemberg huszárokkal. A vár 5 holnapra való élelem készlettel vala ellátva. De miként Becskereken történt, ugy Verbászon is a téli ellátásra öszvehordva volt gabonát és takarmányt a sereg számára megmenteni lehetetlen volt.

A bácsi sereg Jan. 22-én Szegedre érkezvén, ott rendkivül szigoru rendeleteket bocsátott ki a rend fentartására s a polgári hatóságot a maga felsőbbsége alá vetette. Nehány napig a várost elzárta minden közlekedéstől, sem a városba, sem a városból nem járhatott senki az ő engedelme nélkül. E szigort azzal indokolá, miszerint szükségesnek találta, hogy főhadiszállásának helye csak hadi öszveköttetésben álljon a kémektől és titkos ellenségektől hemzsegő külvidékkel. Majd nehány nap mulva seregét, mely Szegeden egy két zászlóaljal megszaporodott, Szentesre vezette, Szegeden és Szabadkán Gróf Hadik Gusztáv ezredes alatt 2 zászlóalj honvédet, $2^1/_2$ század huszárt és 2 lovassági ágyut hagyván. A kormány rendeletéhez képest Vécsey nyomulását Szolnok felé, Damjanics Aradról mozdulása, Tótkomlóson s Orosházán át Szentesre felvonulása követte. Damjanics hada, miután Aradról a 28. honvéd zászlóalj parancsnoka Hrabovszky alezredes alatt 5—6000-nyi csapat Bemhez Erdélybe küldetett, — a Gál Miklós tábornok alatt Ó-Aradon maradt hadtesten kivül — számra Vécseyéhez majdnem hasonló volt, — s e két osztály Március elején Szolnokon egyesülvén, s együtt 13—14000 embert számitván, a 3-ik hadtest nevét nyerte, mely név alatt a szerbek

elleni hadjáratban kivivott vitéz hirét nem csak fentartotta, hanem tul is szárnyalta.

38. §. A bács-bánsági magyar községek sorsa feletti aggályok fájdalom igen is alaposoknak bizonyultak be. Mik voltak következései azon népszerü tanácsnak, hogy a népnek legjobb lesz a kivonuló sereget követni, eléggé tisztán lesz az olvasó elé állitva, ha egy hiteles szemtanunak, ki mint a sereg élelmezési biztosa, a torontálmegyei tisztviselők között utósó távozott Becskerekről, ide iktatjuk e tárgyról jelentő szavait: »Szivszaggató volt nézni, — igy ira — a menekülő magyarok vonalait; a meddig a láthatár terjed, az utakon szekér szekeret ért, Torda, Magyar Csernya, Szent Mihály, Udvarnok, Tót Aradácz, Török Becse, Török Kanizsa, Csóka magyar népe mind kivándorlott, — 60000 ember földön futóvá lett, sok el sem érte a Maros vagy Tisza partját, hanem fáradtságtól az uton eldőlt. S mind gyalogolt, mivel annyit raktak szekerökre, a mennyit marhájok elbirt. Kun László ideje látszott megujúlni, emberek tolták a taligát, hogy a kiállott vonómarhának segitsenek; kinek szekere nem volt, ott hagyta vagyonát prédául. Boszúsan szidták a ráczokat és az urakat, kik a háborut kezdették. Azért küzdöttünk, igy jajveszékeltek, azért áldoztunk két holnapig, hogy végre igy dobjanak oda martalékul a ráczoknak. A nép többnyire Makó és Földeáknak tartott, nem Szegednek, mert kerülte a kikindai kerületet.«

De azért hamar megtelt Szeged vidéke is a menekülő magyarokkal, miként a szegedi hadválasztmánynak a honvédelmi bizotmányhoz Január 24-én intézett jelentése bizonyitá: »Az alvidéki táborok — igy szóla a jelentés — feljebb mozditásával sejtelmeink borzasztó valóságban teljesültek. Bács és Torontál megye évszázados magyar telepitvényei enyészetre jutottak. Vidékünk a leggyászosabb népvándorlás szinhelyévé vált. Ez iszonyatos állapot bekövetkezhetésére a népet senki sem figyelmezteté, hogy legalább élelmi szereit pár nappal előbb eltakarithatta volna. Szabadka és a tiszai kerület nehány közelebb helysége Szeged segélyével egy ideig talán fentartandja magát, de Torontál megyének siralmas állapota leirhatlan. Nagybecskerekről a megyei főtisztek eltávoztak, — a községekben találtatott gabona eltakaritásáról, vagy megsemmisité-

séről nem történt semmi intézkedés, és most a nép végtelen tömegben országutat, mezőt, pusztát elborítva, mindenének oda hagyásával fut, menekül, hogy legalább életét és családját a rabló rácz csordák öldökléseitől megmenthesse. S bizonytalan jövővel szemben borzasztó éh halál veszélyétől retteg. A menekülő magyar népség — elhagyva vezetőitől — Szeged felé nyomul, vissza az ősi forráshoz. A nép szivesen megosztja rokonaival kenyerét. A tábor megszállta a vidéket, s a menekülők serege hihetőleg még annyira szaporitandja a népséget, holott a gabona szállító vidék az ellenség kezébe került. Ez állapot Szeged lakóira is rosz benyomást tett.«

Szeged város és Csanád megye hatóságai dicséretes buzgalommal erőködtek a menekülők elhelyezését könnyiteni, s a volt bánsági királyi biztos február első napjaiban Debreczenből a végre érkezett le, hogy mielőtt a bácsbánsági sereg kiséretében felvidékre távoznék, a menekültek öszveirását, élelem segéllyel ellátását s mennél több helyen elosztását eszközölje. De a szükség nagyságához mérve a segítség ereje kicsiny volt. A menekvők nagy része nyomorban tölté a telet, sok közülök elveszett. Kik elég bátrak voltak a kivándorlási tanács daczára otthon várni be az eseményeket, vagy kiket eszközök hiánya gátolt meg a roham követésétől — azok a szerbek első dühének kiállta után békén maradtak ön tüzhelyeiken, s minden esetre kevesebbet szenvedtek a kivándorlottaknál. Igaz, a magyar községek nem részesültek a temesvári várkormány önkéntes gondoskodásában, melyet a német lakosú, bármint compromittált helyek, p. o. Fejértemplom irányában is gyakorlott. Több ily helyekre Temesvárról kisebb-nagyobb őrség küldetett, mely ha a nevezetesebb hazafias egyéneket otthon kaphatta, azokat bebörtönözte ugyan, de a szerb csordák betörésének s pusztitásinak elejét vette.

A császáriak által meg nem szállott városokban az alig eltávozott magyar hadak helyét szerb csapatok foglalták el azonnal, s raboltak, mint Ó és Uj-Becsén történt. Verbászon a lakosok — előre látó németek lévén — hódolattal mentek elébe a szerbeknek, de mind a mellett nem háríthatták el magoktól a kiprédáltatás sorsát, sőt midőn látták, hogy a szerbek sehogy sem akarják érteni a barátságot, s azért a

rablást gátolni próbálták, nehányan közülök meggyilkoltattak s helységök fölgyujtatott. Hegyes és Feketehegy magyar helységek ellentállottak s eleinte visszaverték megtámadóikat, de ezek nagyobb számmal és ágyuval tértek vissza, a magyarokat megadásra kénszeritették, és a helységet fölgyujtották. A székhegyi németek testvér árulással vásárolták meg a szerbektől bántatlanságukat, ezekhez segítségül csatlakozván Hegyes és Feketehegy elleni támadásukban. Meg kell vallani, hogy e német község rút magaviselete egyetlen esetként áll valamenynyi bács-bánsági német helységek sorában. Ezen s több más esetekből láthatjuk, hogy a magyar had kivonulása után a fejetlenség nagyobb volt Bácsban, hová a temesvári várkormány hatalmát a távolság miatt ki nem terjeszthette, mint a Bánságban. Bácsban majd nem minden magyar helység külön harczot vivott egyes rabló csoportok ellen, s egy helyen ezek, másikon a magyarok vettek győzelmet. Piroson a magyarok kiverték a ráczokat. Moholban előbb a ráczok a magyar lakosokon pusztitást, kinzást s kegyetlen gyilkolásokat követtek el, de majd Jankováczról, s más magyar községekből erős férfiak, miután nejeiket, gyermekeiket és öregeiket Szeged felé utnak bocsátották volna, önkényesen s vezér nélkül gyültek öszve, a győzelmök után Moholban dobzódott ráczokat megtámadták, keményen megverték, sokat közülök megöltek, s magyar testvéreiket megszabaditották.

De bár Bácskában a kiürülésre következett napokban az erőszak egyes esetei számosabbak voltak mint a bánságban s bár az országutakon ott is sürün találkozott az ember a tüzhelyeikről elzavart családok siránkozásával, és pogyászszal megrakott szekereivel, — a kivándorlás távolról sem vala oly kiterjedt mint Torontálban, s azért a szerencsétlenség is kisebb mértékben nehézkedett le a bácsi mint a bánsági magyarságra. Hogy a magyar kézben maradt Szabadka némi támaszt nyujtott a tüzhelyeiken maradtaknak, ez állitás csak Szabadka legközelebb körére alkalmazva való, de nem általános oka a bácsi magyarság által ez alkalommal bebizonyitott jobb számitásának.

A honvédelmi bizottmány érezte a szerencsétlenség sulyát, mely a Bács-bánságnak a magyar földnép sorsa felőli elő gondos-

kodás nélkül oda hagyásából fejlődött. Elnöke a volt bánsági királyi biztoshoz febr. 12-én intézett levelében a tárgyat következőleg érintette meg: »Elkerülhetlen volt ezen öszvepontositás, mert a fő ellenség legyőzésével a mellék támadások támaszpontja is esik el. A kormány fél esztendei folytonos táborozás s annyi nemes vér áldozat, annyi tömérdek költség után arról volt kéntelen meggyőződni, hogy a rácz lázadás ügye nem a rabló ráczokkal szemközt, hanem egészen másutt fog eldöntetni. Azért rendelte föl a sereget. A kormány tudta hogy ennek következtében pillanatnyilag dulásnak, rablásnak, pusztitásnak tétetik ki Bács vármegye sat. — azért vérző szivvel bár, de el kellett magát e lépésre határoznia, mert az egyesek iránti humanitásnak a Nemzet existentiáját nem dobhatá áldozatul. Mégis Szegeden és Szabadkán elegendő erőt hagyott, s bizott a magyar nép önvédelmi készségében. Nem is csalódott, de szigorubb rendezés szüksége nyilatkozott. Azért előbb Hunkárt teljes hatalmu biztosul, most Gr. Battyány Kázmért katonai és polgári fővezérként küldi Bács megyébe.« — Alig fogna alaptalanul történni e levélre azon megjegyzés, hogy az öszvepontositást szükségtelenül indokolja, mert annak parancsoló okait minden hazafi világosan látta, — és hogy az előre láthatott szerencsétlenségek elháritását mintegy lehetetlen dolognak tekinti a kivonulás mellett. — pedig e kérdés volt az, melyben mások lehetőséget láttak s melynek megoldását megkisérteni a kormány népszeretetének természetes feladata lett volna.

39. §. Az 1848. évi Ápril hóban a kikindai lázadás által kezdődött szerb felkelés elnyomására intézett háborunak nem hadi okokból, hanem országos érdekből, 1849. évi Január hóban a hadsereg kivonulása által vége lőn. A későbbi Bács-Bánsági hadjáratok Perczel, Bem és Vetter alatt nem folytatására, hanem egy az ellenség kezébe került tartomány vissza hóditására valának vezetve. Igy a két külön táborozás czélban nem lévén ugyanaz, természetében is különbözött. Az elsőéviben lehetséges volt szilárd védő helyzet által is elejét venni a lázadás terjedésének, — a második éviben mulhatlanúl támadó hadi müveletek voltak szükségesek.

Emlitettük a karlováczi dolgok beszéllésében, hogy Rajacsics annál féltékenyebben ragaszkodott felsőségi igényeihez, mennél inkább látta a való hatalmát kezeiből kicsuszni. Ezen buzgalomtól ingerelve, mihelyt a Bánság a magyar hadtól elhagyatott, azonnal Nagybecskerekre tette át székhelyét, részint hogy közel legyen a hozzá hü Knicsanin és Theodorovics táboraihoz s ez által a főodbort annál könnyebben féken tarthassa, részint hogy magát a Bánságban álfejedelmi fényében mutogassa. Nagybecskerekről hangzatos szót emelt rendeleteiben: a főodbort arra utasitotta, hogy őt bánsági utazásában kövesse, — Karlováczot ostromállapotba tette, — az ellenzéki szerb ujságlapokat fölfüggesztette. Majd Zsombolyra s végre Temesvárra utazott. Ott Febr. 9. és 10-én a görög n. e. püspöki lakban főodbori ülést tartott, a főodbor által népkormányzói hivatalát ujra megismertette, s ezen minőségében a magyar országrészek igazgatására ön elnöklete alatt tanácsot rendezett, melyhez alelnökül Rudics József volt bácsi főispányt, Mihajlovics Felixet, a zágrábi püspök volt jószágigazgatóját és Fogarassy krassó megyei táblabirót nevezte ki, — e három alelnökségben az első a catholicus szerbeket, a második a g. n. e. szerbeket, s a harmadik az oláhokat képviselvén. Hogy méltósága még magosabb fellegből csillámljék, a hiú főpap nehány hazafi elkoboztatását rendelte el, mintegy jeléül a független vajdaság fejedelmi jogainak. De még Temesvárt léte alatt meggyőződött, hogy a magyarok kivonulásának nem az volt következése, hogy szerb uralom és szerb minister alakulások ideje elérkezett, hanem hogy a tartománynak a temesvári császári vezérek lettek urai, még ott is, hol szerb őrségek léptek a magyarok helyébe, mert a tisztek leszedték a szerb zászlókat az általok vezénylet alá vett szerb seregben, a német parancs szót hozták be és az odborokat a kerületekben szétoszlatták. Knicsanin maga is nem sokára serege nagyobb részével vissza tért honába, — Rajacsics pedig tanácsosnak tartotta cs. biztossá kineveztetését vissza nem utasítani, — noha e kinevezés által arra volt emlékeztetve, hogy szerepet azontul csak mint engedelmes császári alattvaló játszhatik.]

Mind ezek története után a szerb ujságlapok kétségbe eső kiáltásokra fakadtak, de ki a szerb lázadás véres drámájának részrehajlatlan nézője volt, sajnálhat-e oly népet, mely szabadságát azzal akarta kivivni, hogy hazáját s alkotmányát zsarnok parancs szavára szétszaggatni, s hontársaira forditani gyilkos kezét kész volt, s ez istentelen szolgálatáért jutalmúl hitte elérni önvágyai célját. Ha a végzet büntetést szokott szabni emberek gonosz tetteire, — a szerbekre bünös számitásukban csalódásnál már kisebbet nem mérhetett.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Ötödik fejezet.

1849–50. évi napló.

A szolnoki ütközet után Debreczenbe mentem. Azon ideig a bács-bánsági hadsereg mellett vivén a biztosságot, akkor, minthogy Klapka serege is a szolnoki csata után amazzal egyesült, szükség volt tudnom, ez egyesitett erő irányában megmarad-é előbbi hivatásom, s mily utasitással. Azon kivül volt még egy ok, melly az elnökkeli értekezésre késztetett. A szolnoki csata bevégeztével, mellyet Damjanics hadteste vivott és eldöntött, s csak végén jelenék meg segélyül Vécsey a maga hadtestével, Vécsey mint idősebb tábornok magának igénylé a jelentéstételt a csata folyamatáról, mi Damjanics és ő közötte oly kitörő szóváltásra szolgáltatott okot, hogy botrány és a hadjáratra következendő káros hatás nélkül e két vezért együtt meghagyni lehetlen volt. Damjanics tulzásig kiméletlen, mondhatnám durva volt, midőn valaki ellen haragja fellobbant, de e homályos oldalát felejteté bátorsága s a katonák előtti nagy tekintélye, és főleg harczi szerencséje, melly fegyverét a bánságban a ráczok ellenében s most már a rendes császári sereg ellenében is kiséré. Vécseyt a katonák bátortalanságról vádolták, noha e vád egyes tény felhozásával nem igazoltathaték. Ő mint őrnagy és ezredes a Hannoverhuszároknál a perlaszi és tomasováczi csatákban kitünő cselekvések nélkül ugyan, de pontosan teljesité kötelességét, s katonai tudományos kiképzettség nélkül nem szükölködött, sőt Nagy Sándor többszöri állitása szerint e tekintetben sokakat társai közül felül múlt. Volt neki egy előnye, mellyel ha valamennyi tábornok bir, a magyar hadsereg rend és fegyelemre nézve sokkal erősebb lábra kap vala, mint minőn állott. Ő seregében a rendtartásra nagy gondot forditott. Fegyelem, ruházat, fegyvergyakorlás és élelmezés körül az ő felügyelete nem tágult, nem szünt soha. Innen lőn, hogy valamennyi sereg, melly egymás után vezénylete alá jutott, a bácsi, az aradi s

legkésőbben a temesvári, külcsinra s regulair katonai alakra nézve a legderekabb volt. Engem, midőn Május végén Vécsey temesvári táborán keresztül Becskerekre utaztam, meglepett e tábor szépsége, — Kossuth, midőn Szegedről Arad és Temesvárra rándult át az ottani hadi állást megtekinteni, elragadtatással szóllt Vécsey hadáról. Meg kell még említenem, hogy Vécsey a magyar katonák, — ha e kifejezés e helyen alkalmatos, legszélsőbb baloldalához tartozott. Még becskereki táborozásuk idejében, tehát a januári catastropha előtt, lángolón szóllott Austria ellen. Többször mondá: nie mehr oesterreichisch, lieber russisch, als österreichisch. Az ő hazafiságának müve volt, hogy a bácsi sereg Eszterházy Sándor eltántorodása és a seregre veszélyesen gyakorlott hatása miatt fel nem bomlott. — —

Damjanics és Vécsey között e perczben választani kellett. Ennek igazsága volt, a katonai szabályok fogalma szerint, és mert Damjanics kikelése túl a rendén illedelmetlen volt, mi már magában a hadi rendet sérti; Damjanics megtartását a seregnél, mely hozzá határtalan csatlakozással viseltetett, az érdek parancsolá.

Midőn (Martius 8-án) Debreczenben Kossuthhoz jövék, megilletődéssel fogadott. A viszályt tudta már. »Miért jöttél el az istenért a táborból ily körülmények között? — ma irtam neked épen, hogy csillapitsd le a felháborgottak kedélyeit, s ha kell, a körülmények szerint intézkedjél.« — Nem lesz baj, felelék, mert tettleg maga Damjanics maradt a bács-bánsági seregnél, — Vécsei az eset után ön szántából Debreczenbe indult, talán e perczig itt van. — Szóllva a tárgyról, én a feljebbi ábrázolás szellemében nyilatkozván, Vécseinek igazságot adtam, de lehetlennek találtam, hogy Damjanics legyen az elmozditandó, vagy hogy együtt hagyassanak. A seregben olly jelenetek merültek volna fel, mint egykor a felső táborban a Dembinszki-Görgei-féle esetben, s alig volt veszély, melytől a sereget annyira féltettük, mint ama pretorianus hangulat terjedésétől. Kossuth sem gondolta máskép elrendezendőnek e viszonyt, Damjanicsra haragudott, — »ha olly jelesen küzd a hazáért, ne rontsa hát eb a lelke, a katonai rendet, mert azzal meg kárt tesz. Katonai szabályok szerint, ha

két tábornok együtti munkálkodásokról jelentést tesz, az idősebbet illeti a jelentéstétel.«

A dolog akép határoztatott el, hogy Vécsey Aradra küldetett, melly pont akkoriban sokkal csekélyebb fontosságú volt, mint később, midőn Vécsey Temesvárig nyomulván elő, az aradi és temesvári állomás együtt volt parancsnoksága alatt.

Azon időben Debreczen figyelmének és zajlásinak tárgya a Dembinszki-Görgei-féle esemény vagy is a fővezénylet kérdése volt. Midőn én Debreczenbe jövék, Dembinszki lemondása már elfogadtatott, helyébe Görgei neveztetett. Sokan és én magam is azt hivénk, hogy e kinevezés valamennyi seregre terjed ki, mert Dembinszki, kinek helyét most Görgei foglalá el, ily értelemben volt kinevezve. Azért meglepett Kossuth magyarázata, hogy Görgei csak azon sereg felett nyeré el a vezérséget, mely közvetlenül alatta és illetőleg Dembinszki alatt volt. A fővezérség, mellyet a seregek minden felől sürgettek, még betöltve nincs. És most, miután Klapka a bácsbánsági hadsereggel egyesült, e három hadtest felett Damjanics, a felső táborban Görgei, s mindkettő felett a kinevezendő fővezér vezetendi a parancsnokságot. — Én, ugymond Kossuth, az öszves magyar seregek parancsnokságát Görgei kezébe nem adom soha.

Az nap (Mártius 9.) a kinevezendő fővezér iránti gond foglalkoztatá az elnököt, és a honvédelmi bizottmány nálla időnként megjelent tagjait. Én részesitve valék a szerencsében értekezéseikben részt vehetni. Nyáry Görgeit akarta. Madarász, midőn Vetter hozatott szóba, felötlő indulatossággal akép nyilatkozott: nekem Vetter iránt épen semmi bizodalmam nincs, de inkább akarom őtet is, mint Görgeit, mert nekem katona dictatura nem kell. Mészárost Kossuth megszóllitotta, hogy elvállalná-é. Az öreg: én, ugymond nem kinálom magamat, mert az én kezem szerencsétlen, mihez nyulok, az elvész. Vetterről folyván a beszéd, némellyek vétkül tulajdoniták neki, hogy Januárban nem fogadta el a viharos körülmények között ajánlt fővezérséget. Kossuth e vádat azzal oszlatta el, miképen Vetter ön vallomása szerint Januárban nem állott volna a hadviselés élére semmi áron azért, mert a győzelem lehetőségéhez bizodalma nem volt. A fővezérnek pedig első tulajdoná-

nak lenni kell, hogy ügyének diadalába higyjen. Most készneknyilatkozik, mert a körülmények a győzelmet lehetőnek mutatják. Megemlité még Kossuth, hogy a viszonyok kedvező változatában Vetternek nagy érdeme van, mert a seregek központositása leginkább általa sürgettetett, s a hadügynél rendeztetett. Az értekezés részletét az elnök azon véleménye is tevé, hogy czélszerü volna talán neki magának a hadsereghez menni, s a hadügyminister által kisértetni. E vélemény azonban semmi rokonszenvre nem talált. — Én azon vélekedésben valék, hogy Mészáros fővezér s Vetter az ő táborkari chefje legyen. Mészáros nevének a hadseregnél tisztelete és népszerüsége volt. — Vetter alapos ismeretü katona, hidegvérü vezér s nem enthusiastának ugyan a mi ügyünk mellett, de szilárd jellemünek mutatta magát mindig, s hűsége tápot meritett folyton azon szenvedélyes utálatból, mellyel a dynastia ármányai iránt eltöltve volt. Sokszor hallám kifakadni: Uram nekünk parancsot adtak, hogy a magyar ministerium rendeleteit teljesitsük, és harczoljunk a ráczok ellen, s ugyanakkor a ráczoknak lőport és ágyút küldözének.

Az egyesülés Vetterben történt. Midőn Kossuth szobájából kimenénk, Mészáros az előteremben elégületlenségének jeleit zajos kitörésben nyilvánitá. Még reám jön a sor, ugymond, de akkor már az ötödik actusnak végén leszünk. Mikor már senki sem fogja akarni, akkor majd nekem adják. Megvörösödött képén is a megütközés jelei látszottak. Eszterházy Mihály csillapitá őt: Lázár, hogy beszélhetsz te igy. — Én az értekezés alatt szerény s magától elháritó válaszát hallván, csudálkoztam, és sajnálkoztam is a hadügyminister kifakadásán, mert fájt a derék férfit s hazafit sértett öntudat érzetében látnom.

Másnap (martius 10.) Kossuthhoz menvén, egy ifjú, kimondhatlanúl vonzó külsejü hadfit találtam nálla, honvéd őrnagy attilában, vállán a háborunk alatt annyira szokásba jött csatos táskával. Kiváncsiságomat nem sokára Kossuth ketté vágta, midőn az érdekes egyéniségben Görgeivel ismertete meg. Magaviseletében felötlő szerénység ömlött el; Kossuth irányában a tisztelet, mondhatnám, hódolat vonásai jegyezék minden szavát, mozdulatát. Rövid perczek mulva Mészáros lépett be,

— Görgeiveli találkozása a kölcsönös bókolatra szoritkozék, minden beszélgetés nélkül. Megtudám, hogy Görgei Debreczenbe jövén, a hadügyministernél magát jelenteni elmulasztá, mi az öreg tábornokot sértette. Majd Nyári jöve, ki észrevehetőleg keresé Görgeihez közeledését. Utószor mint őrnagyot láttam, — mondá. Tehát mint tábornokot velem együtt most először látod, megjegyeztem én. Nyári olly kifejezéssel, minőt fontos czélzatunak venni óhajtott szavaknak adni szokás, viszonzá: én benne nem a tábornokot nézem, hanem Görgeit. Ez igen hallgatag volt.

Egy pár órával később az érdemjel kiosztásának ünnepe tartaték. Palóczi mondott mint mindig történészeti füszerrel a jelenlevő közönséghez beszédet. Kossuth a megdicsőitettek mindegyikéhez, saját kezével tüzvén az érdemjelt mellökre. Ez alkalommal használá először, később Perczelre is alkalmazott azon phrasisát: miként a historia a választás urnájából szerencsés vonásának fogja jellemezni azon kinevezését, mellyel Görgeit Svechátnál a magyar sereg élére állitotta, keblének, mint mondá, barátját, szeretete tárgyát. Perczelnek Mészáros adá az érdemjelt által, e szavakkal: szónoklati ellenségemnek, harczi barátomnak. A jelenetet nem épen magasztaltság, de elegendő felélénkülés színezé. A jelenlevő tábornokok között Görgei hátul foglalt helyt, kerülni látszván a közfigyelem magára vonását. Gorove barátom, midőn e napi eseményről szóllva, Görgei tartózkodó magaviseletére vonatkozást tevék, észrevevé: qui se nequiter humiliat stb.

Damjanicsnak az érdemjelt által adni, én bizattam meg az elnök által. Vissza térvén a táborba, Damjanics fő hadi szállását Törökszentmiklóson találtam. Vetter kinevezése a legtöbbek által visszatetszéssel fogadtatott, Damjanics kitörésekben nyitott rést Vetter iránti régi ellenszenvének. Ez még a bánsági táborozásban vette kezdetét, midőn Damjanicsot, akkor alezredest, a lagerdorfi csatánál mértéken túl engedett mészárlásért Vetter, mint Kiss Ernő távollétében bánsági seregvezér, megróvta. Azonban az elégtétel, mit Vécsey irányában nyert, s állásának Klapka hadtestére is kiterjesztett parancsnoksága általi emelése kedélyére jótékonyan hatott, s ingerültsége hamar mult el. Egyebiránt is benne a hazafiság na-

gyobb volt, mintsem ártalmas lépésig nyulhatott volna szenvedélye. Mert utoljára mindenkor katonai jellemzetében pontosultak összve érzetei, s valamint parancsolni tudott, úgy akart engedelmeskedni is.

Március 12-én Törökszentmiklóson ismételteték az érdemjel kiosztási ünnep kicsinyben. A megjutalmazandó és a törzstisztek diszöltözetben jelenének meg Damjanics szállásán, kinek én, ő azután a többinek tüzte mellére az érdemjelt.

Debreczenből eltávozása után Görgei Klapkának és Damjanicsnak baráti levél alakjában, de a seregre, országgyülésre és a hazára vonatkozólag irt. Klapka és Damjanics, mindketten külön, s bizodalomban, mutaták meg nekem a levelet, melly németül irva volt, s némi változás a stilusban, a tárgyban ugyan azt foglalván, majd nem körlevél színét viselte. Nem tudom, más tábornokokhoz irt-é hasonlót. »Damjanicsnak — ugy mond a levélben — hős lelkének érzeteiről akép van meggyőződve, hogy az minden susceptibilitáson felül áll, ugy, mint ő, Aulich és Klapka. Ő Debreczenben volt, s tört lélekkel tért onnan vissza. Mindenütt hiusággal, kisszerü féltékenységgel, önzéssel találkozott. Az országgyűlésnek nincs bizodalma a hadsereghez (der Landtag misstraut der Armee). A hadügyminister nem tud a régi schlendriánon felül emelkedni. Csak maga az elnök, — der Präsident — áll magasan minden mellékérdek nélkül, egy valódi római classicus jellem. Csak kár, hogy nem katona. (Nur Schade, dass er kein Soldat ist.) A hadsereg csügg a maga vezérein, következőleg ezek kezében nyugszik a haza sorsa. Vetter, a mi új fővezérünk, criticus időben nem akarta a fővezérséget elvállalni. Mi gyülekezzünk az elnök körül, s vele egyesülve minden akadályokkal szembe szállhatunk.«

A levélből csak azt jegyzém ide, mire hiven, szóról szóra emlékezem, Tárgya, és irója egyaránt érdekesek voltak előttem, mi elég ok, hogy ismételve és figyelemmel olvastam a kettős levelet. Azon felül gyönyörü német styllel irva volt, mint átalában Görgeinek német fogalmazása felette jeles volt. Klapka exaltálva olvasá a levelet, Görgei nemes keblét melegen magasztalá. Damjanicsban, ki sentimental hullámzásoktól ridegen ment volt, nem nagy benyomást tett. Személyesen

Görgeit még nem ismerte, — a levél azonban mindenesetre olly természetü volt, melly az első találkozásnak a szivesség ösvényét készitette.

Időközben Kossuthot és Vettert vártuk a táborban. Március 13-án megjelentek. Kossuth ekkor kezdett közelebb viszonyba lépni a sereggel, s annak vezéreivel. Fogadtatása örömteli volt, — Damjanich leghőbb pietással s tisztelettel viseltetek hozzá. A mi apánk, ugy nevezé őt a fegyveres nép előtt. Klapka az ő vonásainak legfőbbjével, sentimentalitással, Nagy Sándor mély hazafi meggyőződéssel ragaszkodtak az elnökhez, kit mindenki igy nevezett a táborban, köz és magános beszélgetésekben. Vezeték neve alig vala hallható. Vettert hidegen de a katonai alárendeltség teljes tiszteletével fogadta a főhadi szállás. Első ebéd felett hafias és harczias toasztokban élesztetett a lelkesület és elhatározottság.

Másnap Vetter az elnök lakásán hivatalosan fogadá a sereg vezéreit s a törzstiszteket. Komoly szót intézett hozzájok. »Miután — igy szóllt — az ország bizodalma (mert kinevezése a képviselőház által erősittetett meg) a fővezényletet ruházta reám, ezennel kijelentem, hogy azt csak úgy fogom vinni, ha minden parancsaim teljes engedelmességgel találkoznak. Legyen bár valamely ország polgári alkotmánya bárminő, monarchiai vagy republicanus, a katonaságnál az alárendeltség és fegyelemnek ugyan annak lenni kell, s én azért semmi ellentmondást s engedetlenséget türni nem fogok.« — Magános beszéllgetésben még azt mondá az elnök előtt, hogy ha Görgei engedelmeskedni nem fog, ő azonnal a vezényletet leteszi. Megjegyzem, hogy az elnök s az új fővezér Debreczenből azon közléssel jöttek, hogy Görgei már Debreczenből elmenetele után egy hozzá még onnét intézett rendeletnek nem engedelmeskedett. — A tiszteknek Vetter kemény szavai nem tetszettek, mihelyt kimenének a tornáczra, szidalmazásokban törtek ki a tábornok ellen, ki azt gondolja, hogy szabadságért harczoló sereggel ugy lehet bánni, mint ha osztrák sereg lenne. Damjanics szokása szerint kiáltá, hogy kövessen el Vetter csak egy hibát, ő azonnal főbe lövi. Különben a hivatalos viszonyokban semmi ellenkezés a főhadiszálláson nem mutatkozott.

Törökszentmiklóson mulatásunkat emlékezetessé tevé a szinte oly meglepő, mint magában a magyar nemzet iránt legellenségesebb szándokot tanusitó Március 6-i octroyirozott császári alkotmánynak kezünkbe kerülése. Halasy Kázmér, azon vidéki élelmezési biztos Szolnokon jutott egy példány birtokába, mellyet az elnökhez beadott. Kossuth mindnyájunknak olvasá a nevezetes irományt. Lázitólag hatott mindenkire tartalma. Damjanics és főleg Klapka ingerülten kiáltának, hogy a ki még most is pacificatióról beszél, azt hazaárulónak kell nyilatkoztatni. Szörnyüség! borzasztó! hangzott minden ajakról. Kossuth most kezdé a függetlenségi nyilatkozat eszméjét pengetni, melly az első hir benyomása alatt átalában viszhangra talált.

Még Törökszentmiklóson valánk, Vetter az élelmezési rend iránt tisztába jönni kivánt. Az én befolyásomat ohajtotta ez ügyben, de én szorosan ragaszkodám addig követett szabályomhoz, semmi vétel s adásokba, átalában az élelmezési számadásokba nem elegyedni. Hivatásomat a táborban a sereg politicai felügyeletére, a törvényhatóságok eljárásának pontosságára, s hol kell, hatóságok rendezésére terjedőnek, de ez által eléggé igénybe vettnek tekintém. Az élelmezés körül csak annyi avatkozást tartottam szükségesnek, hogy az élelmezési kormánybiztosokat felügyelletem alá helyezém, és hol hibát vagy visszaélést tapasztaltam, közbe léptem. Igy állapitottuk meg most is az ügyet, melly az egész táborra nézve Halasy Kázmérra bizatott, mind addig, mig a sereg azon tájékra nem nyomuland elő, hol Repeczki munkássági köre kezdődött, ki Heves és Nógrádban a politicai kormánybiztosság mellett az élelmezésit is teljesité. Vetter evvel megelégedett, csak legpontosabb teljesitést követelt a sereg minden szükségeiben, miben szoros felügyelletemet felkérte. Er ist der Monarch, und befiehlt allen, mondá Kossuth az én helyzetemre vonatkozólag.

A győzelmes szolnoki ütközet után a császári seregekből egyes katonák kezdének átszökni hozzánk. Két fiatal vadász, egész fegyverzettel és rendes, legtisztább öltözetben jelent meg nállunk T.-Sz.-Miklóson, s mind kettőnek miveltsége s lelkesülete a szabadság ügyéért minnyájunkat élénken vonza hozzájok.

Prágaiak voltak, részesei a prágai forradalomnak, melly után besoroztattak. Az egyiknek beszéde olly folyó, olly élczteljes és értelmiséget tanusitó volt, hogy ha nem mondaná is, azonnal academicus növendékre ismerhetnénk benne. Beszélték, hogy sokan vannak főleg a vadász ezredekben, kik rokonszenvvel viseltetnek ügyünk iránt, s ha rést törhetnének, által jönnének. Tisztjeiknek indulatosságáról a magyarok ellen, kiket egyre kutyáznak, sokat beszéltek. Ők elmaradva ezredöktől, Szolnokig bujkálva jövének, hol csónakon szállottak a Tiszán át.

Ez időben indult a magyar hadseregben a bizalom győzelmünkhöz s a lelkesülés, magasztaltság felé fejlődni. A németeknek megveréséből, s hátra huzódásából meritett öntudat, — az octroyirozott charta általi felizgatás s a seregnek minden kivánatos bőséggel ellátása honvédeink kedvére bátorítólag hatott. Meg kell vallanom, hogy Halasy Kázmér a tábor szükségeinek előállitásában teljes ügyességet bizonyitott. A kút források nem csak a közvetlen tájon, hanem messze le az alföldig előtte ismeretesek voltak. De két cselekvését kárhoztatnom kell, mint mellyekből financiális állapotunkra, s közvetve ügyünk állására káros következményei voltak. Ő alatta harapódzott be a szokatlan dolog, hogy a katonák hust ingyen kaptak, s annak ára zsoldjokba nem számittatott. Midőn a bácsbánsági sereggel feljövénk s a mi népünket is e pazarló bőkezüségben részesítve tapasztalók, előbb elcsudálkoztunk rajta, midőn Halasytól azt értettük, hogy azon vidéken ez így ment addig, s aztán Damjanics és én e meggondolatlan cselekményt megszüntetni akarók, de midőn Kossuth a táborba jött, nem tartotta tanácsosnak a hadjárat megindításakor a honvédet a már megizlelt élvezettől megfosztani, noha Damjanics azt mondta, hogy ő jót áll, mikép a megszüntetés az ő seregében semmi rossz hangulatot előidézni nem fog. Az ingyeni husélelmezés az óta az egész seregnél megmaradt egész végiglen. Mennyivel szaporitotta e rovat a hadi kiadásokat, s mennyire segitette elő pénztáraink kiapadását, képzelhető. — Másik hibája Halasynak abban jelentkezett, hogy a szükségek rögtöni előállitásának buzgalmában a vételeket nyakra főre eszközlé, s az ár emelkedésére nem ügyellt. Az ő keze alatt kezdődött az álladalom számárai drága vásárlás,

melly később bámulatos fokig emelkedett. Már Mártiusban fizette az ökör párját 5—600 frtjával, de meg is lehet ám azt nézni, azt vetette hozzá mindenkor, midőn az ár nagyságán megilletődtünk. Mily különbség van ez élelmezés és azon között, mellyel mi seregeinket az alföldön tartottuk ki, egész az időkig, mellyben Szolnok alá nyomultak! Halasy által megkezdett drága vásárlás hamar terjedt el az egész országban, s valamint a pénznek végtelen fogyasztását okozá, ugy a magyar bankjegyek hitelére ölőleg hatott.

Törökszentmiklósról Tiszaföldvárra, onnan Czibakházára tétetett át a fő hadi szállás, s a seregek ez irányban huzódtak. Czibakházán több napig maradtunk, mert ott szándékozott a fővezér a Tiszán átkelni, s a németeket felkeresni. Az alatt Aulich tábornok hadteste is Görgeitől leszakadt s a főtáborhoz csatlakozott.

Czibakházán a szállások dolgában szükebben voltunk mint akárhol addig s azóta. Én Kossuthtal egy szobában háltam, hol még Obonyai orvos is a földön feküdt. Egy éjszaka futár érkezése vert fel bennünket álmunkból, mi egyebiránt éjjelenként kétszer háromszor is történt. Mint felvertek bennünket, én elaludtam ismét, s Kossuth bebocsáttatá a futárt, s a depechet átvevé. Egyszerre felkiált ágyában: Szeben be van véve! E kiáltására felébredve, átadám magamat az örömérzeteknek, miket Bem ezen tudósitása bennünk felélesztett. Kossuthra ez esemény szörnyen feltüzelőleg hatott. Ő nem tekintette azt a hadjárat egyes szerencsés esetének, hanem oly ténynek, mely hatalmunkat szilárditá, melly Erdélyben az organisatio kezdetét azonnal elővehetővé varázslá. Felkelt az ágyból s azon levelet irta Bemhez, melly az erdélyi ügyek rendezésére és a szászokkal leendő bánásmódra vonatkozik, melly a képviselőházban olvastatott fel, s mellyet úgy közölt a honvédelmi bizottmánnyal, hogy ha annak tartalmával ez egyet nem értene, ő kivánja, mi szerint a levél a képviselőház elébe terjesztesssék. Ugy a honvédelmi bizottmány, mint a képviselőház Kossuth intézkedéseit magáéivá tevé. Midőn a levelet elvégezte, engem felköltött s elolvasta. A biztos remény magas reptén fellengzett minden kifejezése.

Azon biztosság, mellyel Kossuth Bemnek irt levelében

az ellenség legyőzése iránt szóllott, nagy részt Szeben bevételében birta alapját, nem kevésbé támaszkodott azonban minden kétséget kizáró hitére is, mellyel a czélba vett előnyomulásnak szerencsés sikerére tekintett. A sereg azon éjjel átkelt már a Tiszán s Kossuth futárral értesité Vettert a szebeni győzelemről, hogy annak kihirdetése által a hadak fel lelkesittessenek. A hir valóban elragadtatással fogadtatott a harczosok által.

Mint mondám, azon éjt megelőző délutánon és estve a seregek a czibakházi hidon átkeltek, Március 20-a körül. Reggel én kocsira ültem s a sereg után indultam, hogy a táborkart érjem el. A vonulás Nagy Körös felé irányozva volt, hol a vett tudósitások szerint az osztrák erő nagyja összveseregelve vala. Midőn azonban egy kis órányi távolságra valék, meglepetéssel láttam számos hadi szekereknek vissza jövetelét. A megkérdezettek nem világosan, s nem egyformán adák elő a vissza jövetel okát. Némelyek szerint a vezérek minden pogyászos szekeret vissza parancsoltak, hogy a had mozdulatai könnyíttessenek, mások meg azt állíták, hogy az egész sereg vissza jő. Az utóbbi állitás aggályt szült bennem; éjjel hideg zivataros mártiusi idő volt, reggel sokáig volt a lég sürű ködtől el boritva. Gondoltam, hogy az idő kedvezetlensége a terv kivitelét akadályozónak találtatott a vezérek által.

Közbe kell itt szőnöm, hogy az előtt való napon Egressy Sámuel, Pest megyének volt főügyésze, az előnyomuló táboron keresztül Czibakházára hozzánk jöve, s rémitő szinekben festé az osztrák seregek számát és erejét.

Csak hamar azután, hogy az emlitett szekerekkel találkozám, a csak ugyan vissza fordult sereg egyes részeivel, s magával Vetterrel jövék összve, kitől a vissza indulás valóságát s okait értettem meg. A kellemetlen idő, igaz, nehezité a tovább haladást, s ha a köd nem oszlik el, az ellenséggeli összve akadás veszélyes fogott lenni, de a fő ok, mely miatt a sereg vissza rendeltetett, a táborral találkozott Egressy Sámuel tudósitása volt, ki, miként nállunk Czibakházán, a tábornokok előtt is az ellenség nagyságát tulzással rajzolta, Kőrösön és Czegléden 40 ezernyi sereget lenni állitott, és szavainak főleg Damjanics előtt hitelt tudott szerezni. Miután

az idő s ezen körülmény az előre haladás akaratját egyes vezérekben megingatták, — a mi seregünk 28 ezernyi volt. — Vetter az éjjeli tanyázás helyén hadi tanácsot tartott, s maga véleményével a mutatkozó akadályok daczára a megkezdett hadjáratot folytatandónak sürgette, noha az irányban változást javasolt, s Abony felé indulni czélszerübbnek hitte, hol az ellenségnek egyik szárnya állott, mellyet, ha a menetel sietve történik, előbb lehetett vala megsemmisitni, mint Czeglédről és Kőrösről a nagyobb erő segitségére mehetendett. Terve mellett Klapka és Nagy Sándor még akkor ezredesek s az első az 1-ső számu hadtestnek, a második a lovasságnak parancsnoka, nyilatkozának, de Damjanics és Aulich a tovább haladás ellen vivtak, mi Vettert tervétől elállásra birta. Igy lőn e hadjárat meghiusitva. Vetter a visszavonulást azzal igazolta, hogy a két tábornok ellene lévén a tovább indulásnak, ő a sikert nem akarta az őszinte közremunkálás hiányából felmerülhető veszélynek tenni ki. E nyilatkozata azonban jele volt annak, hogy fővezéri állásába nem bizott, mert különben Törökszentmiklóson tett kijelentése szerint engedelmességet kell vala követelnie, s maga esze sugallatán járnia. Más részről meg kell engedni az ellenvéleményt vitatott tábornokok állitásaiból is azt, hogy meg veretés esetében a sereg visszavonulása vészes bajoknak kitéve lett volna, miután Czibakházán csak egy s fele részében romlott állapotu hid állott. Annyira hogy midőn az egész nap tartott visszavonulás már egész estvéig huzódnék, a tolakodni kezdő honvédekből nehány a Tiszába bele esett.

A sereg vissza huzódása elboritá a jókedvüséget, melly addig a táborban uralgott. S a bánat annál erősebben tört ki, midőn más tudósitások Egressy közleményét lényegesen nagyitottnak, s igy alaptalannak bizonyitották. Iszonyú káromlások, akasztófávali fenyegetések hallattak Egressy ellen mindenfelől, ki Czibakházáról Nagyváradra utazott, s nem jól cselekszik vala, ha vissza jöttében a tábornak veszi utját. Többen, maga Klapka és Nagy Sándor is, Damjanicsot is vádolták, hogy Vetter iránti ellenszenvéből első fővezéri hadjáratának meghiusitásában kárörömet lelt. Damjanics egyebiránt maga is Egressy ellen mennydörgött, s leginkább fenyegette akasztó-

fával, — miből látszott, hogy vitatott véleményének alapját valótlannak lenni belátta.

Elhatároztatott annak folytában, hogy a sereg ismét északnak menjen Tisza Füredig, s ott Görgei seregével egyesülve Pest felé vegye irányát. Ezen idő tehát, mellyet a sereg T.-Sz.-Miklósról Czibakházáig s onnan ismét T.-Sz.-Miklósig tett, hogy Tiszafüred felé folytassa utját, veszve volt, s valószinüleg veszve volt az által sok előny, melly az ellenség korábbi megtámadásából folyt volna.

Igy szakadván vége a Czibakházán táplált dús reményeknek, honnan Kossuth két hét alatt Pestre mehetni bizonyosnak hitte, mely remény legerősebben Damjanics által táplálva a táborban közös volt, — Kossuth a maga kiséretével elutazott Debreczenbe. Kiséretének tagjai voltak: Rákóczi titkár, Görgeinek lelkestől testestől embere, mi talán oka volt későbbi elmozditásának ez állomástól, Obonyai orvos, kit Kossuth nagyon becsületes jellemnek s igen jó orvosnak tartott, Szőllősy titkár és tolmács, folyvásti tárgya Obonyai incselkedéseinek, mellyek közttök sokszor az egész társasság nem csekély mulatására vagdaló szóharczczá fajultak, — Bikkesi alezredes és katonai segéd, egy több nyelvbeni jártasságán kivül más, figyelmet érdemlő tulajdon nélküli egyén, ki később mind a mellett mint ügynök Londonba küldetett, — Somossi pénztárnok, kit én régóta igen becsületes embernek ismertem, Tóth és Medve nevü irnokok, és 36 tagból álló vadászcsapat, kik semmi zászlóaljhoz nem tartoztak, hanem az elnök testőrségét képezék.

Én Czibakházán maradtam. Kossuthtali együtt létemből nehány eszemben megtartott vonást adok itt elő, mielőtt a további történetet folytatnám.

Egy nap a komáromi várparancsnokúl még mártius 10-én kinevezett Guyon ezredes jelenék meg Czibakházán, a legszerencsésebb travestirozással, ugy, hogy régi ismerősei is nehezen ismertek a valóságos zsidónak látszó ezredesre. Ez ügyesség szükséges volt, mert Komárommal akkor közlekedésünk nem volt, oda küldött számos kémek közül csak a legfortélyosabbak s legmerészebbek, számra igen kevesen juthattak oda. Guyon azon bajt kivánta elintézni, melly a komáromi

várbeli sereg vezérévé s így a várparancsnok alatt levő állomásra kinevezett Lenkei ezredes mint rangban idősebb, és ő közötte támadott. Kossuth egy czédulát vett kezébe s azt irónnal irta be, — mit megmutatván nekem, mondá: látod, hogy szoktak forradalomban tábornokokat kinevezni. E czédulán rendelet foglaltaték a hadügyministerhez, mi szerint Guyon tábornoknak kineveztetett. — Guyon azután sok tévelygése után is csak a sarlói ütközet után juthatott be Komáromba, egy század huszárral hősileg vágván magát az ellenségen keresztül. Lenkei 8 nappal előbb ért oda.

Czibakházán történt, mire fájdalmas keservvel emlékezem, hogy midőn én egyszer vacsora felett előhozám, mint sujtja ez időben a nemesis a népek szabadságát gyilkoló ministereket, Latourt Bécsben, Rossit Rómában, — Kossuth kárörömmel mérgezett ajkkal tevé hozzá: és Széchenyit! — Kit erényesnek és bosszús vetélytől mentnek ohajték látni, azt ily nemtelen ihlettől mardosva találni kinos volt.

Egy estve a kemenczénél állva beszéllgeténk s külföldi utazásokra tért beszédünk. Én azt találtam mondani: alig várom, hogy béke legyen, első cselekvésem lessz, kiutazni a külföldre. Kossuth szavamba vágva, de bizony nem mégy, úgy szóll, előbb még ministernek kell lenned. Mire igen közönyösen válaszolék, — vannak mások, inkább arra valók. Ő még azzal tóldá e beszédet, hogy, ha időm lesz, tegyek fel egy jegyzéket, mikép gondolnám a ministeriumot összve szerkeszthetőnek. E felszóllitást táborozásának folyamatában még egyszer tevé, — de én elmulasztám a teljesitést. Ez alkalommal azt kérdém: hogy Deák és Pulszki possibilisek-é, — mire nemmel felelt. Ezen kérdésem azon hitemből eredt, hogy a ministerium kinevezése még messzebb jövőben van, mint a valóságban megtörtént. — Egyebiránt, noha én nem kérdezém, kiket szándékoznék kinevezni, még is magamban elmélkedve egytől egyig, combinatióm ugy alakult, miképen csak nem már egy holnap mulva a ministerium kineveztetett.

Kossuth elmenetele után Czibakházáról Vetter a főhadi szállást T.-Sz.-Miklósra vitte át, Damjanics Tiszaföldvárra vonult. Czibakházán Klapka maradt még egy pár napig. Nálla estvénként politizáló társalgások voltak. Ezen időtájban a kato-

nák között gyakran hallatott említése Leuchtenberg herczegnek. Klapka maga is azt mondá, hogy noha ő republicanus, a jelen körülmények között Leuchtenberg királyságát legczélszerübbnek tartaná. Én magam véleményét akkép fejezém ki, hogy nemzeti harczunknak nem lényeges érdeke a kormányrendszer minőségének megállapitása, hanem az ország függetlenitése. Azt, hogy az austriai házzal egyezkedni kellene, soha senki nem emlitette. Sőt egy estve engem Klapka a mellékszobába hitt, s aggályosan adá elő, hogy hallja, miképen Debreczenben van egy párt, jelesen Nyári főnöklete alatt, melly az osztrák hatalommali egyezkedésre törekszik, mi a katonaságot igen sérti, mert midőn ez vérét ontja a haza függetlenségéért, akkor kinos tudnia, hogy van párt, melly az ellenkezőre munkálkodik. Én bizonyossággal nem állithatám, hogy miben különböznek a képviselőház külön töredékei politicai czélzatukra nézve, mert összeköttetésem Debreczennel a hivatalin kivül igen kevés volt, s mindösszve is Füleppeli ritka levelezésemre szoritkozék, annyit azonban bizton véltem mondhatni, hogy az alkotmány octroyirozás, s abban Magyarország politicai lételének megszüntetése után nem lesz senki, ki az Austriávali békülést óhajtaná. Önt azért szeretem olly nagyon, szokta Klapka mondani, mert gondolkodása tiszta republicánus.

E helyen nem hagyom emlitetlenül, hogy Madarász neve a táborban nem csak gúnynyal, hanem haragos gyalázással érintetett, valahányszor a honvédelmi bizottmányról szó volt, melly iránt rokonszenve és tisztelete a seregnek kevés volt. Madarász szóba hozatalának folytában visszatérek Kossúthnak a táborban mulatozására. Vele és előtte Madarászról többször beszéllgeténk. Én határozottan jelentettem ki, hogy mint a radicál véleményhez vonzódó, végtelenül boszonkodom azon, mint meri Madarász magát radicál párt főnökének tartatni, s mint türik meg ezt a magokat radicáloknak nevezők. Kimondtam, hogy ha Debreczenbe mennék, első volna mit tennék, Madarász ezen bitorlását megtörni, melly szégyenünkre válik. Kossuth megilletődés nélkül hallgatta mind ezeket, s noha nem vegyült a kikelésekbe, Madarászt soha egy szóval sem védte. A beszéd csillapodásakor én azt mondám Mada-

rászról: szerencsétlen ember, kivel senkisem szeret egy helyen állani. Ez áll, mondá erre Kossuth, valóban szerencsétlen ember. Az elnök kisérete Madarász iránt a legnagyobb gyülölettel viseltetett, kivéve Bikkesit, kit a Madarász-Mérey kör állitott az elnök oldala mellé. Rákóczi, Szőllősy, Obonyai mindig Madarászt szidalmazták, midőn valami helytelen kormánycselekvés szóba jött. — Obonyai, ki az elnök kegyeiben a kisérети tagok között legmagasban állott, gazembernek czimezgette Kossuth előtt is.

Czibakházán töltött napjainkból nem felejtem el még a gőzhajón élvezett vidám ebédléseket. Én e napok alatt a gőzhajókat az álladalom birtokába vevém át, minden szerek pontos összveirása s megbecslése mellett, a nyilván kijelentett kármentesités annak idejébeni kellő megtehetése miatt. Öt gőzhajó volt a Tiszán, mellyek tavaszi és nyári hadviselésünknek nagy hasznára voltak. A gőzösök felügyelője Meggyaszay, külföldön kiképzett s meleg hazafiságu derék egyén volt, a hajók kapitányai is buzgalommal csatlakoztak az ország ügyéhez. Különösen meg kell emlitenem Molnár és Houchard kapitányokat, kik a ráczok elleni hadakozásban alkalmat kerestek fegyverrel is szolgálni a hazának.

A hajóknak az álladalom birtokába átmenetele ötletéből a Neptun kapitánya Molnár egy nap engem, Klapkát és az egész tiszti kart derekasan megvendégelt, másnapra Klapka kért engedelmet tőlle, hogy szinte a hajón ebédet adhasson. Katonai zene kisérte a vendégek vigadozásait, kitörő lelkesültséggel váltak egymást a toastok, ebéd után egy fiatal hegedü virtuoz, Reményi, bájolá játékával a társaságot. Akkor reményeink magosra emelkedének, Magyarország független önállóságának képe nem mint eszme, hanem mint épülő valóság lebegett előttünk. Szeretni e hazát öröm volt, mert a haza nevéhez dicsőség, és a jövőben nagyság kötve volt. Senki sem képzelte, hogy e szerencse ittasság olly rövid leend, hogy ötödfél hólnap alatt Magyarország fegyvereinek szerencséje nem remélt fokra hágand fel, s onnan lemerülend a mélységbe, hogy borzasztón szétrobogjon. Hazánk jövendője, jelenje, és multja. Senki sem sejtette, hogy mi minnyájan, kik a dicső ügy tényezői lévén, keblünkben a boldogság érzetét viselők,

rövid időn a sorstól elhagyatva, a bosszut lehellő kényhatalomnak martalékjai leszünk.

A sereg növekedő organisátiója mellett, egy setét oldala kezdett fejlődni, melly idő jártával nem csak hogy nem töröltetek ki, hanem mind inkább kirivó alakot öltve, a nép súlyos átkává fajúlt. A sereg több faluban, a tanyákon s az udvarokban elszállásolva lévén, pusztítással s rablással indult vágyait teljesiteni. Szomjukat pinczefeltörésekkel üzék el, — hogy ne kelljen nekik rendes evésidőre várakozni. a kamarákat ki üritették, — ha fáztak, közvetlenül a keritéseket és a házfedeleket rakták tüzre, — sok kártétel jelentetett be napról napra. Mi azon elvet állitottuk volt fel, hogy a magunk népe által elkövetett kárt a kárszenvedőnek megtérítjük, s ez igazságos volt. De hogy szigorú nyomozással és a felfedezettnek példás megbüntetésével a métely el nem fojtatott, ez sajnálatos emlék maradand dicső harczunkból. Én megbecsültetés után a károsokat mindenkor kielégittetém, de akárhányszori sürgetésemre soha sem érhettem el, hogy a katonai parancsnokok a kihágások elkövetőit kikutatták, s megbüntették volna. Azért terjedt a baj. Emlékezem, midőn később Gödöllőn valánk, mint mutaták az emberek az uradalmi kertnek az osztrákok által megkimélt, de honvédeink által le és szétszaggadt keritéseit.

Én Mártius 22—23. körül a Neptunon leutaztam Szegedre, — Klapka a többi sereg után Törökszentmiklós felé vonult. Czibakházán Mesterházy maradt, ki mint alezredes, e fontos tiszaparti pontot több hétig jelesen védelmezte, s az ellenség átkelését több izben meggátolta. A seregnek Czibakházáról elvonulásakor nevezve lőn a császárhuszárokhoz ezredesnek, melly ezred igen demoralizálva s rossz hirben volt, s kellő helyzetbe visszaállitása erős karokat igényelt; Mesterházi arra való tiszt volt. Jobb katonánk nálla kevés vala, derék lovas tiszt, s a mellett olly pontos és rendes minden dolgaiban, hogy csatamezőn és iróasztalnál egyaránt jeles szolgálatot tehetett. Valaha 1835-ben mint gárdistát ismertem őt, — a legszebb gárdista volt, kit én láttam. Később a német lovasságnál szolgált, és százados kapitányságig vitte fel, a mikor nyugalomba lépett. Nemzeti harczunkban előbb mint nemzetőri

őrnagy és alezredes, majd mint a császárhuszárok ezredese a tábor legderekabb s legkedveltebb embereihez tartozott.

Szegedre a gőzösön még az nap érkeztem. A város teli volt Perczel első csatáival a ráczok ellen, e csaták azonban nem nagy hadi nyomatékuak voltak, s végeredményben vagy három falu, Szőregh, Szentivány és Deszk felégetéséből állottak. Meglátogatám Battyány Kázmért és Perczelt, kit a csatából városi lakásába visszatértekor egy névtelen hölgykoszorú virágbokrétával jutalmazott. Perczel akkoriban igen népszerü volt Szegeden; sokat reméllettek tőlle, s még nem vette kezdetét törzstiszteivel veszekedése. Battyány a ráczok kiirtásának eszméjével igen megbarátkozva volt; ő ezen szinte ugy kivihetlen, mint emberiség szempontjából borzasztó eljárást lehetségesnek tartotta. Vetter kinevezésével fővezérré, egyik sem volt megelégedve. Battyányi Dembinszkit kivánta volna, Perczel senkivel sem lett volna megelégedve, mert utósó gondolatja végre is saját személye volt. Egyebiránt némikép megnyugtatva látszék, azért, hogy Görgei nem lett azzá. Battyányi is a legrosszabb véleményben volt Görgeiről, s azt mondá. hogy ha ő Kossuth volna, főbe lövetné. De ez semmi sem volt azon irtózatos felinduláshoz képest, mellyre Perczel fakadt Görgei nevének megemlitésénél. Hazaárulónak nevezte, mit tökélletesen be is tud bizonyitani, s mondá, hogy a hol találkozik vele, azonnal főbe löveti. Különben ő Aulichot és Klapkát is hazaárulóknak hirdette, Kossuth ellen is felhozá, hogy micsoda elnök az, a ki mindenki által, ki hozzá jő, tévutra hagyja magát vezettetni. Ha Dembinszki és Guyon az érdemjel kiosztása alkalmával egy nappal előbb jöttek volna Debreczenbe, mikor még Görgei ott volt, s ha mind azt ő előbb tudja, a mit tőllök megértett, Görgeit már akkor főbe lövette volna. Perczelen már ekkor észrevehetők valának azon önmegfeledkezés jelei, mellyek később leveleiben és nehány fellépésében, mikben önmagát nagyságban és érdemben mindenek felett állónak követelé, iránta szánakozást gerjesztének jó barátainál. Ez úttal azt állitá előttem, hogy nincs az országban senki, ki érdemeire nézve fölötte állana, sőt nem tudja, van-é olyan, kit ő magához hasonlónak ismerne el, még Kossuth sem, mert a magyar szabadság első szerzője nem Kossuth volt,

hanem ő Pesten, midőn apró társalgási körökben többekkel, mint Vörösmarty és Bajza, készíté a nemzet felvilágositását, s azután Tolnában. -- Én Perczelt minden hóbortossága mellett becsületes jelleméért s jó szivéért, s mint barátomat szeretve, megintém őt, mi szerint ha igy az egész világot becsmérli, mindenkit magától elidegenit, s hatását önmaga semmisiti meg.

Én Szegeden dolgaimat — a bánsági menekülő nép, a gőzhajók dolgának rendbehozatala, és a tartalék eleség vásárlásának meg rendelése körül hamar végezvén, Szentesnek és Czibakházának, melly két helyen még több biztossági dolog befejezése reám várt, Törökszentmiklósra mentem.

Törökszentmiklóson Ásbóth ezredes volt egy csapattal, mellynek rendeltetése a Tiszavonalnak azon tájon védelméből állott. Ásbótot még a bánságból ismerém, hol mint nemzetőrségi őrnagyra én bizám Krassó megye déli részének megvédését a rácz lázadók ellen. Midőn a bánságból kijövénk, engem felette kért, hogy a honvéd sereghez áttételét eszközöljem, s ő untig ki lett volna igényeiben elégitve, ha honvéd őrnagynak nevezték volna ki. De Debreczenbe érkeztekor Kossuth kedvét annyira megnyerte, hogy őt a honvédsereghez nem viselt rangjában, hanem mint alezredest tétette át, s nem sokára ezredesnek neveztette ki. Szelid, nyájas társalgása s igen ajánló külseje által hamar nyeré meg előljáróinak kegyeit, s mint lovas kapitány lépvén ki az osztrák seregből, a katonai rendet ismerte, — vezéri tapintata azonban kevés volt s veszélyben hamar veszté el combinátióit. Igy jelemezték azok, kik vele a bánságban szolgáltak, s illyennek bizonyult be Juniusban, midőn Aulich hadtestének vezénylete reá bizaték. — Görgei elleneihez tartozott, s Vetterhez igen ragaszkodott, kinek mint bánsági vezérnek kegyeiben állott. Ez alkalommal nekem azt beszéllé, hogy Görgei Tokajban számos tisztekkel folytatott pezsgő borozás után magát a vállukon a városban fel s alá hordatta s fővezérnek kikiáltatta. Igaz volt-é, nem tudom.

Törökszentmiklóson levelet találtam Kossuthtól, mellyben mennél előbbi megjelenésre szóllitott fel a főhadiszálláson, mert, ugymond, Vetter igen kivánja jelenlétemet.

Tiszafüredre érkezvén, a vezényletet bomlásban leltem. Vetter a sereg parancsnokságaiban olly változást tartott szükségesnek, mi szerint Damjanics ne legyen Klapka és Aulich hadtestei felett is parancsnok, hanem mindenik a maga hadtestét vezényelve közvetlenül a fővezértől függjön. Ez iszonyatos jelenetet Kossuth jelenlétében idézett elő közttök. Damjanics rutul megtámadta Vettert, tagadta érdemeit, s magános körökben mind ő, mind Vetternek többi ellenségei, kik Görgeit ohajtották a sereg élén látni, gyalázták. Ki hidegen tekintette e dolgot, el nem oszlathatta aggályát e minduntalan mutatkozó insubordinatio felett. Vetter részint meghülésből, részint elkeseredésből sulyosan betegedett meg, s tettleg Tiszafüreden (Mart. 28—30.) fővezérsége megszünt, noha a nevet még egy ideig viselte. A sereg tovább menvén, ő betegen Füreden maradt.

Azon jelenetnél Görgei is jelen volt, ki azonban Füredre érkeztem előtt onnan hadtestéhez eltávozott. Damjanics már tökélletesen pártján állott, Klapka és Aulich régen voltak emberei.

Még azonban a vezényletben változás nem történt. Kossuth azon ideiglenes intézkedést tette, hogy a beteg fővezér helyett Klapka mint táborkari főnök irja a parancsokat alá, mellyeket ő vele együtt gondolt készíteni.

Tiszafüreden az elnök szokott kiséretét Ludvigh képviselő által szaporitva találtam. Ez azon eszmében élt, hogy Kossuth és Görgei közt a kapcsot ő tartja fenn. Az összve vonuló felleget ő szélesztette el már többször, mondá ő. Görgeire befolyást birni vélt, ez azonban benne csak régi szepesi ismerősét ismerte. Komoly viszony nem létezett közöttök.

Tiszafüreden Szentiványi Ödön is sorozandó az elnök sok látogatói közé. Ő leste az alkalmat az elnököt figyelmessé tenni Görgei veszélyes jellemére, kit a felvidéken ő jól tanult ismerni, s absolutisticus és aristocrata gondolkozásunak mondhatja.

Nem akarok Tiszafüreden mulatásomon tul menni, a nélkül, hogy egy igen ifjú tüzérhonvédet ne emlitsek meg, ki a hazáért már a kápolnai csatában karját veszté el, s ezen sebében épen azon háznál feküdt, hol én is szállva voltam. Stoffer, a nádor volt titoknokának fija, 18 éves, igen kelle-

metes s mivelt iffjú. Minnyájan a fő hadi szálláson érdekkel viseltettek iránta, s az elnök is mint léte után sokszor küldte embereit tudakozni.

Füredről Kövesden által, hol én s többen csatlakozánk az elnök menetéhez. Egerbe érkezénk, Virágvasárnapon. Sehol Kossuthot olly az arczokon kisugárzó őszinte örömmel nem üdvözlék, mint e városban. Az érseki palota előtt, hol minnyájan szállva valánk, estve roppant számu hölgyek által tartott fáklyák mellett zene rendezteték az elnök tiszteletére. Bizonyos Nánásiné tartott köszöntő beszédet a szép fáklyatartók nevében. Kossuth válasza egy volt a legsikerültebb alkalmi beszédei közül, miket tőle hallottam.

A beszéd kezdetének themája volt:

E szó honleány az emberiség két legnemesebb fogalmát fejezi ki, haza és hölgy.

A közönség fellelkesülten oszlott el. Már Egerben tapasztalta Kossuth, hogy a vezényletre nézve Füreden tett ideiglenes intézkedése elégületlenséget szült. Klapka ugyan itt Egerben tábornokságra mozdíttatott elő, de mind a mellett az öregebb vezérek nem szivesen vették a parancsot az ő neve alatt. Görgeiveli értekezése után, ki rövid órára jött Gyöngyösről Egerbe, Kossuth elhatározta magát Görgeinek a fővezérséget átadni. Ez időben ő Görgei iránt forró bizalommal, mondhatnám szeretettel viseltetett, s Görgei is majd nem egész pietással szóllott Kossuthról. Görgei tehát épen azon körrel lőn fővezérnek a beteg Vetter helyébe helyettesitve, mellyel Vetternek volt adva a vezénylet. S minthogy ez Bem kivételével valamennyi magyar hadseregre kiterjedt, Görgei is Bemen kivül minden magyar vezérnek parancsolt.

Egerben iratott meg a megbizó levél, mellyel Beötthy generál consulnak küldetett Oláhországba. Kossuth akkor nem kételkedett a felől, hogy a magyar consult elfogadják. Mérey Mór jött ez ügy miatt Debreczenből a főhadiszállásra, s a megbizó levéllel vissza ment.

Egyszer az ebéd felett Kossúth megérinté a ministerium kinevezésének közel szükségét. Én azt kérdém tőlle: ki lenne a külügyminister? Teleki László, felelé. De annak már követté kell magát teljesen kiképeznie, mondám. Úgy hát Battyányi

Kázmér. Mit helyeseltem. Hát te melyik tárczát vállalnád, természetesen feltévén, hogy a belügy Szemeréé. Nem mást, mint az igazságügyet, válaszolék.

Egerben Mészárosra haragudott meg Kossuth egy izben nagyon. Több kinevezésekre, mellyeket aláirás végett Kossuth hozzá küldött, a hadügyminister észrevételeket tett. Jelesen Guyon tábornokká kinevezésében megnyugszik ugyan, de Lenkeyre nézve kivánta volna, hogy még több alkalmat nyerjen érdemet tenni. Az illyen pedant emberrel nem lehet boldogulni, szólt Kossuth. S mingyárt lemondásával fenyeget, mert a levélben, mint ugy is felesleges tag, lemondásra késznek nyilatkozék. Én azon észrevételt tevém, hogy nem lehet rossz néven venni, ha hadügyministeri tekintélyét fen akarja tartani.

De Kossuth ez időtől fogva Mészáros visszavonulásának nyugtalanúl nézett elébe.

Az egriek lelkes fogadása Kossuthra olly megnyerőleg hatott, hogy több izben kijelentené, mint szeretne hosszabb ideig e városban mulatni, s a jövő évben az egri fürdőt használni. Sőt arról is beszélt, hogy Eger legjobb volna az országgyülésnek is, s Görgei azt jegyezte meg, ha Egertől Apátfalváig kőut csináltatnék, ő garantirozza Egert minden ellenséges megtámadás ellen. Az elnök tüsténT kapott a javaslaton, s ha ugy mond, egy millióba kerül a kérdett út, meg kell azt minden esetre csináltatni. S ez csakugyan megállapodássá vált, s én a borsodi s hevesi alispányokat az illető mérnökökkel együtt az épitési terv s a költség kivetés megkészitésére azonnal elutasitám. Ezen tervkészitésben dolgoztak is, lett-é később valami következése, nem tudom, mert az én hivatásom a sereg előhaladásának követéséből, s az organisatiónak eszközléséből állott. Melly vármegyét elhagytunk, abban a további felügyellést az ott talált vagy kinevezett kormánybiztosnak adtam át. Hevesben kormánybiztos Repeczki, segédbiztos Radics Miklós volt, egyike a legtisztább fejü s legolvasottabb egyéneknek a hazában. Radics rövid idő mulva az Egerben kiütött cholerának áldozatja lett.

Egerből Gyöngyösre mentem, hol Kiss Ernő tábornokkal, a hatvani ütközetről vissza jövővel, találkozám. A hatvani ütközettel kezdődék azon sora a győzelmeknek, mellyek april

havát 1849-ben örökké dicső emlékezetüvé tevék a magyar történetben. Hatvan, Bicske, Izsaszegh, Vácz, Salló és Szőny neveik jegyezve vannak e holnap haditörténeteinek lapjára, mellynél ragyogóbb sem az előtt, sem azután a magyar szabadság harcz folytatásában nincs. Vajha nem teltünk volna el akkoron olly annyira a dicsőség s győzhetlenség mámorával, — e nagyszerü csatáknak borostyánaival a hazának boldog jövendőt szerezheténk vala. De akkor a szerencse mulandóságára senki sem gondolkodott, — s májusban és juniusban csudálkoztak a külföldön, kik a magyar háború eseményeit vizsga szemmel kisérték, hogy az aprilisi győzelmeknek semmi eredménye nem lett. Sem nem semmisittetett meg az ellenséges sereg, sem békekötésre nem kénszeríttetett. Még csak fegyvernyugvás sem követte e győzelmeket, szokott következménye a kisebb jelentőségü győzelmeknek is. — Hatvannál Gáspár ezredes vezénylett, ki ezen szerencsés ütközet folytában tábornoknak neveztetett ki. Utánna Pöltenberg ezredes volt a fő tiszt a csatát vivott hadtestben. Ezen hadtest — 7-ik számú — Görgei régi hada volt, mellyel Januárban tevé emlékezetes vonulását Pestről a hegyeken keresztül a Tiszaparthoz. — A hatvani csatában mint volontair Kiss Ernő jeles vitézséggel harczolt, s egy hid rohammali bevételét maga vezénylette.

Gyöngyösről Árokszállásra mentem. Az elnök már előbb utazott el onnét Jászberénybe. Árokszálláson beszélte a lelkes pap, kinél szállva valék, minő hazafi kitöréssel fogadta e helység népe Kossuthot. A németek járatáról is beszéllt, milly félelemben voltak ott létök alatt, — folyton kellett a tornyon őröknek állni, s vigyázni, hogy nem közelednek-é a magyarok. A várost azzal fenyegették, hogy ha míg ott vannak, a magyarok találnak jönni, a várost felgyújtják, mit mentegetéssel viszonzott az előjáróság, hogy ők nem tehetnek arról, ha jönni találnak. Egyebiránt a magyar sereg közeledése előtt már a németek tovább lódultak. Magyar katonát e városban most láttak legelőször, s leirhatlan azon barátság és szolgálatkészség, mellyel a nép honvédeinket fogadta. Semmiért sem akartak pénzt tőllök elvenni, a legszegényebb ház megvendégelni igyekezett a nálla szállásoltat. A németekről szóllva házi gazdám, Schlicket leghumánusabbnak jellemzé. Midőn házába

lépett, ezen szavakkal üdvözlé: ha mint ellenséget is, reméllem szivesen fog látni.

Másnap — Április 5-én — Jászberénybe mentem, hol az elnököt találtam. Itt rendezésemben azon különös eset adta magát elő, hogy azt az egyént találtam a kerületi tisztviselők között a legderekabbnak, s azt biztam meg a kerület igazgatásával, kit Illésy mint jászkunsági kormánybiztos hazaárulónak nyilvánitott. Épen oda jöttemkor érkezett Illésy küldöttje, azon megbizással, hogy Hegedüs Zsigmondot, — ez neve az érdeklettnek, — mint Szentkirályi kémjét, tartóztassa le s irományait lepecsételje. Én rögtön átvizsgálám az ügyet s a rendeletet személyes ellenségeskedésből származottnak találám, miben talán nem annyira Illésynek, mint azoknak volt része, kik által hirtelen informáltatta magát. Hegedüst kerületi főnöknek tevém, s Illésynek megirám, hogy máskor rendeletének alaposabb vizsgálatot bocsásson elébe. Ez alkalommal meggyőződtem arról, hogy Jászkunságban leg népszerütlenebb kinevezés a főkapitányságra az volna, melly kebelbeli egyénre esnék. A dolgot közlém az elnökkel, ki azt valódi oldaláról fogta fel, s nézetemben osztozott. Ez esetnek tulajdonitandó leginkább, hogy egy holnap mulva Patay József neveztetett ki a Jászkunság főkapitányává. Kossuth azonban Illésyt, kit leghűbb emberei egyikének tartott, Septemvirnek kivánta.

Még Jászberényben voltunk, a bicskei ütközet történt meg. Előbb mostoha hirek érkeztek, hogy a mieinket visszaverték és sok megsebesültet hoztak, kik az első tüz áldozatjai voltak, de nem sokára győzelmes tudósitások válták fel a csatatér első hirnökeit.

Eleinte csakugyan Klapka hadtestét, melly első volt, ki a nem sejtett ellenségre reá bukkant, a németek vissza riasztották, s mieink hét ágyut vesztettek. De ekkor Damjanics nyomult előre, s azonnal nem csak a vesztettekből két ágyút vissza foglalt, hanem hadtestével valóságos futamodásnak inditotta meg Jellachichot, ki e csatában az ellenséget vezénylé. Itt a 9-ik s a 3-ik zászlóalj vitézségöknek fényes jeleit adták. Itt történt Kiss Pál és Leiningen között veszekedés a felett, hogy mellyik rohanja meg az ellenség által tartott hidoni állást. Amaz a 9-ik, ez a 3-ik zászlóaljat vezénylette. Görgei,

ki e csatában személyesen parancsolt, épen akkor ugorván oda, midőn ketten az elsőség felett vetélkedtek, azt gondolta, hogy rangelsőbbség felett vitáznak, s keményen megszóllítá őket, hogy nincs most ideje a rangróli czivakodásnak. De midőn a szócsere értelmét megtudta, megdicsérte a hős tiszteket. E csatában a Schvarzenberg zászlóalj is megkülönböztette magát. Kitünteté magát Sebő őrnagy is a császár huszároktól, ki Rindsmaul nevü német alezredest maga vágta agyon, és roppant nagy lovát elfoglalva, azt Jászberényben mutogatta. De maga is a kezén megsebesíttetett. — Egy gyönyörü iffjú főhadnagy a 3-ik zászlóaljnál, Wohlnhoffer generálisnak fija, képében megsebesülten hozatott Jászberénybe.

Jászberényben hallottuk a gyémántféle dolgokat, mellyek Madarász ellen jöttek napvilágra, s a képviselőháznak az iránti tanácskozásait. Kossuth nem mondott semmit Madarász mellett, de ez időben a képviselőház ellen ingerültebb volt mint akármikor. Egy alkalommal azt mondá: szükséges, hogy a képviselőház magát feloszlassa, mert ez a ház Constituante nem lehet. Valamennyi követnek meg kell jelenni Debreczenben, s akkor egy kormányt nevezünk ki teljes hatalommal, melly akkor hivja összve az új törvényhozó testet, mikor a haza már megmentve lessz. Az alatt gyorsan elvégezhetne sokat a kormány, mi a törvényhozás utján végtelen lassusággal menne. Különösen óhajtanám, ugymond, hogy az ország új felosztását azon idő alatt a kormány maga tenné.

Én azt javaslám neki, hogy azon attributumokat ruháztassa magára, mellyek a 1848. törvényekben a királyra és a Nádorra ruháztattak. Miben a Ministerium teljes felelősége biztositva volna. Vélekedésemet igen közönyösen fogadá.

Jászberényben megjelent az elnöknél Bajza József, ki a Januári események óta Gyöngyös tájjékán bujkálva tartózkodott. A városházánál tartott ebédnél az országszerte tudva levő Lehel kürtje mutattaték kézről kézre. E műn a régiség vonásai tagadhatlanok, — a rajta faragott alakokat, némelyek aegiptomi, némelyek chinai készitmény jeleiül tekintették.

Jászberényben is történt a magyar hadseregnél fájdalom nem ritkán burjánzott fegyelmetlenségi esetek egyike. Krajn őrnagy a Ferdinánd huszároknál, az elnök ebéde felett az in-

tendatura ellen kikelvén, midőn a miatt Damjanics által megrovatott, káromkodással és czudarolással támadta meg az egész vezényletet. Görgei profozhoz küldte, honnét csakhamar elereszteteti. Krajn Nagy Sándor után legjelesebb lovassági tiszt, s lelkes hazafi volt, s a hadban vesztesség lett volna őt nélkülözni, — de az ily esetek megtörténhetése eléggé szomorú tanusága volt annak, hogy az alárendeltség és az előjárók iránti tisztelet eszméje a magyar seregnél valódi testet nem nyert soha.

Jászberényből Nagykátára menénk, hova a bicskei sebesültek egy részét hozták. Minden hatósági tisztviselők hiányában, alig tudtam nehány egyénből oly hivatalt összveállítani, melly a sebesültek és betegek elhelyezéséről és gyógyitásáról gondoskodjék. A szobákban, Gr. Keglevich Gábor kastélyában, padolaton feküdtek a sebeiktől jajgatók. Az egyik szobában vagy 7 halva behozott tiszt feküdt, — ruhái már el voltak hordva, — némelyiknek képe s feje egészen összve volt a kartácstól zuzva. Borzasztó látvány vala nézni, a haza áldozatjai miként lesznek a közönyösség tárgyává, mihelyt holttestté válnak. Szalmán voltak lerakva, — s eltemettettek azután csak az illető előljáróság által minden katonai disz nélkül. Közttök egy Márjássi nevü volt. Midőn megilletődéssel szólltunk róllok, Görgei az edzett hadfi keménységével mondá: minek mentek a csatába!

Nagykátáról Szentmártonkátára mentünk. Az elnök szállása Batta Sámuelnél volt. Ez egykor Pest megyében, jelesen a követválasztásnál, Kossuth elleni párthoz tartozott, az új időszakban azonban buzgalmas ragaszkodást tanusitott a haza ügyéhez, s ez alkalommal élénk örömet mutatott a magyar fegyverek előhaladásán. Ezen körülmények határozták Kossuthot arra, hogy házi gazdáját pest megyei kormány biztosnak nevezze ki. Utasitásokat tőllem vala veendő.

Szentmártonkátán létünk alatt Várszeghi, az elnök irodai igazgatója, Debreczenből futárképen jött el, hirül hozni Nyári Pálnak a honvédelmi bizottmánybani kitörését az elnök azon cselekvése ellen, mi szerint Mészáros által a foglyok kicserélése ügyében Windischgraetzhez intézett s ő általa lágynak, alázatosnak talált levelet, nem rendeltetése helyére, hanem

vissza Debreczenbe küldte, a honvédelmi bizottmányt értesitvén, hogy azon levélnek oly alakbani elküldésében meg nem egyez, s más foglalattal szerkesztetni kivánja. Az elnök magát megsértettnek mutatta, sérelmének igazolásául mindenkivel közlé Mészáros levelét. Görgei is odajött, s a levelet ő is rosszallotta, s elküldhetlennek mondotta. Ő azon tájban a németek irányában legkeményebb visszatorlást követelt a foglyokkali bánásmódra nézve. Kossuth tehát azon elhatározással vetett véget a dolognak, hogy a hadügyministerium részéről ne irassék semmi, hanem Görgei mint főhadvezér küldje a felszólitást Windischgraetzhez, azon határozott és fenyegető szellemben, mint Görgei köztudomáson levő ebbeli iromány szerkesztette is, s Gödöllőn másnap litographiroztatta. Mészáros levele igaz, gyengédséggel, mely nem annyira szándékos, mint az ő természetének sajátja volt, s majdnem kérve szerkesztve vala. Mondá, hogy Windischgraetz a vele született nemeslelküséggel fontolja meg, mikép a magyar katonák hazájokért harczolnak, ők ezt legbensőbb meggyőződésből hiszik, bánjék velök tehát a hadi foglyok irányában szokásban levő szabályokhoz képest, mert igen természetesnek fogja találni, hogy a miképen ő a mi foglyainkkal, ugy fogunk mi is bánni az ő foglyaikkal, kik már is sok ezerre menő számmal vannak kezeink alatt. S ha más okból nem, fogadja el legalább saját katonáinak javáért a méltányos viszonosságot. — Görgei levele kitünő német tollal irva, s hangulata büszke s öntudatteljes volt. A czimben s a felszóllitásokban Windischgraetzet nem hivá fel nevénél, hanem e kifejezéssel élt: an den kommandirenden General der oesterreichischen Invasions Armeen. Azon kivül, hogy az osztrák részről foglyaink iránt követendő bánásmódot viszonozandónak, még azt is kijelenté, hogy minden magyarért, kit Windischgraetz kivégeztet, három osztrák fog általunk agyon lövetni.

Szentmártonkátán létünk alatt a hadtestével előre haladó Damjanics két catholicus plebánost, — az egyiket Mariczainak hivták, a falu népe feladására, mint hazaárulót minden forma nélküli rövid eljárással főbe lövetett. Meg kell itt emlitenem, hogy midőn még az alsó sereggel Szentesen voltunk, én a honvédelmi bizottmánytól az alföldön felállí-

tandó vészbiróságok helyeinek ki jelölésére felszóllítva, Szegedet és Szabadkát jelöltem ki, de egyszersmind czélszerünek nyilvánitottam, hogy a táborral együtt mozgó vésztörvényszék neveztessék ki, csak igy lehetvén elejét venni annak, mi szerint a tábor helyein kinyomozandó hazaárulási esetek a törvény mellőzésével ne itéltessenek el. A honvédelmi bizottmány Szeged és Szabadkára nézve javaslatomat helyben hagyta, de a mozgó vésztörvényszéket szükségesnek nem vélte. Ezen meggondolatlanságnak nehány ember élete esett minden törvényes formák nélküli kivégzés által áldozatul. Mert a hova a seregek jöttek, ha a nép valakit mint hazaárulót adott fel, azt az illető parancsnok, mi előtt további állomásra nyomulna, minden biróság nélkül halálra itélte. A feljebb érdeklett két eset, mellyek Kókán és Izsaszegen történtek, minden gondolkodóbb emberre rossz hatást tett, mert rémülést és idegenséget terjesztett előttünk szives fogadás helyett. Megmondám Kossuthnak, hogy ez állapot egyenesen a honvédelmi bizottmány hibájának következménye, mert határozata következtében nekem nem lévén törvényszerű biróságom, hova a vádlottakat állithatnám, azokat a katonai parancsnokoktól át nem vehetem, az pedig, hogy a táborból messze földre, a rendes vésztörvényszékek helyeire szállittassanak a vádlottak, képtelenség. Kossuth osztozott rosszallásomban s azt mondá, irjam meg a honvédelmi bizottmánynak rendelete következményeit. Én megirtam, de nem várva a választ, azonnal mozgó vésztörvényszéket szerkeszték összve, mellynek szükségét a rövid időn megérkezett honvédelmi bizottmányi válasz megismerte. — Ezentúl a katonai főnökök hazaárulási vádok elitélésébe nem bocsátkoztak, — csak a tetten kapott kémeket ők büntették meg.

Szentmárton-Kátáról Kókára tevénk kirándulást, s onnan gyalog mentünk egy magos dombra, melly $^1/_2$ órányi távolságra a bokrokkal be nőtt vidéken emelkedik, s a legszebb kilátást nyújt a számos dombokkal és kicsiny területü erdőkkel sürün diszesitett rónaságra. Fent a dombon meg lepetésünkre Görgeit találtuk, Armin báttyával és Gr. Andrássy Aladárral. Kossuthtal Horváth csanádi püspök, ki az elnök másodszori jövetele óta a táborba nálla maradt, én, Ragályi

borsodi alispány s nehányan az elnöki kiséretből valának. Görgei aludt s jövetelünk által felköltve beszélte, hogy a mult éjszakát álmatlanul tölté. Egy óránál tovább maradtunk a gyönyörü kilátást adó helyen. Görgei igen jó kedvü volt, beszélgetése enyelgésig vonzó volt, átalában inkább kedvderitő tárgyakban, mint komolyakban folyt a társalgás. A falú népéből is lassan nagyobb számra növekedék az oda jövő, s a társaság két fő emberének szemléletén éldelgő férfiak és hölgyek száma. Egy csinos menyecske vizzel szolgált minnyájunknak. Kossuth és Görgei kölcsönösen mutaták be magokat neki. Kossuth mondá előbb: tudja-é, hogy e magyar seregek fővezére ivott korsójából. Ez megint, látta-e már Kossuth Lajost, s ha nem, most nézze őt. Mind annyiszor a hozzánk csatlakozott nép éljent rivalgott. — Azon időben Kossuthot és Görgeit a legmelegebb vonzalom köté egymáshoz. Gödöllőben láttam őket e viszonyban, még jobban fejlett mértékben. Gödöllőn szóllítá meg Kossúth Görgeit az egymás tegezésére. Azóta, hogy Kossúth Debreczenbe visszatért, Görgei Komárom, s onnan Buda alá haladott, az őszinte szivesség rajtok nem láttatott többé egymás irányában soha. Görgei, ha szükségesnek vélte Kossuthot megnyerni, Gödöllőn már teljesen birta őt, a szeretet elérhető pontjáig, — azon vonalon túl megszünt már hite Kossuthtali harmoniája szükségéről. Mi előtt Gödöllőről Kossuth eltávozott, addig Görgei Kossuthot minden alkalommal mint nagy jellemü férfit, s tetteit nagyszerüeknek rajzolá. Az óta a ragaszkodás melege észrevehetőleg tünék el fokonként rólla, előbb Kossuth cselekvéseiben hibákat lelt s feltakart, majd csipősen ostromlott egyet s mást rendeleteiben. Talán sorsunk nem fogott olly gyászos alakot ölteni, ha e két férfi egymás iránti érzetinek változata első perczeiben egyikök megszünik működni.

Még mi a dombon mulatozánk, folyt az Izsaszegi ütközet, April 6-án, mellynek előbb ágyu dörgéseit hallók, majd füstjét látók. Görgei lóra ült, s elrobbant a csatatérre. E csatában Windischgraetz fő serege vivott a magyar sereg szinte legnagyobb részével. A mieink eleinte némi zavarba jöttek, de Damjanics a maga hadtestével ismét kedvező fordulatot ada az ütközetnek. Midőn hátrálni kezdtek, Damja-

nics megállott egy magasabb ponton, s elkiáltá magát: innen már egy talpnyit sem hátrább. A zavar egy ideig olyan volt, hogy tüzéreink saját huszárjainkra tettek nehány lövést. Midőn Görgei oda jött, személyesen vezetett több csapatot előre. A győzelem részünkre hajlott, s a csatát seregeink nyerék meg. Ezen ütközet után Aulich a maga hadtestével elvált a többi seregtől, s Pest felé tartott, mellynek pár hét mulvai bevétele az ő nevének emlékét örökíti.

Az izsaszegi csata után Windischgraetz teljesen elvesztette bizodalmát győzelméhez. Nehány nap mulva Welden lőn utódja.

Azon ütközet körülményeiből még Kleinheins őrnagynak esetét emelem ki. Iffjú ember volt még, — a szabadság ügyének lángoló hive, tudományilag egyike a legkiképzettebbeknek, s bátor a harczban mint akárki más. A táborkarnál volt, mellynek Bayer mellett kétségkivül legjelesebb tagja volt. Előbb Dembinskinél volt, de azt elhagyta, mert tehetségei iránti hitét veszté el, — azután Damjanicshoz jött, de azzal, mint mondá, nyersességei miatt nem egyezhetett meg, s nem türheté, hogy a táborkari tisztet mint káplárt tekintse. Czibakházán Vetterhez ment által, de mellette nem volt szivesen. Az ő elevenségéhez Vetter igen pedant volt. Vetter megbetegedése után Klapkához jött, — mindenütt mint a hadtest táborkari főnöke működvén. S e minőségben volt Klapka mellett is az izsaszeghi ütközetben, midőn annak bevégeztével egy a csapatok valamellyikének késő elővezetése által elkövetett hibával vádoltaték, melly miatt haditörvényszék elébe vala állítandó. Másnap estve Gödöllőn sorsán kiki sajnálkozott, — nekem szakadt kebellel beszéllé el esetét, mellyben előadása szerint a vett harczrendhez képest máskép eljárnia lehetetlen volt. Megjegyzem, hogy ez iffju az egész hadseregben leghőbb imádója volt Görgeinek, — az ő ragaszkodása nem volt társköri érdek köteléke, hanem legvalódibb őszinteség. Ő Görgeiben a legnemeslelkübb s leghősibb egyént ismerte. Sokszor mondá, mi előtt Görgei lőn fővezérré: meglátja, Magyarországot nem szabadithatja meg senki más mint Görgei.

Ezen őszinte vonzalom birá Görgeit arra, hogy az őrnagyot nyilatkozata által igazoltnak jelentette ki, a nélkül, hogy

hadi törvényszék elébe állitaná. E kijelentése átalánosan kedvesen hatott, mert sokan voltak azon aggodalomban, hogy a hadi törvényszék agyonlöveti. — Kleinhains a következett csaták mindenikében hősileg osztozott. Az ő hősisége a felmagasztalt kebel ihletése vala. Soha előmenetelért szót sem tőn, — midőn a miatt sokan főnökeik kegyeit keresék, sokan olly gyakran Debreczenbe jártak. Még a szolnoki ütközetben megérdemelvén a vitézségi jelt, azt mindig mellén viselé, s nagyobb kitüntetéseket nem vadászott. A budai ostrom életének véget vetett; egy estve valamelyik colonnet előre vezetvén, a bástyáról lelőtt osztrák golyó mellbe találta, s a derék a halálos sebben egy pár óra alatt kimúlt.

A dombról, melly a leirt jelenetnek szinhelye volt, Kókára mentünk be. E faluban az elnököt nehány lelkes úri hölgy a környékből üdvözlé, s Hertelendi ezredes neje enthusiasmussal tolmácslá társnéi érzetét. Emlékül koszorút adtak az elnöknek. E faluból Gödöllő felé indultunk.

Még az előbbi nap eseményeiből megemlitem Görgeinek a szentmárton-kátai ebéd felett tett megjegyzését, mi szerint nyugtalanul várja, hogy professori pályára térhessen. Kossuth észrevétele arra volt: még előbb a magyar hadsereget kell mint hadügyministernek organisálnia. — Szentmártonkátáról eszembe jut még egy jelenet, melly ott jelenlétemben az elnök és bizonyos Raics őrnagy között, kit a magyar kormány az alvidéken a ráczokkali békéltető érintkezésekben sokszor használt, történt volt. Ez egyén Pétervárадon a várőrség által nem szivesen láttatott, s Debreczenbe utasittatott a kormányhoz. Onnan a táborba jöve, az elnököt felkeresni. Ez alkalommal tehát újra ismétlé a maga egyeztetési terveit, s az elnököt arra kéri, hogy még egyszer hatalmazza fel őt a ráczok lecsillapitásának megkisértésére. Az elnök erre legkevésbé sem volt hajlandó. Ezen hangulatát egy részt a sikertelenség okozá, mellyen minden egyezkedési lépéseink a ráczoknál hajótörést szenvedének, — és Raics képessége felőli kétkedés, miután mindannyiszori nagy igéretei után munkálkodásának soha semmi eredménye nem volt. Előadási modora ez egyénnek untató és hosszadalmas volt, sem vonzó, sem meggyőző oldalai nem voltak, mik mellőzhetlen kellékek ily megbizatásban.

A sikertelenség s az ajánlkozó tulajdonai iránt bizodalom csökkenése volt az egyik, de legnagyobb oka az elnök idegenkedésének az egyezkedések folytatásától azon erős hiedelem vala, melly az elnökben győzelmünk bizonyossága iránt már gyökeret vert. Azért felmagosodott érzettel és hanggal mondá, hogy többé semmi egyezkedésekről tudni nem akar, hogy a ráczok minden közeledésében egy-egy cselt tapasztalt, s ennek ellenében elegendő jó akaratnak tekinti a maga részéről, hogy a polgári jogok egyenlő gyakorlatából őket kizárni távolról sem kívánja, — de »különben igazolva látja magát Windischgraetznek ama rettenetes kijelentését használni ellenök: unbedingte Unterwerfung, vagy kiirtás«. A szörnyü unalmas Raics visszaküldetett Debreczenbe.

Az elnök feltétlen hiedelme győzelmünk felöl oka lőn gyakrabban kitünt hivékenységének, mellyel bárhonnan érkező s bármily kalandos hireknek hitelt adni hamar kész volt. Szentmárton-Kátán komolyan beszéllte, hogy ollyan kútfőből, melly nem szokott hamis hireket terjeszteni, hallotta, miképen Horvátországban egy párt keletkezett, melly hozzája petitiót határozott olly felszóllitással, hogy vállalja a horvátországi bán hivatalát. — Pestnek bevételét is a legközelebbi napokban történendőnek vélte, és Szentmártonkátáról küldte Szöllősyt a Debreczenből a tábor felé már utnak indult neje elébe.

Gödöllőre nagyszombat napján, Április 7-én érkeztünk. A herczegi uradalom nagy kastélya eléggé alkalmas volt, minnyájunknak elhelyezést adni. Mint már megérintém, az izsaszegi ütközet után a sereg nagyobb része Vácz felé vette nyomulási irányát, s csak Aulich hadteste tartott Pest felé. De a tábornokok minnyájan bejártak az elnökhöz Gödöllőre. Husvét napján neveztetett ki Nagy Sándor tábornokká. Gödöllőn hoztam én javaslatba, Kiss Pál küldessék Péterváradra várparancsnokul. Az elnöknek a javaslat igen tetszett, de Damjanics igen ellenzé azt, hogy Kiss Pál az ő hadtestében nélkülözhetlen. Én épen kitünő egyénisége miatt vitatám oda küldetésének szükségét, mert olly nevezetes várnak őrzését csak oly kézre bizhatónak állitám, melly jelességét már bebizonyitotta. Az elnök elállott a javaslattól s Perczel Miklóst, kit báttya és Battyányi péterváradi várparancsnoknak helyettesi-

tettek, meghagyandónak határozta egy időre. Midőn azonban Debreczenbe visszatért, Kiss Pál szükségét újra belátta, s Kiss Pál Komárom tájáról indult el új rendeltetési helyére.

Gödöllőn az elnök Debreczenbe visszatérésre határozta el magát. Erre a Pestre legközelebbi napokbani bemenetel reményének nem teljesedhetése, és arróli meggyőződés birá, hogy a főhadi szállássali utazása magára a seregvezényletre nézve több alkalmatlansággal összvekötve van, és más részt Görgei az elmenetelt tanácsosnak tartotta azért is, mivel a főhadiszállás közelében, vagy körében bár, teljes biztosság az elnökre nézve nincs, miután a főhadiszálláson csak a szükséges őrségek szoktak lenni, s könnyen megtörténhetnék, hogy az ellenség megtudván Kossuthnak oly kevés véderő közötti lételét, valamely éjszaka egy merész száguldó csapat által veszélybe ejthetné.

Mi előtt Kossuth Gödöllőről eltávozott, azon ingerültség ötletéből, mellyet Magyarországnak a Martius 6-i octroyirozott charta általi kitörlése az önálló alkotmánnyal biró országok sorából, és a magyar hadi foglyoknak az osztrák táborban emberietlen sorsa előidézett, többször emlegeté beszéd közben a függetlenség kijelentésének már elérkezett időszerűségét. Én kérdeztem őt, hogy beszéllt-é már a tábornokokkal az ügyről. Azt felelte Klapkával igen, Görgeivel pedig még elmenetele előtt fog beszéllni. Beszéllt-é, azt nem tudom, — később Görgei azt állitá, hogy vele azon alkalommal nem közlött semmit.

Az elnök tehát Horváth püspöknek, és szokott kiséretének társaságában Debreczenbe visszatért. Hatvanban nejével találkozott, ki utban volt feléje.

Gróf Rádai Gedeon épen akkor érkezett Gödöllőre, midőn Kossúth kocsija már elvágtatott. Utánna sietett, s Hatvanban érte utól, mikor Kossuth nejét karján vezetve már a garádicson lemenőben vala. Barátilag s öröm szavakkal üdvözlé őt, de az elnök komoran utasitá őt vissza. Miért nem voltál Debreczemben? majd számolni fogunk egymással. Ez volt válasza. Rádai ezt később Debreczenbe maga beszéllte nekem, s tanácsomra elment Kossuthhoz, ki akkor úgy látszik már megbánta

szívélytelen bánásmódját, mert Rádait nyájasan fogadta, sőt azonnal egy megbizást is adott neki.

Mi még egy nappal tovább maradtunk Gödöllőn, t. i. a főhadi szállás s a biztosság személyzete, melly Jászberénytől fogva a nyomda személyzetével szaporítva lőn, mit Madarász eszközléséből tábori szükségekre kaptunk volt. — Estve a teke asztalos szobában voltunk minnyájan, midőn Görgei Damjanicstól jelentést vőn, mi szerint Vácznál az osztrákot megverte, és Váczot bevette. Az ellenség teljesen lett volna megsemmisítve, ha Klapka valamivel későn nem érkezik a csatatérre. Ezen csatában Földvári Károly akkor még őrnagy legmerészebb vitézséggel tüntette ki magát. Előbb a lengyel legio zászlaját akarta kezébe ragadni, de a zászlótartó azt átengedni nem akarta, aztán a 3-ik zászlóalj zászlaját ragadá kezébe, s azzal rohant előre az ellenségre.

Ugyan azon időben, midőn Vácz bevételéről érkezett a jelentés, Perczelnek az elnökhöz intézett egy tudósitása jött meg, mellyet felbontottunk, s Görgei felolvasta. Szenttamás bevételét jelenté. Beszédbe bocsátkozánk azután Perczel egyéniségéről. Görgei azt jegyzé meg: das ist zwar unstreitig, dass der Perczel ein sehr unangenehmer Gesellschafter ist, aber das muss man anerkennen, dass er ein guter Patriot ist.

Görgei még azon éjszaka ment el Váczra, mi másnap reggel. Váczon a hadtestek — Aulichét kivéve, melly Pest felé munkálkodott — mind egyesülének. Azután egy-egy nap közbenjöttével előbb Klapka, aztán Damjanics, végre Gáspár hadteste mene Rétságra, s onnan Ipolysághra.

Váczon egy kémet fogtak meg. Legalább a kinyomozott körülmények azt bizonyitották, hogy oly járatban foglalkozott. Halászok adták fel, hogy midőn a magyar hadsereg Váczra vonult be, ő a parton embert keresett, ki a Dunán átvigye és sok pénzt igért. Akkor átment, de rövid időn ismét visszajött, s ujra kivánta magát áttétetni, mi által gyanúba esett és bekisértetett. Minthogy a kémeket katonai eljárással csak a hadbiró által itélték, Görgei az embert felhozatta a püspök palotába, hol szállva volt, ott minnyájunk jelenlétében oldalvást egyik ablak mellett a hadbiró által kihallgattatta, az itéletet helybenhagyta, papért küldött, ki az elitélttel mise mondó

ruhában imádkozott, s a végrehajtást azonnal megrendelte. Mind ez egy pár percz müve volt. A pap az imádság után Görgeihez közeledék s könyörgött előtte, hogy tegye azt a kegyelmet az elitélten, s ne akasztassa fel, hanem lövesse főbe. Görgei nem teljesité a kérést. A vádlott egyébiránt ártatlannak állitotta magát, noha a feljebb érintett körülmények nyomólag szólltak ellene. — Midőn már a végrehajtás foganatba ment, hozzám jő egy pap, gróf Zichi kanonok szállásán, kinél szállva valék, s ki két izben bennünket diszesen vendégelt meg, — és keservesen panaszolja, hogy szegény annya már öreg asszony, az ablakon tulajdon házában kitekintvén, megilletődve látja, hogy a házuk előtt levő fára egy embert akasztanak. Ezen az öreg asszony szörnyen megijed, s a szél üti meg. A panaszkodó pap, ki egyébiránt anyjának életben megmaradásához reményét nem veszté el, csak azon elégtételt kérte, hogy azon fát, mellyen olly rút emlék hagyatott háza előtt, levágattassák. Melly csekély kivánat természetesen teljesittetett. — Remellai hadbirót azonban, kinek szivtelenszerűségét más alkalommal is tapasztalám, kérdőre vontam ezen több mint könnyelmű cselekvéseért. Elég nagy malitiával azzal menté magát, hogy Görgeit kérdezvén, hová akasztassa fel az elitéltet, a tábornoktól azt kapta feleletül; az első fára. Mit ő elég gonosz volt betü értelemben teljesiteni.

Azon időben a guerillák kicsapongásai kezdődtek. Váczon hozzám jöve Huszár Károly, egykor nógrádi követ, fiával együtt. Előadá, hogy négy guerilla jelent meg házánál, és fiát azon okon, mert a németek alatt szolgabiróságból főszbiróságra lépett elő, elfogni s elvinni akarták. Csak ugy tudta őt megszabaditani tőllök, hogy lekötelezte magát előttök, miként fiát személyesen vezeti be Váczra a kormánybiztoshoz. Én fiát szabadon hagyatni rendeltem, és csupán arra nézve, viselhet-e a magyar kormány alatt hivatalt, Repeczkit mint nógrádi biztost, utasitottam el intézkedésre. Az iffjú nem sokára Görgeihez mint nyargoncz állott.

Váczon az öreg Götz osztrák tábornokot, ki a váczi ütközetben esett el, rangjához illő katonai disszel temettük el. Görgei komoly ájtatossággal állott koporsója előtt. Átalában az osztrák sebesültek és foglyok iránt affectátióig volt min-

denkor szives, sőt udvarias, mi nem kis ellentétben állott azon levél szellemével, mellyet a foglyokkali bánásmód tárgyában Windischgraetznek irt.

Váczról Rétságon keresztül Ipolyságra mentem, hol a tábornokokkal találkoztam, Klapkát kivéve, ki hadtestével előre ment. Rétságon Damjanics és Pikéti ezredes között viszály támadt. Az első valami szolgálati mulasztásért az ezredest kiméletlenebbül róvta meg, mire ez őt párviadalra hivta ki. Görgei megtudván az esetet, Pikétit mint az alárendeltség ellen vétkezőt profozhoz küldte, s eképen a párviadalból semmi sem lőn. Nagy Sándor engem figyelmeztetett Görgeinek ez esetbeni kétszinüségére. Damjanics előtt Pikétit élénken kárhoztatá s ócsárlá, és viszont Pikéti előtt amazt hibáztatta, s mintegy gunyolá a párviadal el nem fogadásáért, holott ő volt, ki megakadályoztatta. Átalában mind inkább látható volt Görgein némi féltékenység Damjanics irányában. A harmadik hadtest, mely Damjanicsé volt, lelkét képezé a seregnek, nálla nélkül semmi csata sem vala megnyerhető; e hadtestnek pedig kiképezője, vezetője és bálványa Damjanics volt, s természetesen az ő tekintélye azon arányban volt nagy, mellyben hadteste a többi csapatokat dicsőségben felülmulta. Görgei bánásmódja ennél fogva Damjanics irányában különbözött attól, mellyet más tábornokokkal szemközt követett. Mások előtt ő büszke volt és komoly, — és ők az alárendeltség hangulatát pontosan megtarták. Damjanics Görgeivel is szokott zajával társalgott, teljesen a bajtárssság modorában, s Görgei lekötelező szivesség szavaival szóllott hozzá mindenkor, mellyen keresztül azonban nem ritkán sugárzott által restellése annak, hogy a hadseregben még kivüle van tekintélyes egyéniség, ki iránt a közlegénységnek még nagyobb bizodalma van, mint ő hozzája. Ezen viszonyban találjuk kulcsát Görgei azon felötlő rendeletének, mellyel nem sokára Damjanicsot Debreczenbe küldeni akarta.

Ipolysághon Boronkait, ki már Klapka által, midőn ez seregével Hont megyén keresztül nyomúlt, meg volt a dolgok vitelével bízva, vissza helyezém kormánybiztosi tisztébe, mellyet már az előtt a magyar kormány alatt erélyesen viselt. Ipolysághon majd az öszves honti ellenzékkel találkozám, melly

egykori küzdelmeiről Lukával az országban hirt kapott volt. Ez alkalommal azonban Lukát kimondhatatlanúl dicsérték. Császári biztosi hivatalát azon idő alatt, míg e megye osztrák kézben volt, nem csak engedékenységgel viselte, hanem nyilvános tényjeleivel annak, hogy keble a hazáé. Sem adót, sem újjonczokat nem szedett, a fegyvereket nem gyüjtötte be; senkit el nem fogatott, senki javait zár alá nem vette, bár erre állitólag parancsot kapott vala. A honti hazafiak ez okoknál fogva érte a magyar kormánynál közbevetőleg fellépni szándékozának. Vele ellentétben az iffjabb Majthényi László Nógrádban sok üldözést vitt végbe. Idősb Majthényi László is Barsban nem hagyott kedvező emléket maga után.

Ipolysághról Lévára mentem. Útközben Szánthón találkozám Görgei Arminnal, kit öccse egy csapattal a bányavárosok felé küldött. E csapat később nem csekély szolgálatot tőn Beszterczebánya vidékén, s Beniczki Lajossal egyesülve azon tájék védelmére elég nevezetes erőt alkota, — mind addig, míg az országba tódult orosz seregek elől visszavonúlni kényszerült. — Léván Fekete László, Kossúth titkára, meghozta nekünk az április 14-iki függetlenségi nyilatkozat hirét, és azt, hogy rövid napok alatt a ministerium ki fog neveztetni. Az esemény a táborban nagyobb meglepetést nem idézett elő. Görgei hallgatag volt, nehányan közvetlen környezetéből ostromlák a dolog czélszerűségét. Különösen Dánielis, a sereg főintendánsa, ki Görgei pártolásából, a nélkül, hogy akár előbb katona lett volna, akár most hadi szolgálatot tenne, ezredesnek lőn kinevezve. Görgeinek leglelkesültebb partisánja volt. Vele volt kéntelen Ludvigh, ki Tiszafüredtől fogva minminden dolog nélkül ugyan, de mindig azon hittel, hogy ő Görgei és Kossuth között az egyetértés kapcsolatát őrzi, velünk utazott, nagy vitatkozást kiállani a függetlenségi nyilatkozat miatt. Panaszkodott is Görgeinek Dánielis ellen, de Görgei tréfásan tárgyallá a dolgot, s azt tanácslá Ludvighnak, hogy hivja ki pisztolyra ellenét, mire mindkettőnek nem nagy kedve volt. Egyebiránt Danielis is szepesi ember s azért Ludviggal rokonféle viszonyban lévén, a bajnak hamar vége lett. Meg kell egyebiránt jegyeznem, hogy minden kikelés, melly a kérdelt tárgy ellen hallatott, távolról sem sujtá Kossuthot, ki

ellen a seregben soha szó sem volt hallható, s kit különösen Görgei környezete mindenkor nagy áhitatossággal emlegetett, hanem a megtámadás a képviselőház ellen intézteték. Különös volt azonban, hogy midőn Fekete László Mészárost és Nyárit nevezé, mint a határozat ellenzőit, Görgei környezete e kettő s főleg Mészáros ellen forditá kikelése fulánkját. Ugy látszott azon időtájban, hogy Görgeinek nagyon tetszett, ha valaki az öreg hadügyminister ócsárlá, kit ő maga is gúnyainak és élczeinek tárgyául nem ritkán teve. Én Görgeivel a függetlenségi nyilatkozatról beszéllvén, nálla semmi ellenszenvet ez ügyre nézve nem találtam. Csupán azon oldalról tőn észrevételeket, hogy hát mi lesz akkor, ha bennünket időközben a németek megvernek, és hogy ennél fogva meg kellett volna várni egy döntő csatábani győzelmet. Politicus okokat nem hozott fel a határozat ellen. Akkor még a muszka hadsereg beavatkozását a táborban senki sem hitte. — Lévárról estve többen Damjanicshoz mentek vacsorára, Görgei is. És Nagy Sándor is ott volt. Damjanics hadi szállása egy közel faluban vala. Én az esős idő miatt nem mentem, bár Damjanics többször hívott. Másnap Nagy Sándor és Bogdanovics Vilibald, ki Damjanics táborában mint nyargoncz tartózkodott, beszélték el nekem, milly heves vitatkozások támadtak közttök a vacsora felett az ápril 14-iki határozat miatt. Magát a határozatot lényegében nem ostromolta az ellenfél, mellyhez Görgei, Leiningen, Gr. Eszterházy, Gr. Bethlen József, Damaszkin István s nehány iffjú nyargoncz tartozott, csupán a már Görgei részéről emlitett időszerűtlenséget hozván fel, hanem a képviselőház, vagy is a táblabirák ellen forditá megtámadásait, s katonai dictatura szükségét vitatta, s Görgeit önjelenlétében, minden tiltakozása nélkül, mint arra hivatottat nevezé. Nagy Sándor és Bogdanovics védelmezék a polgári elemet, s küzdének a katonai dictátorság eszméje ellen. Ezen alkalommal mondta Nagy Sándor, hogyha valaki katonai dictátorságra vetemednék, lesznek a magyar seregben elegen, kik pisztolyt szegeznek mellyének, és ha más nem találkozik, ő lessz az első, a ki azt megteszi. Görgei nem látszott e kijelentést rossz néven fogadni, de azon estétől fogva Nagy Sándor minden alkalommal érezé Görgei általi mellőztetését. — Damjanics,

ki a pártok állását Debreczenben nem ismerte, s csupán Kossuthot tartá ragaszkodása tárgyául, ezen vitában a képviselőház ócsárlásában részt vett, de a katonai dictaturába bele nem szóllott. És másnap igen haragudott Bogdanovicsra, hogy ingerült vitatkozásával a beszédet oly fokig tüzelte fel.

Másnap volt a nagysarlói ütközet, a szőnyi után legdöntőbb egész hadjáratunkban. Görgei, mihelyt a csata folyamát hirűl hozó futár megérkezett, azonnal, noha már alkonyodott, a csatatér felé lovaglott el. Többi nyargonczai között Gróf Andrássy Gyula is volt, ki még Kókán jöve a táborhoz. Másnap N.-Málasra menénk Danielissal és Hankovicscsal hálni. Utközben sok fogolylyal találkozánk, kik a nagysallói ütközetben ejtettek. Az osztrákoktól egy csatában annyi fogoly nem került hatalmunkba sehol, mint Nagy-Sarlón. Ezen ütközetben is Damjanics a maga hadtestével döntötte el a győzelmet. — Kálnán ismét Görgeivel találkozánk. Innen küldte a futárt, Fekete Lászlót, vissza a nagysarlói győzelem hirével. Elmenetelkor Fekete kérdé, hogy van-é még üzenni valója az elnökhez. Annyit mondjon, felelé, hogy ha máskor ollyan fontos dolgot tenni akar, — a függetlenségi nyilatkozatot értette, — előbb legyen szives velem közölni. Később a sarlói ütközet eredményéveli megelégültségében mosolyogva mondá: wenn die Herrn in Debreczin die Nachricht von diesem Sieg hören, so zweifle ich nicht, dass Sie dem Kaiser von Russland den Krieg erklären. Czélozva arra, hogy minden kis nyeremény mennyire képes embereinket elbizakodásra serkenteni fel. Fájdalom, hogy igaza volt. — Ez alkalommal egy levelet is közlött velem, mellyet Kossuth irt neki baráti bizodalomban. Tudósitá abban őt, hogy hadügyministernek fogja kinevezni, — nézeteket közlött vele, mik szerint fogja ohajtani, hogy az új hadügyminister a sereget rendezze, — a függetlenségi nyilatkozat közös akarattali keresztül menetelét adá tudtára, s reményét fejezé ki, hogy az a hadseregnél jó benyomást teend, Buda bevétele iránti ohajtását fejezé ki stb. — Olvassa el, mondá Görgei, önt is szinte úgy érdekli, mint engem.

Kálnáról Perbetére lőn a főhadiszállás áttéve. Itt, vasárnap, ápril 22-én vevém egy futár által Kossuth levelét, melyben meghitt a ministeriumba részt venni. A baráti szel-

lemben irt levélnek erre vonatkozó része röviden ez volt, ezennel meghivlak a ministeriumban részt venni, a tárczák iránt a dolgot magunk között elvégezzük. Kérlek, ne vond ki magadat a független Magyarország első ministeriumából.

Azt, hogy hazánk már független, távolról sem hivém. De az én hűségem a nemzet ügyéhez a sikertől feltételezve nem volt. S azért megbecsülésnek tekintém a meghivást, mint megismerését tántorithatlanságomnak, mellyet sorsunk végperczéig be is bizonyiték. Elvállalásomat röviden adám a kormányzónak — miként már akkor nevezteték — tudtára azzal: hogy ha a nemzet állapotját ollyannak tekinteném, melly megengedi, hogy a kormányférfiak választásában csupán vagy főleg a capacitást tekintse mértékül, pillanatig sem késném a meghivást tagadással megköszönni, de minthogy jelen viszonyokban a megpróbált hazafi jellem leginkább a nélkülözhetlen kellék, igen is elfogadom.

Megérintem itt, hogy épen azon napokban Szemere Bertalan barátomtól, kivel levelezésben állottam, levelet vettem, mellyben azt irá, hogy az események felhasználák már az ő erejét is, s ő nem sokára búcsut venni készül a közügyek nagy munkájától s a magányba vonulni, egyébiránt engem felszólít, hogy csüggedetlen munkálkodjam tovább is, mert vannak, úgymond, jellememnek becses oldalai, mikkel a hazának használhatok. Azért neki is irtam, hogy a kormányzó meghivását azon biztos hitben fogadtam el, hogy a ministerium első tagja ő — Szemere — leend, s máskép nincs eset, hogy a kormányba belépjek. S valamint akkor ezen szándékom komoly volt, ugy későbben, olly boldogtalan kimenetelü hivatalkodásunk egész ideje alatt, mindenkor kész voltam helyemet ott hagyni, mihelyt Szemere azt tenné.

Még azon nap — április 22-én — bementünk Komáromba. A Vág vize rettenetesen kiöntött volt, az utak, hidak, töltések mind el valának sodorva a tengernyi vizek hullámjai által. A menetel nehéz és veszélyes volt. Sok szekér felfordulva, sok hadi szer vizben uszva, vagy belesüllyedve, és csak tetején láttatva, döglött lovak s több ily szomoru jelei az elem pusztitó hatalmának boritták el a vízzel fedett tért szemeink előtt. Komáromba érkezve, a vár alján nyerénk lakásokat, melly

egyedül volt a városnak ment része az ellenséges ágyuzás rontásaitól. A várban Guyon tábornok volt már a parancsnok, ki a sarlói ütközetben részt vevén, fél század huszárokkal az ellenségen keresztül vágta magát, és a vár falai alatt megérkezett, hol az őrség és a város népe kitörő örömmel fogadták. Oda jövetelünkkor szakadatlanúl folyt az ágyuzás a Duna jobb partjáról, mellyen a sánczokat az ellenség még birtokában tartotta. A mieink a várból ritkábban viszonozták az ágyudörgést. Igy volt csak szükséges, lévén állása a vár bástyáitól fedezetteknek kedvezőbb, mint a tulparton állóknak. Komárom városának képe rettenetes vala. Nem volt ház, templom, középület, a szállásunkul szolgáló utczát kivéve, melly egészen vagy részben romban nem feküdt.

Minden károsodás és szenvedés daczára, mellyet a vár ágyuztatása alatt szenvedtek, a komáromiak hazafi elszántsággal csüggtek a nemzeti harcz ügyén. Az ellenségnek a vár bevételére nézve semmi előnye nem lőn a város megsemmisitéséből, még is legkiméletlenebbül volt annak minden utczája, minden épülete lődözve. A városi lakosság, a már emlitett utczát kivéve, kivonult a mezőre és részint a Nádorvonal casamatjaiban, hol az előkelőbbek nyertek elhelyezést, részint különösen a végre épitett fabódékban huzta meg magát. A véginségre jutott egyének száma nagy volt.

A vár őrsége s abban különösen a tiszti kar, a seregnek odajöveteléig, annyi kölcsönös bajlódásban s rágalmazásban tölté idejét, hogy oda jövetelünkkor a különböző töredékek tagjainak panaszos vagy kikelő közléseit, egymásközti összeütközésök miatt, megérteni nem lehetett. Ugy tetszett, mint ha egy klastromnak egymás közt összeveszett népét hallgatná az ember. Itt volt mindenek előtt Guyon és Lenkey egymáshozi viszonya. Amaz várparancsnok, ez az őrség vezére volt, s ezen minőségben annak alárendelve. Guyon tagadhatlan rendkivüli vitézsége mellett azon tulajdonnal is birt, hogy mi hatáskörébe tartozott, azt maga szerette buzgalommal elvégezni, s nem engedte, hogy más elegyedjék dolgába. Lenkeit ez sértette, ki már az által is sértve érzette magát, hogy noha ő idősebb ezredes volt, tábornoknak mégis Guyon 8 nappal előbb neveztetett ki, s maga ennek parancsai alá helyeztetett. Sok-

szor keservesen elkiáltá: ezt is elszenvedem a hazáért. Lenkeinek fő vonása láng hazaszeretet volt. Ha szinte annyi ügyességgel birt volna, és ha azon hibának nem esett volna örvényébe, hogy naponta délután hosszasabb poharazásnak adta át magát, mi által tekintélye csökkentetett, derék katonai egyénisége mellett a legkitünőbb tábornokok egyike lett vala hadseregünkben.

Lenkei, mint már megjegyzém, vagy 8 nappal előbb érkezett Komáromba mint Guyon s a várparancsnokságot Török tábornoktól ő vette át, s folytatta Guyon jöveteléig, nem remény nélkül, hogy Guyon más rendeltetést kapni fog s ő ezen tisztében megmarad. E czélra petitio is volt a várban készülőben, Debreczenbe küldendő, de Guyon megérkezésével elenyészett. Lenkei azon rövid idő alatt, míg a várparancsnokság kezében volt, az úgy nevezett Nádori vonalt Kossuth vonalra keresztelte, mi szint úgy helytelen mint ok nélküli volt, mert az utolsó nádor hirének szennye nem terjedhetett el magára ez egykor erős alkotmányoszlopnak tartott országos hivatalra.

Itt volt a várban Kosztolányi ezredes, Török alatt az őrség vezére. Ez ezredest az egyik töredék égig magasztalta vitézségéről, a másik gyalázta. Ezen két párt személyesitve volt Kosztolányiban és Thaly egyszerü polgármérnökből lett alezredesben, kik egymásnak halálos ellenségei voltak. Lenkei megjövén, Thalynak nagy barátja lett. Ez egyén ármánybeli, irigy s dicsvágyó természetét nem rejthette el. Mihelyt beszélt vele az ember, e vonásai vastagon ríttak ki azonnal. Előttem olly szerénytelen volt azzal dicsekedni, hogy Komárom várának megtartását egyedül neki lehet köszönni. S Lenkeyvel ezt annyira elhitette, hogy ő azt mások előtt komolyan tovább adá. Tulajdonképen a vár megőrzésének érdeme a bent voltak közül személyesen senkit sem illet, az érdem magáé a váré, — csak árulás, vagy nyomorú gyávaság játszhatta volna azt ellenséges kézre. Török tábornok gyenge jellemü, bár becsületes, hadmérnöki tudományban jártas és hazafias ember létére nem lehetett gátja a várbeli zavaroknak. Alatta hadi tanácsot rendeztek, és ott szavazatok többségével határoztak nagyobb és tisztán várvédelmi tárgyak felett is, mi egyenesen csak a várparancsnok körébe tartozott. A várbeli tényezők egyike

Puki Miklós is vala, a kormánybiztos. Inkább Kosztolányi embere mint Thalié, kivel nagy ellenségeskedésben élt. Ez okozta, hogy Lenkei megérkezésével az ő befolyása azonnal megszorittatott, s kettejök között éles levelezés támadt, Lenkei felszóllitván őt, hogy az élelmezésen kivül semmi más tárgyba ne avassa magát. A várban volt Meszlényi Jenő ezredes is, Kossuthnak sógora, tökélletes zerus minden tekintetben, azon szerencséjét kivéve, hogy gyönyörü szép neje van, Kofler egykori osztrák tábornok leánya, kinek testvérbáttya Bem alatt Erdélyben harczolt, s fogságba kerülvén, ha jól értesültem, főbe lövetett. E hölgy dicséretére meg kell mondani, hogy a várbeli ármánykodásokba nem bocsátkozott. Ellenben Sulyovszkyné, Kossuth testvére és Kosztolányiné, olasz asszony, a várbeli ingerkedéseknek részint osztályosai, részint éltetői voltak. Főleg az első némi rendelkezési avatkozást is követelt magának és Thali pártját támogatta. — Ott ült a várban fogva Mack alezredes is, egy-két hónappal előbb Magyarországon egyike a legdicsőitettebb naphősöknek. Az ő bünét világosan senki sem tudta előterjeszteni. Némelyek teljesen ártatlannak mondták, Lenkei azt mondta, hogy sulyos mulasztások vádja terheli őtet, míg ellenben voltak ollyanok is, kik a vár átadásának szándékáról vádolták őt. Én kivántam a vizsgálati irományokat megtekinteni, de még csak készülőben voltak.

Legfelötlőbb esemény azonban, melly a várbeli surlódások darázsfészkébe történt, a szerencsétlen Majthényinak, Török előtti várparancsnoknak a méltatlan esete. Ő ellene árulási vád keletkezett. Elegendő adatok nélkül ugyan, de hogy a parancsnokság tőlle elvétetett, rendén volt, oly nevezetes pont védelme annyira igényelvén tiszta kezeket, hogy azok csak a gyanutól is megilletve e megbizatásban tovább nem hagyathatnak. De hivatalának elvételével nem elégedett meg az ellene felzúdult párt, hanem a várból kitiltotta, s ő a városban keresett menedéket. Egy alkalommal azonban, midőn azon zászlóalj, melynek az ő testvére volt őrnagya, zászlószentelési ünnepét tartá, ő magyar tábornoki öltözetben bemene a várba s a szentelés helyén ő is megjelent. Ennek szemléletére ellenségei, s köztök leginkább Mack, ki ellen még akkor vád nem

emelkedett, annyira feldühöttek, hogy a rendben álló honvédek előtt személyesen megtámadták, szemrehányással illették, hogy mikép mer a várba bejönni s hogyan bátorkodik tábornoki ruhát viselni. Pedig ő tábornoki rangjától megfosztva nem volt, egyedül a várparancsnokság vétetett el tőlle. De ez őrjöngő emberek annyira megfeledkeztek minden illedelemről s minden emberiségről, hogy saját kezeikkel a fegyveresen álló honvédek előtt Majthényiról a paszományt és az arany zsinórokat leszaggatták, őt meghurczolták, s minthogy férfiasan védelmezte magát, elverték s a városból kiűzték. Nemsokára valamellyiknek eszébe a gyülölet szenvedélye azon bölcs gondolatot sugallá, hogy Majthényinak mint árulónak még a városban tartózkodása is veszélyes és csak hamar minden tiltakozása daczára ki parancsoltatott a városból is. Midőn az igy megsanyargatott szerencsétlen a várost elhagyva a vidéken kéntelen volt menedéket keresni, az osztrákok elfogták, hadi törvényszék elébe állították és 10 évi vár rabságra itélték el. Igy czáfoltatott meg elleneinek rút vádja, mellynek inditóin fekszik az üldözöttnek szerencsétlensége, mint lelkiismeretöket mardosó sulyos bosszú.

A várban volt Balogh János, őrnagyi minőségben. Vitézségének nagy hire nem volt, de ő igényeit sem terjeszté katonai érdemeinek körén túl. Ellentétben polgári pályájával, mint katona igen szerényen viselte magát. Ő képviselőből egyszerre őrnagy lett, s noha a magyar hadseregben a gyors előlépésnek sok módja volt, ő háboru végéig mindig őrnagy maradt s nem igen követelte magosabb fokra emeltetését. A vár zavaraiban nem igen osztozott. Leánya is bent volt, Kovács kapitány neje, csinos, fiatal hölgy, Sulyovszkynéval egy casamatában lakott s ő is az avatkozó asszonyi körnek ha nem nagy tényezője, minden esetre nézője és beavatottja volt.

Görgeinek eleinte szándéka volt, mi előtt a sereg Komáromot elhagyná, a vár állapotát elrendezni. E szándéktól azonban elállott.

Részint azért, mert a várparancsnok sajátszerü jogokkal és függetlenséggel minden seregvezér irányában ellátva van, és Guyon ezen állásának gyakorlatába tettleg lépett s magát Görgeitől függőnek nem tekintette, valamint az annak előtte

a várban létezett hadi tanácsot is megszüntette; — másrészt azért, mert Guyonnal személyesen nem jó lábon élt, s ezen körülmény minden értekezést köztök nehezitett. Egyebiránt Guyon és Lenkei Görgei főhadiszállásán folytonos gúny és élczek tárgyai voltak. Amazt hóbortosnak, ezt tudatlannak mindenféle torzképekben csúfolták. A komáromi vár tehát új vezéreinek gondjára bizva maradt, mindazáltal Görgei megkért engemet, utasitanám Puki kormánybiztost oda, hogy a várban és ahoz tartozó területen semmi hatóság gyakorlatába ne bocsátkozzék, hogy ekép mellőzve legyen a surlódás minden lehető oka. Ennek szükségét megismerve, Pukival azon értelemben közlém nézeteimet. Ő eleinte megbántva érezte magát, előmutatván Kossuthnak felhatalmazó levelét, melly által a várban főhatalommá téve volt. De megmutatám neki, hogy ez csak addig volt szükséges, míg a katonai parancsnokok iránt tökélletes bizodalom nem létezett, most azonban az ezekkeli egyetértést rontja és szolgálatkészségüket kisebbiti, mit fentartani a főérdekek egyike. Egyebiránt megmagyarázám, hogy lehetnének előre láthatlan esetek, mikben a kormánybiztosnak tiltakozó hatalommal fellépnie helyén leendene, de ezen hatósága létezésének nyilvánitása minden esetre káros. Felszóllitám tehát, hogy szorítkozzék az élelmezésről gondoskodásra és a polgári hatóságok felügyeletére a megyében és a városban. Ebben végre Puki megnyugodott, — elmenetelem után azonban kevés napokig maradt Komáromban és helyébe Ujházi László ment.

Komáromban Görgei ismét egy bizodalmas levelet közlött, mellyet Kossuthtól kapott. Ez megkéri őt, hogy miután a sereg rendezésénél és a kormánytanácsban Görgei személyes jelenléte okvetlenül szükséges leend, mihelyt a minister kinevezés megtörténik, jönne le a kormány székhelyére. Közlé vele azt is, hogy Vetter betegségéből felgyógyulván, magát jelentette és fővezéri hivatalát folytatni, vagy abból egyenesen elbocsáttatni kiván. Ugy irá a kormányzó, hogy zavarban volt adandó feleletére nézve. Felszóllitja tehát Görgeit, tudósitaná őt, a seregnél minő benyomást tenne Vetter megjelenése s kéri őtet, hogy készitse el Vetter elfogadására mind a többit, mind különösen Damjanicsot. Görgei akép szóllott erre előt-

tem: ő azt gondolja, hogy vagy neki vagy Damjanicsnak a seregnél maradni kell, és az egyik közülök elmehet Debreczenbe. Vetter ha megérkezik, meg fogja neki mondani, hogy a seregnek iránta bizodalma nincs, és tőlle mint hazafitól azt várja, hogy a seregbeni egyetértést zavarni nem fogja. Ha mind a mellett itt akarna maradni, »akkor — ugymond — azt fogom vele tenni, a mit Dembinszkivel tettem«. — Ezen időben a hirnek elterjedése, hogy Vetter jönni készül, Görgei környezetéből a legingerültebb kikelések s fenyegetések árasztattak el Vetter ellen, mihez Damjanics személyes ellenszenve Vetter ellen hozzájárulván, nem szenved kétséget, hogy ha Vetter csak ugyan megjelent volna, botrányos jelenetnek lett volna tanúja a magyar sereg másod izben. Arról tehát meggyőződtem, hogy valamint Vetter vissza jövetele azon pillanatban legkevésbé sem kivánatos, ugy a megkezdett győzelmes hadjárat folytatásában Görgeit félbeszakasztani káros lenne. Véleményem volt tehát, hogy Görgei ministerré kineveztetése után is addig tartsa meg a fővezényletet, míg a hadjárat befejezve, azaz az osztrák teljesen megverve és Pest-Buda bevéve nincs, de azon túl a két hatalom egy kézben pontositva ne legyen. Igy szólltam Görgeinek és igy irtam Kossuthnak. Görgeinek, ki midőn az ő személyéről volt szó, mindenkor nyájas szerénységgel beszéllt, azt mondám: teljesen hiszem, hogy Önnek jelenléte a séregnél mulhatlanúl szükséges, egyébiránt lehetségesnek tartom, hogy valaki ma a haza megmentője legyen és holnap hazafi kötelességgé váljék, más viszonyok miatt őt főbe lőni. Teljesen igazsága van, azt mondá. Azután Damjanicsot hivatta. Nem a reá beszéllést megkisértőleg, hanem egyszerüen elébe tevé a kérdést, hogy jónak tartaná-é, ha Vetter ismét átvenné a fővezényletet. Mint várni lehetett, Damjanics Vetter elleni kitörésekben válaszolt, mikhez Görgei is a maga részéről nehány szidalmat hozzáadott. Ez a tárgy tehát el volt végezve. — Átmenve a másik tárgyra, Görgei előadta a fővezéri és hadügyministeri feladat egyaránt nagy fontosságát, és azt tevé hozzá, hogy mondja meg őszintén, hogy szükségesnek tartja-é az ő — Görgei — megmaradását a seregnél. Természetesen, Damjanics felelete az volt, hogy mulhatlanúl szükséges. Tehát — ugymond Görgei — neked kell mint helyettes

hadügyministernek Debreczenbe menned, mert más nincs senki, kire a sereg rendezését bizni lehetne. Damjanics eleinte vonakodott s előhozta Mészárost, hogy addig, míg Görgei a seregnél van, az vinné a helyettességet. Az lehetlen — felé Görgei — Mészáros és én, ez olly különbség, mint viz és olaj között, ha én minister vagyok, Mészáros nem lehet helyettes. Én Klapkát javasoltam. Damjanics eltávozását a seregtől vesztességnek nyilvánitván. De Görgei nem akart elállni eszméjétől, s olly őszinte nyájassággal mutogatá Damjanicsnak, hogy az érdeklett helyre nálla alkalmasabb tábornok nincs, hogy Damjanics végre bele egyezett — oly rendelkezésbe, melly által elvonatott a helyről, hol dicsően betöltötte hivatását, s küldetett oly pontra, mellyre hivatása legkevésbé sem volt. Ki Damjanicsot ismeri, tudja, hogy valamint a csatatéren jeles, ugy az iróasztal mellett teljesen idegen.

April 26-ára volt a seregnek átmenetele a Dunán elhatározva. Én 27-re tűztem ki a magam elmenetelét Debreczen felé. Azon öt nap alatt, mellyet Komáromban töltöttem, folyton dörgött az ágyuzás. A várban a falakhoz huzódva járkáltunk, hogy az udvarokra eső golyók ne érjenek. Ezen ágyuzás alatt készitették a komáromi ácsok a hidat, mellyet nem hajókra raktak, hanem a várnak egyik oldala által fedezve fenyőfaszálakon épitettek és részenként beusztatták az illető helyre és ott összveállitották, melly hely teljesen ki volt téve az ellenséges ágyúnak. Még is csak egy ember esett közülök áldozatúl, kit a bomba ketté szakitott. 25-én estve a hid készen lévén, éjjel a seregek lassanként átnyomúlni kezdének. Készek voltunk arra, hogy a hidoni átmenetel véres áldozatokba kerülni fog. Maga Bayer azt állitotta, hogy ezer ember is eleshetik. Mind a mellett a seregek felette csekély, majd semmi veszteséggel mentek által. A harmadik hadtestet, mivel Damjanics már ki volt jelölve Debreczenbe menetelre, Knezics ezredes vezette. Reggel a harmadik hadtest megtámadta a sánczokban levő ellenséget, s megnyilott a csata, melly nappal folytattatott, s az ellenség kiverésével a sánczokból, elüzésével egészen Ács alá, sok fogoly ejtésével, hat nagy ágyu és nevezetes lőszer elfoglalásával végződött. A győzelem tovább vitethetett volna, ha Görgei Gáspár hadtestét későn nem ren-

deli be Perbetéről, melly csak akkor érkezett, mikor a csata már megszünt. Ha ezen hibát nem követi el, a német sereg meg lett volna semmisithető teljesen. Éjjel Klapka és Knézics vezénylék a küzdő seregeket. Reggel már Görgei és Damjanics is a csatasikon voltak. Guyon is a várbeli őrségnek egy részével a csatában részt vett. Én Lenkeivel a hidról és a bástyáról néztem a közel fekvő csatahelyre. A nap szép volt, a látvány borzasztón gyönyörü. Részünkön is sok áldozat esett. Eleinte lovasságunk egy része hátrálni kezdett. Gr. Teleky, Galvagni, gr. Szapáry tisztek a Hannover, Krain őrnagy a Ferdinánd huszároktól megsebesittettek. Még a csata napján Görgei a mezőn több tisztet előléptetett, közttök Knezichet tábornoknak nevezte ki, mi által minden ismert fővezéri hatáskörön túl lépett, s a kormányzó boszonkodását idézte elő.

A szőnyi csatát legérdekesebbnek és eredményekben a leggazdagabbnak tartom a magyar hadsereg csatái közt e háborúban. Komárom várának ostrom alóli felmentése, — az ellenség szeme láttára a Dunán hid épités és azoni átnyomulás, ellenség kiverése a sánczokból, nehéz ágyuk s nagy lőszer mennyiség elfoglalása, az ellenség megtámadtatása és vissza veretése a sikon is, számos fogoly ejtése, e jelenetek, e tények olly fontosak, hogy közülök akármelyik egy csatát győzelmessé tenne, mind összvesitve voltak a szőnyi csata dicső győzelmében. Ez eredménye a szőnyi napnak megzavará az osztrák hadsereget s vissza nyomulását sebes léptekkel az ország határai felé idézi elő. Welden ezen csata következtében hagyta el a magyarországi német sereg fővezényletét. Ha Görgei a szőnyi csata után nem henyél, ha tovább űzi az ellenséget, ha a helyett, hogy több napi idővesztés után Buda felé fordult, Pozsonynak irányozza menetelét, az osztrák hadsereg tönkre lett volna téve és ha később az orosz sereg az osztrákok megsemmisitésének daczára betört volna is a hazába, az összves magyar haderő az új ellenség megtámadására lett vala fordithatő. De az által, hogy annyi időt tétetlenül mulasztott el, — mert a szőnyi ütközet april 26-án volt s ő Buda alatt csak május 5-én jelent meg, — lehetővé tette az osztrákoknak, hogy kipihenjenek, réseiket új erőkkel betöltsék, és felszerelésüket mindenben kijavitva, — felevenedett helyzetben várják

a segélyt, mellyet egy holnap mulva Oroszország küldött nekik. Bármit hozzanak fel Görgei ezen hibájának mentésére, — ha igaz is az, hogy Kossuth szóllitotta fel őtet Buda visszafoglalására menni, mi semmi esetre hivatalos felszóllitás nem volt, s csak szokott baráti levelezésükben történhetett, és akármi alakú volt, Görgeit a hiba betudása alól nem menti fel, mert ő, ki egyenes parancsoknak sem szokott engedelmeskedni, saját akaratja ellen csak azért, hogy Kossuthnak kedvét teljesitse, oly nevezetes lépést nem tesz vala soha, — azt nem fogja, bármit hozzon fel Görgei igazolására, senki megczáfolni, hogy a nagyszerű szőnyi ütközet eredménytelenül hagyása által Hazánk megmentése eljátszatott. Én a szőnyi ütközet utáni napra határozám elutazásomat Debreczenbe, s mi előtt elindultam, kérdeztem Bayer ezredest, ki a harcz napirendét készitette, hogy merre inditandják meg most a sereget, valljon Buda felé-é? Mire meglepetéssel válaszolá: hogyan lehet ollyast gondolni, hogy vissza felé forduljunk addig, míg az ellenség Pozsonyban és Sopronyban van. Eltávozásom után mi okozhatta a terv oly lényeges megváltoztatását, nem tudom, — én, midőn Debreczenben e változást hallottam, megilletődtem rajta. Mielőtt Komáromból elmentem, kérdeztem Görgeit, hogy válaszolt-é Kossuthnak levelére, mellyben ez rögtöni feleletre kérte őt, mind azon tárgyokra nézve, mellyeket feljebb érintettem. Nem feleltem, mondá Görgei, mert lássa, én Kossuthot jó hazafinak tartom, de ő csak magyarul szereti hazáját, és jól tudom, hogy ha én neki német levelet irok, azt nem fogja szivesen venni, én pedig, ha minden tárgyról őszintén akarnék kiterjeszkedni, németül volnék kéntelen irni. Hogy magyarúl irhassam ugyanazt, arra igen sok időre van szükségem.

Mi előtt elmentem a táborból, Ludvighot, ki addig foglalkozás nélkül volt ott, a tábor melletti kormánybiztosnak neveztem ki, fel lévén arra a kormányzó által hatalmazva.

Azon időben Görgei seregénél Bayer főnöklete alatt már életbe lépett azon bureaucratikus vezetése a hadmozgalmaknak, mellyet Bayer mint táborkari főnök a csatatértől 5—6 mértföldnyi távolságból a mellette volt segédekkel, Molnár ezredessel, Pap őrnaggyal, Albrecht őrnaggyal stb. intézett, és melly ellen mind inkább növekedett az egyes hadvezéreknek,

mint Klapka, Nagy Sándor haragja és elégületlensége. Ezen táborkari testület teljes iroda alakjában működött, parancsait és napirendeit, mellyeket Görgei vagy távollétében Bayer irt alá, németül adták ki, — az iveken felül nyomtatva állottak e szavak: Von der Central Kanzley des General Stabs vom Armee Obercommando.

Komáromban ismét találkozám a guerillák és egyes hadi parancsnokok által gyakorlott önkényes s minden szabályt mellőző jószágfoglalások egy boszontó esetével. Gróf Hunyadynak jószágából, kiről egyebiránt tudva sem volt, mellyik részen áll, mint az illetők mondták, Damjanics szóbeli rendeletére, több termesztménynemüt elhordván, azonkivül birka nyáját is, melly, mint tudva van, az egész országban a legfinomabb nyiretünek tartatik, a táborba hajtották. Már közel voltak ahoz, hogy a birkákat levágják, midőn megértvén az esetet, rögtön visszahajtattam, s vizsgálatot rendeltem téttetni Hunyadynak tettei iránt.

A szőnyi nap reggelén még egy más örvendetes hír deritette fel lelkeinket. Aulich Pestet April 24-én elfoglalá. Érzékeny, mondhatnám enyelgő volt azon öröm árja, mellyel Pest népe a magyar hadsereget fogadta. Az öröm mámorában nem gondolkodott senki, s nem hitte volna senki, hogy e boldogságnak órái oly kevésre számitva vannak. Én tehát Komáromból Pestnek készültem utazni, mi keblemnek kimondhatlanul jól esett. Mivel azon határozat, hogy Damjanics mint helyettes hadügyminister Debreczenbe megy, megmaradt, ösztönöztem őt, hogy jöjjön el velem, hogy együtt utazzunk. De ő még egy napot ott tölteni kivánt, s engem kért, hogy várjam meg, mit én nem tettem. Vajha felhivásomra hajolt s velem utazott volna el, — azon szerencsétlenség, melly őt egy nap mulva Komáromban érte, midőn a várba kikocsikázásakor lovainak gyeplője kezében szakadt, s a ragadozva futni kezdett lovak őt szekerestől a sánczba döntötték s a lába épen bokáján tört el, — nem történik rajta s azóta a magyar hadnál sok dolog máskép történt volna, melly Damjanics el léte miatt mostohán vitetett.

April 27-én (pénteki napon) elhagyám a tábort, melly melletti foglalkozásom hasonlithatlanul örömtelibb s bár kisebb

körben s jelentéktelenebb tényekben, de a sikerre nézve is megnyugtatóbb volt, azon új pályámnál, mellyre a kormányzó felhivására most lépendő valék. A budai várnak ellenséges kezekbeni léte miatt a jobb partoni utazás nem volt biztos s azért Lévának, Ipolysághnak utaztam, s Váczról április 28-án vasuton mentem be Pestre. Öröm sugárzott mindenkinek arczán, kivel csak találkoztam, az egész város képén a győzelem érzetének ünnepe világlott — soha annyi nemzeti lobogó nem láttatott, mennyi akkor, kicsiny és nagy Pestnek minden épületein csüggött. Meglátogattam Pesten Aulichot, kinek jó lelke örülni látszott a szerencsén, hogy ő az, ki a magyarnak a kedvelt fővárost vissza szerezé. Közte és Henczi között egy neme a tettleges fegyvernyugvásnak állott elő. Aulich nem bántotta Budavárát, amaz semmi bántalommal nem illette Pestet. Sőt a város lakosai háborgatlanul jártak csolnakokon egy partról a másikra által, mit azonban — ugy mondá Aulich — legujabban a kormánybiztos, Irányi Dániel meggátolni kivánt. Még Pestnek palotáin a pusztitásnak borzasztó nyomai nem valának, Pest teljesen birá a maga szépségét. Bár e viszony Pest és Buda között nem háborittatott volna fel, — az idegen sereg kiüzetése és Pest Buda barbár módoni összve rontástól megőrzése lettek volna ellenkező cselekvésnek következményei. Irányi Dánielt is látogattam meg, ki nem annyi tevékenységgel, mint arrogantiával viselé egyenesen Kossuthtól nyert kormánybiztosi hivatalát Pesten. Másnap (április 29-én) Pestről Szolnokra utaztam Bohus János társaságában, ki a magyar kormányt Debreczenbe nem követvén, azok közé tartozott, kik a magyar ügy kedvező fordulata után magokat igazolni felette óhajtották. Igen örült azon, hogy velem utazhatik, czéljának elérését azzal könnyitettnek hivén. Én örömmel s jó lelkiismerettel tettem is mellette szót, mert becsületességét és hazaszeretetét teljesen ismerem. Politicai jellemének kinyomott szine nincs, s magát veszélynek a közügyek küzdhomokán kitenni nem fogja, de keble a hazával együtt kesereg és örvend. Kossuth jól fogadta, — ő a főispányságról lemondott. — Április 30-án Bohussal Debreczenben megérkeztünk.

Alig élveztem nehány perczét szeretett kis családommali találkozásomnak, még azon estve mentem el Kossuthhoz. Sze-

mere és Duschek is ott voltak. Hogy Szemere belügy, Duschek pénzügy, te igazságügy ministere légy, az már a combinatio tételekor világos volt. De a vallás ügyről van még kérdés. Kettőről lehet szó, Perényiről és Horváthról. Megjegyzem, ugymond, hogy Horváttal beszéltem, s ő legkevésbbé sem fogja neheztelni, ha a kormányba nem lép. Most mi hárman kezdénk a jelöltekről értekezni. Én és Duschek feltétlenül Horváth mellett nyilatkozánk épen azon okból, mert catholicus püspök. Szemere e miatt ellenzé, mivel a protestánsokra rossz hatást tenne. Mire megjegyzénk, hogy a kormány két főnöke, a ministerelnök és a kormányzó protestánsok lévén, — a catholicusok iránti tekintet méltányossá teszi, hogy egy püspök legyen a kormányban, mi Horváttal annál inkább történhetik, mert egyénisége is, mint hazafi és szabadelvü emberé, teljes biztositékot nyujt. Kérdezém Szemerét, hogy tehetségre nézve ad-é Perényinek elsőbbséget, mire nemmel felele, Perényit igen munkátlan embernek állítván. Volt azután még egy két szóval említés Bezerédiről és Józsikáról, de hamar lőn a megállapodás Horváth kinevezésében.

Igy következett azután másnap a kinevezés; harmadnap — Május 2-án — a hitletétel a református templomban. Görgeire nézve a kinevezést a kormányzó elhalasztotta, mivel tőlle még az emlitettem levélre választ nem kapott. Az első ülésben szó volt a kormányzó, ministerium és a nemzetgyülés közti viszonyokról, mellyek Szemere elődolgozata után aképen intéztettek el, mint a ház elébe terjesztett kormányzói nyilatkozatban foglalva van. Arról volt némi vitatkozás közttünk, bele menjen-é a jelentésbe az, hogy a kormányzó nem lehet tagja a képviseletnek. Szemere óhajtotta. Kossuth azt mondá, hogy maga is elvben azt hiszi, mi szerint ő a képviselőházban helyt nem foglalhat, de nyilván ezt kijelenteni azért nem tartaná jónak, mert rendkivüli körülményeinkben előfordulhat eset, mellyben kivánatos leendene, hogy személyes befolyásával súlyt adjon a kormánynak a parlamenti vitatkozásokban. Én azon véleményben valék, hogy kimondani az incompatibilitást azért sem kellene, mert a kormányzó is felelős tisztviselő s nem szükséges oly tulajdonokkal szélesbiteni állását, mellyek mellett a

felelőség gyakorlatba vétele nehezittetik. Kossuth nézete szerint lőn a megállapodás, s a kérdelt feltétel kimaradt.

A ministeriumi programmról a tanács-ülésben szó nem volt. Nekem Szemere magánosan megmondá, hogy röviden akarja értelmezni a képviselőházban, hogy a ministerium democratiai, republicanus és forradalmi irányú. Nem volt ellene észrevételem, mert akkor a közvélemény iránya a hozandó institutiókra nézve az érdeklett vonásokban teljesen kifejezve volt. A kormányforma pedig úgy is politikai fejlemények szülöttje leendett. Miután előadását a képviselőházban megtevé, felszóllitott engem, hogy a főrendeknél magyarázzam meg kurtán azt, mit ő mondott. Megtevém, azon árnyéklat különbségével, hogy megmondtam, mikép a ministerium a maga törekvéseinek irányát kifejtvén, azzal a nemzetgyülés jogát teljesen érintetlenül hagyja. Gr. Eszterházy Mihály hozzám közeledék, s ugymond, valamint Szemere feltétlen kijelentése aggályba ejté, úgy az én magyarázatom megnyugtatá. Szemere nekem panaszosan beszéllé, hogy sem a lapoknak, sem a képviselőháznak nincs kifejlett politicai jelleme, pedig tisztán kellene a respublicai institutiók szeretetét a népbe önteni, s ő ezt tenni minden módon igyekezendik. Én a gondolkozás módban teljesen megegyeztem vele, de mindig azt hittem s mondottam, hogy még függetlenségünk kivíva nincs, addig nem vagyunk urai meghatározandó kormányrendszerünknek, mellyet az európai körülményekhez illeszteni kellend.

A közelebbi ülésben tárgyaltatott a miniszterium és kormányzó közötti ügyvitel, az egyes ministeriumok köre s a ministeri tanácsülések módja. Azon eredménnyel, miként az illető jegyzőkönyvben olvasható. Lényeges eltérések a nézetekben nem voltak, kivévén azon pontot, mellynél Szemere azt inditványozá, hogy a tábornokok kinevezése nem a kormányzó és hadügyminister között végeztessék, hanem a tanácsülésben. Inditványát támogatta azon fontossággal, mellyet a tábornok helyzete függetlenségi háborunkban bir, miben a tábornok nem csak hadi, hanem politicai hatalmat is nyerhet. Kossuth ellenezte az inditványt, s úgy látszék, kissé neheztelte; de csak hamar némi megtorlás alakjában azon módositással állott reá, hogy ha a hadügyministerium egyes kinevezései a ministeri

tanács elébe terjesztendők, úgy alapittassék az meg a többi ministeriumok nagyobb hivatalokrai kinevezésénél is. Ez el is fogadtatott. Igy az álladalmi titkárok, főispányok, főtörvényszék birái, országos törvényszék elnökei a minister tanácsból, illető minister előterjesztésére kineveztetni határoztattak. — Maga a minister tanácsosig nevezhette ki hivatalnokait, a többit a kormányzó jóváhagyásával. A hadügyministerium részéről előbb néhány napig Kiss Ernő, azután Klapka jelentek meg a minister tanácsban, mint helyettes hadügyministerek. Görgei csak annyi időre jött Debreczenbe, hogy az esküt letehette. Csányi is, ki május 2-án még nem volt Debreczenben, megérkezvén, a tanácsülésben tette le esküjét. Klapka Damjanics helyett jött fel.

Midőn május 2-án a templomba mentünk eskületételre, öltönyeink bizarr különszerüsége Szemerét s utánna minnyájunkat mosolygásra inditott. A kormányzó honvéd atilában s fejér tollas kalapban; Horváth püspöki pap ruhában, Szemere fekete átilában és zöld tollas kalapban; Battyányi czifra nemzetőrségi őrnagyi köntösben; Duschek egy kikölcsönözött fekete bő átillában és régi dicastériális fekete kis kalpagban; én szinte külön kopott fekete átilában és fekete tollas alacsony kalapban; — végre velünk Záborszky, mint a ministertanács tollvivője, nagy prémes kalpagban. — Szemere szétnézve, furcsa társaság, mondá.

Még Debreczenben voltunk, a hétfőn és csütörtökön tartott rendes tanácsüléseken kivül majd mindennap voltak üléseink. Többnyire esti hat óra után kezdődtek és tartottak tizig, tizenegyig, olykor tovább. Azon tárgyakon kivül, mellyek valamely kormányhatározatnak anyagjaivá lettek, nagyobbrészt a különböző táborokból jövő tudósitások foglalák el ez üléseket. Minden nevezetesebb hir érkeztekor Kossuth összve hivott bennünket. Ez tartott Pesten is, de Pestről elmenetelünk előtt némi hidegség csuszván be a kormányzó és ministerium közzé, már Szegeden nem szerette a tanácsülést összve hivni.

Debreczenben nehány tanácsülésben szólltunk arról, kell-e azon 10 ezer emberrel, melly Dembinszky alatt Kassa tájékán volt, Galiciába betörni vagy sem. Dembinszky igen sürgette

a betörést s annak eredményétől azt reméllette, hogy az oroszok berohanása akadályoztatni fog.

Dembinszki a maga népszerüségében bizván, azt hitte, hogy Galicziában megjelenése az egész lengyel nemzetet felkelésre serkenteni fogja. Bem, kivel a terv levél által közölve volt, ellenkező véleménnyel válaszolt, és a Lengyelországba betörés idejét még nem vélte elérkezettnek. A tanácsülésben csak Kossuth és Batthyányi pártolták Dembinszki tervét. Mi többiek ellenéztük, először azért, mert mihelyt idegen határra visszük át a háborut, ez honvédelmi jellemét azonnal elveszti; másodszor mert nem hittük az 1846 évi események után, hogy a galicziai nép felkeljen, tehát az oda küldendő sereget koczkára kitettnek állitottuk; harmadszor végre azért, mert az orosz közbenjárásról az osztrák lapok már régen beszéltek ugyan, de tettleg mindakkorig nem teljesült, mit mi készek voltunk a többi udvarok tiltakozásának tulajdonitani annál inkább, mert azon időben a franczia törvényhozásban interpellatio tétetett e kérdésre nézve, s a franczia minister az ügy komolyságát megismerte s kijelentette, hogy az abból támadható veszély elháritására diplomatiai uton a franczia kormány eljárni fog. Ugy gondolkodtunk tehát, ha mi Galicziába törünk be, az által az orosz befolyást eddig akadályozott okokat feldöntjük, és az orosznak ürügyet nyujtunk magát Magyarország elleni hadviseléssel tulajdon lengyelországi érdekének védelmére kénszeritettnek jelenteni ki Európa előtt. Dembinszky terve tehát nem fogadtatott el. Klapka is a mi véleményünkön volt.

A Pesten maradt országos törvényszékek eloszlatása volt a minister tanács egyik előkelőbb kormányzati kérdése. A közvélemény Debreczenben s a képviselőházban ezen rendszabályt hangosan követelte, de másutt is az országban mindenütt hallani lehetett a kérdéseket: mikor fog már azon eloszlatás megtörténni. A remény, Magyarország függetlenségét kivivni, azon időben erős és általános volt; a főtörvényszékeket, Windischgraetz alatt Pesten maradásuk miatt, a hazától elszakadtaknak tekintette minden hazafi. A ministeri tanácsban nem is volt oly vélemény, hogy ezen eloszlatás ne történjék, csupán a körül változtak a nézetek, kell-e azt kormányrendelettel tenni, vagy törvényhozás utján. Kossuth és Duschek utóbbi

véleményben voltak, a többség nem tartotta szükségesnek a törvényhozási tárgyalást, mert nem uj institutiók, nem új törvények hozataláról volt szó, hanem a politicus okokból eloszlatandó testületnek ujjonnani betöltéséről. És mennyiben a birói elmozdithatlanság gátja volna a feloszlatásnak, ez akadály a törvényhozó test általi intézkedés ellen is szóllt, mert az törvényt igen, de ítéletet nem hozhat. Különben nem egyéni elitélés, hanem a testület eloszlatása mondatott ki, az egyénekre nézve még az incapacitás sem jelentetvén ki, mint azt tettleg megmutatni határoztuk. S végre ha a kormány rendes hatáskörén az intézkedés túl lépne is, hivatkoztunk a nemzetgyülés által elfogadott kormányzói nyilatkozatra, mellyben kimondva volt, hogy rendkivüli körülményeink között a kormány oly rendeletek tételére is kötelesnek tekinti magát, mellyek rendes időben a törvényhozó test tárgyai volnának. — A kormányrendelet általi eloszlatás e szerint elfogadtatott.

Még nem volt ezen feloszlatás kihirdetve, s már naponként számosabb folyamodók jártak hozzám, egyik vagy másik törvényszékre alkalmazásért. Kik magoknak nem kivántak hivatalt, másokat ajánlottak. Képviselőknek nagy része, főrendek és régi hivatalnokok is, egykori administratorok, kik a martiusi napok óta hivatalon kivül voltak. Mindennap kaptam sok levelet oly egyénektől, kiket személyesen nem ismertem és olyanoktól, kikkel ifjukori barátság kötött egykor összve. Ezen kinevezéseknél kinosabb foglalkozás nem volt. Mindenki rosszalta a történő kinevezéseket, de midőn felszólíttatott mások előterjesztésére, vagy nem tudott senkit javasolni, vagy ha tudott, hasonlithatlanul rosszabbakat javasolt a kormány jelöltjeinél. Öntudatom nyugtat a felett, hogy ezen eloszlatott testületekhez történt kinevezések között legjobbak azok, mellyeket saját lelkem sugallatából tevék. — A kormányzó nagyon buzgólkodott a radical párt e tekintetbeni vágyait s javaslatait teljesiteni, s figyelmeztetett egy egész névsorra, mellyet hozzá Somogyi Antal, mint azon társulat organuma, mutatott be. Kevés volt abból választható, és Somogyinak voltak némely ajánlottjai, kiket nem radical rokonszenv, hanem személyes pártfogásnál fogva sürgetett. Megmondám ezt

neki világosan és elhallgatott velök. A kormányzó személyesen, egy kettőt kivéve, nem ajánlgatott senkit.

Még Debreczenben voltunk, a különösebb események közzé tartozott Pázmándi Dénesnek fogva hozatala Komáromból. Őtet Kömlődön a guerillák fogták el s a várba bevitték, honnan nagy nehezen sikerült Puki Miklósnak mint ottani kormánybiztosnak Guyon várparancsnok hatalmából kiszabaditani, s Debreczenbe neje kiséretében nemzetőri tiszt őrizete alatt elküldeni. Először Tóth Lőrincztől hallottam meg érkezését, de kevéssel utánna Kossuthtól hivatalos levelet kaptam, mellyben tudósíttatván a fogoly megérkeztéről, egyszersmind azon vádpontokra figyelmeztettem, mellyek Pázmándi ellen fenforoghattak. Fenforoghattak csak, mert ellene mint vádló nem lépett fel senki. E pontok oly távol voltak vádnak alapúl szolgálható tények jelentőségeitől, hogy noha a kormányzó közleménye mesteri tollal fejtegeté a kérdés fekvését, még is könnyen vala fel leplezhető a személyes bosszú és káröröm, melly Kossuthot Pázmándi ellen gerjeszté. Valaha Németországban s egy két esetben Lajos Fülep alatt Franciaországban is az intentionalis bünök keresete egy volt a legkiáltóbb szabályok közül, mellyek a népet a hatalom ellen ingerelték. Ilyenek vádjával akará Kossuth Pázmándit sujtani. Igy p. o. mivel Pázmándi még 1848. November hónapban Pesten azt beszéllte, hogy Windischgraetz Magyarországra törni fog s ez később beteljesedett, azon következtetés vonatott a kormányzó közleményében, hogy tehát Pázmándinak az ellenséggel egyetértésben kellett lennie. És mivel ő a Lajthai táborban az ország határain túl lépés ellen nyilatkozott és ez által a sereg lehangolására ösztönt adott, a bekövetkezett csata vesztés okául az ő rosz szándoka vala tekintendő. Én Pázmándit szabadlábon hagytam, kivévén, hogy a hozzám eljárt nejének megmondtam, hogy Debreczenből távoznia nem szabad, míg a vizsgálat nem fejti ki az irányába teendőt. A kormányzó leveléből kivonatilag kiszedve az egyes pontokat, azokat Halász Boldizsár és Abonyi István képviselőknek, mint e végre kiküldött vizsgálóknak kiadtam, hogy közöljék Pázmándival s az eredményt bejelentsék.

A vizsgálat abból állott, hogy a vádpontokat közölték

a vádlottal, mire ő a tudvalevő nyilatkozatot adta be. Midőn azt bemutatták, kérdeztem a kiküldöttektől, mi véleményben vannak Pázmándi iránt hozandó határozatra nézve. Mind ketten haboztak, annyit kijelentettek, hogy perbe vonatására nincsen adat, de azt gondolták, hogy talán nem kellene őt teljesen szabadlábra állitani, hanem felfüggeszteni a vég rendeletet, míg a dolog világosabban fejlődik ki. Nekem első perctől fogva az volt véleményem: ha van törvényes adat, perbe fogatást elrendelni, ha nincs, egészen elenyészteni a vádot. — Pázmándi nyilatkozatát közlöttem Kossuthtal, megmondván előre, hogy én nem találok semmi törvényes okot arra, hogy bíróság elé vitessék a dolog, s ha nem osztja nézetemet, bocsássa a ministeri tanács elébe.

Kossuth több napig magánál tartotta az irományt, aztán vissza adta e szavakkal, miképen az ügyben a felelősség engem illet, lássam, hogy fogom intézkedésemet a közvélemény előtt igazolni. Én azt felelém: miként e tárgyban véleményemet oly igazságosnak tartom, hogy akkor sem állanék el attól, ha a közvélemény rosszallása bizonyos volna előttem. Látszólag nem tetszett a kormányzónak kijelentésem. Legalább azt kellene tenni, úgy mondá, hogy egy pár évre menjen el az országból s mindenek előtt Debreczenből, hol mindig vagy 40 követ nálla tanácskozik. Mi az elsőt illeti, azt mondám, hogy azt az igazságügy utján tenni nem lehet, mert nem törvényes, hanem politicai bánásmód volna, — a másodikra nézve minden esetre visszatetszésemet nyilvánitám, hogy ha túl menve az engedelem méltánylatán, nem baráti látogatásokat fogad, hanem gyülekezeteket tart magánál. De én erről semmit sem hallottam, és Debreczenből elmenetelét szabad akaratára vélem hagyandónak annál inkább, mert ha valami aggályra nyújt okot egyénisége, ez aggály sokkal kisebb lesz, ha a kormány székhelyén, mint ha attól távol tartózkodik. Igy elmellőzék mindent, mi Pázmándi ellen szándokba vétetett s elhivatva őt magamhoz, tudtára adám személyesen dolgának bajtalan lefolyását és azt, hogy nyilatkozatát a közlönyben nyilvánosságra bocsátom, mi ellen semmi észrevétele nem volt. Egyébiránt a kormányzó aggodalma Pázmándi hosszabb maradása miatt Debreczenben felesleges volt. Ő alig várta a perczet, hogy el-

utazhasson, s biztos utazhatásául tőllem ártatlansága felől hiteles bizonyitványt kért, mit kiszolgáltattam. Elmenetele után a közlönybeli előterjesztés nyomán Szemere a dolgot előhozá Kossuthnál, midőn egy ministeri ülésben jövénk összve. Nem hivatalosan ugyan, hanem a tárgyak felvétele előtt, de még is olly formán véttetett fel a kérdés, hogy a jelenlevők mind bele szólltak. Szemere nem helyeslé a feloldást, ő mindenesetre vésztörvényszék elébe állitotta volna, — Battyányi azt mondá, hogy ő bizony nem bocsátotta volna szabadon, Duschek azt hozá fel, hogy Hajnik által folytatni kell a vizsgálatot Pesten, mi Horváthnak is véleménye lőn. Csányi nem volt jelen, de magános beszédben igen keményen nyilatkozott Pázmándi ellen. Sőt, mivel én Kossuth felhivására Csányit megkerestem, hogy a lajtai dolgok iránt mint hiteles szemtanu bizonyságot tegyen, válaszlevelében Pázmándit azzal vádolta, hogy a sereg lehangolását idézte elő. Minnyájan vétkellették Pázmándit, de mind összve mi ellene felhozatott, mi volt egyéb a januárban megállapodott iránytól különböző véleménye, mellyet nem mint illetéktelen bujtogató, hanem mint érzelmeit jogosan kifejthető képviselő fejtegetett. A kérdésnek Szemere általi felmelegitése folytában Kossuth is szóllott a dologhoz, és Duschek véleményét elfogadandónak gondolta. Én nem állhaték rá s akép nyilatkozám, hogy magától értetődik, miképen akármikor új feladás s új adatok uj vizsgálatot vonandanak magok után, de a jelen vád alapján én a már megszüntetett eljárást többé nem elevenithetem fel. Azzal a dolognak vége lőn. Egyébiránt a kormányzó ellenszenvei kiirthatlanok voltak. Midőn Szegeden azt hallottam, hogy a németek Pázmándit elfogták, elbeszéltem ezt Kossuthnak s ő németül, mivel Aulich is jelen volt, azt jegyzé meg: die sind gescheidter als wir.

Lónyai Menyhért altitkárrá kineveztetése oly tárgy volt, mely 2—3 estvén szóban forgott, nem a ministeri tanácsban, hanem azt megelőzni szokott conversátióban. Duschek e kinevezést buzgón sürgette, kérte. A kormányzó eleinte nem akart reá állani. Lassanként tágult. Lónyai mellett én is szóltam. Ellene senki, Szemere már a kinevezés után nekem mondá, hogy nem helyesli. Ez alkalommal mondá Kossuth, mi szerint igaz, hogy azok, kik Debreczenbe jöttek, a nemzeti ügy vona-

lán belől állanak mind, s még is lehetnek kivételek a parlamenti viszonyoknál fogva, igy valamint egy felől Madarászt, más felől Kovácsot és Kazinczit lehetlennek tartja ez időre.

Általában a ministeri tanácsok nem voltak sehol olly őszinte szellemüek, az ügy győzelmébe oly teljes bizodalmúak, és sehol sem szerette a kormányzó a ministereket együtt látni úgy, mint Debreczenben. Május hava volt, melyben az elmék ittasok valának még az áprilisi győzelmektől, a jövendő, minek elébe néztünk, bájlóbb volt az akkori jelennél, Debreczen Pesttel vala felcserélendő. Már Pesten és Szegeden sem rokonszenv nem nyilatkozott oly mértékben, sem hit a diadalba. S a kormányzó ezen helyeken már nem kedvellé a ministerek együtt létét mint annak előtte. Szegeden az utósó napokban csak a hivatal kénszeritéséből hivta összve a ministereket, — a dolgok balösvényre tértek, a csüggedés, olly lelki állapot, melly türhetlenebbé válik, midőn tudjuk, hogy más észreveszi rajtunk, s nem oszlatja, hanem hozzá olvad maga is. Debreczenben igen ritka nap volt, hogy együtt nem lettünk volna, s üléseink 11-ig, sőt 12 oráig is tartottak, kezdve közönségesen 6—7 órakor estve.

Perczelnek levelei néhányszor boszantó s más részt comicus tárgyai valának értekezésünknek. Ő és Görgei nyiták meg a meghasonlás poklát.

Perczel miután Bácsban és a bánságban nehány sikeres ütközetet vivott a ráczok ellen, ezen érdemétől elkapatva s Görgei elleni szenvedélyes haragjától felingerelve, melly fellobbant vala még erősebben Görgeinek hadministerré s fővezérré történt kineveztetése által, olly kitörő s minden alárendeltségi viszonyt felbontó leveleket irt a kormányzónak, hogy lehetlen volt át nem látni, miképen a tér, mellyen állunk, nem a rendezés és erőszilárditás, hanem valóban a fejetlenség és bomlás tere. S leveleiben mindannyiszor lemondásával fenyegetett. Perczel vezéri tulajdonairól nem volt senkinek magas eszméje, de bács-bánsági hadjáratának eredményei s kétségbe vonhatlan hazafisága azon időben dicsőséget szerze nevének, minőt sem az előtt, sem az után nem birt. A házban ezen tetteinek ötletéből különös nemzeti megjutalmaztatása volt ellentmondás nélkül szóba hozva s Palóczi által az iránti in-

ditvány tétele elfogadva. A ministeri tanácsban tehát arról folyt az értekezés, kell-é Perczel lemondását elfogadni. Némelyek mellőzni akarták azt azért, mert attól tartottak, hogy mint képviselő zavarokat csinálhat. Szemere és Battyányi különösen emlegették ezt. Én és Duschek a házbani befolyását parányinak tartottuk, s az aggályt nem osztottuk. De én lemondásának elfogadását elleneztem azért, mert Perczelt minden rögös sajátságai mellett tiszta hazafinak, nemes szivűnek és ha hevültségében a rend ellen véteni is szokott, olly hadfinak ismertem, ki cselekvésének lényegében a nemzeti kormány szilárditásánál egyéb czélt követni nem fog. S azon felől beavatva Görgei kiszámitott ujhuzásainak kiismerésébe, jónak tartottam, hogy legyen Perczelnek a hadban erős helyzete, melly előfordulható esetben Görgei irányát paralysálhassa. És ez lett volna Perczelnek legdiszesebb hivatása, mellynek betöltésére czélszerüleg s okosan fordithatta volna Görgei elleni gyanakodását, de ő később, midőn a kormány Pesten és Szegeden volt, hóbortos magaviseletével, midőn helyzetét, mind feljebbi czélra haszonvehetőségét semmivé tette. Ez alkalommal tehát lemondása nem fogadtatott el, — Kossuth is a mi véleményünkkel egyetértvén, — hanem komolyan tudtára adatott, hogy ne rontsa meg nem engedhető kitöréseivel mind ön állását, mind a példa miatt az egész hadét.

Szemere és én magunkra vállaltuk, hogy illy szellemben magános baráti levélben is irunk neki. Mellesleg volt szó ez alkalommal egyszersmind arról, s jelesen Kossuth által tétetett emlitésbe, hogy nem volna-e czélszerü Perczelt az üresen levő kereskedési ministerségre kinevezni. Duschek, Szemere és Battyáni átalában ellenezték, az első különösen kijelentvén, hogy azon esetre azonnal kilép. Én akkoriban meg nem történhetőnek gondoltam ugyan, mert rendsértései miatt megrovásáról nem pedig feljebb emeltetéséről tanácskoztunk, és mert Bács és a bánság még teljesen rend alá hozva nem volt, — de azon esetre, ha e nagy sikert elérnie adatnék, kinevezendését két okból tartottam helyesnek, első mert állásával épen a kormányban volna Görgeivel szemközt állitva, és mert a kereskedési dolgokban státus férfiaink között annyi tudományt és jártasságot nem szerzett magának senki, mint Per-

czel, ki a 1843. országgyülésen a hires kereskedési választmany munkálatot Ghiczi Kálmánnal együtt, sőt ennél nagyobb részt véve a tárgyban, szerkesztette. — Ez azonban csak conversátió, nem intézkedés kérdése volt ülésünkben. — Itt megjegyzem, hogy ministerségre ki nem neveztetése miatt legelégületlenebb volt Beöthy Ödön. Nekem ez időtájban Brassóból irt Debreczenbe s azon szoros barátsági viszonynál fogva, melyben a 1843. országgyülés óta állottunk, őszintén panaszlá mellőztetését az uj ministerium alkotásánál. Már ugymond akkor, midőn az első ministerium lelépett, neve említtetett, később a honvédelmi bizottmány szerkesztésekor őt az elnök a közlekedési tárczával kinálta meg, mit el nem fogadott, most egyszerün mellőztetett. Én beszéd közben kérdeztem egyszer Kossuthot, hogy nem nevezné-e ki Beöthyt az üresen hagyott ministerségre — s tagadó választ nyertem tőlle. Beöthy diplomatiai pályára szánta magát s konstantinápolyi követ lesz, az üres ministerséget nem nemes egyénnel óhajtanám betölteni.

Debreczenben Hunkár és Bezerédi István az amnestiát igen sürgették. Kossuthhoz és mindenikünkhez eljártak e dologban. De Szemere szilárdul ellenzé. Határozottan kijelentette, hogy az amnestiának a kormány általi elfogadása esetére a ministeriumból kilép. Én azt sürgettem, hogy minden vésztörvényszéki halálos itélet a kormányhoz végrehajtás előtt terjesztessék fel, s pótló törvény által a megkegyelmezés ezen birósági itéletekre kiterjeszthetése mondassék ki. Törvényjavaslatot is készitettem s a ministeri tanácsban elfogadtuk, de miután több követek, kikkel azt közöltem, elvsértést láttak abban, hogy vésztörvényszéki itélet s megkegyelmezhetés egymás mellett álljon s a pártolást megtagadták, különösen maga Bezerédi is, — a kérdést félre tettük. Mintha a kivételes törvényszékek elveken alapulnának s nem helyi és időszerinti körülmények szerint állittatnának fel. Legújabban látjuk Badenben, hogy a rögtönitélő bíróságoknak jog van adva, itéleteiket megkegyelmezés elébe terjeszteni. Én e jogot kötelességgé akarám tenni az eljáró bíróságra nézve. S általa az amnestia czélja nagy részben el lett volna érve. Az amnestiát Debreczenben nem tárgyaltuk, — a győzelem után felveendőnek tartván azt.

Május végén Bemmel volt a kormánynak egyenetlenkedése. Miután ő Erdélyből kijöve Bánságot visszaszerzé, a hadügyministerium azon utasitást adá neki, hogy a 12 ezer emberrel a fel Dunára induljon, az osztrák főhaderő elleni munkálatokat segitendő. Neki már előbb kellett vala e feladatot teljesitenie; ő maga még mártiusban azon igéretet tette, hogy ápril 12-én Szegeden lesz 12 ezernyi sereggel. Most azonban Erdély viszonyai s a bánsági hadak nem nagy száma miatt, mellyből a felvezettetni kivánt test nem telnék ki, e rendeletet végrehajtani vonakodott, s határozottan azt irta Kossuthnak, hogy ő Erdélybe visszatérni óhajt s kész minden lehető erővel Magyarországnak ez előbástyáját védelmezni, de ha a kormány minden áron tőlle azt követelné, hogy a kérdéses segédsereget felvezesse, azon esetben lemondását fogja benyújtani.

Ezen tárgy komolyan vitattatott. Végre abban állapodtunk meg, hogy fő érdek a segélynek a felső hadvonalra küldése. Ezt Görgei táborának állása, a sok ütközetben megritkult hadainak sorai s az osztrák haderőnek mindenfelől közeledése mulhatlanul szükségessé tevé. Én küldettem ki tehát a ministeri tanácsból teljes hatalommal, mint ki Bánságnak viszonyait s az alsó hadakat ismertem, hogy Bemet reá birjam a rendelet teljesitésére. A meghatalmazó levél legnagyobb méltánylattal volt szerkesztve Bem irányában, de egyszersmind azon teendő előmbe szabva, hogy ha Bem feltétlenül ragaszkodnék Erdélybe visszatéréséhez, ebbe bele egyezzek, ugy azonban, hogy a Bánságban levő seregek legkisebb részét se vezesse magával vissza Erdélybe, hanem mint Erdélyi főparancsnok, egyedül személyesen menjen vissza az ott maradt sereghez. Ez esetben fel voltam hatalmazva a péterváradi parancsnokot, Kiss Pál ezredest tábornoknak kinevezni s reá bizni a felküldendő 12 ezer ember vezényletét. Tábornoki kinevező levele, azon esetbeni használat végett kezembe adva volt.

Május 29-én Debreczenből rendeltetésem helyére elutaztam. Váradon a püspökhez szálltam, ki igen szivesen fogadott, s beszéllte, hogy egy nappal előbb Mészáros volt nálla szállva, illetőleg Debreczenből vele jött, s Mezőhegyesre utazott, az országos ménest megtekintendő. Aradon mind a katonaság,

mind a polgárság legnagyobb tisztelettel fogadtak, a nemzeti kormány iránti buzgó ragaszkodásuknál fogva. Boczkó kormánybiztos, kit én ajánlottam nem sokára Erdélybe hasonló eljárásra, olly felötlő vonzalmat mutatott a respublicai formákhoz, hogy neheztelő megjegyzést tett nekem azért, miért használom még magános pecsétemen a nemesi czimert, holott a magáét már régen elvetette. S nőm hintaján utazván, mellynek ajtain koronás czimerek voltak, arról a jó Boczkó saját kezével kerék kenőccsel törölte le a czimereket. Ilyen volt akkor a világ. Mostoha változásról elmélkedni bünnek tartatott a haza ellen. Mennél nagyobb bizonyossággal állitotta valaki ügyünk kétségtelen győzelmét, annál nagyobb hazafinak tartatott. Az aradi seregeket a Temesvárt ostromló Gróf Vécsei parancsnoksága alatt Dobay alezredes vezénylette, régi katona s talpra esett ember.

Már Aradon hallottam, hogy Bem alig ha nem utazott már el Erdélybe. Aradról a temesvári táborba mentem, hol Vécseynek minden hadi szereit a legderekabb rendben, sőt diszben találtam. Embereinek ruházatjáról, zsoldjáról, élelméről s kórházi szükségeiről jelesül volt mindig gondoskodva. A tábor az ugynevezett vadászerdőben volt felállitva. E hely partos fekvése miatt oly kedvezően hatott a katonák egésségére, hogy betegjeik alig voltak. Magának a tábornoknak pompás sátrai voltak, mellyekben tiszti kara kényelmesen elfért. De panaszkodott ágyuinak kevés száma és könnyüszerüsége ellen. Átalában nem volt elég gond a kormány részéről Temesvár ostromlására forditva, a szükséges szerek hol megigértettek, hol megtagadtattak, s midőn megadattak, ismét máshova vitetni rendeltettek. Valahányszor valami hiány támadt másutt, tüstént arról támadt szó, hogy Temesvár ostromlásával fel kell hagyni. Embereink nem ismerték az alsó tájék fontosságát. Ha Temesvár ostromlása nagyobb erőködéssel támogattatik, a vár kezünke esett volna, mi előtt a szerencsétlen August 9-iki ütközet Temesvár falai alatt történik, s akkor a háboru más ábrázatot vőn magára. A helyett, hogy két tüz közzé szoritatik seregünk, Temesvár fedezte hátát. De nekünk végenyészet volt a sors könyvében kijelölve. Reményünk s hitünk borzasztón felmagasodott, hogy annál borzasztóbb legyen alá-

sodortatásunk. A vér fagy ereimben, ha a multra gondolok vissza.

Azon férfiak, kik elszánták magokat küzdeni e Nemzet sorsáért vagy a vesztőhelyen végezték életöket, vagy távol a szerencsétlen haza határaitól menhelyet keresnek. Vécsey menynyi bizodalommal viselteték a végdiadalhoz, mennyire csüggött seregén, s viszont ez ő rajta. A tudva levő veszekedés folytában, mellyben Bemmel volt, s melyben lényegileg ennek, a szabályok szerint Vécseynek volt igazsága, a kormány elhatározta volt, hogy Vécsey helyét Guyon foglalja el, s ő egy tartalék hadtest rendezésére alkalmaztassék. De az ő öszves serege kéreményt terjesztett fel, mellyben parancsnoka meghagyását kivánta. Guyon maga jobb szerette, hogy Vetter őt a bácsi táborba vivé át, hol azonnal dicső borostyánokat aratott. S Vécsei akasztófán végzé életét, Guyon kéntelen volt elhagyni Magyarországot, mellyet hazájának fogadott, s mellynek egyik leghűbb fiává lőn.

Vécsey táborában Szabó mérnök alezredes, Parcsetics Zsigmond ezredes, Przemisli alezredes vezénylék a csapatokat. Ő maga panaszkodott, hogy előléptetési felterjesztései nem méltányoltatnak.

A temesvári táborban is azt hallottam, hogy Bemet már nehezen találom a bánságban. Mind a mellett tovább utaztam Nagybecskerek felé. Vécsei gróf Dembinszki kapitányt adta mellém kisérőül. Velem volt még Debreczenből Funták Sándor, fogalmazó a ministeriumnál. Zsombolyon otthon találtuk a lelkes Csekonicsnét, ki hű honleány szivességével látott bennünket házánál, s meleg érdekkel szóllott a haza ügyéről. Midőn Nagybecskerekre érkeztem, ott már bizonyosan tudtam meg Bem elutazását Erdélybe. Maga ment csak, a sereget ott hagyta, e szerint irányábani megbizatásom elveszté czélját. Érzékenyen sajnáltam, hogy a nagyszerü férfiuval nem ismerkedhetém meg. Becskerek kinézése nyomasztólag hatott kedélyemre. Azóta, hogy én elhagyám, a ráczok csordái ütöttek sátrat benne, az ő uralgásoknak e város volt székhelye. Seregeink vissza foglalták ismét, de a megye még nem tevé át székellését Becskerekre, a kivándorlott magyarság s a jobb érzelmü polgárok még nem mertek visszatérni tüzhelyeikre, a rácz bótosok nagy része a rácz hadakkal együtt megszökött.

Puszta, szennyes, hallgatag volt a város jelleme. Víg arczvonásu embert nem lehetett sehol látni. Legnyugodtabb volt az ott levők között Kohlmann ezredes, ki Bem elmenetele után a becskereki táborban vezénylett. Munkás és értelmes ember, a Végvidék teljes visszaszerzését és kibékitését főgondjául tüzte ki. S volt fáradságának nem kevés sikere. A végvidéki faluk előljáróságai, főleg Pancsova körül, egymás után fogadták el az általa kiadott községi rendezést. Nagybecskereken Kiss Pál jöve hozzám. Neki Kossuth még Debreczenből, az én elutazásom alkalmával, egyenesen Pétervárádra irta, hogy előmbe jöjjön Aradra, hogy Bemhez együtt mehessünk. De miután Bem nem volt már a Bánságban, én Becskerekről azonnal Becsére irtam Kiss Pálnak, merre neki keresztül kellett menni, hogy Bemet már nem kereshetjük, hanem hogy jöjjön hozzám Becskerekre. Levelem folytában tehát eljött. Kiss Pállal Pétervárádra utaztam. Meg kellett vala fentebb emlitenem, hogy Zsombolytól Becskerekig a magyar helységek elégetett, kipusztitott állapota borzasztó látmány volt. Magyar Czernya, Torda, Szentmihály, nem régen virágzó magyar helységek, most csak omladékok s kormos falak szinhelyei valának. Egy-egy ház előtt csoportosan és néma szomoruságban heverve több magyar család, az egykori lakosság része, melly a magyar seregek visszajövetele után részint e miatti felháborodásból, részint a nyomortól kénszerítve régi lakhelyére visszatért. Az ég tudja, mi történt velök, s a többi magyar bánsági néppel, mióta a nemzeti hadsereg Temesvár alatt legyőzetett. Ők hűn szolgáltak mindenben a magyar hadaknak, s azért aggódni kell, hogy a győzők másodszori bosszújának prédáivá lettek. A Tiszán átkelve, még borzasztóbb jeleit láttuk a szörnyü pusztitásnak. Magyar Becse, melly népes, nagy és gazdag mezőváros vala, egészen elégve, lerombolva mint temetőhely terült el előttünk, midőn keresztül vontatánk üres utczáin. Keresztül mentünk a hires Szenttamáson is. Ez legfeldultabb volt, még a házak előtti ákáczfák is elpörzsölve setétlettek a fekete házfalak előtt. A templomok felgyújtva, kiprédálva, ablaktalanúl s ajtótlan tátongottak leütött tornyaikkal a sir csendü láthatáron. Szent-Tamáson egy élő lelket sem láttunk. Néhol a ház falaiból bágyadtan egy macska kivánszorgott. Messze a városon innen

és túl a gazdag termésü földek szántatlanúl burjánoztak. Juni 4-ik napja volt, a mikor szokottan a gabonatermést dúzs bőségben látni kell. De az átkos emlékezetü város a lázadók által várfészekké volt alakitva, a magyar hadak 1848 őszkor minden oldalról ostromlák és igy szántva, bevetve határa nem volt. 1849 tavaszkor Perczel romba dönté a hongyilkos had oduját s a pusztulás a városból a mezőkre is kiterjedt. Igy lőn, hogy a szántó földek tenger területe olly nagy füvel volt benőve, hogy az egészet bő eredménnyel kaszálni lehetett. De a nép, a föld tulajdonosa, messze szökésben kereste menedékét a méltán felbőszült magyar fegyveres nép elől, a magyar földmivelők, kik időközben a Bácskába vissza szállottak, rettegve a bosszutól, nem mertek hozzányulni. Emlékezem, még Debreczenben mondá Kossuth Duscheknek, hogy álladalmi erővel kellene a füvet lekaszáltatni, s a sereg szükségére forditani. Duschek helyeselte az észrevételt, — tett-é valamit később, nem tudom, de nem hiszem, hogy akarva is tehetett volna. Juni 4-én estve Ujvidék alá jöttünk, hova éppen vonulásban volt Perczel serege, ki még azon éjjel a ráczokat a karloviczi sánczokban megrohanni szándékozott. Nehezen törhettünk keresztül a hosszu vonalban halkal haladó sereg népen, szerein s számos szekerein. A setétben Perczellel nem találkoztunk. Ujvidékről egyenesen behajtatánk a várba, hol Hollán Ernővel, alezredessel, a magyar iffjabb hadfiak között valószinüleg lángészre és készültségre legjelesebbel találkozám. Ismertem őt, midőn még a 9. zászlóaljnál kapitány volt.

Perczellel találkozásom a pétervaradi parancsnokság körül történt kormányrendeletek miatt előre látható kellemetlenséggel volt összvekötve. Midőn általa Pétervárad az ostrom alól felszabadittatott, az ő befolyásából Battyányi Kázmér, mint akkoron bácsi országos biztos, Perczel Miklóst nevezte ki várparancsnokká. Később a kormány azon világos oknál fogva mi szerint olly nevezetes erősség védelme csak gyakorlott katonának kezébe adathatik, Kiss Pál ezredest küldte Pétervaradra parancsnoknak. E cselekvés Perczel Móricznak legnagyobb ingerültségét vonta maga után. Kiss Pál ezen utazásunkban beszélte el a sajátszerü jelenetet, melly első összejövetelüket tevé. Hogy merte ön elvállalni ezen parancsnokságot, mondá

Perczel. Kiss Pál elővéve kinevezési oklevelét: én, úgymond, parancsot kaptam a kormánytól arra. Perczel: én nem ismerem el önt parancsnoknak, ön nem tudja azt, hogy én már Miklós öcsémet kineveztem. Kiss: azt én nem tudtam, s csak azt teszem, a mit nekem parancsolnak. Perczel: hát nem ismer az úr engemet. Kiss: most van szerencsém legelőször. Perczel: mit, az úr engem nem ismer, Perczel Móriczot, ki már kétszer mentette meg a hazát. Kiss: én nem akarok semmit tábornok úr érdemeiből levonni, s nem azért jöttem, hogy tábornok urral pereljek. Perczel: az úr engem megsértett; hogy merte az úr a kinevezést elfogadni? mit nekem a kormány, én nem mint tábornok, hanem mint Perczel Móricz rendelkezem. Kiss: van-e jó dolga tábornok úrnak, hogyan sértettem volna meg, eddig soha nem is láttam stb. Ezen bizarr jelenet sajátszerűségét voltaképen csak az tudja magának képzelni, ki Perczel hóbortos hevességét, és Kiss Pál makacs béketürését ismeri. A dolognak, mint mindennek, mit Perczel szelességében szokott tenni, további következménye nem volt, s Kiss Pál Perczelének látszó elégületlensége mellett is a parancsnokságot átvette. De midőn Kiss Pál Debreczenből azon levelet vette, hogy Aradra menjen velem találkozni, s a parancsnokságot ideiglenesen Perczel Miklósnak adja által, Móricz Kiss Páltól magát megmentettnek gondolta, s Miklós parancsnokságát végképen megállapodottnak. Azért volt előre látható, hogy megjelenésem Kiss Pállal együtt nem fog tetszeni neki s isméti kitöréseire tárgyul szolgáland. A mint úgy is lett.

Megérkezvén Kiss Pállal a várban, megjelenésünk, s illetőleg a várparancsnok visszajövetele az őrség tisztjei által örömmel fogadtatott. Nem csak Hollán, ki személyesen volt Perczel által megsértve, hanem valamennyi tisztek igen kedvetlenül szolgáltak Perczel Miklós alatt, mint ki nem volt soha katona. E viszonyt még roszabbá tevé azon körülmény, hogy Perczel Miklós tekintélyének azon hiányát, melly katonai előzmények nélküli szükölködéséből folyt, erőtetett szigorral fellépésében akarta pótolni. — Késő estve, mi alatt a seregek a váron keresztül vonultak, Móricz megérkezett. Szokott baráti üdvözletek után külön szobába vonultunk, hol egy perczet sem várva, Móricz azonnal elkezdé kitöréseit. Előre meg-

említem, hogy noha különben minden ingerlő bánásmód engem a visszatorlás tüzére rögtön szokott felgerjeszteni, ez alkalmi tüzeskedése Perczelnek legkevésbbé sem zavará meg béketürésemet. Egyik oka volt, hogy jól ismertem őt s tudtam, hogy meg szokta bánni, a mit ilyenkor mond; másik oka, hogy bizonyos neme a sajnálkozásnak vegyült érzeteimbe, mert fellobbanásának küljeleiben, arczának vonaglásaiban, és szavainak többszöri összve nem hangzásában a már előbb mondottakkal lehetlen volt oly jelenséget nem szemlélnem, melly nem csak az idegek fokonkénti feszülését, hanem az értelmi erő rázkódását ábrázolja. Kik közelebbről nem ismerték, minden ilyen fellépése után eszelősnek, bolondnak tartották. S nincs mit tagadni, hogy e baj, e végtelen felindulás kitörése nálla mind inkább növekedék. A mi később Szegeden történt, világosan tanusitja azt. Ez ingerültség természeti hajlamában gyökeredzett, de e tulságra fellengző önbecslése, melly minden másnak kitüntetésében saját megsértését találni készteté, és olly roppant pályaváltoztatása által emeltetett ennyire. Nincs kétség benne, csak ellensége tagadhatja meg, hogy Perczel Mór rendkivüli ember volt. Ő ki zsenge korában, 1831-ben fél évig volt katona ugyan, de azóta soha sem katonai tudománnyal, sem katonai gyakorlással nem foglalkozott, sőt a polgári életben lehető legnagyobb munkásságet fejtett ki, — egyszerre, midőn a vérmezőn kelle a haza érdekéért vívni, hadcsapatok élére áll, szerencsétől kisértetik többször, s bár mint tábornok kellő kiképzettséggel nem birt, s azért álláspontján jelesnek nem tartatott, mind a mellett derék külön sereg főnöknek, Partheyführer, megismerte mindenki, magok az osztrákok is. Sokan beszélték, hogy a tüzbe menni nem igen volt bátorsága. Ez nem való. Kik vele voltak, s ollyanok is, kik személyes ellenei, az ellenkezőt tanusították, s különben, ki az ő hadjáratainak helyszineit s természetét látta, lehetlennek fogja találni, hogy a vezér a tüz piarczától messze legyen. Azon megtámadás, mellyet a vele találkozásom éjszakáján a ráczok ellen intézett, szinte olly tér volt, melyen valamennyi részvevő állitása szerint személyes vitézségét bebizonyitotta. Most vissza térek párbeszédünk rövid leirásához.

»Miért hoztad vissza Kiss Pált? ez volt az első. Vidd

el vissza magaddal, mert én itt nem türöm. Ti játékot akartok velem üzni, pedig én mentettem meg a hazát, ti megrontjátok az által, hogy az én kezembe a hatalmat gyengititek. A haza ügye az én személyemhez van kötve, a ki az én személyemet bántja, az a hazát gyilkolja. Hogy mert az a Kossuth mást ide küldeni várparancsnoknak, mikor tudta, hogy én Miklós öcsémet kineveztem. És most micsoda dolog ez? Miklós amint Kiss Pál ide jött, azonnal itt hagyta a várat és táboromat. Mikor aztán Kiss Pál Aradra indult (velem összvejövendő), én Miklós után azonnal irtam. És most Miklós jönni fog és Kiss Pál is itt van. Én nem ismerem el; Pétervároadot én mentettem meg, nem is adom ki kezemből senkinek.« Mind ez csak száraz csontváza egy tenger szóárnak, mellyet szikrázó arczvonásokkal és indulatos sebességgel ellármázott. Majd megszóllitám, hogy engedjen elbeszéllnem neki utam czélját s közölnöm meghatalmazásomat. »Nem fogadom el, nem ismerek semmi parancsot, minnyájatokat elkergetlek.« Sok illyen kitörés váltá egymást, s többi köztt, midőn a képviselőházat és a hazát emlitém, azon felriadás is: »Nem ismerem el a képviselőházat, nem ismerem el a hazát.« — Végre megenyhült, megbizatásom tárgyáról komolyan és fontolva értekezett, s abban egyezett meg velem, hogy miután Bem visszatért Erdélybe, a 12 ezernyi sereget ő maga vezesse fel. Én jobbnak tartám, hogy ő menjen e sereggel fel, mint sem Kiss Pál, ez esetben a vár parancsnoksága Perczel Miklós kezében fogván maradni, mit az észrevett körülményeknél fogva igen károsnak néztem. Perczel a tőllem nyert feladat által alkalmat nyert volna vetélytársának, Görgeinek közelségében napfényre hozni saját kitünőségeit, és elvitetett volna Bács-Bánságból, hol sok önkényeskedése által a hazafi érzelmüek elégületlenségét idézte elő, s végtelen sok kicsapongást engedett a seregekben elterjedni. Igy megegyezvén, én azt mondám, hogy majd irásban fogom őt felszóllitani a kijelölt feladat véghez vitelére. Felszóllitás — mondá — azt nem fogadom el, — egyenes parancsot akarok. Tőlled elfogadom a parancsot. — Ilyen volt ő, majd letaposta volna az egész világot, majd magához térve önként keresett módot megmutatni, hogy mit heveskedésében elhadaráz, az nem komoly gondolatja.

Éjjel megtörtént a tervezett támadás. Holdvilágos éjszaka volt, a vár magas bástyáiról Kiss Pállal néztük a lődözést. Mind a mi, mind az ellenség ágyuinak lángját az elsütéskor látni lehetett. Kiss az alatt várát hadi helyzetbe tevé. Egyszer zaj támadt, egy csapat, melly a vár előtt állott, veszedelmet sejtett, s a közel levők elkiálták magokat, hogy kergetik a mieinket vissza. A zaj nem volt alapos. A mieink a vár kül sánczain erősen tartották magokat. Azonban a karloviczi sánczok megtámadása nem sikerült. Hősileg vivott Perczel serege, s már két sánczot elfoglalt. De az ellenség fekvése igen erős volt, bevenni a sánczokat nem lehetett. Midőn visszajöttek a seregek, azt mondták a dologhoz értők, hogy Perczel abban követett el hibát, hogy tartalékot nem hagyott hátra, melly a kifáradt harczosokat felváltotta vólna. Veszteségünk nagy volt. Közel 400 sebesültet hoztak be, közttök Schulek kapitányt, Perczel segédét, ki rövid perczek mulva azon szavakkal: éljen a haza, meghalt. A holtak számát megtudni nem lehetett.

Pestre Junius 8-án érkeztem. Akkor már a kormány Pesten volt. Midőn Kossuthhoz beléptem, a kormány tagjait nálla együtt találtam. Olvasták épen az utósó jelentésemet Péterváradról, de egyuttal Perczelnek egy levelét, mellyet ismét a leghóbortosabb szellemben irt. Nem volt már mit tenni, a parancsnokságot el kellett tőlle venni. Nem volt senki köztünk más értelemben. Vetter neveztetett ki a bács-bánsági hadak vezérévé. Nem sokára Perczeltől egy másik jelentés jött, mellyben a reá olly szerencsétlenül kiütött kátyi ütközetről tudósitást tőn. Ez eset után maga Perczel is feljött Pestre. Igazságtalanul sértettve játszá magát. Görgei ellen uton utfélen kiabált, izgatott. Ha ezt okosabb módon cselekszi, üdvös sikert okozhatott volna, de a nyilvános gyalázások, mellyeket ő és a vele Pestre feljött számos tisztek Görgeire szórának, leginkább voltak okai azon tulságos s következményeiben ártalmas pártfogásnak, melly alá a közönség Görgeit Perczel, sőt a kormány ellenébe vevé. A hadseregbeni igaz katonai rend hiányának vészjósló jele volt az, hogy Perczellel a bácsi táborból 20—30 tiszt mert feljönni. A hadügyministerium vissza parancsolta ugyan őket, de hogy büntetlenül hagyhatták el helyeiket, e körülmény azt tanusitotta, hogy Görgei minister-

sége alatt a fegyelem nem erősbödött, hanem tágult. Perczel maga senkinél sem jelentette magát. Kossuthhoz sem ment több napig, addig t. i. míg ez maga nem kérte őt magához. Kossuthnak minden viszonyai között legsajátszerűbb s ingatlanságát az egyéniségek iránti állásában leginkább kitüntető volt Perczel irányábani helyzete. Valahányszor Perczel valami zavaros cselekvést tett, vagy szokott bolondságának hevületében botrányosan irt a kormánynak, Kossuth nem késett pálczát törni felette, alkalmatlanságát a hadvezérségre fennen hirdette. De mihelyt személyesen találkoztak összve, nem csak rögtön felede mindent a kormányzó, mit sértésül vett az imént, hanem Perczel nagysága felől azonnal megújultak régi eszméi. Igy volt most is. Noha Perczel lényeges csatát vesztett a Bácskában, noha jelentéseiben a kormány iránti minden alárendeltségnek, sőt tiszteletnek szálait elszaggatta, noha hivatalos és magános leveleiben magát a kormányzót nem egyszer rútul megrohanta: mihelyt együtt voltak, Kossuth azonnal más szellemben kezdett rólla beszéllni, kiemelte a szükséget, Perczelre ismét valamely hadtest vezényletét bízni s valahányszor ennek folytában a fővezérségről volt szó, ha mellesleg is, Perczelt soha sem mulasztá el a jelöltek között megemliteni, azzal első sorba tartozása tekintélyét fen akarván tartani. Ezen újjonnani összve szövődésének Perczellel következménye volt a czeglédi tábor vezényletének Perczelre ruházása, miről alább leend szó.

Ezen időben Bem Erdélyben győzelmeit folytatta, de a kormányzóban némi gyanut ébresztett, azon növekedő önállás, mellyet Erdélyben Bem foglalt el. Hozzá járult e gond élesztéséhez Csányinak gyanuval terhelt nyilatkozata Bemről. Ez a volt erdélyi biztossal nem élt egyetértésben, s e miatt Csányiban megmaradt megsértett érzelem fullánkja Bem irányában. Bem elhagyta a bánsági seregeket, s visszatért Erdélybe. Ott sokat saját önkénye szerint cselekedett. A kormányzó Bemet a fővezérségre szerette minden alkalommal szóba hozni, de Erdélybeni léte féltékenységet ébresztett benne. Ez egyébiránt nehéz nem volt; ő minden egyéniség iránt, melly mellette emelkedni látszott, féltékennyé hamar lett, majd gyülöletet érzett. Bem a magyar háborúban nevezetes, sokak előtt első tényező volt.

Őt minden áron meg kellett tartani, pedig gyakran szokta lemondását leveleiben oda hányni; és szükség volt a kormányzóban támadó nyugtalan érzést elenyészteni. Kossuth a tanácsban szóba hozá: mily szükséges a kormánynak Bemmel értekeznie, s erre, úgymond, csak két egyén használható, vagy Csányi, vagy ő maga. Majd arról folyt a szó, hogy kell é magába Erdélybe az illetőnek bemennie, vagy Magyarországon valamely hely találkozásul kijelölendő. Csányi állitotta, hogy Bem nem jön ki, hogy meglássuk, mint fog ő Erdélyből Vendéet csinálni. Abban lőn megállapodás, hogy a kormányzó személyesen menvén, Csányit magával vigye és Nagy-Várad legyen az összvejövetel helye, hova Bem meghivassék. Bem pontosan megjelent a kitüzött napon. Kossuth nemcsak teljesen megnyugodott Bem minden szavában, hanem exaltálva Bemért, tért Pestre vissza. A fővezérség elvállalásáról is szóllott Bemmel. Bem azt mondta: önöket még verni fogják Magyarországon, de nem tesz semmit, még lesz arra idő, hogy én Erdélyből kijöjjek. Juniusban t. i. a Vág és Garam mentében elkezdődtek a reánk nézve mostoha csatázások. De azt is mondá Bem, hogy a fővezérséget akármikor csak azon feltétel alatt fogadja el, hogy hat hétig senki legkevésbbé sem keveredjék a sereg dolgába. Kossuth ez uttal Bem készségét s feltételét csak feljegyzendőnek vélte, de bizodalma a győzelemhez látszólag nagyobb lett e támaszkodás által, mellyet Bemmeli értekezésből nyert. Az összvejövetel tehát a kormányzó és Bem közötti harmoniát megerősité, de Kossuth és Csányi között ez időtől fogva lankadott a szoros összveforrás, mellyben az előtt valának.

Az alatt, hogy Kossuth és Csányi Váradon jártak, Szemere elnöklete alatt mi felvettük a hátralevő urbéri viszonyok eltörlése iránti törvényjavaslat vizsgálatát. Még Kossuth jelenlétében kezdtük meg, de az általános értekezés körén túl nem haladtunk. Említésre méltó, hogy Kossuth, mielőtt Váradra ment, a korcsmáltatási jog eltörlése ellen nyilatkozott. Az erkölcsiség szempontjából a község által testületileg akará gyakoroltatni, s eképen módot nyerni a földes urak némi kármenthetésére. — Ez ügy mint gonosz szellem huzódott az országgyülésen végig még pesti üléseiből. Ott tették meg indit-

ványba s Nyári, Madarász, Omazta, Szacsvai külön külön törvényjavaslatot mutattak be. Deák felvette a tárgyot, s maga részéről is tvjavaslatot terjesztett elő, melly azonban, noha nagyobb része a tárgyalláson keresztül ment, határozat erejéig nem emeltetett. Azóta a képviselőház többsége szabadelvüségöket s nép javáért buzgólkodásukat nem tudták mással napfényre juttatni, mint sokszori sürgetésével az ebbeli törvényjavaslat bemutatásának. Debreczenben, mihelyt a második ministerium megalakult, azonnal interpellátio történt ez iránt. A kormány megigérte, hogy első dolgozatai közzé tartozandik. A tárgy az én szakomba tartozván, én Tóth Lőrincz segélyével a különböző javaslatokat hasonlitgatám, s azon elvekben állapodám meg, mellyek a tvjaslatnak szerkezetében jobbára foglalvák. Debreczenben a kitünőbb képviselőkkel, s azokkal, kik közöttök e tárgyat különös studiumokká tevék, értekezést tartottam. E czélra Szemerével egyetértőleg Kazinczit, Gorovét, Kovács Lajost, Erőst, Dobolyi Sándort, Zeyket, Kállai Ödönt, Somogyit, Halász Boldizsárt, Szacsvay Imrét hivtam összve. A két első nem jelent meg. A korcsmáltatás joga és a legelő s erdő különzés voltak a tárgy legnevezetesebb pontjai. Abban, hogy a korcsmáltatási egyedáruságot kárpótlás nélkül kell megszüntetni, minnyájan egyetértettünk. Nézetkülönbség abban támadt, kell-é a bormérést minden egyes jogává tenni, vagy községileg kezeltetni. Én az első mellett határozám el magamat. A legelő elkülönzés alapjára biztos s igazságos kúlcsot találni lehetlen volt. Marhák száma, az öszves vagy csak a szántóföldek aránya, mind hypothesisek valának az igazságos osztály megtételére. A szántóföldek arányát fogadtam el. Az erdőre nézve az eddigi használat mennyiségének kisütését.

A szerződéses községek szolgálatainak megváltását a kormány szerette volna magokra a jobbágyokra bizni, mert azon jó hittel viseltetett az urbéri javak megszüntetéseért a földes uraknak adandó kármentesités tettleges eszközlése iránt, hogy az álladalomra vállalandó illy nemü új terhek által nem kivánta a kivitelt neheziteni. De a képviselőház külön árnyékłatait jellemző tanácskozók között egy sem volt, ki azon véleményt pártolta. Minnyájan mellőzni akarták az elégületlenséget, melly származott volna abból, ha a jobbágyok egyik osztálya

az álladalom által a másik saját erejével mentetett volna fel a földes uri viszony sulya alól. Igy el kellett fogadni a szerződéses jobbágyoknak álladalmi felszabaditását is. Ilyen alakban terjesztém elő a javaslatot, midőn azt Budán, Szemere lakásán s elnöklete alatt, vizsgálat alá vettük. A ministereken kivül meg voltak még hiva a főtörvényszékek elnökei, jelesen Perényi, Nagy Károly és Toperczer Otto. Nagy Károlyt én még Debreczenben a czikkelyek szerkesztésénél igen sikeresen használtam. Egy volt ő a magyar hivatalnokok legmunkásabbjai közül.

A tárgy vitatásánál Perényi és Battyányi a földes urak érdekét ótalmazák, én, Nagy Károly és Toperczer a népét. A többiek megosztva a kérdéseket, hol velünk, hol azokkal szavaztak. Szemere engedett nyilatkozatában némi rést azok véleményének, sőt utmutatást nyitott nekik, de végre hozzánk állt véleményével, s a bormérésnek kárpótlás nélküli eltörlését okokkal támogatá. Midőn Kossuth Váradról visszajött, felvettük ujra a tárgyat teljes ülésben, s a tárgy aképen fejeztetett be, mint később Szegeden nyomtatásban jelent meg. Kossuth az uj tárgyallásnál a bormérési földes uri jog teljes eltörlése s annak minden polgárra kiterjesztése mellett nyilatkozott. Mondá: e változást véleményében utjában szerzé meg, mert mosolyogva tevé hozzá, azt tapasztalta, hogy minden ember korcsmáros vágyik lenni. — Debreczenben a képviselőházban Szemere kijelentette, hogy e tárgy, mihelyt Pesten a törvényhozó test összeül, elő fog terjesztetni. De időközben a szerencse hátat forditott hazánknak, s a képviselőház csak egyetlen ülést tarthatott Pesten Juli 2-án. Az előterjesztés tehát lehetetlen volt. Mind a mellett Madarász József szorongatta a kormányt az előülésben ez ügy felvétele miatt. Sürgetése azonban elhangzott.

Pesten Madarász László ügye egyike volt a közönség s a kormány figyelmét magokra vont tárgyaknak. Még Debreczenben a ministerium megalkotása előtt a képviselőház Kubinyi Ferencz elnöklete alatt megrendelte volt a vizsgálatot napvilágra jött azon esemény iránt, mi szerint Madarász László a Zichy Ödön-féle drága szerek hütlen kezellésével s részben elsikkasztásával vádoltatott. Belépven az igazságügy igazgatá-

sában, azonnal a vizsgálat befejezését Debreczen városi két tisztviselőre biztam, mivel a képviselőházi bizottmány az ügyben inkább utmutatásul szolgáló adatokat gyűjtött, mintsem magát a vizsgálatot eszközölte. Midőn e vizsgálat folyt, Madarász László beadta lemondását képviselői állásáról. Ezen lemondást Kossuthhoz küldte, ki nekem kézbesité azon megkereséssel, hogy mennyiben a házban Madarász kitöröltetése inditványoztatnék, azt a lemondás bemutatásával megelőzzem. Én egyszerüen bemutattam azonnal az elnökségnek azt, s a ház a lemondást minden észrevétel nélkül elfogadta. Kossuth érdeklettsége Madarász mellett már ez alkalommal is látható volt, de nagyobb mértékben mutatkozott Pesten, midőn én a vizsgálat végeredményének jelentését a Debreczen városi tisztviselőktől megkapván, annak alapján Madarászt Pest megye törvényszéke előtt három czimmel, ugymint hütlen kezellés, némely tárgyak megkisértett s némely tárgyak véghez vitt elsikkasztásáért bünfenyitő perbe idéztetni rendeltem. Kossuth ismételt izben s tett rendeletem feletti világos neheztelés jeleivel azt kivánta tőllem, hogy mi előtt a pert megrendelném, közöljem az irományokat a vádlottal. Én ezt rendellenesnek találtam, mert ha a vizsgálat nélkül történt vala a permegrendelés, a kivánat jogos lenne; ellenben igy, midőn a vizsgálat alatt Madarász is kihallgattatott, a törvénykezésben szokatlan kedvezés volna az összves vizsgálati eredmény ismétli közlése a vádlottal. Mivel azonban Kossuth nem állott el ohajtásától, én a ministeri tanács elébe terjesztém a dolgot, s Kossuth mindenek előtt értelmezé a maga nézetét. Mire Duschek azt kivánta, hogy az illető minister véleménye hallgattassék meg. Én azt adám elő, mit a kormányzónak is mondottam. Mire minnyájan azt nyilatkoztatták ki, hogy nézeteim mint illető rendelkezőé sinórmértékül szolgálnak e tárgyban, s mást nem javasolt senki. Igy küldetett át Pest megyéhez a permegrendelés valamennyi irattal; de mi előtt a megidézés megtörtént volna. Pest megye kéntelen volt már a kormánnyal együtt Pestet oda hagyni. Későbbi sorsa az ügynek s az, hova jutottak az irományok, előttem nincs tudva.

Görgei az alatt, míg Pesten volt a kormány, hol mint hadügyminister hivatalában működött, hol mint fővezér a

táborban volt. Ebből hivatásának mind két ágára káros hátramaradások következtek. E körülménynek lehet leginkább tulajdonitani azon veszteségek sorát, mellyeket a magyar hadsereg Junius 16-tól Junius 22-ig a Garam mentében szenvedett. Majd Nagy Sándor hadteste, majd a volt Aulich hadtest, mellyet Aulichnak beteges állapotja miatti Pesten maradása folytában Ásbóth Lajos ezredes vezénylett, az ellenség által meg s vissza veretett. A vesztesség egyik okának Ásbóth alkalmatlansága hadtest vezényletére tartatott, s azért őt Görgei e vezényletről vissza is hivta. De ismételve mondom, főoka volt Görgei kettős hivatás közti megoszlása. A seregnél távollétében soha sem mertek lényeges határozatot hozni s többnyire úgy történt, hogy midőn valami fontos történetet előre láttak, azt futárral Görgeivel közlötték, ki nem késett ugyan soha Pestről a táborba sietni, de legtöbbnyire megérkezésekor már vagy késő volt a lépések tétele, mit folytonos jelenléte azonnal eszközlött volna, vagy hirtelen kellett változásokat tenni, mik különben nagyobb renddel történhetének. — Görgei egy ministeri tanácsban e napok mostoha történeteit szóval terjeszté elő. Én nekem Görgei genialitása s szilárd készültsége soha olly való alakban nem tünt fel, mint ez alkalommal. Előterjesztése majd óráig tartott, s correct magyarsággal s rhetoricai szabályokkal ékesnek mondható volt. A veszteségek okait részint az alvezérek hibáinak, részint azon körülménynek tulajdonitotta, hogy seregeink ez ütközetekben már nem csak osztrák, hanem orosz hadseregekkel is verekedtek, mikről Görgeinek kezdettől fogva magosabb véleménye volt mint az osztrák seregekről. Részletes s logikai összefüggésü volt az előadás. Azon oldal, mi szerint a fővezér ministeri állása miatt gátolva volt a sereg viszonyaira folyton ügyellni, ügyesen mellőzteték. Ezen előterjesztésben tanuságát láttam annak, hogy Görgei a ministeri padon is szónoklatával jeles volna.

Ezen ütközetek elmultak a nélkül, hogy akár Görgei, akár az összves kormány azt szóval is következteté belőlök, hogy a kormánynak nem sokára Pestről futni kell, vagy a magyar seregre lényegesen veszélyes körülmények nehezednek. Röviden, döntőnek nem tartattak. Görgei alkalmasint ellenkezőt érzett, de annak legkisebb jelét sem mutatá, kétségkivül

azért, hogy kettős helyzetéből folyó nehézségek ki ne emeltessenek, s ez által a történt bajok oka reá ne essék. Látható volt rajta, hogy van valami, mit keblében rejt. Majd komor volt, midőn közttünk megjelent, majd ismét vonzó nyájasságát ölté magára, melly őt annyira érdekessé tevé. Egy alkalommal Kossuth szobájában, mellyben üléseinket szoktuk tartani, azt mondá nekem: ha én azt tudnám, hogy a nemzetnek csak egy része is elvesztette bizodalmát irántam, én azonnal főbe lőnném magamat, vagy eltünném, hogy senki a világon sem tudná, hová lettem. Ilyenkor igen szeretetre méltó volt egész külsejében.

Azon napokban azonban hamar adta magát alkalom elő, mellyből tapasztalhatánk, hogy mi őt szorongatá, azt nem birta magába fojtani. Bár nem mondottuk, ő tudta, hogy érezzük, mikép a balra fordult helyzetnek az ő kettős állása szülő oka. Azért ellenváddal ohajtá az egész kormányt részesiteni a mostoha fordulat okában. — Egy levél érkezett tőlle a kormányzóhoz a táborból, hova egy vagy két nappal az előbb elment volt. A kormányzó összvehivta a tanácsot. De mi előtt megkezdők az ülést, megjelenik maga Görgei személyesen. A kormányzó komoly gondot eláruló arczkifejezéssel Görgeit elvezeti az irodán tuli szobába, s ott maradtak jó óráig, mi alatt mi várakoztunk. Végre bejönnek a tanácsba, komoly, izgatott arczkinyomással mind ketten. A kormányzó Görgei levelét véteti fel. Az olvasás alatt Görgei képén szenvedély tükrödzött arczvörösödésben. A levél igen különös volt. Kezdetben mingyárt előbocsátá, hogy »miután a függetlenségi nyilatkozat a hadsereg tudta s beleegyezése nélkül hozatott« — a hadsereg nem szünt meg a hazát védeni stb. — majd vádok emeltettek az összves kormány ellen, hogy a sereg ellátásában kellő munkásságot és pontosságot nem tud előidézni, — majd azon felszóllitás tétetek, hogy a többi ministeriumok a magok kiadásait kisebb mértékre szoritsák s minden pénzeszközök a lehetőségig kirekesztőleg a hadsereg szükségeire fordittassanak, miután a hadsereg a maga hazafi elszántságával azon igyekszik, hogy a »függetlenségi nyilatkozat, valamint nem elég okadatolva jelentetett ki, úgy puszta hang gyanánt el ne enyésszen« stb. A levél olvasása alatt néma csend volt. Én

ezen különösség iránt, melyben a ministerek egyike rosszalló észrevételeket tőn azon politica ellen, melly a ministerium alapját tevé, s melly ellen sem kinevezésekor, sem eskületételkor, sem később mind addig, míg a dolgok rosszabb fordulatot nem vettek, ő maga is soha kifogást nem tett, — szóllani kivántam, de vártam kissé, mit fognak a többiek mondani. Szemere hallgatott. Ezen körülménynél még inkább aggasztott az, hogy Kossuth Görgeivel az ülés előtt olly sokáig beszéllt, a nélkül hogy tudnánk mi volt vége beszédöknek. Hogy tárgyát azon levél tevé, arról nem kételkedtem. S mivel a levél elolvasása után Kossuth is hallgatott, miből sejteni kellett, hogy mind őt, mind Görgeit a levélnek függetlenségi nyilatkozatra vonatkozó részében feszegetése felzaklatná, s hihetőleg az öszves tanácsban egyenetlenségek kitörésére adna alkalmat, — én nem tartám tanácsosnak a dolgot megpenditeni. Mit gondoltak a többiek, azt nem tudom, de a levél azon részét minnyájan hallgatással mellőzték. A tanácskozás azon két pont körül indult meg, melly a kormányt hanyagsággal vádolá a sereg ellátásában — és a melly a többi ministeriumok kiadásainak megszoritásával minden pénz eszközt lehetőleg csak a seregre forditni igénylé. Az élénkség, melly a tanácskozást jellemzé, tanusitá, hogy a levélnek nem idézett részei nem kevéssé járultak hozzá a tanácskozás felhevitéséhez. Sajátságosnak mondatott, hogy a fővezér a sereg ellátásábani hanyagsággal a kormányt vádolja, holott a fővezér egyszersmind hadügyminister, ki épen a hadsereg irányában a kormány minden jogait s kötelességeit gyakorolja. Ha tehát történik e tekintetben hiba, az egyenesen és csupán a hadügyministeriumot illeti, miután a hadak szükségei iránt semmi intézkedés nem szokott az öszves kormány tanácsból tétetni. Duschek vitatá, hogy a mit pénzben csak kivánnak tőlle a hadügyministerium részéről, ő azt mindenkor megelőzőleg szokta tenni. S kiemelt néhány anomáliát, melly a hadi fizetések körül a miatt létezik, hogy a hadügyministerium pénztárába is vétetnek fel pénzek a seregek számára, és a sereg intendásai is közvetlenül sürgetnek pénzt a financtól. Az is lőn megemlitve, hogy még eddig a hadügyministerium pénztára semmi számadást nem mutatott be. Ezen tételek tevék nyilatkozataink tárgyát, minnyájan

azonban szorgalmasan kerültünk legkevésbbé is okot adni arra, hogy Görgei és az öszves ministerium között szakadás támadjon. Még akkor őszinte hivők, hogy Görgei nélkülözhetlen. Ha e tárgyalás pár héttel később történik, Görgei nem marad olly érintetlenül. Battyáni legélesebben nyilatkozott azon igényre nézve, hogy a többi ministeriumok kiadásaikat megszoritsák. Ez igénynek tulajdonképen értelme sem volt, alkalmazva az akkori viszonyokra, mert a többi ministeriumok nem épitettek, nem alkottak intézeteket, szóval nem tőnek semmi beruházásokat, s kiadásaik csak a hivatalnokok és külföldre küldött ágensek fizetéseiből állottak. Szóba hozatott ez alkalommal egyébiránt nagyobb gazdálkodás kedvéért az, hogy felényire szállittassanak le minden hivatalnoki fizetések, de ismét károsnak találtatott, ha e szabály a hadi tisztekre is terjesztetnék ki, s azért határpontjait kiszabni nehéz volt. A pénzügyminister a tárgyróli gondolkodása s javaslattételre szóllittatott, — de a kérdés többé nem merült fel. A tanácskozmány száraz eredménye lőn a határozat, mi szerint a hadügy a financzot mindig idején értesitse a hadak kellékeiről. S felkelénk székeinkről minden összveütődés nelkül, de minnyájan azon érzelemmel, hogy körünkben titkos irány igyekszik magának rést törni.

Midőn az ülésnek vége lőn, magán beszélgetésekbe oszlottunk. Görgei hamar elment. Én Szemerét kérdezém, rendén találja-e lenni, hogy a levél csipős kitételeire minnyájan hallgattunk. Ő ugy tevé magát, mintha azon kitételek figyelmét elkerülték volna. Mi — azt mondja — nem vettem észre? Tüstént utánna Kossuthnak mondám, hogy nekem komolyaknak látszottak a levél kérdéses pontjai. Ugy érezém, tettem hozzá, mintha urat nyernénk felettünk. Elég rossz, felelé, hogy minnyájan hallgattatok, én pedig azt vártam, hogy ma változás történik a Cabinetben. E felötlő válaszra megjegyzém, hogy ő az oka, ha nem szólltunk, mert hosszas beszélgetése a távolabb szobában Görgeivel azon hiedelemre adott ösztönt, hogy közttök a dolog akép van elintézve, mit bántani a meghasonlás támasztásának veszélye nélkül nem lehetne. Nem végeztünk semmit, mondá Kossuth, én arra akartam őt birni, hogy vegye vissza a levelet, de nem akart reá állani. — Ugy hiba volt velünk azt nem tudatni. — Abból, hogy nem szólltam semmit,

gondolhattátok, hogy szabad tanácskozásra bocsátom a levelet. Én e szócserét Kossuthtal a mellékszobában tevém, s majd kijövén az ülésszobába, Kossuth valamennyinek azt mondá: bizony roszúl cselekedtetek, hogy nem szólltatok semmit. A többiek is azon okot említék, mellyet én. Battyányi különösen ingerülve volt. Csak Csányi menté Görgeit. Nincs igazotok, mondá, mert világosan benne van a levélben, hogy a sereg azon lesz, hogy a függetlenségi nyilatkozat puszta hanggá ne váljék, — ha ez nem lett volna benne, magam is veletek egyet értenék. A dolognak további következése nem volt, de ezen időtől fogva belsőmben erős gyanu feneklett Görgei ellen. Ugy tekintém ezen levelét, mellyet a távolabb jövendőre számitásból megfontolt szándékból vetett közénk, hogy annak szellemére mint adatra hivatkozhassék későbben.

Pesten létünk alatt az amnestia kérdése ismét felmerült körünkben. Sürgetője ez uttal Csányi volt. Irásban szerkeszté, s mint inditványt terjeszté a tanács elébe. Szemere magának kivánta kiadatni a beterjesztést, hogy okait és ellenokait együvé foglalhassa.

Jövő ülésben olvasá Szemere a kimeritőleg készitett okokat és ellenokokat. Én ismét aképen szóllottam, mint Debreczenben. Most annál kevésbbé látám helyén az amnestiát, midőn hadi szerencsénk balra fordult. A gyengülő kezében az amnestia nem bir nyomatékkal. Szerencsésebb viszonyok feladatának ismerém. De egyúttal az országban létező vésztörvényszékek megszüntetését javaslám, s csak egy országosnak felállitását kivántam, melly felett közvetlenül őrködnék a kormány, s igy elejét venné a tulszigornak. Szemere, Görgei, Battyányi, Horváth is ekép nyilatkoztak. Csányi maga maradván, visszavette inditványát. Duscheket is kielégité inditványom, látván abból, hogy törekvésem a halálos itéletek ellen határozottan van intézve.

Jellemzé Pesten létezésünk korszakát a számtalan folyamodás a hivatalok minden nemeire. A körülmény, hogy Pestet megszállotta a magyar kormány, minden embert erős bizodalommal töltött el a magyar ügy végdiadala iránt. A feloszlatott Curiának tagjai majd kivétel nélkül jelenték magokat. Kormányrendeletünkben kimondva volt, hogy a testület van fel-

oszlatva, egyes tagok új kinevezhetése nem volt elzárva. S ki is neveztünk többeket közülök, némelyeknek nyugdijt adtunk. Csak azokat, kik a nemzet előtt letörölhetlenül voltak compromittálva, szándékunk volt többé nem alkalmazni. De a hivatalnokok megbüntetéséről soha gondolat sem támadt a magyar kormányban.

Ezen időben a magyar ágensek köre és összveköttetése a külföldön mind inkább tágult, s terjedt. Kohlmann ezredes Pancsováról folytonos értekezésben állott a török Basával Belgrádon. Andrássynak jelentéseiben azon biztositás volt több londoni és párisi tudósitások nyomán foglalva, hogy ha három holnapig még tartjuk magunkat, mentve leszünk!

Midőn Pesten a képviselők gyülekezni kezdtek, azon nyugtalanság is szemlátomást növekedni kezdett, melly hazánk szerencsétlenségére a kormányhatalom utáni vágygyal olly számosakat töltött el, mind a képviselet, mind a napi sajtó terén. A helyett, hogy az iffju kormányt segéllyel támogatnák, a helyett, hogy a polgári a katonai vezénylet között csirázni indult egyenetlenséget békitőleg enyészteni, vagy legalább a nyilvánosság előli elvonatásával fulánkjának mérgét megsemmisiteni törekedtek volna, — ostromló követelésekkel nehezitették állásunkat s azon egyenetlenséget nagyitással s beleavatkozással szitották. Olly annyira eltünt az egyének jelleméből a szerénység, s az önérdemet s ön tehetséget meg mérni hajló készség, hogy némely képviselők, kiknek multjok alig volt, országlási képességök pedig akkorig semmi cselekvésök által napvilágra nem hozatott, igényteljes fontossággal jelenének meg hol egyik, hol másik ministernél, magán beszélgetés tárgyát nem tehető dolgok felől felvilágositást kérni, s értekezni. Az ujság lapok között alig volt a kormánynak a hivatalin kivül más organuma, — hirtelen rendezés a közélet minden ágaiban, a még hátra maradt aristokratikus intézmény részletek eltörlése, s minden organicus törvény, mint p. o. az egész civilis codex munkába vétele és előterjesztése olly gondtalan elbizottsággal követeltettek s napi renden lenni tekintettek, mintha a haza már megszerezve lett volna, s illy dolgozatokra megkivántató nyugalom kivíva.

A hivatalokrai kinevezések, bár azokat lehető részrehajlatlansággal eszközlénk, s egyaránt a hazafiságot ugy, mint a

képességet inditó okúl követénk, minden felőli megtámadásoknak voltak kitéve. Majd ez a képviselő jelent meg s tulajdon jelöltjét ajánlva, a már kinevezettek valamellyikét az egész közvélemény felhivásával rossz választásnak kiáltá, — majd egy másik annak ajánlottját a közvélemény kárhozatába süllyeszté. Mindenik vélte magát jogositottnak a nagy közönség nevében szóllani.

Somogyi Antal, ki egyébiránt hozzám régi barátság emlékezete által kötve volt, a radicál párt nevében szeretett szóllani. Ő a ministeriumot állitása szerint szerette, a körülményeket tekintve, jobb szerkezetüt főleg egyéni jellem szempontjából lehetségesnek nem tartott. Ez azonban nem tartóztatta őt vissza attól, hogy radicálabb irányu cselekvést ne követeljen tőlle, s némi fenyegetés alakjában emlité a radicál párt kénysszerűségét, fel lépni a kormány ellen, ha ez müködését azon irányban nem élesbítené. Különös fixa ideája volt, mit Szacsvai Imre is magáévá tett, az egyezményi bíróság, mit olly tág kiterjedésben kivánt életben léptetni, hogy általa minden rendes bíróságok szüksége megszünt volna. Ezen egyezményi bíróság azonban szerkezetére nézve nem volt más, mint az esküttszéki intézmény bizonyos részletekben módosított másolata. Egyezményi bíróságra kivánta ruházni a még hátra volt urbéri viszonyok megszüntetése iránti törvényből keletkezendett kérdéseket is, mi annyi lett volna, mint a földes úr s a község között felmerült kérdések elitélését a község tagjaira bizni. Nem szenved kétséget, hogy ha azon törvény tárgyallás alá jött volna, a radicál párt Somogyi és Szacsvaytól vezetve az egyezményi bíróság elfogadásának erőtetésével legélénkebb ellenzést emel vala a kormány ellen. Ezen ponthoz annyira ragaszkodék Somogyi, hogy kész volt miatta a ministerium felett pálczát törni. S minthogy Kossuth szerette, ha a radical párt tolmácsai ollykor vele személyesen értekeztek, — ezen uton az egyezményi bíróság urbéri viszonyokbani alkalmazásának eszméje vele közölve volt, s ő kivánta, hogy Somogyinak kezeimnél volt szerkezeti javaslatát a tanácsülésben felvegyük. Ez megtörtént, de annyira bizarrnak, annyira kevés biztositékunak találtatott mind igazság kiszolgáltatásra, mind eljárási tehetségre nézve e csinálmány, hogy Kossuth maga

az előterjesztést felette nevetségesnek találta. Pártolására köztünk egy szó sem emelkedett.

Nem felejthetem el, hogy Somogyi ismételt izben boszonkodással beszéllte nekem, hogy némelyek egy új ministerium alkotásának szükségéről értekeznek, és arra Lónyay Gábor, Kemény Zsigmond és Csengeri Antal nevét emlegetik. A közlő ezen combinatio ellen ingerülten tiltakozott. Jelesen Lónyay Menyhértet nevezé, mint ki e terv készitésében munkálkodnék. Sőt azt is érintette meg, hogy Szemerének nem volna inye ellen e változás. Szemere iránt Somogyi némi kétkedéssel viseltetett. Olvastam a levelet, mellyel Szemere őt tanácsnoksággal kinálta meg, de ő nem fogadta el. Számosan voltak, kik kisebb hivatalok elvállalását megtagadták, hogy ez által ministerségre igényeik kisebbitve ne láttassanak. Igy én Irányi Dánielt osztályfőnökségre hivtam meg, s tőlle azon választ nyerém, hogy ő egészen politicai készületre akarja magát szentelni, s a képviselőházban tekintélyes befolyást kiván szerezni, mi miatt hivatalt nem viselhet.

Szó volt Pesten az üresen maradt kereskedési ministerség betöltéséről. Kossuth hármat hozott szóba, Tranguszt, Fülepet és Irányit. Az utósót legelőbb Duschek emlitette meg. Egyik ellen sem nyilatkozott ellenszenv, de különös pártolás sem mutatkozott egyiknek a részére is. Kossuth fontosságot kivánt adni e tanácskozásnak, mert egy ministerség betöltése — ugymond — cabineti kérdéssé válhatik, mert p. o. meg vagyok győződve arról, hogy ha én (Kossuth) Madarász Józsefet akarnám kinevezni, javaslatom alighanem a ministerium feloszlását vonná maga után. A dolog egyébiránt abban maradt, miután a kereskedési ministerség hatásköre háborús viszonyok között megnyitható ugy sem volt.

A volt curiai tagok iránt, kik csekély kivétellel igen buzgón szorgalmazták a magyar kormány általi ujrai kinevezteteésöket, valóban engesztelő politicát követtünk. Igen kevesen, kik valaha Wesselényi és az iffjak perében kiválólag compromittálva voltak, vagy a forradalom alatt személyes tevékenységet fejtettek ügyünk ellen, maradtak volt alkalmazás vagy nyugdij nélkül. Ilyenek voltak Jeszenszki, Osztroluczki, Kopácsi, Matkovics és Gosztonyi Pál septemvirek nyugdijt kaptak.

Számosan több részletre felosztva, részint már kineveztettek, részint ki nevezendők valának. Mint életpályája sok alkalmainál, ugy ekkor is Császár Sándor legszilárdabb jellemet tanusitott. Őtet én levélben szóllitottam fel hivatalvállalásra. És ő sokáig vonakodott, mert, ugymond, különbség a tagok között nem lehet, s ő társait nem hagyja el. Vagy tehát nyujtassék mód mindenkinek a maga igazolására, vagy az egész test hitelessége visszaadassék. Csak ugy sikerült őt reá birnom az elfogadásra, hogy közlöttem vele a ki nem nevezhetők neveit, és azon módot, melly által a többiek állása biztositva lesz. Hubayt többi között Duschek akarta a maga ministeriumában jogügyleti osztályban főnöknek kinevezni.

Junius utósó napjaiban helyzetünk ingadozásnak indult, mely végsülyedésünkkel végződött. Mi akkorig azon terv valóságában hittünk, hogy a fősereg Görgei alatt az ellenséget Komárom alatt feltartóztatandja, sőt számitásunk oda terjedt, hogy az osztrák sereg kiveretik, mi előtt a muszkának sikerülne északról az ország középpontját fenyegetni. De egyszerre levelet kapunk Görgeitől, mellyben kijelenté, hogy ő a fővárost a maga seregével többé nem képes fedezni, s azért a kormánynak azon tanácsot adja, miszerint Nagy-Váradra vonuljon, ha csak jobbnak nem tartja magát a komáromi várba bezáratni. Előterjesztéséhez azt tevé hozzá, hogy nevezzen ki a kormány három tagból álló biztosságot, melly az ő, ezentul a többi seregektől az ellenség által ketté vágandó s azért saját kezére dolgozandó táborában az öszves kormányi hatalmat képviselje, s pénzkészitésre is felhatalmazva legyen. Ugyan azon időben, Ludvightól, tábori kormánybiztostól ijjesztő s futásra felszóllitó tudósitások érkeztek a kormányzóhoz, s magánlevelek egyes ministerekhez. E hirtelen fordulat mily aggályt idézett elő, könnyen megfogható. Az addigi hadterv megváltoztatásáról kellett gondoskodni.

A kormányzó tehát hadi tanácsot hivott összve, mellyben minden Pesten jelen volt tábornok részt vett s a ministerek jelen valának. Kiss Ernő, Aulich, Mészáros, Dembinszki, Török, Répássy, Lenkey, Perczel ott voltak. Elhatároztatott, hogy miután Görgei jelentései szerint a felső Duna mellett magunkat többé nem tarthatjuk, egy nevezetes hadcsapatnak Komáromban

hagyásával a sereg nagyobb része az alföldre huzódjék, összevonulási főpontul Szeged jelöltetvén ki. E tanácskozás Junius 30. tartatott. S még azon éjszaka küldettek Görgeihez Kiss Ernő, Csányi és Aulich, őt a határozat azonnali teljesitésére utasitandók. Titokban Kiss Ernő kezébe volt kinevezési oklevél adva, mellynél fogva Görgei engedelmetlensége esetében ő vala a sereg vezényletét átveendő. Ők másnap késő estve visszatérve Görgei készségét a parancs teljesítésére hozák meg jelentésül. Megegyezésök szerint Julius 3-án indult volna Komárom alól a hadsereg, s ha e rendeletet Görgei meg nem szegi, a felső és alsó seregek idején vonultak volna összve, hogy a német hadat megtámadják, mielőtt annak az orosz sereggel egyesülése létesült. De Görgei már ekkor szőni kezdé árulási terveit. Gőge s bosszús indulata minden felsőbbség iránt, melly neki rendeleteket küldeni merész volt, nem türhette el, hogy az ő tervének félre tevésével, ő egy másiknak, melly közben jötte nélkül hozatott, végrehajtására utasittatott. S gyülölete a kormány iránt annyira elvakítá, hogy ennek parancsai meghiusitásában keresé bosszuvágyának kielégitését, habár a mellett a haza romba dől. Juli 2-án vagy 3-án jelentést vőn tőlle a kormányzó, miszerint ő nem induland, míg e két körülmény elérve nem lesz: 1-ső Kmethy csapatjának, melly a dunántúli déli részekben folytatá hadjáratát, és 2-or Görgei Armin külön csapatjának, melly a bányavárosok környékén munkálkodott. — Komárom alatt hozzá csatlakozása az ő seregéhez. Ezen jelentésében emlitést sem tőn az egy nappal előbb nálla volt Kiss Ernő stb. jelenlétében általa elfogadott megállapodásról, mi az érdeklett három férfira kétségkivül méltán sértő mellőzés volt. Egyébiránt az érintett két feltétel semmi alappal nem gátolhatá a seregnek Julius 3-ára határozott leindulását. Kmethy hadcsapatát Komárom felé rendelni, hogy onnan a főssereggel együtt ismét délfelé lóduljon, felesleges volt, miután e csapat akkori állásából egyenesen lefelé indulhatott s Vetter hadseregével a Bácskában egyesülhetett, — mi úgy történt is. Görgei Armin pedig Komárom alá huzódhatott, a nélkül, hogy Görgei vezér főserege általi megvárása szükséges volt volna. — Görgeinek ezen jelentése a kormányt és a tábornokokat egyaránt felingerlé. Csányi maga, ki addig

Görgeit minden gyanusitások ellen védelmezé, most hazaárulónak nevezé őtet, s egy levelet készitett neki küldendőt, mellyben éles szemrehányásokat vetett elébe, s csalódását iráutai hitében s véleményében minden himzés nélkül kijelenté. Olly sértő hangulatban volt e levél irva, hogy én Csányit a levél nem küldésére ösztönzém. Nem is küldte el.

A kormányzó most elérkezettnek nyilvánitá az időt, mellyben Görgeitől az általa addig viselt két hatalom egyikét elvenni kell. S határozattá lőn, hogy a hadministerség vitelére hivassék meg, a fővezénylet pedig másra ruháztassék. Irószobájába hiva be hármunkat, Szemerét, Perczelt és engem, s véleményünket kéré, Kiss Ernő és Mészáros közül mellyiknek adassék a fővezénylet. Ama kettő rögtön Mészárosra jelenté ki magát, — én gondolkodám a választásról, de a dolog a szerint már el lőn intézve. Igy lett Mészáros fővezérré. Kimentünk aztán a szobába, hol a többiek valának, és Kossuth közlé a kormány megállapodását a fővezérre nézve. Mészáros ekkor azt mondá: hogy ő már sokszori kijelentése szerint Dembinszkyt annyira tartja minden tábornokaink között legtöbb képességgel felruházottnak, miszerint ha valamennyinek tudománya egy mozsárba töretnék összve, még sem jönne ki annyi belőle, mennyi magában Dembinszkyben van, s azért a neki ajánlott fővezérséget csak olly föltétel alatt fogadja el, hogy Dembinszky mellé adassék, mint táborkari főnök. Dembinszky arra készségét nyilvánitá Mészáros alatt szolgálni. Mind ez helybenhagyást nyert. Kiss Ernő magánbeszélgetés közben nem rejté el sérelmét a felett, hogy midőn két nappal előbb Görgeihez küldeték, ennek engedetlensége esetére titkon ő volt kinevezve fővezérnek, most pedig más állittatik elő. Lényegileg igazsága volt, de forma szerint nem, mert az akkori kinevezés csupán azon esetre volt érvényes, mi nem állott be. Kossuth szinte nem volt megelégedve a kinevezéssel, nem azért, mintha más tábornokot kivánt volna, hanem azért, mert ez időben szerencsétlen gondolat fészkelte be magát a fejébe, hogy a sereg fővezérsége reá bizassék.

Ezen kérdést Kossuth a ministeri tanácsban tárgyul emelte. Azon alapra, hogy a tábornokok között mind inkább kifakadó vetély semmi által sem volna olly könnyen elhárit-

ható, mint ha a had vezényletét maga a kormányzó venné kezébe, ki iránt mindenki mentten maradna a féltékenységtől, fekteté javaslatát, hogy neveztesssék ő ki a sereg fővezérévé, s ő maga mellé venné Mészárost és Dembinskyt, mint legöregebb tábornokokat, tanácsaik nyomán intézendő a vezérséget. Az előterjesztés hidegen fogadtatott. Csányi leginkább hajlott reá, Görgei iránti bizodalma megcsökkenvén, más fővezér kinevezése azonban, mint Görgeit végkép mellőző intézkedés, nem tetszvén neki. Kossuth kinevezése által mind két aggodalmát megnyugtatottnak vélte. Horváth is hamar reá állott. Szemere nagyon botrányosnak találta a kívánatot, de nem szóllott. Én azt mondám, hogy a kormányzó, ha mint ilyen akar a sereg élén állani, teheti, de nem találám helyén, hogy fővezérnek neveztessék ki. Duschek határozottan ellenezte, azon okból, mivel, ha csapás érné hadviselésünket, azt a kormányzónak tulajdonitanák, ő pedig nem akarja, hogy ez a had viseléséért felelős legyen. Battyányi szinte határozottan ellene nyilatkozott, fővezérségre csak katonát alkalmazni kivánván. Igy a dolog elmaradt, de nem csak, hogy az eszmét nem veté el, hanem kivánságának el nem fogadásáért ez időtől fogva a ministerium irányában sokkal barátságtalanabb lett a kormányzó. Nekem magán beszélgetés közben azt mondá: meglátjátok, hogy hibáztatok, hogy nekem nem adtátok a fővezérséget.

Mészáros elindult Komáromba, de már akkor közel járván az osztrák előőrsök, be nem mehetett s visszatért. Kossuth ezért igen haragudott, s gyávasággal vádolta őt.

Julius 2-án csata volt Komárom alatt. A mieink vissza verték az ellenséget. Görgei a fején sebet kapott. Perczel azt erősitette, hogy saját huszárjai vágták meg. Bizonyos azonban, hogy ez ütközetben Görgei hősileg viselte magát. Annál fogva is, hogy az ellenség vissza volt verve, a leindulás akadálytalanul történhetett volna. De nem indítá meg a sereget egész Julius 16-ig. Egy izben Nagy Sándor hadteste (első) már rendeletet vett az előnyomulásra s Bátorkeszíig ért, honnan visszaparancsoltatott. A kormányi rendeletre, miszerint a ministerség folytatására volt Görgei utasitva, megérkezett tőlle a válasz, mellyben a ministerséget letette, s nem a fővezér-

séget, hanem azon hadseregnek, melly közvetlenül alatta volt az alföldre leindulandó, s az 1-ső, 3-ik és 7-ik hadtestből állott, parancsnokságát kérte. A tisztek Komáromban gyülést tartottak s Klapkát és Nagy Sándort a kormányhoz küldték, azon kivánat támogatása végett. Ezen két tábornok, ki Görgei ellenében mindenkor a kormány tekintélyét őrizte, teljes alárendeltséggel terjesztette a kivánságot elő, s távolról sem viszhangozta azon daczoló hangulatot, melly Görgei legközelebb emberei által felszítva, az érintett tisztgyűlésbeni kitörés teljesen nyilatkozott. A kivánság teljesíttetett, én magam voltam azon véleményben, hogy a megállapodáshoz szilárdul ragaszkodjunk, s ha Görgei a ministerséget le akarja tenni, az jogában van, de mi ne adjunk alkalmat arra, hogy rendeletünk kijátszassék. Pedig épen ugy lőn. Görgei ettől fogva nem volt fővezér, hanem hadsereg parancsnok, s mint ilyen a fővezérnek engedelmeskedni tartozott volna. — mindamellett ő e pillanattól fogva senki parancsait többé nem fogadta el, jelentést is alig tőn vagy kettőt egész Aradra leérkezéséig.

Az elfogadott uj hadtervvel öszvefüggőleg el volt határozva, hogy Visocki hadteste, melly Kassáról és Miskolczról az oroszok elől hátra huzódott, délnek vegye irányát, s magát Vetterhez csatolja, mi által ez olly erőbe helyeztetnék, hogy Jellachichot bizton megverhette volna, mielőtt felső seregeink Szegedre leérkeznek, s aztán azok működéseit segitette volna. Visockinak a vonalába a Komáromból jövendett Görgei sereg lépett volna. Perczel pedig, ki időközben Czegléden egy új hadtestet rendezett, a szolnoki vonalat őrizte volna. Visockinak lemenetelét különösen Dembinski sürgette.

Julius első napjaiban a had- és pénzügyi szerek Pestről elszállitása nagyban megindittatott, s Kossuth is Czeglédre tette által lakását. Pesten Csányi, Duschek, Szemere, Battyányi és én maradtunk. Kossuth bejárt még nehányszor Pestre, s Csányi lakásán tartottunk nehány ülést.

Czegléden Kossuth Perczellel ismét a legszorosb barátságba lépett, s befolyása alatt állott. Egyszerre éjjel hoznak egy sürgönyt nekem, a ministeriumhoz szóllót. Én laktam a kormányzóhoz legközelebb s azért a mit Czeglédről irt hozzánk a kormányzó, az én kezembe jöve legelőbb. Szétküldtem azonnal a

ministerek s Mészáros és Dembinszki után, s Csányinál összvejövénk, ki folytonos köszvény bajai miatt nehezen tudott járni. A sürgönyben tudtunkra adja a kormányzó, hogy noha a hadi tanácsi megállapodás szerint Visockinak Vetter felé kellene lenyomulnia, ő tekintve a változott körülményeket, jelesen azt, hogy Görgei nem indult el Komáromból, mint a rendelet szerint kellett vala, Visocki álláspontjaiba lépendő, ne hogy Visockinak lemenetele által az oroszoknak a Tisza melléke nyitva hagyassék. Szükségesnek találta a határozatot megváltoztatni, s Visockit Szolnok felé indulásra utasitani, ollyképen, hogy a főparancsnokságot a maga saját és azután Visocki és Desseöfi, ez addig Visocki alatt volt, hadtestei felett Perczel mint legidősb tábornok viselje, ki alá még Lenkei is helyeztetett. Ezen közlés nagy megütközést okozott köztünk. Mészáros hevesen fakadt ki, nyilvánitván, hogy illy módon a fővezérséget nem viszi. Kossuthnak — ugymond — mindig az a szenvedélye van, hogy engem compromittáljon. Dembinski szinte mogorván tiltakozott illy eljárás ellen, s kezeit mossa jövendőben — ugymond — mindenre nézve, a mi történni fog. A ministerium tagjai sértve láták a kormányzati elvet, illy önkényes kormányzói eljárás által. Kossuth a maga közleményében hivatkozék a mellette volt tábornokok — Perczel, Visocki, Desseöfi és Lenkei — véleményére, mellyel a nála tartott haditanácshan az uj intézkedést szükségesnek jelentették ki, s bevallá, hogy ez eljárása a kormányzati rendszerrel nem egyez meg, de a jelen sürgető körülmények között kéntelen volt az elvet a haza kénszerítő szükségének alárendelni, s a haza szeretetére kéri a ministereket, ne idézzenek elő ez eset miatt ministeri Crisist, mi a dolgok zavarára vezetne. Mi átláttuk a dolog kútforrását, tudtuk, hogy lemondásunk Kossuthnak belső tetszésére szolgálna, s hogy lemondván, az által az ügyeket azon Kossuth körüli fractionak játszanánk kezébe, mellynek befolyását a kormányon lételünk háttérbe szoritá. E miatt nem mondtunk le. E pillanattól kezdve azonban a kormány gépelye zavarba ejtve volt. Kossuth mindinkább mutatá, hogy a ministeriumot akadálynak tekinti. Én azt mondám ülésünkben, hogy most három kormány van, Kossuth Czegléden, Görgei Komáromban, és a ministerium Pesten. Csányi mind a mellett erélyes levelet irt a kormány-

zónak. Kijelenté összeütközését a ministerialis kormányzattal Kossuth ebbeli intézkedésének, s ha dictaturára van szükség, mit ő maga is szivesen megismer, oszlattassék fel a ministerium, de ő felelős minister neve alatt nem akar báb gyanánt néző lenni a mellett, mi a ministerium ellen és nélkül történik.

Említésre méltó, hogy Kossuthnak kérdéses rendeletét Horváth Mihály, ki őt Czeglédre első kimenetelekor azonnal követte, ellenjegyezte. Ebből sok gúny és élcz származott a hadügy embereinél, kik nem szüntek meg a püspök ministert mint hadterv készitőt torzképekben csufolni. Főleg Szabó Imre ezredes, és státustitkár tetszett abban magának.

Ezen járó-kelő kormányzatidő alatt, mert Kossuth többször bejött azon 7—8 napban Czeglédről Pestre, történt a Március 15-ikének betiltása. Ezen lapban, szerkesztőjén kivül több kétes jellemü egyén, kik között Vas Gerebent és Nyiri Józsát emlitem, a feletti boszonkodásukban, hogy szerénytelen igényeiket, miket hivataladásért terjesztének elő, a kormány és különösen Szemere félre vetette, aljas becsmérléssel dobálta a ministeriumot. Mi minnyájan kevélyebbek valánk multunkra, mind köz, mind magán életpályáján, semhogy hajlandóknak érezhetők magunkat oly dicstelen ostorozást sokáig tűrni. Ha politicánkat taglalá vagy kárhoztatá vala, hajszálnyival sem érintjük, de ő egyéni becsületünket sárba taposá. A nemzetben lehetlen volt volna undornak nem támadni oly kormányférfiak ellen, kik naponként ocsmányabb rajzolatoknak tárgyaivá lőnek. Figyelmet érdemel, hogy míg e lap csupán a ministereket gyalázta, Kossuth nem tüntetett ki semmi neheztelést. Midőn azonban a Görgei-féle vitában Kossuthot is, s különösen az úgy hivott asszonyi Camarillát suhintá meg, ő is elérkezettnek hivé az időt, mellyben a botránynak vége szakittassék. Megpendült tehát eziránt a szó közttünk. Szemere azt akarta, hogy a rendeletet kettőnk ellenjegyzése mellett maga a kormányzó bocsássa ki. Egyenesen kimondá, hogy helyén van, mi szerint a kormányzó is osztozzék e lépés népszerűtlenségében, ha illyen csakugyan létezne; miután legtöbb rendszabály, melyért a Ministerium kárhozatot aratott, eredetileg az ő kivánsága volt.

Kossuth erre készségét fejezé ki, de látszólag kedvetle-

nül. S nem mulasztá el megjegyezni, hogy a ministeri felelőség elvénél fogva, lehetnek esetek, mellyekben valamely kormány rendeletért a ministeriumra oly következmények hárulhatnak, hogy az feloszlik, a nélkül, hogy azért a kormányzónak is lelépni kellene. Én és Battyányi restelltük azt, hogy a ministerium az ő — Kossuth — népszerüsége alá búvjék. Kivántuk, hogy csupán ministeri rendelettel eszközöltessék a rendelet, annál inkább, mert a ministeri alapszabályokhoz képest a tárgy nem tartozott a kormányzó által aláirandók közzé. A dolog azonban ugy történt, mint Szemere ohajtá, s Kossuth, mivel előbb távozott ismét Czeglédre, mint a rendelet szerkezetbe lett volna foglalva, nekem adá át eziránti carta biancaját. Én biztositám, hogy minden esetre törvényes alakú lesz, mit reá irandunk. Ugy jelent meg a rendelet, Szemere és általam ellenjegyezve, mi szerint Március 15-e betiltatott, szerkesztője pedig esküttszéki bíróság elébe idéztetni rendeltetett. Mivel nem tudtuk, hol és mikor leend alkalmunk esküttszéket öszveszerkeszteni, Pálfi Albert szabad lábon hagyatott, olly téritvénye mellett, mi szerint a kormányt mindenüvé követni fogja. Ezen egyén ellen legsulyosabb gyanú forgott fenn. Csányi határozottan állitotta, hogy haza áruló s az ellenség zsoldjában izgat a magyar kormány ellen. Erre vonatkozott a rendelet azon kijelentése, mely a betiltás egyik okául hozatott fel, miszerint kihirdetett tilalom daczára hadjáratot illető eseményeket a haza kárával ollyankor hirdet, mikor nyilvánosságra bocsáttatniok még nem szabad.

Utóbbi napjainkban Pesten Duscheknek volt neheztelése a kormányzó eljárása ellen. Ez Szemerének ellenjegyzése mellett egy rendeletben a Pest városi hatóságot felhatalmazá apró pénzpapirok kibocsátására, mit a financzminister csak a közlönyből tudott meg. Annyira felingerlé Duscheket e dolog, hogy tárczáját vonakodék megtartani, s Kossuthnak sok engesztelés után csak úgy sikerült őt lecsillapitani, hogy a rendelet eredménye elmaradjon. Ez alkalommal mint máskor is Kossuth azon kifejezést használta Duschek irányában, hogy nála nélkül a kormány lehetetlen. Duschek engedvén, keserüen mondá, meg kell hát tennem ezt az áldozatot is.

Egy másik ok a neheztelésre, mit szinte Duschek tolmá-

csolt, a Junius 27-i Közlönyben, a kormányzó s valamennyi minister aláirásával megjelent szózat volt. Erről Kossuthot és Szemerét kivéve senki sem tudott semmit. Duschek ép előttem tiltakozott, hogy máskor tudtán kivül ne jelenjen meg neve aláirása sehol sem, — én addig nem tudtam semmit. Részemről azt mondám, hogy mit Kossuth aláir, alá merem irni magam is, de a jelen esetet csak sietős történetével menthetem.

Nem hagyom emlitetlenül, hogy a Respublica czimü lapban, melly Szemerének pártfogása s irányadása mellett indittatott meg, Szemerével ketten szükségesnek találtuk a közvéleményt a kormány s Görgei közti viszonyokról olly adatok megérintésével felvilágositani, mellyek hivatalosan nem voltak nyilvánitva. Szemere maga irt névtelenül egy igen éles czikket, mellyet csupán nekem olvasott el kinyomatása előtt, s én is irtam egyet, mellyből később a Pesther Zeitungban kivonatot olvasék. De Szemere némi következetlenségbe esett, midőn czikkelyeink után nem sokára nem saját dolgozatában ugyan, de tudtával megjelent egy új czikkben Görgeit dicsérteté, őt Kossuttal és magával együtt egyaránt szükségesnek hirdetvén. Szemere szivesen látta volna, ha ők hárman dictaturával ruháztatnának fel, de ezt Kossuth nem szerette, mert Görgei és Szemere ellen kisebbségben maradni félt volna, — Görgei tetszését a dolog szinte nem nyeré meg, mert ő megint sem Kossuttal, sem Szemerével nem ohajtá a hatalmat megosztani.

Aulich megismertetéséül feljegyzem itt, hogy Pesten létem alatt módom volt vele magánbeszélgetésekben lelkületét s gondolkodásmódját kiismernem. Ő mint beteg akkor a budai császár fürdőt használta, hova magam is jártam, és igy a gőzhajón többször együtt menénk által, mi közben Europa politicai eseményeiről beszéllgettünk. Lehetlen volt meg nem szeretnem e hadfit, ki láng érzettel beszéllt a szabadságról, s boszonkodással sujtá a népek ostobaságát, mellyel lehetővé teszik a zsarnokoknak a szabadság nyomását ön magok a népek által űzni. Aulich jeles katonai tulajdoni mellett erényes polgár volt. Reá és Nagy Sándorra illett leginkább a polgártábornok nevezete, mit az utóbbi szeretett használni is. Damjanics magát forradalmi tábornoknak nevezé, s az volt is lelkestől testestől. Aulichnak a hadseregben nem volt irígye, nem volt ellensége,

őt mindenki egyaránt tisztelte, alatta szivesen szolgált kiki. Harmincz nyolcz évet töltött folytonos katonai szolgálatban, s Damjanics azt szokta rólla mondani, hogy ő neki van tábornokaink között legtöbb katonai gyakorlata és tudománya. Görgeit bátorsága s lángelméje miatt Aulich igen kedvellé, őt természetes fővezérnek állitá a magyar hadseregben, noha úgymond ő neki kevesebb életéve van, mint magának szolgálatéve.

Julius 8-ika volt az utósó nap, melyet Pesten tölték. Szomorú volt Pest képe e boldogtalan napon. A magyar hatalom utósó élet mocczanásai Pesten Dembinski szállásán fejlődtek ki. Mészáros neve alatt tevé a lehetséges rendeleteket. Nem mondom a szükségeseket, mert a mi szükséges volt, nem volt egyszersmint lehetséges. Az nap vonultak át Pestre a Budai oldalon állott előörsök, közttök lengyel dsidások. A Duna jobb partját eként a magyar had elhagyá. Dembinski eleinte azon szörnyü gondolatban volt, hogy a lánczhidat levegőbe repittesse, a miért Clark igen megijedett, kivel az nap beszélltem. Magam is nagyon kértém Dembinskit, hogy e borzasztó rendszabályhoz ne nyúljon. Elállott azonban maga is tőle, miután Clark megmagyarázá neki, hogy a deszkázat leszedése s a srófok kivétele által a hid több napra járhatlanná tétethetik.

Dembinski szállásán történt ez utósó napokban, hogy Perczel Móricz, ki Czeglédről bejött, Ludviggal találkozott, a feljebb érdeklett vészkiáltási tudósitásai miatt visszahivott tábori kormánybiztossal, s Görgeinek nagy pártosával, s azt kiáltá neki francziául, hogy Dembinski is megértse: mi tehát el vagyunk árulva? — miért s ki által? felelé amaz. Görgei által, mondá Perczel, ki hamis jelentéseket tőn, midőn a Jul. 2-iki csatát győzelmesnek hirdeté, pedig véresen megverték seregeinket. Perczel dühös volt Görgei ellen.

Julius 8-án már éjszaka volt, midőn a vasuton Szemere, Battyányi nejével és én Czeglédre indultunk. Én családomat a délutáni vonattal küldém. A többiek mind elmentek volt előre. Csányi maga még utánnunk maradt. Czegléden ismét együtt valánk a kormányzó és a ministerek, Duschek kivételével, ki előre ment a pénzprések miatt Szegedre. A két Perczel Czegléden a sereg körül működött. Itt nevezte ki Kossuth Perczel Miklóst aradi várparancsnoknak.

Juli 9. délután hir érkezett, hogy a muszkák Jászberényben vannak. Czegléden tehát nem volt maradás. Szemere reggel még visszament Pestre. Kossuth délután Battyányival a vasuton Szolnokba indult. Én estve bevártam Dembinskit és Mészárost, kik Pestről jöttek, és velök együtt Szolnokba mentem, hova későn érkeztünk. Az uton Dembinski beszéllte, hogy Januárban, midőn Magyarországba jöve Debreczenbe ment, ezen tájékon részt vett a csatában, mellyet Perczel az osztrákok ellen (Ottinger alatt) vivott. Ott Kossuth és a két tábornok között ismét egyenetlenség volt. Dembinski ingerülten kikelt a Visocki rendeltetését megváltoztató parancs ellen, mit Kossuth azon nagy érdek felhozásával védelmezett, mellyet a tiszavidéknek tulajdonit, ellenségnek nyiltan hagyni nem fog semmi áron. Ott a nép hangulata ugymond olly lelkes, hogy ha az egész seregünk elveszne is, azon néppel még a hazát védeni lehetne. Rákóczi is onnan szedte legnagyobb erejét. Pár nap mulva azonban bebizonyúlt e beszédnek alaptalansága, mert Visocki kéntelen volt Szeged felé Perczellel együtt huzódni, s igy a kérdéses parancs nem hozott létre egyebet késleltetésnél, s Vetter seregének az igért segélytől megfosztásánál. Még éjjel felvertek bennünket, hogy egy órányira Szolnoktól Szentgyörgyön a muszkák megjelentek. Ismét kelle tehát tova futnunk, mit a legnagyobb rendetlenséggel eszközölheténk az előfogatok hijánya miatt.

Tul a Tiszán nem messze Kossuthot utól értem. Egy csárda előtt várta Perczel seregének arra vonulását. Ott volt Luzsénski Pál is, e seregnek élelmezési kormánybiztosa. De a sereg sokáig nem jött, s én tovább utaztam Kunszentmárton felé, hova Kossuth is jött. Onnan Szentesen keresztül, hol a nép Kossuthot nagy lelkesültséggel fogta körül, s ketten fürödni mentünk a Kurcza vizén felállitott fürdőbe. Vásárhelyre menénk hálásra, hol még több nép gyülekezett összve látni s éljeneztetni a kormányzót. Az úton feltünő volt Kossuth eljárása, mellyel a tér- s kórházparancsnokok s több kinevezések által apró ügyek intézésébe bocsátkozott, mik a hadügyministeriumhoz tartoztak. Ez uton neje mindenütt vele volt.

Julius 11-én délelőtt Szegedre érkeztünk. Ott lételünk Julius 31-ig tartván, egyik korszakát képezi függetlenségi harczunknak. A képviselők sürgették az országgyülés egybehivását,

mi teljesittetett. Szemere és Csányi egyenesen Czeglédről jöve csatlakozának hozzánk.

Még Szegeden voltunk, Kossuth két rendbeli utazást tőn. Egyiket a tiszaparton felfelé, másikat Aradra és a temesvári ostromtáborba. Innen származott az, hogy a ministerium tudtán kivül rendeleteket bocsátott ki s kormánybiztosokat nevezett. Szemere e miatt méltán neheztelt, s egy emlékiratot adott be hozzá, mellyben a kormányzati elv tisztában tartását követelé, s ellenkező esetben lemondását nyujtá be. Ez emlékiratban egyébiránt nem tagadá, hogy a fenforgott viszonyokban a dictatura szükségesebb lehet a parlamenti kormánynál, de ez esetben a ministerium feloszlatását látá rendén, nem pedig illy anomal helyzetben hagyatását. A veszély azonban mindinkább közeledék, s azért e lépésnek sem egy, sem más értelemben következménye nem volt.

A szegedi nép Kossuthot fáklyás zenével tisztelte meg. Az erkélyen mellette nején kivül Duschek, Aulich és én állottunk. Válasza az igen ügyetlen üdvözlő beszédre hosszú volt, s inkább lázas ingerültségü, mint lelkesült.

E beszéd nem a régi, villám észhatalommal ösvényt törő, s a győzelem varázsával ellenségeit ugy, mint a benne kétkedőket letipró Kossuth beszéde volt, — a szavak egy kétségbe esőnek lelki dulongásait hordák jegyül, mellyeket a hűtlen szerencse elleni görcsös harag gyulasztott e már szenvedő kebelben. A szónoklat dagályos volt, de nem elragadó, az okok helyett lázas ábránd kitörései fakadtak a szónok ajkaiból. E beszéd nem hagyott meggyőződést nyomában, hanem kinek hite vakbuzgalomig terjed, az erős ingerre volt általa szitva. »Mint megjósolám Debreczenben, ugy szóllt, hogy onnan Magyarország szabadsága fog kivivatni. És győzni fog a nép azért, mert most nem küzd Rákócziért, vagy Bocskaiért, hanem küzd önmagáért. S ha valaki merészkednék — indulatosan tevé hozzá — e nemzet urává feltolni magát, esküszöm az Istenre, hogy lesz annyi erő bennem, hogy azt vészes szándékában meggátoljam.« — Tehát a jövendölés csábja komoly dolog gyanánt hirdetve, a historia szent nemzeti emlékek elferditésével, — mert hogy Rákóczi nem magáért küzdött, vége bizonyitá, — valótlanúl idézve a Görgei irányábani ingadozó állás a soka-

ság előtt felleplezve! — A tömeg harsány éljennel búcsúzék a kormányzótól, mert van-é kinosabb érzet, mint kitépni a kebel reményének gyökerét, mielőtt a vad sors azt maga tenné. Egy olasz hangot is hallottam a magyar hang hullámaiban: evviva Cossuto.

Egy Serviánus küldött jelent meg nállunk. Vucsicstól aláirt egy kötelezvényt hozott magával 75 ezerről, mit ez a magyar kormánytól az orosz befolyás alatt levő jelen serviai kormány megbuktatásának mozgalmai első költségeiül kért. A küldött Kossuth egy régibb igéretére hivatkozék, mit ez nem tagadott. A kormányzó, Battyányi és én értekezénk a küldöttel, s reményében ismét megerősiténk, de Duschek lehetlennek nyilvánitá az összegnek érczbeni kifizetését, a magyar pénzjegy pedig oda használható nem volt. Egy a végrehajtásban megtört olly kötvény, mellyen Magyarország Serviávali szövetkezése készülhetett volna. — Ez alkalommal megtudtam, hogy az ujvidéki rácz püspök Athanacskovics a magyar kormánytól 5000 darab aranyat kapott, a ráczok körébeni működésre (még Pestről 848-ban), — de sem a sikerről, sem a pénzről a kormányt soha nem értesitette, s addig még nem tudtuk, mint fogoly volt-e a ráczok által letartóztatva, vagy csellel élt.

Ezen idő alatt huzódott le Görgei Komáromból. A kötelék közte és a kormány között már alig létezett. Egyszer Boronkai volt honti kormánybiztos jött pénzért a tábor számára, egyszer Bónis irt, ki Ludvigh helyét tölté be Görgei táborában, egyszer Görgei maga irt a hadügyministeriumnak, — ezek voltak a fonalszálok, mellyek közttünk és Görgei közt Komáromból kivonulásától Arad alá érkezéséig fonódtak.

Bónis, ki midőn a táborba indult, Görgeit sulyos gyanusitással terhelé, s átkozá, — levelében a haza szent nevére kéré a kormányt, hogy forrjon teljesen összve a tábornokkal, mert a két tényezőnek egyetértése nélkül a haza veszni fog. Rendesen ugy volt, hogy a kik Görgei táborába a legnagyobb bizodalmatlansággal indultak, s óvatosságra serkenték a kormányt, onnan bizodalmot hirdettek, s a gyanú helytelen voltát. De mi Bónis leveléhez ezúttal mellékelve volt, az a kormánybiztos felhivását nem csak hatásától fosztá meg, hanem a tényekkel összveütközésbe állitá. Ugyanis Bónis átküldé Gör-

geitől a kormányhoz áttevés végett kapott alább kijelölendő irományokat, Görgeitől sajátkezüleg meghitelesitetteket. Különös figyelmet érdemlett az, hogy illy fontos ügyben Görgei nem közvetlenül tevé a kormányhoz jelentését, hanem a kormánybiztost értesité a felszóllitással, hogy ez okleveleket a kormánynyal közölje. Ez irományok voltak pedig: 1-ör Egy levele Rüdiger és N. orosz hadnagyoknak Görgeihez, mellyben Chruloff ezredes nevében Rüdiger tábornok részéről a magyar hadsereget következő feltételek alatt a maga megadására felszóllítják: a) hogy a tábornokok és tisztek vagy viselt rangjokban az orosz hadba léphetnek át, vagy szabadon bocsáttatnak el; b) a közlegénység vagy haza eresztetik szabadon, vagy tetszés szerint az osztrák (nem az orosz) szolgálatba lép. 2-szor levele Görgeinek az alatta volt három hadtest parancsnokhoz, Nagy Sándorhoz, Leiningenhez és Pöltenberghez, mellyben az orosz ajánlatokat velök közli, s felszóllítja őket, hogy hadi tanácsot tartván tisztikarjaikkal, az el vagy nem fogadás iránt nyilatkozzanak. 3-szor válasza Görgeihez a három hadtestparancsnoknak, mellyben tudósitják, hogy tisztjeikkel egyetértőleg az ellenség ajánlatát, mint a haza iránti kötelességeikkel ellenkezőt, félre vetik, s utósó emberig harczolni készek. 4-szer Görgei levele Chruloffhoz, mellyben tudtul adja neki, hogy a magyar hadsereg az 1848. alkotmányért küzdvén, fegyverét le nem teheti, mindaddig, mig ez alkotmány a hazának biztositva nem lesz, s még az ország földén ellenség lesz. Megérinté egyszersmind azt, hogy ő mint egyszerü tábornok e dologban, melly a kormány köréhez tartozik, nem határozhat. Egyebiránt levelének szerkezetében nem a maga hadseregéről, hanem általános kitétellel a magyar hadseregről beszéllt. — A közlés módján kivül felötlő volt még Görgei eljárásában az, hogy ő mint fővezér a fegyverletételt tisztjeinek szabad akaratára bizta, s csak azután küldé tagadó válaszát, miután felszóllitása a tisztikar hazafiságán hajótörést szenvedett. Nagy Sándor a maga haditanácsában e körülményt kiemelé, megilletődését nyilvánitván a felett, hogy a fővezér illy kérdést szabad tárgyallás alá bocsát miután neki volt volna kötelességében, legelőbb is eltaszitani azt magától. Ugyanazon időben Nagy Sándor, ki velem, mióta a táborból eljöttem, folyvást levelezett, egy hadbiró kapitányt

küldött hozzám, s rövid levélben tudtomra adá, hogy e kapitány, ki tiszta hazafi érzelmű, szóval fogja előadni a vészes körülményeket, mellyek a tábort fenyegetik, minek folytában kér, hogy mind azt a kormányzóval közöljem, s azon legyek, miszerint tekintélyes férfiak küldessenek határtalan hatalommal a táborba. A kapitány elbeszéllé, miképen a fent előadott tagadó válasz daczára Görgei táborkarában folyvást a fegyverletételről beszéllnek, Constantint éltetik, a magyar ügy fentarthatlanságát mint befejezett tényt hirdetik, s a fegyelmet annyira felbomlasztották, hogy a sereg egy része, főleg az újjonczok, megszökött. Nem hagyom el emlitetlenül, hogy a világosi catastropha után a lapokban az orosz vezérnek egy jelentése jelent meg, mellyben a kérdéses alkudozást előterjeszti, de úgy mint Chruloff által használt cselt a maga csapatjának megszabaditására, melly ha Görgei áruló módon nem fogadja a ravasz orosz felszóllitását, s parlamentirozás örve alatt szabad elmenést nem enged neki, fogságba ejtetett volna. Igy midőn ő komolyan szövé árulási terveit, s valónak hitte az oroszok csábitó szózatát, ez vele játékot üzött. — Ugyan ez időben vette Aulich feljebb megérintett levelét Görgeinek. Előadván az utósó ütközeteket legnagyobb rövidséggel, Görgei eképen intézé szavait a hadügyministerhez: ich gebe der Regierung den wohlmeynenden Rath, einen Separat Frieden mit Russland zu schliessen, weil wir uns noch einige Zeit, villeicht ein Jahr noch halten können, jedoch früher oder später schmählich untergehen werden. Azután elősorolá a hadviselés mindinkább nehezedő viszonyait, a nép roskadását a tömérdek terhek alatt, a pénz, a lőszer hiányát. Folytatá aztán: ich habe die Überzeugung gewonnen, dass der Russe geneigt sey, mit Ungarn einen Frieden unter billigen Bedingnissen zu schliessen sat.

Ez összvetolult viszonyok sokkal fontosabbak valának, semhogy a kormány hatályos eszközt nem ragadott volna meg, a homály felderitésére. Görgei állása iránt valahára tisztába kellett jönni, a bejelentett események még inkább nagyobbiták az ellene addig létezett gyanút, — s az általa állitott lehetőségéről az orosszali külön alkudozásnak meg kellett győződni. Kossuth a maga utjában, mellyet Görgei tábora felé a vele találkozás végett tett, nem jöve összve vele. Ez okból is tehát

a ministeri tanácsból Szemere és Battyányi teljes hatalommal küldettek el mind Görgei tekintetében, mind az oroszszali alkudozás végett. A jegyzőkönyvben részletesen terjesztettek elő mind a két kérdésre vonatkozó okok, melly jegyzőkönyv ha Görgeivel közöltetett, a kormánynak aggályait s hűsége felőli kétkedését nyilván kitárá előtte. Majd ha az aradi korszakról szóllandok, megemlitem, minő csekélyléssel fogadta Görgei az ország két legelső hivatalnokát.

Kossuth távolléte alatt, midőn Görgeivel találkozandó, a felső tiszavidéken járt, a fővezéri kérdés a képviselőház zárt ülésében megfordult. Azt megelőzőleg minden szegleten, minden nyilvános és sétahelyeken a vitatkozások kirekesztő tárgya volt Görgei s a fővezérség. Hogy a visszavonulás Pestről a kedélyeket nyugtalanságba ejté, természetes dolog. Ennek szinte oly világos következése, hogy mindenki a történtekből igyekvék a csapást okozott hibát kikutatni, s annak okait vagy a kormányra, vagy az illető vezérre háritani. Görgeinek a nyilvános téren működők sorában tekintélyes barátai valának. A ministeri tanácsban Csányi, ki mióta Szegedre jövénk, ismét legbuzgóbb pártosává lőn, — Aulich, ki Görgeiben a legjobb katonát látta, Duschek, ki a dráma végét legsimábban eljátszhatónak gondolá, ha Görgei keze a rendező. Ő sokszor azt mondá, hogy Görgeivel mint hadvezérrel fognak alkudozni, a kormánnyal nem. A hivatalnokok között Szabó Imre ezredes, ki veszekedésig vivé mindenütt Görgei melletti vitatkozását. A képviselők sorában Nyári és Kubinyi. Mindezek azon hibát követék el, hogy a kormány féltékenységét Görgei irányában vetélkedésnek, vagy hatalomféltésnek tartották, sőt nyiltan hirdették. Igy lehetlen volt a kormányzati gépnek bomlásnak nem indulnia. A kormány nem teheté nyilvánossá Görgei miatti aggályainak okait, mert vele nyiltan meghasonlani addig, mig a legtekintélyesebb hadsereg kezében volt, s míg azon kivül is a seregek némely része hozzá ragaszkodott, annyi lett volna, mint előidézni a nemzeti hatalom kétfelé szakadását. Ha volt valami, mi kebleinkben merőben a haza szeretetének érzetétől égett, úgy valóban Görgei iránti aggályunk az volt. Kossuthon sokszor meglátszott olly valami, mi a vetélytárs jelensége szokott lenni, de tagadhatlan, hogy valahányszor Görgei tetteiben

tiszta hazafiságot látni gondolánk, midőn vezérletét a haza biztos támaszának tarthatni véltük, senki sem volt, ki a szerencsés fordulaton jobban örvendett, mint Kossuth. Battyányi és Horváth gyülölték Görgeit, de e gyülölet nem volt személyes, mert hisz vele közel viszonyban másutt, mint a ministeri pályán nem találkoztak, hanem gyülölték azért, mert áthatá őket a meggyőződés, hogy Görgei hazaáruló. Nekem Battyányi még februárban, midőn Szegeden mint kormánybiztosok találkozánk, azt mondá, hogy Görgeit ő főbe lövetné. Szemere és én személyesen rokonszenvvel viselteténk Görgei iránt, ohajtánk kényszeriteni a viszonyokat, miszerint Görgeiben többé kétkedni ne lehessen, de mindig új esemény rontá meg a helyzet szilárdulását. Igy nem biztunk benne, s másrészt nem gondoltuk még veszélyességét olly világosságra állitottnak, hogy katonai tehetségeitől és a csatákban hasznos népszerüségétől, mellyet seregében birt, fosztassék meg ügyünk. Perczel e dologban hóbortos modorával sokat ártott. Ő volt az első az országban, ki Görgei tetteiben árulási törekvést látott, s e vádot nyiltan kimondta. A helyett azonban, hogy hazafi aggályait komolyan s távol minden személyes ingerültségi jeltől közölné a hazával, s e dologban úgy járna el, hogy lépéseiben semmi mellékérdek ne tünjék fel, — ő olly dühvel, oly személyes vetélkedés képében, olly letipró modorban müködék ez ügyben, hogy fellépése mindenkor Görgei mellett részvétet támasztott, s elhomályositá hazaszeretetének ösztönéből folyó igyekezetét. Perczel minden megtámadása Görgei ellen, — a kedélyek ennek részére hajlásával végződött, s Perczel cselekvése olly bizarr alakban mutatkozék, hogy a kormány maga állott volna, ha oldalán nyilatkoznék Görgei ellen.

A képviselők zárt ülésében tehát Beöthy Odön szóllalt fel legelőbb. Ő felvilágositást kivánt az általános hirek szerint létező egyenetlenségről a kormány és a vezérek között, és kivánta, hogy a ház véleményét fejezze ki a fővezénylet iránt. Majd Kubinyi egyenesen kijelenté, hogy a ház nevezze ki Görgeit fővezérnek. Ezen felszóllalások ellenében közülünk Csányi szóllott legelőbb, s szenvedélyesen ragaszkodva véleményéhez, üdvet csak ugy reméllt, ha Görgei neveztetik ki fővezérnek. Majd én és Szemere szóllottunk, — határozottan és őszintén. Előad-

tuk okait, a miért Görgei eljárása a kormány aggályait ébreszté, s a szükséget ez aggályokat teljesen eloszlatni, mielőtt Görgeire a fővezénylet ruháztatnék. Azonfelől megkivántuk a háztól, hogy a vezérkinevezésbe ne bocsátkozzék, hanem ohajtásának kijelentésére szoritkozzék, s e tekintetben óvatos legyen főleg addig, mig az akkor Görgeiveli találkozás végett elutazott kormányzó lépéseinek eredménye tudva nem lesz. Felszólalásunk azon hatást tevé, hogy Görgei iránti rokonszenve a háznak sokkal hültebb lőn, sőt egy képviselő, Rőtth Sándor, ép ellene nyilatkozék. Az ülés végzés nélkül oszlott el. A képviselők ohajtásáról a kormányzót értesiteni igértük.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOM.

I.

Oldal

Előszó ... VII

1847/48. országgyűlés.

I. **Bevezetés** ... 1

II. Az ország közhangulata ... 2

III. Az országgyülés alakja s fő egyéniségi ... 7

IV. Az országgyülés kezdete ... 21

V. Az országgyülés folyamata.

1. Királyi előadások ... 24
2. A királyi előterjesztésekre javasolt válasz ... 25
3. A horvátországi sérelmek ... 34
4. Közös teherviselés. Örökváltság ... 36
5. Az ősiség és honosítás ... 39
6. A városok ügye ... 40
7. A magyar nyelv, a görög nem egyesült vallásuak miatti sérelem ... 41
8. Az administratori rendszer ... 45

VI. A martiusi napok eseményei.

1. A bankjegyek iránti felszólamlás ... 50
2. A felirat felsőházi tárgyalásáig az alsóházban előfordult főbb dolgok ... 54
3. A felirás elfogadása ... 56
4. A főrendek által elfogadott felirat ... 62
5. Martius 15-ik napja Pesten ... 64
6. A küldöttség Bécsbeni eljárása ... 69
7. További országgyülési események ... 73
8. Az időközben Pesten és az országban történt dolgok hangulata ... 88

VII. A ministerium kinevezésétől a ministeriális törvény királyi elfogadásáig történt nevezetesebb dolgok ... 94

VIII. A ministeriális törvény elfogadásától az országgyülés végeig történtek ... 112

II.

Oldal

A szerb lázadás Alsó-Magyarországban 1848-ban. 119

Bevezetés 121

Első fejezet. 143

Második fejezet.

A szerb lázadási történet Karlovácz megtámadásától a verseczi ütközetig a Bánságban és Szent-Tamás első ostromlásáig Bácsban 202

Harmadik fejezet.

A verseczi csatától és Szent-Tamás első megtámadtatásától a temesvári és aradi várak elszakadásáig 280

Negyedik fejezet.

Temesvár és Arad várak elszakadásától kezdve Bács- és Bánságnak a magyar had általi elhagyásáig 364

III.

Magyarországon való bujdosása emlékirata 433

OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

